МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Матеріали
круглого столу
(Київ, 27 жовтня 2023 року)

Присвячено 40-річчю кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

Київ
2023

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Матеріали
круглого столу
(Київ, 27 жовтня 2023 року)

Присвячено 40-річчю кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

Київ
2023

УДК 343.13(477)
К82

Редакційна колегія:

Чернєй В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарєв С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Письменний Д. П., професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор;

Хабло О. Ю., т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Никоненко М. Я., професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Корольчук В. В., начальник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 24 жовтня 2023 року (протокол № 13)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

К82 **Кримінальне** процесуальне право на сучасному етапі розвитку України [Текст] : матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю кафедри кримінального процесу (Київ, 27 жовт. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 360 с.

УДК 343.13(477)

© Національна академія внутрішніх справ, 2023

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Чернєй В. В. 13

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Шумило М. Є., Гмирко В. П.
ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ТРАНСФОРМУВАННЯ ЧИННОЇ МОДЕЛІ ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ – АКТУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ НАУКИ 14

Капліна О. В.
ПАРАЛЕЛЬНЕ ФІНАНСОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ 19

Баганець О. В.
НЕОБХІДНІ ЗМІНИ ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ФУНКЦІЙ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ ТА СПРОЩЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 22

Басиста І. В.
ЗАХОДИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДШКОДУВАННЯ РОСІЄЮ ШКОДИ ВНАСЛІДОК ВЧИНЕНИХ ЗЛОЧИНІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ 29

Бобечко Н. Р.
ЗМІНА ТА ДОПОВНЕННЯ АПЕЛЯЦІЙНОЇ СКАРГИ ОСОБОЮ, ЯКА ЇЇ ПОДАЛА, ЯК ВИЯВ ЗАСАДИ ДИСПОЗИТИВНОСТІ 35

Гловюк І. В.
«ДОЛЯ» КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В РАЗІ СМЕРТІ ВИПРАВДАНОГО ОБВИНУВАЧЕНОГО: АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ 38

Кравчук О. О.
ЩО СТРИМУЄ РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ВИКРИВАЧА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ? 41

Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є.
ФОРМУВАННЯ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ В ЧИННОМУ КПК УКРАЇНИ 45

Пчеліна О. В.
ПІДСЛІДНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ
ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З ВІЙНОЮ
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ 49

Таран О. В.
ВІДСТУП ВІД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ
КОНВЕНЦІЄЮ З ПРАВ ЛЮДИНИ 52

Тертишник В. М.
ЮРИДИЧНІ ФІКЦІЇ ТА КОЛІЗІЇ КРИМІНАЛЬНО-
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА 56

Торбас О. О.
ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 615 КПК УКРАЇНИ
ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ..... 60

Юсупов В. В.
КРИМІНАЛІСТИЧНІ НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ
КАФЕДРИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ 62

Антонюк П. Є., Сорока І. В.
ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ
ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ 67

Баулін О. В.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ 71

Буданова М. О.
ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ОСОБИСТІСТЬ
ПОЛІЦЕЙСЬКОГО..... 75

Бут Ю. А.
ЗМІСТ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА
ЯК ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 78

Галаган О. І., Письменний Д. П.
ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ
ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ..... 82

Галаган С. О.
МІЖНАРОДНЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВИДАЧІ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНЕ
ПРАВОПОРУШЕННЯ 85

Довбаш Р. С., Чиж О. В.
РОЛЬ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ І ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В ЗАПОБІГАННІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КОШТІВ, ЗДОБУТИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ 89

Дульський О. Л.
ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ЗАХИСНИКОМ 93

Заїка С. О.
ПРОБЛЕМА НЕДОТРИМАННЯ СТРОКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 97

Кривицький Ю. В.
ПРОБЛЕМАТИКА РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ С.М. СТАХІВСЬКОГО 100

Крицька І. О.
НЕДИСКРИМІНАЦІЯ, ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ І СУБСИДІАРНІСТЬ ЯК БАЗОВІ ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ 104

Кубарєва О. В.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 108

Кулик М. Й., Симчук А. С.
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 111

Матюшенко О. І., Данілова В. М.
ВОЄННИЙ СТАН ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА ДЕЯКИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 114

Митич С. П.
ЧИ Є ВСТАНОВЛЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ІСТИНИ МЕТОЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ? 117

Моргун Н. С.
ЗАЛУЧЕННЯ СЛІДЧИМ СПЕЦІАЛІСТА ДЛЯ УЧАСТІ В ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 119

Мостепанюк Л. О.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ РОЗУМІННЯ ТЕРМІНА «ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНИЙ» 122

Никоненко М. Я.
ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ
ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 125

Рєпіна Ю. С.
ЧИ БУДЕ ВІДПОВІДАТИ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА
ПРАВА ПЕРЕГЛЯД УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ
ЗА НОВОВИЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ? 129

Римарчук О. В.
ЗАЛУЧЕННЯ ПСИХОЛОГІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ ЧЕРЕЗ РЕГІОНАЛЬНІ ЦЕНТРИ
З НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ
ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ 133

Рожнова В. В.
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ
ТА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ
ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 136

Розгон О. Г.
УДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ
ПОВНОВАЖЕНЬ ПРОКУРОРА ТА СЛІДЧОГО
В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ 142

Сухомлин Ю. В.
ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ЗА ТА ПРОТИ 146

Терещенко Ю. В., Григорук В. О.
ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ЩОДО НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ 149

Тищенко О. І.
ПИТАННЯ ПРАВОМІРНОСТІ ЗАТВЕРДЖЕННЯ УГОДИ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА УЧАСТЮ ОСІБ,
ЯКІ СТРАЖДАЮТЬ НА ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ 152

Ткач А. В.
ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ
УЧАСТІ В СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 156

Туманянц А. Р.
ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ
В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ МІРКУВАННЯ 160

Фігурський В. М.
ФІКЦІЯ ЯК ЗАСІБ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ 163

Хабло О. Ю.
ПРОПОРЦІЙНІСТЬ У РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ОБМЕЖЕННЯ
ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 166

Харченко С. В.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В УКРАЇНІ 170

Чурікова І. В., Гаврилюк Л. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕЛІКУ
ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ, ЯКІ МОЖУТЬ
БУТИ ВИКОРИСТАНІ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗЛОЧИНУ 174

Шаповаленко Є. В., Саміленко І. С.
ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПАНІЇ PALANTIR
У РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ 177

Юсупова К. О.
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА
ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ
ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ 180

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Базір В. Б.
ОСОБЛИВОСТІ ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 184

Баштова О. Г.
ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД:
ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ 186

Большакова А. К.
СУБ'ЄКТИ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАКІНЧЕННЯМ СТРОКУ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ 189

Васюта Ю. В.
МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД:
АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЗІ СПІЛЬНИМИ
СЛІДЧИМИ ГРУПАМИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ 193

Вознюк О. Л.
ЗАКРІПЛЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 197

Галайдюк А. О.
КЕРІВНИК ОРГАНУ ДІЗНАННЯ ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 201

Гальченко В. С., Мурзо Є. О.
НАЛЕЖНІСТЬ І ДОПУСТИМІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА СТ. 432 КК УКРАЇНИ 204

Голюк Л. С.
ВОЄННИЙ СТАН ЯК ФАКТОР ЗМІНИ В ЗУПИНЕННІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 208

Горбань О. М.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 211

Григор'єв М. С.
ПОРЯДОК І ПІДСТАВИ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ 214

Григорчук Н. П.
МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 215

Губенко І. В.
ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЩОДО СОРТУ РОСЛИН У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ 218

Гудз В. М.
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ 222

Гура О. П.
МІСЦЕ НОРМ ПРО ЗАБОРОНУ ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА 225

Джаман А. І.
ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 229

Дідух С. В.
ЕЛЕКТРОННЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ 231

Длугош Л. А., Мельник О. В.
ЕКСТРАДИЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 235

Жила О. Б.
СУЧАСНІ ПИТАННЯ АРЕШТУ МАЙНА
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 237

Журавель О. О.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ
ПІДОЗРЮВАНОГО/ОБВИНУВАЧЕНОГО/
ЗАСУДЖЕНОГО-ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО..... 239

Ільницький М. М.
ШВИДКЕ ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСТАВИН КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ОДНЕ ІЗ ЗАВДАНЬ СТАДІЇ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ..... 243

Калька І. З.
ПІДСТАВИ ДЛЯ ВІДМОВИ СЛІДЧИМИ СУДДЯМИ
В ЗАДОВОЛЕННІ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ
СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ..... 245

Карпенко В. Ю.
ІНСТИТУТ ЗДІЙСНЕННЯ НАРОДОВЛАДДЯ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 249

Кравець Ю. І.
ВИДИ СУДОВИХ ПОМИЛОК 251

Кропивницька В. С.
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ПРОКУРОРА
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ..... 255

Кулєбякін В. О.
ЧАСОВІ МЕЖІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ
ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ
НЕДОТОРКАННІСТЬ..... 258

Літвінова Ю. О.
ПЕВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ..... 263

Лужецька В. Р.
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 268

Ляскевич Д. І.
КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 273

Мамульчик А. А.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ
(РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 277

Мевша А. В.
ВІДШКОДУВАННЯ ПОТЕРПІЛОМУ ШКОДИ,
ЗАВДАНОЇ ВОЄННИМИ ЗЛОЧИНАМИ 280

Моісеєв М. Г.
МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО
ДОСВІДУ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО
СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ЗАПРОВАДЖЕННЯ
ВОЄННОГО СТАНУ 282

Моторний Д. В.
КРИМІНАЛЬНЕ КОРУПЦІЙНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ВЧИНЕНЕ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ФІНАНСОВИХ
УСТАНОВ І ЇХ РЕГУЛЯТОРІВ 286

Околотенко Д. С.
ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ ОСОБАМИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ
КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ 289

Олексин Х. Л.
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ
У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ 292

Осадча К. О.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 295

Панасюк В. В.
ОБСТАНОВКА, МІСЦЕ ТА ЧАС ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ 298

Пендюра С. М.
ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
ЩОДО СПІВРОБІТНИЦТВА З МІЖНАРОДНИМ
КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ 300

Поярков А. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПРО ЗЛОЧИНИ
У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ,
ЩО ВЧИНЕНІ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ,
ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ 302

Радковський М. І.
ПРАВО НА СВОБОДУ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 305

Ражик А. Р.
РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ 309

Рафальонт С. Р.
ЗМІНА ОБВИНУВАЧЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ
В БІК ПОКРАЩЕННЯ СТАНОВИЩА ОСОБИ
ТА НА ТАКЕ, ЩО ІСТОТНО ВІДРІЗНЯЄТЬСЯ
ВІД ВИСУНУТОГО ЗА ФАКТИЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ 311

Рашевський В. В.
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО
ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ
ДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ПОГЛЯД ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИКА 316

Сарібекян Ю. А.
ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА НЕЗАКОННОЇ
ЛІКУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ НАДАННЯ
КОСМЕТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ 320

Семенюк І. Ю.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 323

Сокирко К. О.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ НА ДОСУДОВОМУ
РОЗСЛІДУВАННІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 326

Стоянов К. С.
ЗВУЖЕННЯ КОЛА ОСІБ, ЯКІ МОЖУТЬ
БУТИ ЗАХИСНИКАМИ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ: ПРОГРЕС ЧИ ПРОБЛЕМА? 329

Терещенко В. С.
ПРЕЗУМПЦІЇ В ДОКАЗОВОМУ ПРОЦЕСІ 333

Тецька І. М.
НЕЗАКОННЕ ЗДІЙСНЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ
ПРО ПІДОЗРУ АДВОКАТУ В РАЗІ ПОДАННЯ ЗАЯВИ
ПРО ЗУПИНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 336

Тітова Н. В.
ЕВОЛЮЦІЯ ОБШУКУ ЗА РОКИ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ..... 339

Тішин М. В.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ,
ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС ДІЗНАННЯ, ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗЛОЧИНУ..... 341

Ткаченко В. В.
ПОТЕРПІЛИЙ ЯК ПРЕДСТАВНИК СТОРОНИ
ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ..... 343

Турик Є. М.
ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В СИСТЕМІ
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ..... 347

Фазан Ю. М.
ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ
У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ 349

Хижний Б. В.
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ
СТ. 205-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 351

Шахкулян А. М.
ЗМІСТ І ПРИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ НЕДОПУСТИМИХ
ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ..... 354

Шаповал О. В.
ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИЙ ЯК ОСОБЛИВИЙ СУБ'ЄКТ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ 355

ВСТУПНЕ СЛОВО

Чернєй Володимир Васильович,
ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Шановні колеги, гості!

Національна академія внутрішніх справ по праву належить до когорти провідних юридичних закладів вищої освіти з віковою історією. Одним із ключових рейтингових показників міжнародної класифікації вишів є історія та сучасний стан розвитку наукових шкіл, що охоплюють покоління вчених, заслужених педагогів зі значним професійним та управлінським досвідом.

Наукові розвідки представників кафедри кримінального процесу завжди вирізнялися поєднанням фундаментальних досліджень та прикладних розробок і стосувалися переважно проблематики інституту досудового розслідування та його етапів з акцентуванням уваги на питаннях початку кримінального провадження, застосування заходів процесуального примусу, збирання доказів з огляду на особливості окремих категорій кримінальних правопорушень. Засновником наукової школи з проблем кримінального процесу вважають професора А. Я. Дубинського.

У становлення та розвиток юриспруденції в контексті прикладної міліцейсько-поліцейської специфіки неоціненним є внесок кафедралів різних поколінь – професорів з міжнародним визнанням З. Д. Смітієнко, С. М. Стахівського, Ю. І. Азарова, О. І. Галагана, Д. П. Письменного, Л. Д. Удалової та ін.

Сьогодні, в умовах воєнного стану, кафедра кримінального процесу активно сприяє підготовці й підвищенню кваліфікації нової генерації поліцейських та інших категорій персоналу сектору безпеки, спроможних ефективно виконувати правоохоронні функції на передовій і в тилу, у прифронтовій зоні та на деокупованих територіях.

За період свого функціонування кафедра зберегла та примножила славні академічні традиції. Завдяки невтомній праці науково-педагогічних працівників і підтримці фахівців-практиків цей навчальний підрозділ має в академії беззаперечний авторитет з обнадійливими перспективами кафедральної молоді.

Тож з нагоди 40-річного ювілею зичу колективу кафедри й ветеранам міцного здоров’я і творчої наснаги задля наближення нашої Перемоги.

Разом ми сильні! Слава Україні!

Шумило Микола Єгорович,
голова Координаційного бюро з проблем кримінального процесу НАПрН України, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;
Гмирко Валерій Петрович,
член Координаційного бюро з проблем кримінального процесу НАПрН України, кандидат юридичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ТРАНСФОРМУВАННЯ ЧИННОЇ МОДЕЛІ ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ – АКТУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ НАУКИ

Більше десяти років пройшло з моменту набрання чинності КПК України 2012 року. Реалізація його положень природньо засвідчила наявність певних недоліків. Тому науковці і практики пропонують зміни і доповнення по його вдосконаленню. Більшість із них заслуговують на увагу. Водночас певна частина котрих, зазвичай, є локальними, не завжди мають системний характер і нерідко не відповідають сучасним науковим уявленням про соціальну і правову природу кримінального процесу. Загальновідомо, що норми закону об'єктивно не можуть ідеально регулювати не однотипні процесуальні ситуації. Це вимагає наукове опрацювання універсальних правових приписів здатних мінімізувати недоліки правового впливу. При вдосконаленні норм КПК України треба мати на увазі і те, що, хаотичне внесення змін і доповнень призводить до неузгодженості його положень та порушення логічності змісту. З цих та інших причин Координаційним бюро з проблем кримінального процесу відділення кримінально-правових наук НАПрН України підготовлено «Орієнтовний перелік перспективних напрямів наукових досліджень у науці кримінального процесу на період 2023–2028 років». Тому, на наш погляд, при вдосконаленні чинного КПК України необхідно дотримуватися наступних положень:

1. Для ефективної корекції КПК України відповідно до європейської традиції в першу чергу пропонується напрацювати концепцію його вдосконалення, яка б передбачала еволюційну орієнтацію на німецьку модель кримінального процесу і її реальність в умовах нашої дійсності.

2. Історико-правовий порівняльний аналіз литовських статутів, «Права за якими судиться малоросійський народ», статуту кримінального судочинства 1864 року, КПК 1922, 1927, 1960 років свідчить про те, що за роки дії періоду радянського права відбулося

применшення ролі суду у кримінальному процесі з метою пристосування його до потреб адміністративно-командного методу управління державою і суспільством. Тому природньо суддівські повноваження поступово були переорієнтовані органам виконавчої влади. Так, попереднє розслідування вилучено із компетенції судової влади, був період, коли органи прокуратури здійснювали нагляд за законністю діяльності судів, формування доказів і проведення доказування також віднесено до повноважень досудового розслідування.

3. На жаль, існуюча система стандартів праворозуміння і застосування положень кримінального процесуального законодавства отримана в спадок від радянського минулого, яка сформувалася під впливом слідчої традиції та процесуального догматизму. Панівне становище нормативізму в науці кримінального процесу та його застосуванні призвело до стагнації, явного спрощення його змісту, недооцінці людського фактору як важливого компоненту кримінальної процесуальної діяльності. Природньо що в епохи і періоди змін, коли у всіх сферах права на черзі перегляд усталених поглядів і переоцінка звичних цінностей, процесуальна догматика перестає бути достатньою в судовій діяльності і не в змозі вирішити поставлених всіх перед юриспруденцією завдань. Тому кримінальний процес потребує розширення бази свого вивчення шляхом включення у свій предмет «людського фактору». Процесуалісти повинні пам'ятати, що вони гуманітарії, що наука кримінального процесу – це наука про людину. Звідси вбачаються перспективи дослідження проблем судочинства на межі логіки, психології, лінгвістики, соціології які б збагатили філософію кримінального процесу. Такий підхід дасть поштовх для переосмислення і оновлення значної кількості усталених понять і категорій у кримінальному процесі.

4. Прийнятий у 2012 році КПК України загалом є законодавчим актом європейської орієнтації. Його вивчення, осмислення і застосування вимагає адекватного праворозуміння. Це передбачає заміну і корекцію значної долі фундаментальних понять і категорій сформованих в умовах дії радянського періоду права, як таких, що не відповідають сучасному призначенню кримінального процесу – різновиду юридичної діяльності. Особливо дана проблема актуальна при підготовці юристів. Їх треба належним чином готувати до застосування законодавства, що відповідає європейським традиціям. На наш погляд, у зв'язку з розширення змагальних засад потребує також осучаснення і сама концепція доказування у кримінальному процесі. Так, у ч. 2 ст. 91 чинного КПК України вказується «Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження». Даний підхід до такого тлумачення доказування був запропонований ще у кінці 19 століття відомими німецькими процесуалістами як «практична діяльність суду, що складається із збирання, дослідження і оцінки доказів і яка включає розумову логічну

діяльність судді». Таке розуміння змісту доказування в період дії радянського періоду права було поширено на інші стадії кримінального процесу. Збереження даної формули доказування у сучасному кримінальному процесі викликає чимало застережень. Так, воно нерідко ототожнюється з досудовим розслідуванням. Наявне у чинному КПК України визначення доказування як збирання, перевірка та оцінка доказів спрощує його зміст. За його межами залишається аргументаційна, логічна, психологічна, семантична, комунікаційна складові даного виду діяльності. Доказування в судовому процесі можна спробувати визначити як спеціальне юридичне поняття на позначення різновиду аргументаційної миследіяльності сторони обвинувачення в суді з обстоювання своєї правової позиції. На нашу думку воно має такі ознаки: 1) адресатом доведення є суд; 2) про доведення можна вести мову за наявності юридичної суперечки з приводу предмета кримінального позову між сторонами; 3) діяльність доведення відбувається у організаційно-правовій формі негативної кооперації сторони обвинувачення і захисту відкрито у присутності судової аудиторії; 4) доведення відбувається під контролем суду, як процесуального арбітра в рамках належної правової процедури; 5) результати виконання прокурором публічно-правового обов'язку по доведенню винуватості особи у вчиненні злочину оцінюються судом згідно стандарту доведеності «поза розумним сумнівом».

5. Застаріле уявлення про доказування спотворює природу доказів у кримінальному провадженні. Так, всупереч вимогам ч. 2 ст. 23 КПК України у ч. 1 ст. 84 КПК України сформульовано визначення доказів відповідно до стереотипів слідчої ідеології їх утворення, і в числі суб'єктів формування зазначено слідчого, дізнавача і прокурора. Для професіоналів зрозуміло, що збираються не докази, а відомості про сліди вчиненого соціально протиправного і суспільно небезпечного діяння. Наприклад, у ч. 2 ст. 23 КПК України зазначено: «не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків передбачених цим Кодексом». У даній нормі встановлено новий принципіальний підхід до формування доказів на основі судового методу. Така вимога закону на рівні засади обґрунтовується тим, що у миследіяльнісних операціях по формуванню доказів, одночасно приймають участь безліч логічних, психологічних, семантичних, когнітивних чинників (індукція, дедукція, аналогія, гіпотеза, сумніви, впевненість, довіра), а також феномени нераціональної природи (інтуїція, здогадки, натхнення). Індивідуальний характер їх утворення зумовлює певну частку суб'єктивізму, тим більше коли такі операції вчиняються діючими особами сторони обвинувачення. Такі «випадковості», як зазначав у свого часу Г. Грос, можуть сформувати «упереджений погляд» на винність особи А тому для мінімізації негативного впливу суб'єктивного фактору на зміст доказів західна доктрина пропонує

їхнє формування в рамках належної судової процедури, яка «... образно, кажучи «розставляє» учасників доказування на свої бойові позиції, даючи їм в руки потужну зброю процесуальної боротьби – можливість використовувати критику і контркритику». Доказ – це процес, діяльність, в ході якої логічні ходи виникають і набувають змісту та актуалізуються», «доказ – це не сліпе відтворення, а виробництво смислової логічної структури.

6. Часто-густо у навчальних і наукових виданнях залишається твердження, що метою доведення у кримінальному процесі є встановлення об'єктивної істини. Цей ідеологічний штамп – залишок радянського кримінального процесу Його використання в процесі доказування спотворює юридичну природу даної діяльності. Прийшов час усвідомити те, що вона здійснюється особами, які мають різні процесуальні інтереси, наміри, психологію, досвід і світогляд. Тому даний вид діяльності є складним соціально-гуманітарним процесом, у якому людський фактор вносить свої корективи у механізм правозастосування. З цих причин кримінально-процесуальна діяльність структурується за правилами стримування і противаг. Із цього можна зробити висновок, що в ході кримінальної процесуальної діяльності відбувається моделювання з використанням юридичних конструкцій минулої соціальної реальності (здогадного злочину) як за фактичними так і правними ознаками в режимі судової комунікації між учасниками кримінального провадження. Тому соціальна подія (діяння), описана у вироку суду, і визнана ним як злочин – це два геть різні феномени: історичний факт і сформоване в суді знання з претензією на достовірність. Тому в такій ситуації ставити знак рівності між ними видається некоректним. Мабуть, не випадково закон вимагає *доведення* стороною обвинувачення (не судом!) *факту* вчинення злочину конкретною особою.

7. Гадаємо, значної шкоди викладанню кримінального процесу завдає догма примату матеріального над процесуальним. Так, радянська школа права відзначалась чітко вираженим «матеріальним детермінізмом», оскільки філософською базою радянського правознавства був діалектичний матеріалізм, тому у всіх теоретико-правових конструкціях на перше місце ставився матеріальний елемент. Це призвело до того, що на пострадянському просторі (Україна тут, на жаль, не виняток…) у науці кримінального права до цього часу панує позиція, що кримінальне процесуальне право є похідним від кримінального матеріального права. Тому не дивина, що розвиток кримінального і кримінально-процесуального законодавства, на жаль, відбувався (і далі відбувається) не синхронізовано і паралельно, а, скоріше, за різними віддаленими траєкторіями, на засадах своєрідного «галузевого сепаратизму». Через це домінантною в українській правовій науці стала теорія первинності виникнення кримінально-правових відносин (з моменту вчинення злочину), на ґрунті яких виникали вже вторинні, підпорядковані першим, відносини кримінально-процесуальні.

Фактично така теоретична конструкція вже наперед визначала, задавала результати кримінально-процесуальної діяльності, сприяючи її *обвинувальному ухилу,* спрямовуючи її на забезпечення практичної реалізації абстрактної засади невідворотності покарання. Згідно такого підходу «... базисне матеріально-правове відношення існує об'єктивно і само по собі пронизує всю кримінально-процесуальну систему, визначає суть всіх елементів кримінально-процесуальних відносин, форми і види роботи правоохоронних органів». Зрозуміло, що це не могло не впливати й на зміст законодавства в сфері кримінальної юстиції, знецінюючи таким чином самий юридичний характер діяльності органів розслідування і суду, виводячи за юридичні дужки права і свободи людини. Дана конструкція давала підстави, на наш погляд, помилково розглядати кримінальний процес як засіб примусової реалізації норм матеріального права. В концепті виникнення кримінально-правових відносин в момент вчинення злочину має місце підміна фактичного юридичним.

8. При дослідженні проблем кримінального процесу слід мати на увазі, що у його структурі існують два різновиди юридичної діяльності між якими більше відмінностей чим спільного. Відмінність вельми суттєвого характеру у функціонуванні цих двох діяльнісних систем полягає в тому, що досудовим провадженням керує *засада інквізиційності* (слідча засада), тобто вимога забезпечити *перевагу* поліції як спеціальному державному органові кримінального переслідування в її переважно *закритій, негласній* діяльності з розкриття злочинів і готування кримінального позову проти конкретного винуватця. На цій засаді як на дійсно надійному *principium* тримається вся детективна діяльність поліцій світу, оскільки без неї і годі уявити дієздатне досудове розслідування, спроможне ефективно й в розумний термін захистити сумарний *суспільний* інтерес – *розкрити* злочин, *викрити* підозрюваного в інкримінованому злочині, а відтак і поставити його перед *судом*. Тому всі філіппіки, спрямовані проти засади інквізиційності у кримінальному процесі – це розмови для бідних або бажання бути святішим від Папи Римського…

Проте в суді бал має правити засада *арбітральності,* зміст якої полягає в тому, що сторони-учасники юридичного конфлікту для його вирішення *in merito* мають звертатися до спеціального вповноваженого рівновіддаленого від них і неупередженого державного *органу-посередника* (арбітра); останній, залежно від характеру правових позицій сторін, вирішує суперечку в рамках або *консенсуальної* (наприклад, в разі укладання сторонами однієї із угод у рамках ст. 468 КПК України), або ж *змагальної* належної правової процедури (коли неврегульований кримінальний правовий конфлікт переводиться в площину юридичного змагання сторін перед арбітром). Засада арбітральності покликана рівною мірою сприяти як реалізації *публічного*, так і *приватного* інтересу, даючи сторонам законний шанс бути почутими судом і виборoти свою рацію.

Капліна Оксана Володимирівна,
завідувач кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор

ПАРАЛЕЛЬНЕ ФІНАНСОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Загальносвітовою тенденцією в сфері реалізації правової політики щодо кримінальних покарань за вчинення кримінальних правопорушень, які пов'язані з отримання неправомірних доходів, є зміщення акцентів з встановлення каральних санкцій на конфіскаційний ресурс. На це спрямовують держави низка європейських конвенцій, серед яких: Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 08.11.1990 р. (ратифікована Україною 17.12.97 р); Кримінальна Конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ратифікована Україною 27.01.1999 р.); Цивільна Конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ратифікована Україною 04.11.1999 р); Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р. (ратифікована Україною 4.02.2004 р.); Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 р. (ратифікована Україною 2.12.2009 р.); Конвенція Ради Європи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005; Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом та про фінансування тероризму від 16.05.2005 р. (ратифікована Україною 17.11.2010 р.).

Ратифікувавши міжнародні документи, Україна взяла на себе зобов'язання стосовно впровадження на національному рівні низки заходів, спрямованих на запобігання вчиненню корупційних злочинів, кримінальних правопорушень, пов'язаних з отриманням неправомірних доходів. Серед таких заходів передбачено розробка та здійснення скоординованої політики протидії корупції, запровадження практик, щодо запобігання корупції, створення органів із запобігання корупції, прийняття нормативно-правових актів антикорупційного спрямування тощо.

Серед практик, які останнім часом викликають інтерес та імплементуються національними правовими системами, можна виділити паралельне фінансове розслідування по злочинах, які пов'язані з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, торгівлею людьми, привласненням, розтратою майна або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, нецільовим використанням бюджетних коштів, ухилення від сплати податків, фінансуванням тероризму, незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, чи збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, використанням коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів тощо. Такі

паралельні фінансові розслідування вже запроваджені у КПК Казахстану, Молдови та інших державах.

Суть фінансового розслідування полягає в тому, що разом з кримінальним провадженням, проводиться паралельне фінансове розслідування, яке можна уявити у вигляді сукупності заходів, які проводяться з метою збирання доказів стосовно підозрюваного, його власності, майна, яким він володіє як вигодонабувач, з метою відшкодування шкоди, яка заподіяна вчиненим ним кримінальним правопорушенням.

Варто вказати на те, що запровадження у національну правозастосовну практику паралельного фінансового розслідування не завжди сприймається позитивно, а до контраргументів належать високий ризик порушення прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні,

Нещодавно Офісом Генерального прокурора розроблений та обговорювався проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій FATF стосовно запровадження паралельних фінансових розслідувань».

Як зазначено в пояснювальної записці, вказаний законопроєкт розроблено на виконання 30-ї рекомендації Групи з розробки фінансових заходів з відмивання грошей (далі – FATF) та рекомендацій Комітету експертів Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Зокрема, FATF у Рекомендації 30 передбачено, що з метою протидії відмиванню коштів, здобутих злочинним шляхом, а також фінансуванню тероризму необхідно під час розслідування всіх злочинів, пов’язаних з отриманням прибутку, проводити фінансові розслідування для виявлення та відстеження руху доходів, отриманих від протиправної діяльності, їх переміщення, використання, володіння, зав’язків між джерелами походження, часом їх одержання та місцем зберігання, а в подальшому за наявності підстав – вилучення цих прибутків шляхом конфіскації / спеціальної конфіскації.

Представлений для обговорення законопроєкт дає підстави зробити висновок, що необхідність проведення «паралельного фінансового розслідування» обумовлена специфікою кримінальних правопорушень щодо яких воно має здійснюватися та складністю доказування. З огляду на це слід підтримати зміни, які пропонується внести до ст. 91 КПК «Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні» та розширити предмет доказування за рахунок доказування факту того, що майно одержано внаслідок вчинення одного з кримінальних правопорушень, передбачених у проєкті Закону. Крім того, слід підтримати вектор міркування розробників щодо доповнення ст. 242 КПК додатковим випадком проведення експертизи для визначення вартості майна, одержаного

шляхом вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 297-6 законопроєкту.

Разом з тим, можна вказати на низку проблемних моментів та правову невизначеність щодо запропонованих нововведень. Наприклад, автори проєкту Закону України пропонують легальне визначення, яке, на їх погляд, доцільно закріпити у ст. 3 КПК «Визначення основних термінів Кодексу»: «29) паралельне фінансове розслідування - сукупність здійснюваних у рамках досудового розслідування кримінального правопорушення, в результаті вчинення якого одержано майно, слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, спрямованих на виявлення такого майна, відслідковування його руху, зміну форми походження, визначення вартості з метою забезпечення блокування та подальшої конфіскації / спеціальної конфіскації;».

Уявляється, що запропоноване визначення не дає уявлення щодо того, чим паралельне фінансове розслідування відрізняється від «традиційного». Із визначення поняття має випливати висновок – чому саме таке розслідування має назву «паралельне». На наше переконання, запроваджуючи розслідування паралельно з «традиційним» слід визначитися з відмінностями, завданнями, суб'єктами, засобами проведення такого розслідування. Унормуванню мають підлягати не лише суб'єкти здійснення паралельного фінансового розслідування, а й їх взаємодія з органом досудового розслідування, який вже здійснює розслідування відповідно до вимог ст. 216 КПК, та інші.

Ознайомлення з представленим законопроєктом дає підстави зробити висновок, що засоби отримання доказової інформації при проведення «паралельного розслідування» є ті самі, що й передбачені у ст. 93 КПК, що ставить під сумнів доцільність його виокремлення.

Запровадження паралельного фінансового розслідування в рамках досудового розслідування, яке вже триває, як це передбачене у запропонованої редакції ст. 297-6 КПК, може призвести до дублювання процесуальних дій, які проводитимуть особи, що здійснюють «традиційне» та «паралельне» розслідування.

Порядок ініціювання паралельного фінансового розслідування відрізняється від звичного порядку початку кримінального провадження, адже відповідно до запропонованих змін прокурор має спочатку винести постанову про паралельне фінансове розслідування, та лише потім внести відомості до ЄРДР. Доцільність винесення постанови викликає сумніви, адже це значно формалізує процес, а з огляду на цифровізацію суспільства така пропозиція уявляється архаїчною.

Проблеми можуть виникнути щодо тлумачення того, хто саме (прокурор якого рівня) може винести постанову про проведення паралельного фінансового розслідування.

Відповідно до ч. 2 ст. 297-7 проєкту Закону «Прокурор, який здійснює нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, при проведенні паралельного фінансового

розслідування зобов'язаний забезпечити дотримання прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, стосовно яких проводиться фінансове розслідування». Втім, уявляється, що така норма носить, скоріше, декларативний характер, адже не передбачає конкретних повноважень прокурора, спрямованих на забезпечення вказаних в статті прав.

Враховуючи взяті Україною на себе зобов'язання та необхідність впровадження у національну правову систему сучасних, інноваційних засобів здійснення досудового розслідування, вважаємо, що питання стосовно паралельного фінансового розслідування потребує широкого обговорення юридичною громадськістю та узагальнення досвіду розвинених держав.

Баганець Олексій Васильович,
заступник Генерального прокурора (2000–2002, 2005–2006, 2014–2015 рр.), заступник голови Союзу юристів України, почесний президент Асоціації слідчих України, віце-президент Світового конгресу українських юристів, адвокат, кандидат юридичних наук

НЕОБХІДНІ ЗМІНИ ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ФУНКЦІЙ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ ТА СПРОЩЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Навіть в умовах жахливої війни держава змушена вживати заходів до посилення боротьби із злочинністю, а тим більше, із корупцією, особливо у вищих ешелонах влади, в тому числі і для того, щоб перемогти у цій війні та виконати домашні завдання для вступу до Європейського Союзу. Разом з тим, наші партнери та їх іноземні агенти впливу в Україні чомусь не акцентують уваги на дійсних причинах існуючих у нас проблем в діяльності органів правопорядку і прокуратури, і не тільки щодо їх результативності та ефективності, а в першу чергу стосовно дотримання ними вимог закону і конституційних прав та свобод громадян, що однозначно буде оцінюватись при проходженні Україною відповідної процедури!

Більше того, всі пропозиції і ймовірні шляхи вирішення цих проблем, які вони нам відкрито нав'язують, не приносять і не принесуть бажаних результатів по наведенню правопорядку в нашій державі, про що я наголошую вже майже 8 років підряд.

Не буду зараз перераховувати весь перелік необхідних для цього заходів (це детально викладено в підготовленій мною ще у 2019 році Концепції удосконалення діяльності правоохоронних органів), а пропоную розпочати із внесення давно назрілих змін у діючий Кримінальний процесуальний кодекс України, який, як всім відомо, був

проголосований у 2012 році, вночі, народними депутатами у кількості приблизно 35–50 осіб замість 226 необхідних!!! Тому, можна лише уявити його якість, навіть, у зв'язку з цим, вже не говорячи про послідуючі внесені, в тому числі і відверто руйнівні, зміни до нього!

Постійно аналізуючи норми цього Кримінального процесуального кодексу України, я постійно критикував його і вважаю до сьогодні таким, що не тільки не забезпечує належне дотримання прав і свобод громадян в цій сфері, але і своєю надмірною складністю в проведенні більшості процесуальних дій відверто перешкоджає належній протидії злочинності в нашій державі та є однією із основних причин відсутності бажаних результатів і у боротьбі із корупцією, чого не хочуть бачить ні влада, ні наші західні партнери.

Саме у зв'язку з цим, я змушений був особисто підготовити проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального Кодексу України в частині забезпечення реалізації конституційних функцій органів прокуратури та спрощення діяльності органів досудового розслідування з метою посилення боротьби із злочинністю та корупцією», про зміст та суть якого і хочу поділитися з вами. Щоб зекономити час, зупинюсь лише на основних його новелах.

Почну із необхідності, якнайшвидше, привести нинішній Кримінальний процесуальний кодекс у відповідність до Конституції України, до якої ще в червні 2016 року були внесені зміни, що стосувались нових конституційних функцій органів прокуратури, які, на жаль, до цього часу так і не діють, що є неприпустимим для держави, яка декларує свої прагнення стати повноправним членом ЄС та НАТО.

На превеликий жаль, протягом останніх п'яти років уже при двох крайніх Президентах України у відповідність до прийнятих 7 років тому норм Основного Закону не тільки не приведені КПК України та інші, пов'язані з ним, законодавчі акти про діяльність органів правопорядку і прокуратури, але, до цих пір навіть не дано роз'яснень змісту понять нових конституційних функцій прокуратури.

В зв'язку з цим, мною запропоновані свої бачення їх змісту, хоча б з огляду на свій багаторічний досвід роботи в органах прокуратури.

Ну, для прикладу, що таке «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням» – це організація процесу досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні, визначення у ньому конкретних напрямків розслідування, координація проведення процесуальних дій, сприяння створенню умов для ефективної роботи слідчого та забезпечення проведення повного, всебічного та неупередженого, у відповідності до вимог процесуального закону, досудового розслідування у розумні строки.

Саме у зв'язку з таким розкриттям змісту нових конституційних функцій прокуратури, пропоную внести зміни до статті 36 КПК України**,** *в якій доповнити повноваження процесуального керівника тим, щоб він міг:* приймати процесуальні рішення у формі постанови та складати протоколи у випадках, передбачених цим Кодексом; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення

слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого і у разі систематичного порушення ним закону та прав і свобод громадян при здійсненні досудового розслідування, а у виняткових випадках, у разі тривалого порушення вимог закону, приймати таке кримінальне провадження до свого провадження і проводити особисто досудове розслідування, але, вже під процесуальним керівництвом прокурора вищого рівня; при наявності підстав ініціювати перед керівниками органів досудового розслідування, дізнання та оперативних підрозділів, проведення перевірок та службових розслідувань з метою з'ясування причин порушення їх підлеглими вимог законів та притягнення конкретних слідчих, дізнавачів та оперативних працівників до дисциплінарної відповідальності, а також негайного відновлення порушених прав і свобод громадянин; наглядати за проведенням слідчим, дізнавачем та оперативним підрозділом ініційованих ним або органом досудового розслідування негласних слідчих (розшукових) дій, припиняти подальше їх проведення, якщо в цьому відпала необхідність, або забороняти їх проведення, якщо при цьому було встановлено порушення вимог Конституції України чи визначеного цим Кодексом порядку і строків їх проведення; збирати докази та особисто витребувати й отримувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речі, документи, відомості, висновки експертів, висновки ревізій і аудиту, акти перевірок тощо.

З метою підвищення рівня відповідальності керівників органів прокуратури, а не так як це має місце зараз, за стан досудового розслідування та дотримання, при цьому, вимог закону, прав і свобод громадян, щоб вони, вибачте, не займались, наприклад, укладенням незрозумілих угод з «фондами дикої природи» чи не запроваджували не передбачені законом функції надуманого ними статусу «прокурора громади», необхідно, щоб Генеральний прокурор, керівники обласних та окружних прокуратур, їх перші заступники та заступники, здійснюючи покладені на них нові конституційні повноваження, мали, в тому числі, право: вимагати від органів досудового розслідування для перевірки кримінальні провадження та інші відомості про вчинені кримінальні правопорушення, про хід досудового розслідування та встановлення осіб, які їх вчинили; забезпечувати додержання прокурором-процесуальним керівником та слідчим розумних строків проведення досудового розслідування, прийняття законних процесуальних рішень у кримінальному провадженні та дотримання, при цьому, конституційних прав і свобод громадян; скасовувати незаконні і необгрунтовані підозри та постанови слідчих, а також прокурорів – процесуальних керівників та керівників органів прокуратури нижчого рівня (звичайно, крім підозр і постанов, винесених прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури); своєю вмотивованою постановою доручати здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального провадження іншому органу досудового розслідування і за умови систематичного та тривалого

порушення у ньому вимог закону, прав і свобод громадян при здійсненні досудового розслідування».

До речі, Генеральний прокурор та особа, яка виконує його обов'язки, вирішуючи спори про підслідність у зв'язку з неефективним проведенням досудового розслідування, а тим більше – неодноразовим порушенням вимог закону та прав і свобод громадян тими ж детективами НАБУ, повинен мати право в таких випадках змінювати підслідність і підслідних їм кримінальних проваджень, що, вважаю, тільки покращить ефективність боротьби із корупцією, особливо у вищих ешелонах влади.

При цьому, одночасно необхідно негайно обмежити всеохоплюючу підслідність детективів НАБУ лише суб'єктами, передбаченими п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України, заборонивши їм здійснювати досудове розслідування некорупційних кримінальних правопорушень та/або не вчинених підслідними їм суб'єктами, як це поширено зараз.

При цьому, у виняткових випадках, в разі неможливості доручення НАБУ та ДБР, у зв'язку із встановленою їх необ'єктивністю та упередженістю, подальшого розслідування тяжкого чи особливо тяжкого злочину, вчиненого народними депутатами України, подальше проведення досудового розслідування Генеральним прокурором покладається на прокурорів Офісу Генерального прокурора під процесуальним керівництвом Генерального прокурора чи його заступника.

Одночасно з цим, пропоную, щоб керівник органу прокуратури (прокурор вищого рівня) в межах своїх конституційних функцій також, був уповноважений:

– перевіряти виконання вимог закону про приймання, реєстрацію і вирішення заяв та повідомлень про вчинені або ті, що готуються, кримінальні правопорушення;

– відбирати пояснення та одержувати відповідну інформацію від громадян і службових (посадових) осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, незалежно від форм власності, на свої запити з питань отриманих від них заяв і повідомлень про злочини.

Вважаю також за необхідне розмежувати повноваження одного і того ж прокурора з моменту реєстрації в ЄРДР одного і того ж кримінального провадження і до прийняття по суті по ньому рішення судом (впевнений, що це повинні бути різні прокурори) і не тільки із міркувань мінімізації корупційних ризиків та можливої упередженості такого процесуального керівника в ході судового слідства, що на сьогодні, як показує практика, дійсно перетворилося в справжню проблему, а, перш за все, по тій причині, що в Основному Законі нашої держави на прокурорів покладені саме дві окремі функції: як «підтримання публічного обвинувачення», так і окремо «організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням», що дійсно не одне і теж.

Пропоную також внести зміни і до статті 41 про розширення повноважень і обов'язків оперативних підрозділів, в тому числі і сприяння ними у викритті винних осіб шляхом проведення за своєю

ініціативою оперативно-розшукових заходів вже після реєстрації кримінальних проваджень в ЄРДР, а не тільки чекати доручення від слідчого чи прокурора, яких можна і не дочекатись по різним причинам, в основному, у зв'язку з їх надмірною перезавантаженістю.

Окрім того, переслідуючи ідею усунення додаткових перешкод у проведенні досудового розслідування у розумні терміни та його пришвидшення, в т.ч. і за рахунок зменшення об'єму, так званого, «судового контролю» на досудовому розслідуванні, який на практиці фактично переріс у чисту формальність, вважаю за потрібне дещо розширити повноваження прокурорів – процесуальних керівників щодо застосування частини заходів забезпечення кримінального провадження, які не пов'язані із прямим посяганням на конституційні права і свободи громадян, зокрема і:

– погоджувати слідчому здійснення приводу особи до місця її виклику, або самому ініціювати привід на підставі власної постанови;

– погоджувати тимчасовий доступ до речей і документів на підставі постанови слідчого, або це здійснювати згідно своєї постанови (наскільки мені відомо, то з цього приводу вже підготовлений відповідний законопроект, правда - тільки на період дії воєнного стану);

– погоджувати тимчасове вилучення майна та застосовувати тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом. І лише в разі, наприклад, відмови особи добровільно видати необхідні речі, документи або їх копії, тимчасовий доступ до них (чи теж вилучення майна) повинні здійснюватись на підставі ухвали слідчого судді.

Також потрібно змінити і порядок застосування таких запобіжних заходів, як особисте зобов'язання та особиста порука, які повинні застосовуватись з дозволу прокурора – процесуального керівника, а в разі необхідності – і самим прокурором на підставі його власної постанови.

Необхідно також уточнити зміст ст. 234 КПК України про те, що в ній мова йде про особливий порядок (з дозволу слідчого судді) проведення обшуку саме в житлі чи іншому володінні фізичної особи, а обшук в інших місцях, які не належать на праві приватної власності громадянам, повинен проводитись лише із дозволу прокурора вищого рівня.

Край потрібно внести зміни і до статті 214, на чому я наполягаю з часу вступу в дію нинішнього КПК, де уточнити, що слідчий, дізнавач і прокурор повинні невідкладно, але, не пізніше 24 годин після одержання, реєструвати в ЄРДР тільки ті заяви і повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, які містять достатні дані про обставини, що переконливо вказують на наявність очевидних ознак злочину! Те ж саме стосується і самостійного виявлення ними з будь-якого достовірного джерела саме такої інформації. Більше того, про початок досудового розслідування вони зобов'язані винести відповідну постанову, копію якої разом із витягом із ЄРДР направити негайно заявнику. Якщо на момент початку досудового розслідування встановлено особу, яка вчинила дане кримінальне правопорушення, то про реєстрацію даного кримінального

провадження слідчий, дізнавач і прокурор зобов'язані повідомити і їй, направивши копію такої постанови».

Коли такі заяву або повідомлення про кримінальне правопорушення потрібно перевірити до початку досудового розслідування, то така перевірка повинна проводитись прокурором, слідчим або, за їх письмовим дорученням, органом правопорядку в строк не більше 10 днів шляхом відібрання письмових пояснень, витребування необхідних документів, а у разі, коли заяву або повідомлення необхідно перевірити шляхом проведення ревізій, документальних перевірок, інвентаризацій, контрольних обмірів тощо, строк проведення такої перевірки може бути продовжений прокурором до 20 днів, а у виняткових випадках – до 30 днів.

Також, пропонується, що в разі відсутності підстав для проведення досудового розслідування, слідчий, дізнавач, прокурор своєю постановою повинні відмовити у кримінальному провадженні, про що не пізніше 24 годин повідомити заявника та інших зацікавлених осіб, надіславши копію такої постанови.

Все це дозволить уникнути масової реєстрації безпідставних відомостей про факти, які не мають будь-яких очевидних ознак злочину, що сьогодні фактично паралізує діяльність тих же слідчих і особливо прокурорів, і розвантажить їх від виконання не потрібної роботи. Одночасно з цим, вважаю, що потрібно надати право особі, інтересів якої стосується постанова про початок досудового розслідування або про відмову у кримінальному провадженні, оскаржувати її відповідному прокуророві, а якщо таку постанову винесено прокурором, то - прокуророві вищого рівня, або до слідчого судді, протягом 7-ми днів з дня одержання копії такої постанови.

І такий підхід буде відповідати Європейській Конвенції із прав людини і Конституції України.

У зв'язку із цими змінами до ст. 214 КПК України пропоную розкрити і зміст самого поняття, що таке «заява, повідомлення про кримінальне правопорушення».

Одночасно з цим, наполягаю передати підслідність кримінальних правопорушень про порушення порядку несення військової служби (військові злочини) органам служби військового правопорядку (чи військової поліції, якщо вона буде створена), наділивши їх повноваженнями по здійсненню досудового розслідування, окрім, звичайно, вищого начальницького складу, злочинні дії яких підслідні НАБУ і ДБР, що, тим більше, зараз актуально, в умовах кровопролитної війни із окупантами.

Край необхідно внести зміни і до статті 280, де передбачити можливість зупинення досудового розслідування, якщо після виконання всіх можливих та необхідних слідчих (розшукових) дій не виявилося за можливе встановити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, та відсутні передбачені даним Кодексом підстави для закриття кримінального провадження.

Це теж неминуче дозволить зосередити зусилля на розслідуванні тих проваджень, у яких встановлено або є реальна можливість встановити підозрюваного, та закінчити їх у розумні терміни.

Я також категорично впевнений і в необхідності якнайшвидшого внесення змін до статті 284 КПК України (в першу чергу, для виключення, так званих, «поправок Лозового»), щоб заборонити закриття кримінальних проваджень у зв'язку із закінченням строків досудового розслідування після повідомлення особі про підозру не тільки щодо тяжких і особливо тяжких кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я, як це має місце зараз, а і таких же злочинів проти основ національної та громадської безпеки, а також корупційних, хоча б передбачених ст. ст. 191, 364 і 368 КК України.

Тим більше, потрібно законодавчо взагалі заборонити закривати, у зв'язку із закінченням строків досудового розслідування, але, до закінчення термінів давності за вчинення таких злочинів, такі ж кримінальні провадження, в яких жодній особі не було повідомлено про підозру, бо це є надзвичайно шкідливою перешкодою у боротьбі із злочинністю та корупцією.

Мною також пропонується звузити, так званий, «судовий контроль» на досудовому розслідуванні і упростити порядок продовження строків досудового розслідування до моменту повідомлення особі про підозру, поклавши такі повноваження на прокурорів, а не на слідчих суддів.

В цьому законопроекті я також вважаю за необхідне усунути ще одну серйозну прогалину, яка пов'язана із відсутністю в КПК України поняття, що таке «обґрунтована підозра», у зв'язку з чим, у ході обрання та продовження дії запобіжних заходів підозрюваним слідчі судді приділяють більшість часу дослідженню питання наявності ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, а не перевірці обґрунтованості підозри.

Тому, пропоную вважати «обґрунтованою підозрою» – наявність сукупності реальних фактів чи відомостей, які б за розумного, неупередженого тлумачення були достатніми та чітко вираженими, щоб переконати об'єктивного спостерігача (до винесення судового рішення по суті) щодо ймовірності звинувачень конкретної особи у причетності до вчинення конкретного кримінального правопорушення.

При цьому, вимога «розумної підозри» повинна передбачати наявність доказів, які об'єктивно зв'язують підозрюваного з певним злочином, хоча вони і не повинні бути достатніми, щоб забезпечити негайне засудження, але, мають бути настільки достатніми, щоб виправдати подальше розслідування з метою пошуку додаткових фактів і відомостей, щоб висунути звинувачення».

Окрім того, я також пропоную повернути до Кримінального процесуального кодексу обов'язок органу дізнання, слідчого і прокурора «при проведенні дізнання, досудового розслідування і судового розгляду у кримінальному провадженні виявляти причини і умови, які сприяли

вчиненню злочину, та вимагати від відповідного органу державної влади, місцевого самоврядування, громадської організації, підприємства, установи, організації вжиття необхідних заходів для їх усунення», що, до речі, вже було зроблено при прийнятті в 2015 році Закону України «Про НАБУ», але, розповсюджується лише на детективів НАБУ і прокурорів САП. Це однозначно буде позитивно впливати на профілактику злочинності в нашій державі, тим більше, і під час цієї кровопролитної війни із агресором.

Насамкінець, я впевнений, що в разі прийняття такого законопроекту і норм, які в ньому запропоновані, значно покращиться не тільки протидія злочинності і корупції в нашій державі, тобто, нашому внутрішньому ворогу, але і суттєво підвищиться рівень стану дотримання конституційних прав і свобод громадян та правопорядку взагалі, що неминуче допоможе здолати і нашого зовнішнього ворога.

Слава Україні! Слава ЗСУ! Разом до Перемоги!

Басиста Ірина Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики Львівського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ЗАХОДИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДШКОДУВАННЯ РОСІЄЮ ШКОДИ ВНАСЛІДОК ВЧИНЕНИХ ЗЛОЧИНІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ

(продовження огляду)[1]

Вже неодноразово зазначалося у ЗМІ, виступах та на шпальтах відповідних юридичних оглядів, що поряд із національними розслідуваннями тих злочинів, які вчиняють представники країни-агресорки, у низці країн тривають власні розслідування, як і у МКС [1,

[1] Розпочато на шпальтах збірника Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html (Басиста І.В. Притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності С.17-44). Продовжено у тезах доповідей: «Перспективи відшкодування росією шкоди внаслідок вчинених злочинів на українських теренах»: Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: матеріали науково-практичного семінару (Львів, 2 грудня 2022). Львів: ЛьвДУВС. 2022. С. 6–11. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html; «Окремі проблеми притягнення до відповідальності за вчинення тяжких міжнародних злочинів, відшкодування завданої шкоди та кроки на їх вирішення (продовження огляду)». Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір». 31 березня 2023 року. м. Львів: ІППО НУ «Львівська політехніка». 2023.; «Невідворотність відшкодування росією шкоди внаслідок вчинених злочинів на українських теренах (продовження огляду)». Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професорів В. П. Бахіна, В. К. Лисиченка, І. Я. Фрідмана, 19 травня 2023 року. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 17–21.

с. 17–21; 2, с. 144–150]. Також й «робота слідчих і прокурорів, залучених до розслідування воєнних злочинів РФ у рамках міжнародної слідчої групи набуває розвитку. Під час зустрічі 5 жовтня в Гаазі була підписана додаткова угода, за якою до її складу увійшов Європол з усіма його можливостями у розслідуванні воєнних злочинів» [3]. Тобто наявна серйозна підтримка Європолу і Євроюсту, «як у рамках Спільної слідчої групи, так і у розслідуваннях на національному рівні» [3].

Серед цілої низки таких важливих питань у перебігу вказаних розслідувань, як постійна взаємодія, формування належної доказової бази та кроки на випередження знищенню доказів тощо, своє чільне місце займає необхідність наявного і дієвого міжнародного механізму з відшкодування шкоди, що завдана фізичним і юридичним особам та державі Україна внаслідок протиправних дій рф, про нагальність створення якого вже йшлося раніше [4]. Не слід стверджувати, що «це нова практика для міжнародної спільноти, адже відомі «кейси» виплат з боку Німеччини після Першої та Другої Світових війн. Частину цих грошей досі отримують постраждалі євреї, в'язні німецьких концтаборів, Праведники народів світу. Є і свіжіші в історичному контексті приклади, як-то виплати Іраку на користь Кувейту. Приклад, який, мабуть, найбільше підходить до нашої ситуації – це наслідки вторгнення Іраку до Кувейту в 1990 році. Тоді у справу втрутилася Рада Безпеки ООН, яка, серед іншого, створила Компенсаційну Комісію ООН (UN Compensation Commission, UNCC), що розглядала вимоги про компенсацію, яку вимагали постраждалі громадяни та компанії з Кувейту, а також сама держава. Комісія працювала понад 30 років та здійснила виплати постраждалим у цій війні на $52,4 млрд. Останній платіж за репараціями Кувейту за війну в Перській затоці Ірак зробив 2021 року. Також М. Ключковський підкреслює, що, принципова відмінність історії з Кувейтом від нашої ситуації полягала в тому, що тоді був знайдений спосіб, як змусити Ірак сплачувати компенсації. ООН розробила механізм, за яким Ірак спрямовував 35 % від своїх нафтових доходів у компенсаційний фонд, який був створений при UNCC» [5].

Отож міжнародний компенсаційний механізм (складовою частиною котрого є й Реєстр збитків, який забезпечить постраждалим виплати компенсацій за шкоду, завдану агресором [6]), серед іншого, полягає й у відшуканні правових підстав і законних процедурних можливостей звернення Україні та українцям заморожених, а у подальшому й арештованих активів, за матеріальну і моральну шкоду, що завдана триваючою на українських теренах війною. Якщо означений механізм не буде мати належного юридичного (не політичного чи популістського) обґрунтування та прогнозованих, аргументованих і наступальних заходів та кроків, то, на жаль, є ймовірність того, що можуть частково справдитися упередження скептиків про те, що заморожені російські активи можуть залишитися без «належної реалізації» або ж що «доведеться їх повернути рф» [5],

про справжні витоки таких неоптимістичних прогнозів згодом ще піде мова. Саме тому дуже важливим є такий черговий організаційний крок, що «…17 травня 2023 року на Саміті голів держав та урядів Ради Європи в Рейк'явіку підписано політичну декларацію про створення міжнародного Реєстру збитків, що зазнала Україна внаслідок повномасштабного вторгнення росії. Цей реєстр визначає орієнтири щодо виплати росією компенсацій Україні за моральну та матеріальну шкоду, завдану війною. Одним з основних джерел таких виплат логічно можуть стати кошти рф, заморожені в західних державах. Для початку йдеться про гроші, які вже знаходяться на рахунках у західних партнерів України. Решту компенсацій доведеться стягувати з росії завдяки механізмам, які на сьогодні ще остаточно не пропрацьовані. Згідно з повідомленнями українського Мін'юсту, обсяг державних коштів рф, що заморожені на Заході, становлять понад $350 млрд» [5].

Цій події передували десятки інших організаційних заходів та зустрічей. Так, «Єврокомісія ще в листопаді минулого року опублікувала так званий Options Paper, у якому виклала своє бачення того, як може виглядати цей процес. Він містить цікаві ідеї про те, як використовувати активи рф ще до їх конфіскації – наприклад, активно ними управляти та спрямовувати отриманий прибуток на виплату репарацій Україні, – розповідає Ключковський, – Відгуком цього документу є заголовки, які нещодавно розійшлись у ЗМІ про те, що начебто ЄС вважає, що активи рф рано чи пізно мають бути повернуті росії». «Ця теза справді міститься в Options Paper, але вона випливає із суті санкційного режиму замороження цих активів, який за визначенням є тимчасовим». «Однак у документі міститься ключова фраза про те, що повернення активів росії може відбуватися у формі «взаємозаліку» проти російського зобов'язання про виплату репарацій. Інакше кажучи – усі опції залишаються на столі, і країни ЄС перебувають у пошуку варіантів, які зрештою спрацюють», – резюмує Маркіян Ключковський [5]. Також у листопаді 2022 року «Генасамблея ООН ухвалила резолюцію, де державам-членам ООН у співпраці з Україною рекомендувалося створити міжнародний реєстр збитків для фіксації доказів та претензійної інформації щодо збитків, утрат або пошкоджень для всіх зацікавлених фізичних і юридичних осіб України, спричинених російською агресією. Такий реєстр також сприяв би та координував збір доказів. У лютому уряд Нідерландів офіційно погодився на створення міжнародної організації Реєстр збитків, завданих Україні російською агресією, в Гаазі» [7].

Крайнім заходом та, одночасно, й передумовою підписання декларації про створення міжнародного Реєстру збитків, була спільна декларація України та Німеччини, «…яку під час зустрічі в Берліні схвалили президент України Володимир Зеленський та канцлер Німеччини Олаф Шольц. Текст документа опублікував Офіс президента» [7]. Перед цим заступниця Міністра юстиції України Ірина Мудра повідомляла, що запровадження реєстру

«…фіналізується. Офіційний старт дасть підписання договору на Саміті очільників держав та урядів Ради Європи в Ісландії. Україна очікувала, що до договору долучаться щонайменше 40 країн-членів Ради Європи та країни-спостерігачі, як-от США, Канада, Японія. Українська сторона разом із голландськими колегами готується до максимально швидкого запуску реєстру. Вже знайдено приміщення в Гаазі; обговорюється система його безпеки та захисту, адже очікується, що росіяни намагатимуться втрутитися в роботу реєстру і влаштувати різноманітні диверсії. Також триває підбір персоналу, формування органів управління юридичної особи-власника цього реєстру, підбір ІТ-рішень для максимальної диджиталізації реєстру, закупівля ІТ-обладнання, розробка правил і процедур як для роботи самого реєстру, так і для форми заяв, які потрібно буде подавати усім постраждалим: громадянам України, бізнесу, державі» [7].

За повідомленням Інтерфакс-Україна, в Брюсселі на прес-конференції, анонсуючи участь разом із президентом Європейської Ради Шарлем Мішелем у саміті Європейської Ради, Президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн зазначила, що створення в Гаазі реєстру руйнувань це перший крок, але дуже хороший у напрямі російської компенсації [8]. А вже під час спільної прес-конференції з прем'єр-міністеркою Ісландії Катрін Якобсдоттір, як передає Цензор.НЕТ із посиланням на Укрінформ, Президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн, серед іншого, підкреслила, що «…переконана, що саміт в Рейк'явіку відбувається у дуже правильний час. Перш за все, важливою його темою буде відповідальність Росії за злочин агресії, який вона постійно здійснює, продовжуючи війну проти України. Я дуже задоволена тим, що ми матимемо реєстр збитків (завданих Росією в Україні. – ред.), який є важливим для встановлення справедливості». «Вона зауважила, що цей реєстр є також дуже важливим у контексті зусиль з відбудови України та у встановлені правосуддя щодо жертв російської агресії. Ми знаємо, що українці б'ються дуже хоробро за свій суверенітет та за цілісність своєї території. Вони воюють за принципи міжнародного права та Хартії ООН. Тож вони б'ються і за нас. Таким чином, для нас є почесним завданням стояти поряд з Україною та підтримувати її так довго, як це буде необхідним» [9].

Отож, «…створення реєстру збитків у Гаазі, підтримали або пообіцяли підтримати після завершення внутрішніх процедур 43 держави, у тому числі усі держави G7 (включаючи США, Канаду та Японію, що не є членами Ради Європи). У складі Ради Європи – 46 членів. 7 держав-членів РЄ вирішили не долучатися до цієї «антиросійської» домовленості. Договір передбачає створення бази даних для фіксації доказів втрат або збитків, завданих державі Україна, фізичним та юридичним особам через протиправні дії РФ, починаючи з 24 лютого 2022 року. Також у цю базу даних вноситимуть фінансові претензії постраждалих до РФ. Передбачається,

що узгоджені та підтверджені претензії будуть реалізовані згодом, коли міжнародна спільнота узгодить механізм компенсації та джерела його наповнення. В офіційно підписаних у Рейк'явіку документах є посилання на цей майбутній механізм з позначенням того, що його ще мають узгодити» [10]. Згодом вже йшлося про шість тих держав, «…хто наразі на став підписувати угоду: Азербайджан, Вірменія, Боснія і Герцеговина, Угорщина, Сербія та Туреччина» [11].

Своєю чергою, у перших числах липня 2023 року «…країни G7 заявили про необхідність створити міжнародний механізм відшкодування збитків Україні, йдеться в тексті Спільної декларації на підтримку України, опублікованому на сайті Офісу президента». Якщо детальніше, то у цьому документі мова про створення міжнародного механізму відшкодування збитків, втрат або поранень, завданих російською агресією, і готовність вивчити варіанти розробки відповідних механізмів. Також, серед іншого, висловлено підтримку зусиль міжнародних механізмів, таких як Міжнародний кримінальний суд та підтверджено, що, «відповідно до наших правових систем, суверенні активи Росії в наших юрисдикціях залишатимуться знерухомленими доти, доки Росія не заплатить за шкоду, якої вона завдала Україні» [12].

Що стосується національного законодавства, то однією із крайніх знакових у цій царині ініціатив є набрання 22 травня чинності Законом України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [5].

Список використаних джерел

1. Басиста І.В. Невідворотність відшкодування росією шкоди внаслідок вчинених злочинів на українських теренах (продовження огляду). Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професорів В. П. Бахіна, В. К. Лисиченка, І. Я. Фрідмана, 19 травня 2023 року. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 17–21.

2. Басиста І.В. Притягнення до відповідальності за вчинені міжнародні злочини в Україні: нові кроки у розслідуванні Міжнародного кримінального суду (продовження огляду). Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: реалії та перспективи» (Запоріжжя, 18 травня 2023 року). м. Запоріжжя: Класичний приватний університет… 2023. Львів –Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 144-150. URL: http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/220.

3. Політсили не впливають на роботу Спільної слідчої групи щодо злочинів РФ – Генпрокурор. Хвиля. 17.10 2023. URL: https://war.hvylya.net/uk/281153-politsily-ne-vliyayut-na-rabotu-sovmestnoy-sledstvennoy-gruppy-po-prestupleniyam-rf-genprokuror.

4. Олег Бесараб Рада закликала країни-учасниці Міжнародного кримінального суду арештувати путіна. UA.NEWS. 20.03.2023. URL: https://ua.news/ua/ukraine/rada-pryzvala-strany-uchastnytsy-mezhdunarodnogo-ugolovnogo-suda-arestovat-putyna.

5. Маргарита Яковлева-Ормоцадзе У Рейк'явіку презентували міжнародний Реєстр збитків від російсько-української війни. Як українцям ним скористатися? І чому стягнення компенсацій з країни-агресора просувається настільки повільно. MIND.UA. 17.05.2023. URL: https://mind.ua/publications/20257133-u-rejkyaviku-prezentuvali-mizhnarodnij-reestr-zbitkiv-vid-rosijsko-ukrayinskoyi-vijni-yak-ukrayincyam-n.

6. Український генпрокурор: Високо цінуємо експертну та технічну допомогу Ради Європи, вдячні за підтримку у створенні Реєстру збитків. INTERFAX Україна. 26.04.2023. URL: https://interfax.com.ua/news/general/906296.html.

7. Ірина Сітнікова Міжнародний реєстр збитків через агресію рф представлять уже наступного тижня. Це перший етап для компенсацій. 14.05.2023. https://hromadske.ua/posts/mizhnarodnij-reyestr-zbitkiv-cherez-agresiyu-rf-predstavlyat-vzhe-nastupnogo-tizhnya-ce-pershij-etap-dlya-kompensacij.

8. У Гаазі буде створено реєстр руйнувань через російську агресію в Україні. Інформаційний Спротив. 15.05.2023. URL: https://sprotyv.info/news/u-gaazi-bude-stvoreno-reestr-rujnuvan-cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukraïni/.

9. Однією з головних тем на порядку денному саміту Ради Європи буде притягнення Росії до відповідальності, – фон дер Ляєн . ЦЕНЗОР. НЕТ. 16.05.2023. URL: https://censor.net/ua/news/3418833/odniyeyu_z_golovnyh_tem_na_poryadku_dennomu_samitu_rady_yevropy_bude_prytyagnennya_rosiyi_do_vidpovidalnosti.

10. 43 держави схвалили угоду про реєстр збитків від агресії РФ, що прокладає шлях до компенсацій. Українська Правда, Європейська Правда. 17.05.2023. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/05/17/7161853/.

11. Шість держав, у тому числі 1 член ЄС, відмовилися від угоди про реєстр злочинів РФ. Українська Правда, Європейська Правда. 17.05.2023. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2023/05/17/7402606/.

12. Країни G7 визнали необхідність створення механізму відшкодування збитків Україні – текст декларації. INTERFAX Україна. 12.07.2023. URL: https://interfax.com.ua/news/general/922476.html

Бобечко Назар Ростиславович,
завідувач кафедри кримінального процесу
і криміналістики Львівського національного
університету імені Івана Франка,
доктор юридичних наук, професор

ЗМІНА ТА ДОПОВНЕННЯ АПЕЛЯЦІЙНОЇ СКАРГИ ОСОБОЮ, ЯКА ЇЇ ПОДАЛА, ЯК ВИЯВ ЗАСАДИ ДИСПОЗИТИВНОСТІ

У судовій практиці, постало питання про те, чи може захисник доповнювати та (або) змінювати апеляційну скаргу, раніше подану особою, захист якої він здійснює. Хоча відповідь на нього міститься у ч. 3 ст. 403 КПК України, проте це не стало на заваді колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду передати кримінальне провадження з цього питання на розгляд Великої Палати Верховного Суду, а самій Великій Палаті – прийняти його до розгляду.

Обґрунтовуючи мотиви передачі кримінального провадження на розгляд Великої Палати, колегія суддів зазначила: «27. Роль представника в провадженні є похідною, адже, на відміну від незамінного учасника процесу (підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, потерпілого), він може бути замінений у будь-який час. Залучення адвоката учасником процесу і його дії на виконання доручення свого клієнта не перетворюють адвоката на самостійну, незалежну від доручення засудженого (чи обвинуваченого) фігуру в процесі. Скарга чи інший процесуальний документ, поданий захисником, є фактично скаргою чи документом його клієнта, поданим за його дорученням представником, оскільки будь-яка процесуальна дія створює юридичні наслідки саме для обвинуваченого чи засудженого, а не для його захисника … 29. Таким чином, колегія суддів вважає, що законодавець, вживаючи вираз «особа, яка подала скаргу» мав на увазі саме незамінного учасника процесу, незалежно від того подала така особа скаргу самостійно чи доручила це своєму представнику» [1].

Наведена правова позиція є дискусійною.

Залежно від реалізації права на апеляційне оскарження судових рішень можна виокремити дві категорії учасників судового провадження: а) суб'єктів права на апеляційне оскарження, тобто потенційних учасників кримінальних процесуальних правовідносин у стадії апеляційного провадження (ст. 393, ч. 1 ст. 402 КПК України); б) ініціаторів апеляційного провадження (апелянтів чи апеляторів), реальних учасників кримінальних процесуальних правовідносин, які реалізували своє право на подання апеляційної скарги (абз. 2 ч. 3 ст. 395, чч. 3, 5 ст. 396, чч. 1- 3 ст. 399, п. 2 ч. 1 ст. 401, чч. 1, 3 ст. 403, ч. 3 ст. 405 КПК України).

У чч. 1, 3 ст. 403 КПК України йдеться про другу категорію учасників судового провадження.

Означені частини ст. 403 КПК України є виявом засади диспозитивності, адже, як правило, лише особа, яка подала апеляційну скаргу, може змінити, доповнити її або відмовитися від неї. Інакше кажучи, апеляційна скарга, її зміна, доповнення до неї, а також відмова від неї мають походити від одного й того ж самостійного учасника судового провадження. Витоки цього правила сягають часів обвинувальної (аккузаційної) моделі кримінального процесу, у якій ініціатор судового провадження – *dominus litis* (пан справи).

У зв'язку з цим, доречно нагадати, що ч. 3 ст. 355 КПК України 1960 р. містила положення, відповідно до якого «захисник, який вступив до справи в апеляційному провадженні, може змінити чи доповнити апеляцію захисника, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, лише за згодою засудженого чи виправданого та їх законних представників». У чинному КПК України положення подібного змісту відсутнє. Будучи самостійним суб'єктом кримінальної процесуальної діяльності та діючи винятково в інтересах свого підзахисного, захисник наділений правом як на самостійне подання апеляційної скарги, так і на її зміну, внесення доповнень до неї без жодних застережень.

Єдина заувага стосується відмови захисника від поданої ним апеляційної скарги, що можлива лише за згоди його підзахисного. Запровадження такої умови зумовлене правовим наслідком відмови від апеляційної скарги – закриття апеляційного провадження, розпочатого захисником на користь підозрюваного, обвинуваченого.

Право обвинуваченого на відмову від апеляційної скарги захисника стало предметом розгляду Верховного Суду. Згідно з правовою позицією Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду, викладеної у постанові від 22 лютого 2021 р., «право відмови від апеляційної чи касаційної скарги захисника, поданої в інтересах підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого, належить виключно тій особі, яка її подала, тобто захиснику. Підозрюваний, обвинувачений, засуджений не мають права відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги захисника» [2].

Подання апеляційної скарги, її зміна, доповнення до неї та відмова від такої скарги є проявом матеріальної диспозитивності. Так, подання апеляційної скарги спричиняє (за додержання встановлених вимог) відкриття апеляційного провадження, а відмова від неї – його закриття. Своєю чергою, зміна апеляційної скарги та доповнення до неї коригують напрям і зміст перевірки судом апеляційної інстанції судового рішення, визначений в апеляційній скарзі. До того ж, апеляційне провадження не розпочинається і не відбувається *ex officio*. Тому будь-яка корекція апеляційної скарги має напряму залежати від волі особи, яка її подала.

Однак у деяких випадках зміна чи доповнення апеляційної скарги особою, яка не оскаржила судове рішення, все ж допускається. По-перше, це стосується захисника. Не суперечить закону зміна чи доповнення апеляційної скарги захисника, який її подав, але з певних

причин не братиме участі в апеляційному розгляді, захисником, який вступив у процес зі стадії апеляційного провадження. У цьому випадку і апеляційна скарга, і її зміна або доповнення до неї походять від одного суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності – захисника. При цьому немає значення, що у справі відбулася заміна одного захисника іншим. По-друге, правила процесуального правонаступництва у частині зміни або доповнення апеляційної скарги поширюються і на представників потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача. По-третє, згідно з ч. 4 ст. 36 КПК України Генеральний прокурор України, керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники мають право доповнити, змінити апеляційну скаргу, внесену ними, керівниками, першими заступниками чи заступниками керівників або прокурорами прокуратур нижчого рівня. Прокурор вищого рівня не може бути позбавлений права на зміну чи доповнення апеляційної скарги, якщо, на його погляд, апеляція прокурора нижчого рівня є неповною, не відображає всіх порушень закону, що зумовлюють зміну чи скасування судового рішення.

Диспозитивність у кримінальному провадженні полягає не лише у вільному використанні сторонами своїх прав (ч. 1 ст. 26 КПК України), але й у можливості впливати на виникнення, зміну та припинення кримінальних процесуальних правовідносин, розпочатих з ініціативи конкретної заінтересованої особи.

Трактування терміну «особа, яка подала скаргу» як такого, що охоплює не лише безпосереднього ініціатора апеляційного провадження, але й суб'єкта, що вступив у процес вже під час апеляційного провадження на його стороні, означатиме, що захисник (представник) наділений ширшими процесуальними можливостями, ніж підзахисний (потерпілий). Виходить, що підозрюваний обвинувачений, потерпілий вправі змінити або доповнити лише свою апеляційну скаргу, натомість захисник підозрюваного, обвинуваченого, представник потерпілого володіють таким правом не лише щодо власної апеляційної скарги, але й скарги, поданої їхніми клієнтами. А це суперечить низці положень кримінального процесуального закону. Зокрема, захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику (ч. 4 ст. 46 КПК України). Своєю чергою, представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику (ч. 4 ст. 58 КПК України).

Тож, у контексті чч. 1, 3 ст. 403 КПК України під «особою, яка подала скаргу» необхідно розуміти учасника судового провадження, який реалізував своє право на апеляційне оскарження, діючи від свого імені, маючи власний інтерес, зумовлений здійснюваною ним кримінальною процесуальною функцією.

Список використаних джерел

1. Ухвала колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 18 липня 2023 р. у справі № 304/1035/20 (провадження № 51-5370км20). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112345172.

2. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 22 лютого 2021 р. у справі № 481/1754/18 (провадження № 51-1579кмо20). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95139631.

Гловюк Ірина Василівна,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

«ДОЛЯ» КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В РАЗІ СМЕРТІ ВИПРАВДАНОГО ОБВИНУВАЧЕНОГО: АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальне провадження у ситуаціях, коли підозрюваний, обвинувачений помер, має ряд проблемних питань, вже неодноразово досліджених у доктрині [1–5] та у деяких аспектах розглянутих на практиці. Утім, донедавна неоднаковою була судова практика для ситуацій, коли після виправдувального вироку за наявності поданої апеляційної скарги обвинувачений помирає, у аспекті питання, чи підлягають розгляду по суті доводи апеляційної скарги. Одна з позицій полягала у тому, що виправдувальний вирок, виходячи з положень ст. 417 КПК України, не підлягає скасуванню, а доводи апеляційної скарги слід залишити без розгляду [6]; інша – про необхідність закриття апеляційного провадження [7].

ОП ККС ВС сформулювала висновок, що «Після встановлення під час апеляційного розгляду факту смерті обвинуваченого, щодо якого ухвалено виправдувальний вирок, суд апеляційної інстанції зобов`язаний виконати вимоги статей 370, 404, 419 КПК України, забезпечити участь захисника, продовжити апеляційний розгляд, надати мотивовані відповіді на доводи апеляційних скарг та постановити ухвалу, передбачену одним із пунктів 1, 2, 5 або 6 ст. 407 КПК України з урахуванням вимог статей 284, 417 КПК України» [8].

Аргументи можна резюмувати таким чином:

– КПК України не встановлює вимог про закриття кримінального провадження апеляційним судом без виконання приписів ст. 419 КПК України у випадку, коли смерть обвинуваченого настала після ухвалення судом першої інстанції виправдувального вироку;

– за наслідками апеляційного розгляду, суд апеляційної інстанції зобов`язаний постановити ухвалу та прийняти рішення,

передбачене одним із пунктів 1, 2, 5, 6 ст. 407 КПК України з урахуванням вимог статей 284, 417 КПК України;

– у цьому кримінальному провадженні апеляційний суд не надав відповіді на доводи апеляційної скарги прокурора та закрив кримінальне провадження, що фактично призвело до існування нескасованого судового рішення у закритому кримінальному провадженні;

– беручи до уваги вимоги статей 370, 404, 419 КПК України суд апеляційної інстанції повинен був розглянути апеляційну скаргу прокурора щодо незаконності ухвалення виправдувального вироку, дати мотивовані відповіді на доводи апеляційної скарги щодо наявності у діях обвинуваченого складу інкримінованого йому кримінального правопорушення та постановити рішення, передбачене одним із пунктів 1, 2, 5, 6 ст. 407 КПК України, з урахуванням приписів статей 284, 417 КПК України [8].

Відмітимо певну невизначеність висновку щодо саме закриття кримінального провадження з зв'язку зі смертю особи, адже є посилання і на статтю про закриття кримінального провадження, і статтю на закриття апеляційного провадження. При цьому позиція окремої думки така: «у випадку оскарження ухваленого судом першої інстанції вироку, якщо виправданий помер до закінчення апеляційного перегляду й подальше продовження здійснюється не з метою реабілітації померлого, кримінального провадження в суді апеляційної інстанції є неможливим, оскільки тягне за собою значну кількість порушень КПК України, а тому за таких обставин правильним було б закрити апеляційне провадження» [9]. Відмітимо, що вже надавалася оцінка таким судовим позиціям [10].

Нами раніше вже було висловлено позицію, що виправдувальний вирок не може бути скасований з підстави – у зв'язку зі смертю особи; проте, кримінальне провадження не може продовжуватись далі, адже питання реабілітації вирішено; тим паче, що закриття провадження за цієї підставою є імперативною вимогою закону. Отже, вважаємо правильним таке застосування норм ст.ст. 284, 417 КПК України, щоб вирок залишати без змін, а кримінальне провадження закривати у зв'язку зі смертю обвинуваченого [1, с. 60]. Розуміючи логічні доводи проти такої доктринальної пропозиції, які, до речі, загаді і у постанові ОП ККС ВС, зазначимо, що це доволі специфічна ситуація, яка викликана законодавчим недоліком, а саме положенням, що суд апеляційної інстанції, встановивши обставини, передбачені статтею 284 цього Кодексу, скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу і закриває кримінальне провадження. Відповідно, є пропозиції щодо релевантних змін до КПК України [1, с. 61]. Повертаючись до наявної ситуації, зазначимо, що оскільки вирок в апеляційному провадженні ще не набрав законної сили, недоречно розглядати таку процесуальну ситуацію у аспекті погіршення / покращення становища особи.

Смерть особи, стосовно якої ухвалено вирок, не є підставою для відмови у відкритті провадження або повернення апеляційної скарги, у тому числі і апеляційного скарги прокурора або потерпілого. Згідно ч. 1 ст. 404 КПК України, суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції в межах апеляційної скарги. За ч. 1 ст. 419 КПК України, мотивувальна частина ухвали суду має містити: узагальнені доводи особи, яка подала апеляційну скаргу; узагальнений виклад позиції інших учасників судового провадження; встановлені судом першої інстанції обставини; встановлені судом апеляційної інстанції обставин з посиланням на докази, а також мотиви визнання окремих доказів недопустимими чи неналежними; мотиви, з яких суд апеляційної інстанції виходив при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався. Отже, ця норма зобов'язує суд апеляційної інстанції дати відповідь на доводи апеляційної скарги, безвідносно особливостей процесуальної ситуації.

Більше того, схоже по суті питання вже виникало у практиці ККС ВС. Зокрема, у постанові Об`єднаної палати Касаційного кримінального суду від 23 вересня 2019 року (провадження № 51-7543кмо18, справа № 728/2724/16-к) зроблено висновок: у разі встановлення апеляційним судом істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, які є підставами для скасування вироку чи ухвали суду і призначення нового розгляду в суді першої інстанції, відповідно до вимог статей 370, 419, 416 ч. 2 КПК він не може залишити поза увагою доводи апеляційної скарги прокурора чи потерпілого щодо необхідності застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або посилення покарання, оскільки в протилежному випадку це призведене до неможливості застосування такого закону при новому розгляді в суді першої інстанції [11]. Тобто, доводи апеляційної скарги не можуть бути залишені без уваги і «відповіді» на них у судовому рішенні суду апеляційної інстанції.

Отже, можливо запропонувати таке доктринальне бачення ситуації, коли після виправдувального вироку за наявності поданої апеляційної скарги обвинувачений помирає: 1) у разі смерті обвинуваченого, стосовно якого ухвалений виправдувальний вирок, суд апеляційної інстанції має, не скасовуючи виправдувальний вирок, закрити кримінальне провадження; 2) якщо при закритті кримінального провадження виправдувальний вирок не скасовуватиметься, це не буде погіршенням становища особи, стосовно якої ухвалено вирок. Утім, необхідно давати відповіді на доводи апеляційної скарги, в якій ставиться питання про необґрунтованість виправдання та винуватість особи у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення (в ухвалі про закриття кримінального провадження).

Список використаних джерел

1. Головюк І.В. Питання закриття кримінального провадження щодо померлого обвинуваченого у судовому провадженні. *Соціально-*

правові студії. 2021. Випуск 2 (12). С. 57–63. DOI 10.32518/2617-4162-2021-2-57-63.

2. Лепка Х. М. Особливості закриття кримінального провадження судом у випадку смерті обвинуваченого. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2014. Вип. 2. Т. 4. С. 114–118.

3. Басиста І. В. Застосування положень ст. 440 КПК України і п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України у випадку смерті засудженого, виправданого до завершення розгляду касаційної скарги. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2019. Вип. 68. С. 212–221.

4. Габлей Н. Г. Смерть засудженого як підстава для закриття касаційного кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2019. Вип. 4 (29). Т. 1. С. 161–164.

5. Навроцька В.В. Закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи, котра вчинила кримінальне правопорушення чи інше суспільно небезпечне діяння. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2023. № 2. С. 85–93. DOI https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-12.

6. Постанова ККС ВС від 01 березня 2023 року (справа 759/11932/18). URL**:** https://reyestr.court.gov.ua/Review/109395361.

7. Постанова ККС ВС від 02 листопада 2021 року, справа № 753/21116/17. URL**:** https://reyestr.court.gov.ua/Review/100957039.

8. Постанова ОП ККС ВС від 04 вересня 2023 року, справа № 710/466/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396705.

9. Окрема думка (справа № 710/466/16-к). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113406822

10. Смирнова Ірина. Закриття апеляцією провадження у зв'язку зі смертю обвинуваченого: судова практика. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zakrittya-apelyacieyu-provadzhennya-u-zvyazku-zi-smertyu-obvinuvachenogo-sudova-praktika.html.

11. Постанова ОП ККС ВС від 23 вересня 2019 року, справа №728/2724/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84583305

Кравчук Олексій Олегович,
суддя Вищого антикорупційного суду, професор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», доктор юридичних наук, професор

ЩО СТРИМУЄ РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ВИКРИВАЧА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ?

Наявність працюючого законодавства про захист прав викривачів – один із важливих критеріїв для України як кандидата в члени ЄС [1]. Незважаючи на те, що в кримінальному процесі інститут

викривача з'явився доволі давно, такий учасник досить рідко з'являється в реальних кримінальних справах.

Лише нещодавно Вищий антикорупційний суд (далі – ВАКС) ухвалив вирок за угодою за ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 369, та ч. 4 ст. 190 Кримінального кодексу України (далі – КК), яким було передбачено виплату винагороди викривачу [2]. Цей вирок уважається першим таким в Україні [3].

Ця стаття присвячена роздумам про те, чому інститут викривача в кримінальному провадженні розвивається доволі повільно. При цьому ми не торкатимемося питань гарантій, що надаються викривачеві, що передбачені Законом «Про запобігання корупції».

Згідно із задумом законодавця, втіленим у ст. 3 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК), присвяченій визначенню термінів, викривач – це по суті заявник у справах про корупційні кримінальні правопорушення. Єдине обмеження, на яке тут вказує законодавець – це наявність у такого заявника переконання, що повідомлена ним інформація є достовірною. Але оскільки завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення – заборонено ст. 383 КК, можна зі впевненістю сказати, що відмінність викривача від заявника, згідно з буквальним тлумаченням КПК, – лише у виді правопорушення, про яке ним повідомлено. Надалі в КПК законодавець неодноразово згадує викривача як різновид заявника. Навіть права викривача визначено в ст. КПК, яка має назву «Заявник». Так, згідно з ч. 3 ст. 60 КПК, заявник, який є викривачем, крім передбачених цією статтею прав, має право в порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції», отримувати інформацію про стан досудового розслідування, розпочатого за його заявою чи повідомленням.

Жодних інших особливостей або обмежень щодо визнання заявника в кримінальному процесі викривачем КПК не містить. Однак, практика застосування поняття викривача в конкретних справах пішла через вузьке (обмежувальне) тлумачення цього терміну. Справа в тому, що Закон «Про запобігання корупції» містить більш вузьке поняття викривача, ніж (на перший погляд) КПК. Визначення за ст. 1 цього Закону встановлює обмеження щодо джерел походження інформації про обставини правопорушення з певних видів діяльності особи, що надала інформацію (потенційного викривача). Сам цей перелік видів діяльності-джерел інформації – також є (на перший погляд) досить широким (трудова, професійна, господарська, громадська, наукова діяльність, проходження служби чи навчання або участь у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання), але й тут практика пішла шляхом обмежувального тлумачення.

Про обмежувальне тлумачення поняття викривача в цілому свідчить, наприклад, те, що Національне агентство з питань запобігання корупції навіть має роз'яснення, в якому наводяться

відмінності викривача і заявника, а також присвячену цьому окрему веб-сторінку на офіційному сайті [4; 5].

Отже, першим фактором, що стримує розвиток інституту викривача в кримінальному процесуальному праві, є те, що особа визнається викривачем у кримінальному провадженні, з урахуванням поняття викривача, передбаченого Законом України «Про запобігання корупції», що використовується з обмежувальним тлумаченням щодо видів діяльності, із яких особі стало відомо про обставини правопорушення [6].

Другим фактором є те, що слідча практика традиційно не прагне розширити (а можливо, навіть прагне обмежити) коло учасників кожної окремої кримінальної справи (провадження), через традиційні труднощі з повідомленням і прибуттям учасників. І хоча за КПК викривач, у порівнянні із заявником, не має особливих додаткових прав (крім двох прав – отримувати інформацію про стан досудового розслідування та призначену йому винагороду), в більшості проваджень щодо корупційних злочинів особи, що звернулись з заявою про злочин, не набувають статусу викривача. Саме схожою «обмежувальною практикою» обумовлено, наприклад, і слабкий розвиток іншого відносно нового інституту в кримінальному та кримінальному процесуальному праві – інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб [7].

Наступний фактор – обумовлений метою, що проглядається в формулюванні норм інституту викривача в різних підрозділах КПК. Законодавець визначив, що відомості про викривача вказуються в обвинувальному акті; там вказується і пропонована викривачеві винагорода (ст. 291 КПК). І єдине питання, що має вирішити суд у кримінальній справі за участі викривача – це у визначених законом випадках прийняти рішення про виплату йому винагороди (ст. 374 КПК). При цьому згідно зі ст. 53-7 Закону «Про запобігання корупції», право на винагороду має викривач, який повідомив про корупційний злочин, грошовий розмір предмета якого або завдані державі збитки від якого у 5000 і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб (далі – ПМПО), установленого законом на час вчинення злочину. В 2023 році це 13,42 млн. грн. Якщо предмет злочину чи завдані державі збитки не перевищать цього розміру, викривач не має права на винагороду.

Варто відмітити, що з урахуванням положень ч. 5 ст. 216 КПК, справи про корупційні злочини із предметом у таких розмірах, вчинені службовими особами державного органу або підприємства (підприємства з державною часткою понад 50 %) – підслідні виключно НАБУ. Лише у випадках, коли йтиметься про корупцію в недержавному секторі, справи про корупційні злочини з таким розміром предмету можуть бути підслідні іншим органам (в основному – органам Національної поліції). Водночас наголосимо, що право на винагороду в разі завдання злочином таких збитків – за

законом виникає лише тоді, коли йдеться про завдані у вказаному розмірі збитки державі. Тобто питання винагороди при повідомленні про корупційний злочин, вчинений у приватному секторі, може виникати тоді, коли йдеться не про збитки, а про розмір предмета злочину, що перевищує 5000 ПМПО (подібного дуже важко уявити).

Тому можна зі впевненістю сказати, що інститут викривача в кримінальному процесі, за яким може поставати питання про виплату викривачеві винагороди, стосується майже виключно справ, що розслідуються НАБУ і розглядаються ВАКС. При цьому в справах щодо підкупу такий значний розмір неправомірної вигоди майже не зустрічається. Щодо економічних злочинів (в основному, за ст. 191, 364 КК) справи з таким розміром предмета злочину трапляються також доволі рідко.

Отже, третім фактором, що стримує розвиток інституту викривача в кримінальному провадженні, є високий поріг розміру предмета злочину або збитків, при яких передбачається виплата винагороди викривачеві.

Питання розвитку інституту викривача залишається актуальним і перспективним для подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. European Comission. COM(2022) 407 final, Brussels, 17.6.2022. URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10321-2022-INIT/en/pdf .

2. Вирок Вищого антикорупційного суду від 2.10.2023 в справі №991/2288/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113847909.

3. Інститут викривання працює: ВАКС ухвалив рішення про виплату винагороди. Національне агентство з питань запобігання корупції, 02.10.2023. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/instytut-vykryvannya-pratsyuye-vaks-uhvalyv-rishennya-pro-vyplatu-vynagorody/.

4. Роз'яснення Національного агентства з питань запобігання корупції від 23.06.2020 № 5 «Щодо правового статусу викривача». https://nazk.gov.ua/uk/documents/shhodo-pravovogo-statusu-vykryvacha/

5. Чим відрізняється викривач і заявник? Національне агентство з питань запобігання корупції, 31.07.2020. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/chym-vidriznyayetsya-vykryvach-i-zayavnyk/.

6. Ухвала Тернопільського апеляційного суду від 15.06.2021 у справі №607/8017/21. https://reyestr.court.gov.ua/Review/97717950

7. Бодунова О.М., Щербакова В.А. До питання про заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Юридичний науковий електронний журнал, 2020, № 8, с. 356–359. URL: http://lsej.org.ua/8_2020/90.pdf.

Лук'янчиков Євген Дмитрович,
професор кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
доктор юридичних наук, професор;
Лук'янчиков Борис Євгенович,
доцент кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
кандидат юридичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ В ЧИННОМУ КПК УКРАЇНИ

Розслідування кримінальних правопорушень складний інформаційно-пізнавальний процес події, яка мала місце в минулому і залишила свої відображення в оточуючому середовищі у вигляді слідів в матеріальній обстановці або в пам'яті людей, які її спостерігали. Перед слідчим постає завдання відшукати такі сліди і отримати з них інформацію, яка дозволить прийняти законне, обґрунтоване та справедливе рішення.

Основним інструментом пізнавальної діяльності з розслідування злочинів були і залишаються слідчі дії, перелік яких постійно розширюється, що відповідає потребам практики. Аналіз статистичних даних засвідчує, що в період з 2018 до 2021 року кількість облікованих злочинів зменшувалась з 487,1 тис до 321.4 тис (орієнтовно 40 тис на рік), а з 2022 року почалося зростання і було обліковано вже 362.6 тис. Ця тенденція продовжується і в 2023 році, коли станом на липень обліковано 302.6 тис кримінальних правопорушень. Слід також звернути увагу на те, що повідомляється особам про підозру і направляються до суду матеріали менше як у половині проваджень [1]. Звичайно, це спонукає науковців і практиків до поглибленого вивчення інституту слідчих дій, розроблення пропозицій щодо подальшого його унормування.

Черговим етапом у розвитку інструментарію пізнавальної діяльності з розслідування злочинів стало прийняття чинного КПК України, яким було запроваджено на нормативному рівні словосполучення «слідчі (розшукові) дії». На жаль, в статті 3 КПК, що присвячена визначенню основних термінів Кодексу місця для поняття «слідчі (розшукові) дії не знайшлося. Не наводиться визначення цього терміну і в статті 223 КПК, в якій вказується мета їх застосування, а саме отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів.

Спроби науковців щодо роз'яснення цього словосполучення не можна визнати достатньо переконливими. Так, В. А. Журавель вважає, що за новим КПК засобами доказування визнаються слідчі (розшукові) дії, які у свою чергу поділяються на гласні та негласні. Запровадження законодавцем словосполучення «слідчі (розшукові) дії», пише він далі, підкреслює, що результати провадження цих засобів мають однакову доказову силу, за умов дотримання вимог чинного процесуального законодавства до їх проведення [2, с. 23].

З наведеного вбачається, що результати застосування негласних слідчих (розшукових) дій визнаються доказами у провадженні нарівні з результатами гласних слідчих (розшукових) дій, проте відповіді на застосування словосполучення слідчі (розшукові) дії не надається.

Дещо інакше до вирішення даного питання підходять інші науковці, які вважають, що законодавець використав два терміни – «слідчі» та «розшукові» дії, поєднавши їх у формі «слідчі (розшукові) дії». З посиланням на результати анкетування практичних працівників вони слушно зазначають, що ці поняття не можна ототожнювати. Традиційним для слідчих дій є розуміння їх як процесуальних, пов'язаних із отриманням, фіксацією та перевіркою доказів. Розшукові дії тлумачать як заходи, спрямовані на встановлення осіб, причетних до вчинення злочинів, і фактичних даних, які стосуються злочину. За таких умов поєднання зазначених термінів в одній конструкції видається не цілком логічним [3, с. 62].

Близько півстоліття тому криміналістичне вчення про розшук розробляв О. О. Закатов проте чіткого визначення розшукових дій (заходів) та орієнтовного їх переліку не визначено. Якщо виходити з їх спрямованості на встановлення осіб, що вчинили злочин і обставин його вчинення, важко знайти слідчу дію, яка не може виконувати таке завдання. Саме тому в процесі подальшого удосконалення чинного КПК бажано залишити перевірений практикою термін для позначення інструментарію пізнавальної діяльності з розслідування – слідчі дії.

Нормативне визначення слідчих дій бажано сформулювати в статті 3 КПК і розуміти під ними передбачену кримінально-процесуальним законом і забезпечену державним примусом сукупність операцій і прийомів, котрі здійснюються в процесі розслідуванні злочинів для виявлення, фіксації та перевірки фактичних даних, які мають значення доказів у кримінальному провадженні, на що звертав увагу А. Я. Дубинський [4, с. 215].

Не сприяє одностайності підходу до визначення слідчих дій і сама побудова як попереднього, так і чинного Кримінального процесуального кодексу. З аналізу структури і змісту чинного КПК України видно, що у ньому відсутня норма з переліком процесуальних дій, які треба вважати слідчими (гласними або негласними). У цьому зв'язку недостатньо переконливою вважається думка І. О. Ієрусалімова, про те, що закон визначає перелік слідчих дій [5, с. 36].

Відсутність у кримінальному процесуальному законі єдиної норми з переліком слідчих дій, слушно зазначає В. А. Колесник, призводить до відмінного тлумачення норм закону в літературі й на практиці. Проте у подальшому, на нашу думку, суперечить собі вказуючи, що в Главі 20 «Слідчі (розшукові) дії)» встановлено можливість і порядок проведення, а отже можемо вважати, що й перелік таких слідчих дій [6, с. 29–32].

На жаль, нормативного визначення переліку процесуальних дій, які слід вважати слідчими в чинному КПК не знаходимо, як це передбачено для визначення засад кримінального провадження (ст. 7 КПК), видів заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 131 КПК), запобіжних заходів (ст. 176 КПК). Відсутність нормативно визначеного переліку гласних та негласних слідчих (розшукових) дій в КПК призводить до того, що серед науковців не сформовано єдиного погляду щодо віднесення передбачених у відповідних главах процесуальних дій і загальних положень до слідчих (розшукових) дій.

Коли мова іде про негласні слідчі (розшукові) дії, що включені до підрозділу «втручання у приватне спілкування» усі автори одностайно називають такі слідчі дії: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК); зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК).

Дещо інакше вирішується питання щодо віднесення тих або інших процесуальних дій до інших видів негласних слідчих (розшукових) дій, а деякі автори не виявляють послідовності у їх визначенні. Так, у коментарі до ст. 246 КПК України до негласних слідчих (розшукових) дій відносять лише ті, що містяться в її ч. 2. Тобто, до слідчих дій не відносять установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. В той же час у коментарі до ст. 268 зазначається, що її частина перша надає можливість проведення негласної слідчої (розшукової) дії спрямованої на установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (мобільного терміналу систем зв'язку та інших радіо випромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, тобто мобільного телефону [7, с. 533–535; 588–589]. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу не відносять до слідчих дій і інші автори [8, с. 98]. В той же час, В. Ю. Шепітько відносить до негласних слідчих (розшукових) дій використання конфіденційного співробітництва [9, с. 186-191]. Інші автори кажуть, що дана стаття містить унормування загальних умов використання конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Порядок та тактика встановлення конфіденційного співробітництва визначаються законодавством України в сфері оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності [7, с. 601].

На завершення слід зазначити, що нормативне визначення поняття слідчих дій та їх переліку сприяло б зміцненню законності через виключення можливості використовувати на практиці для отримання інформації про обставини злочину таких, які у КПК не передбачені. Застосування під час розслідування нових дій спрямованих на отримання інформації, які зароджуються на практиці обумовило б необхідність отримання законодавчого дозволу на їх проведення.

Список використаних джерел

1. Як змінилися результати роботи правоохоронців з початком великої війни URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/08/21/infografika/suspilstvo/yak-zminylysya-rezultaty-roboty-pravooxorongciv-pochatkom-velykoyi-vijny.
2. Журавель В. А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним КПК України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. праць. Вип. 13. Х.: Право, 2013. С. 22–30.
3. Галаган В. І., Канфуі І. В. Процесуальні правовідносини слідчого, прокурора та слідчого судді на стадії досудового розслідування: монографія. Київ, 2018. 191 с.
4. Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел. Вибрані твори. К. : Центр учбової літератури, 2014. С. 169–257.
5. Ієрусалімов І. О. Деякі фактори і умови реалізації досягнень науково-технічного потенціалу у слідчій практиці. *Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів*. К.: Українська академія внутрішніх справ, 1996. С. 34–36.
6. Колесник В. А. Класифікація слідчих дій. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 29–32.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.
8. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі (розшукові) дії у схемах: посіб / [Никифорчук Д. Й., Зима Л. М., Тарасенко О. С. та ін.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 156 с.
9. Шепитько В. Ю. Тенденции криминалистики и некоторые новеллы уголовного процесса. *Криміналістичне провадження : новації процесуальної теорії та криміналістичної практики* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2013 року. Сімферополь : ДІАЙПІ, 2013. С. 165–167.

Пчеліна Оксана Василівна,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПІДСЛІДНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З ВІЙНОЮ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

При визначенні органу, що здійснюватиме досудове розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, застосовуються правила підслідності, передбачені ст. 216 КПК України. Як зазначає з цього приводу Верховний Суд, «законодавець, розподіливши кримінальні правопорушення в межах підслідності різних органів досудового розслідування, виходив із презумпції, що саме цей орган здатний здійснити належне досудове розслідування кримінальних проваджень щодо зазначеного переліку кримінальних правопорушень: у силу характеристик кримінального правопорушення, організаційних можливостей органу, звичаїв, потреб у спеціалізації тощо. <...> досудове розслідування має здійснюватися із дотриманням правил підслідності. Адже стратегічна мета інституту підслідності полягає в забезпеченні права особи на об'єктивне й неупереджене розслідування, і як результат гарантування передбаченого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод права особи на справедливий суд» [1].

Згідно з ч. 2 ст. 216 КПК України досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 110, 111, 111-1, 111-2, 114, 114-1, 114-2, 435-1, 436-2, 438, 447 КК України, здійснюють слідчі органів безпеки. Досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. ст. 185–187, 189, 191, ст. 201-2 КК України, здійснюють слідчі органів Національної поліції, у разі якщо досудове розслідування таких кримінальних правопорушень не віднесено до підслідності ДБР, БЕБ, Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ). Досудове розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень здійснюють слідчі органів ДБР у випадку їх учинення особами, зазначеними в п. п. 1, 2 ч. 4 ст. 216 КПК України. Досудове розслідування пов'язаних з війною кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 191 КК України, за наявності хоча б однієї з умов, зазначених у п. п. 1, 2 ч. 5 ст. 216 КПК України, здійснюють детективи НАБУ. Детективи органів БЕБ здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 191 КК України, у випадках, передбачених п. п. 2, 3 ч. 3 ст. 216 КПК України, якщо досудове розслідування таких кримінальних правопорушень не віднесено до підслідності ДБР чи НАБУ. Досудове розслідування у формі дізнання кримінальних правопорушень,

пов'язаних з війною, відповідно до ч. 11 ст. 216 КПК України здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів органу досудового розслідування, визначеного за правилами підслідності, передбачених ст. 216 КПК України [2].

Місцем проведення досудового розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень згідно з ч. 1 ст. 218 КПК України є орган досудового розслідування, «під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення». Проте у випадку вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень за межами України чи якщо місце їх учинення невідоме, місце проведення досудового розслідування визначає прокурор. При цьому враховуються «місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо» [2].

Звертаємо увагу, що обов'язок вирішення питання про визначення іншої підслідності покладається на прокурора. Процесуальне рішення про визначення підслідності приймається прокурором у формі відповідної постанови в наступних випадках:

– за результатами розгляду письмового повідомлення слідчого про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції – протягом десяти днів з дня його отримання за умови підтвердження наведених у ньому обставин;

– у разі самостійного встановлення обставин, що свідчать про необхідність визначення іншої підслідності, – протягом десяти днів з дня встановлення таких обставин [2].

Наголошуємо, що у кримінальних провадженнях про воєнні злочини та пов'язані з війною кримінальні правопорушення відповідно до ч. 5 ст. 36 КПК України «Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки), керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право *доручити здійснення досудового розслідування* (курсив наш. – О.В.) будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування або за наявності об'єктивних обставин, що унеможливлюють функціонування відповідного органу досудового розслідування чи здійсненням ним досудового розслідування в умовах воєнного стану» [2].

При цьому належна правова процедура реалізації Генеральним прокурором, керівником обласної прокуратури, їх першими заступниками та заступниками повноважень, передбачених ч. 5 ст. 36 КПК, відповідно до висновку Верховного Суду містить такі елементи:

а) належний суб'єкт (Генеральний прокурор, керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники);

б) оцінка досудового розслідування як неефективного або встановлення наявності об'єктивних обставин, що унеможливлюють функціонування відповідного органу досудового розслідування чи здійсненням ним досудового розслідування в умовах воєнного стану;

в) відображення такої оцінки чи наявності об'єктивних обставин стану у відповідному процесуальному рішенні – постанові;

г) вмотивованість такої постанови [1].

«Наслідком недотримання цієї процедури як складового елементу принципу верховенства права є визнання доказів, одержаних у ході досудового розслідування, недопустимими на підставі ст. 86, п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК як таких, що зібрані (отримані) неуповноваженими особами (органом) у конкретному кримінальному провадженні, з порушенням установленого законом порядку. <...> У кожному конкретному випадку наявність таких підстав має бути обґрунтована у відповідному процесуальному рішенні – постанові Генерального прокурора, керівника обласної прокуратури, їх перших заступників та заступників про доручення здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, яка має відповідати вимогам ст. 110 КПК, у тому числі бути вмотивованою, надавати обґрунтоване пояснення щодо фактичних та юридичних підстав прийнятого рішення. Постанова про доручення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування, її обґрунтування та вмотивування має бути предметом дослідження суду в кожному кримінальному провадженні, яке здійснюється з урахуванням його конкретних обставин. Результати такого дослідження утворюють підстави для подальшої оцінки отриманих у результаті проведеного досудового розслідування доказів з точки зору допустимості» [1].

Отже, наочно підслідність у кримінальних провадженнях про воєнні злочини та пов'язані з війною кримінальні правопорушення можна продемонструвати у вигляді нижченаведеної таблиці.

Назва органу досудового розслідування	*Склади кримінальних правопорушень, віднесені до підслідності органу досудового розслідування*	*Примітки*
Органи безпеки (СБУ)	ст. ст. 110, 111, 111-1, 111-2, 114, 114-1, 114-2, 435-1, 436-2, 438, 447 КК України	
ДБР	ст. ст. 110, 111, 111-1, 111-2, 114, 114-1, 114-2, ч. 4 ст. ст. 185–187, 189, 191, ст. 201-2, 435-1, 436-2, 438, 447 КК України	якщо кримінальне правопорушення вчинено особами, зазначеними в п. п. 1, 2 ч. 4 ст. 216 КПК України
БЕБ	ч. 4 ст. 191 КК України	1) у випадках, передбачених п. п. 2, 3 ч. 3 ст. 216 КПК України

		2) якщо досудове розслідування таких кримінальних правопорушень не віднесено до підслідності ДБР чи НАБУ
НАБУ	ч. 4 ст. 191 КК України	за наявності хоча б однієї з умов, зазначених у п. п. 1, 2 ч. 5 ст. 216 КПК України
Національна поліція	ч. 4 ст. ст. 185–187, 189, 191, ст. 201-2 КК України	якщо досудове розслідування таких кримінальних правопорушень не віднесено до підслідності ДБР, БЕБ, НАБУ

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 24.05.2021. Справа № 640/5023/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2054.

Таран Олена Вікторівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ВІДСТУП ВІД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У демократичних країнах права людини визнаються одними з головних принципів і цінностей. Права людини відіграють важливу роль у забезпеченні справедливості, рівності та захисту свобод у суспільстві, вони є фундаментальними цінностями, які сприяють стійкості та розвитку держави. Повага до прав людини є частиною державної політики та життя суспільства. Держава та її інститути повинні дотримуватися та захищати права людини, що визначені міжнародними документами і національними законами, це передбачає обов'язок не допускати порушень таких прав, вживати заходи у випадках порушень, створювати умови, за яких реалізація прав є можливою.

Європейська Конвенція з прав людини (ЄКПЛ) визначає можливість відступу держави від зобов'язань щодо дотримання прав

людини за певних умов, а також встановлює засоби контролю для такого відступу.

У практиці Європейського суду з прав людини (Суд) рішення у контексті відступу держав від зобов'язань, передбачених ЄКПЛ (відступ) виносилися у справах, пов'язаних зі збройними конфліктами (міжнародними, неміжнародними), терористичними актами та загрозами, пандемією COVID 19.

Найбільша кількість порушень, про які заявляли скаржники стосувалася обмеження (порушення) права на свободу та особисту недоторканість, тому для правозастосовної діяльності у кримінальному провадженні важливе значення мають правові позиції Суду щодо застосування відступу.

Відповідно до статті 15 ЄКПЛ, умовами, за яких можливий відступ є війна або інша суспільна небезпека, яка загрожує життю нації (надзвичайна ситуація). Відступ допустимий у межах, яких вимагає гострота становища і якщо заходи, які обмежують права не суперечать іншим зобов'язанням держави згідно з міжнародним правом.

Відступ не є необмеженим і не допускається щодо права на життя (крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій), абсолютно забороненим є катування, рабство, тримання в підневільному стані, покарання без закону, заборонено відступ від зобов'язань за статтею 1 Протоколу № 6 до Конвенції (скасування смертної кари в мирний час) і статтею 4 Протоколу № 7 до Конвенції (право не бути притягненим до суду або покараним двічі).

Контроль щодо відступу забезпечується обов'язком держави інформувати Генерального секретаря Ради Європи про вжиті заходи щодо обмеження і причини їх вжиття та час, коли припинено застосовування таких заходів (стаття 15 ЄКПЛ). Контроль також передбачає необхідність постійного перегляду наявності потреби в надзвичайних заходах (Baş v. Turkey, Brannigan and McBride v. the United Kingdom).

Період, протягом якого застосовуються обмежувальні заходи не визначається у ЄКПЛ і у рішеннях Суду зазвичай не конкретизується, оскільки передбачити тривалість надзвичайної ситуації об'єктивно складно. Суд дотримується позиції, що національні органи влади на момент виникнення надзвичайної ситуації мали реальну можливість для її оцінки, а Суд здійснює її ретроспективно.

Відступ від зобов'язань за статтею 15 ЄКПЛ є правом держави, тому стан війни або інша суспільна небезпека, яка загрожує життю нації, самі по собі не обов'язково зумовлюють здійснення відступу.

Якщо такий відступ офіційно здійснено, це не означає позбавлення права звернення до Суду зі скаргою про порушення прав, на які поширюється відступ, оскарження фактів і обставин, які, за оцінкою держави, є підставою застосування статті 15 ЄКПЛ, а також того, що вжиті заходи не охоплюються або не відповідають заходам, визначеним у відступі, наприклад, територіально (<…в результаті Суд

буде працювати проти об'єкта та мети цього положення, якщо при оцінці територіального охоплення відповідного відступу він поширить його дію на частину території Вірменії, яка прямо не вказана у повідомленні про відступ…> [1; див. також Sakık and Others v. Turkey].

Існування надзвичайної ситуації, повідомлення про неї та вжиті заходи у передбаченому ЄКПЛ порядку не є абсолютними умовами для визнання законності обмежувального впливу, потрібно також щоб вжиті заходи відповідали гостроті становища (Aksoy v. Turkey).

Що стосується визначення факту офіційного проголошення стану суспільної небезпеки, як підстави для відступу, Суд зазначає, що <…заява Міністра внутрішніх справ від 22 грудня 1988 року в Палаті громад, яка мала офіційний характер і оприлюднювала наміри Уряду щодо відступу від зобов'язань, цілком відповідала поняттю офіційного проголошення. У цій заяві Міністр детально пояснив причини ухвалення рішення Уряду про відступ і оголосив, що для повідомлення про відступ було вжито заходів відповідно до статті 15 Європейської конвенції…> [2]. А у справі Lawless v. Ireland (no. 3), Суд зауважує, що <…у Конвенції відсутнє спеціальне положення, яке б зазначало, що відповідні держави-учасниці мали оприлюднювати на своїй території повідомлення про відступ від зобов'язань, призначене Генеральному секретареві Ради Європи…> [3]. Тобто форма офіційного оголошення на національному рівні визначається державою із урахуванням того, щоб вона мала офіційний характер і виконання пункту 3 статті 15 ЄКПЛ щодо повідомлення про вжиті заходи та їх причини у межах відступу є необхідною умовою за будь-яких обставин (Greece v. the United Kingdom, Cyprus v. Turkey).

Стаття 15 ЄКПЛ дозволяє відступ від зобов'язань, що передбачені Конвенцією лише в тій мірі, в якій це суворо вимагає гострота ситуації.

У правових позиціях Суду визначено поняття суспільної небезпеки, що загрожує життю нації: «виняткова ситуація кризи чи надзвичайної ситуації, яка впливає на все населення та становить загрозу організованому життю спільноти, з якої складається держава» [3; див. також Brannigan and McBride v. the United Kingdom, Aksoy v. Turkey, Ireland v. the United Kingdom, A. and Others v. The United Kingdom, Mehmet Hasan Altan v. Turkey].

Надзвичайна ситуація у правових позиціях Суду визначається як реальна (така, що об'єктивно існує) (Lawless v. Ireland (No. 3), Aksoy v. Turkey), неминуча, потенційна (A. and Others v. The United Kingdom).

З огляду на те, що розгляд скарги зазвичай відбувається не безпосередньо під час подій (але надзвичайна ситуація і відступ можуть тривати і на момент розгляду), коли було можливе порушення прав заявника, Суд констатує, що національні органи об'єктивно більше інформовані про поточну ситуацію. Так, у рішенні Aksoy v. Turkey зазначено, що через безпосередній і постійний зв'язок із

нагальними тогочасними потребами національні органи влади були у кращому становищі, ніж міжнародний суддя, щоб ухвалити рішення щодо наявності такої надзвичайної ситуації та характеру й масштабу відступу, необхідних для її подолання. Отже, у цьому питанні національним органам влади потрібно було залишити значну свободу розсуду [4; див. також Ireland v. the United Kingdom, Brannigan and McBride v. the United Kingdom].

Відступ потрібно відрізняти від законного обмеження прав, останнє є складовою забезпечення прав людини, передбачено загальним законодавством, не є тимчасовим, не запроваджується спеціально у зв'язку з певними обставинами і призначене для забезпечення загального правового балансу, тоді як відступ застосовується тимчасово для врегулювання надзвичайної ситуації, усунення загрози, яку вона несе. Під час відступу здійснюється обмеження прав, проте воно має інше правове регулювання, призначення, мету та межі, і, як було зазначено, має тимчасовий характер та зумовлено надзвичайною ситуацією.

Отже, правові позиції Суду ґрунтуються на сукупності фактів та обставин, що стосуються визначення характеру ситуації, яка стала причиною відступу, її тривалості, локалізації і у цьому контексті відповідності дій влади гостроті становища, пропорційності та меж відступу, характеру прав щодо яких здійснено відступ. Такий підхід дозволяє запобігати випадкам, коли обмеження прав стає їх порушенням.

Список використаних джерел

1. Case of Barseghyan v. Armenia. Application №17804/09. European Court of Human Rights. Strasbourg. 21 September 2021. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-211814%22]}.

2. Case of Brannigan and McBride v. the United Kingdom. Application № 14553/89; 14554/89. European Court of Human Rights. Strasbourg. 25 May 1993. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57819%22]}.

3. Case of Lawless v. Ireland (No. 3). Application № 332/57. European Court of Human Rights. Strasbourg, 1 July 1961. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57518%22]}.

4. Case of Aksoy v. Turkey. Application № 21987/93. European Court of Human Rights. Strasbourg. 18 December 1996. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58003%22].

Тертишник Володимир Митрофанович,
професор кафедри правоохоронної
діяльності Університету митної справи
та фінансів, доктор юридичних наук,
професор

ЮРИДИЧНІ ФІКЦІЇ ТА КОЛІЗІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Юридична фікція – вигадка, вимисел, прийом, за допомогою якого в нормах права неіснуючий факт, явище чи подія декларується як істина та набуває юридичного значення [1, с. 743].

В нестримних бажаннях новизни законодавці навіть КПК України зробили спробу назвати на їх погляд новим модним терміном «Кримінальний процесуальний кодекс». Однак тут же змушені пояснювати, що терміни «кримінальний процесуальний кодекс» та «кримінально-процесуальний кодекс» є синонімами, рівнозначними і допустимими для використання в сфері юридичної науки і практики [2].

Юридичні фікції в сьогоднішньому кримінально-процесуальному праві часто носять ознаки створення штучно видуманої процесуальної форми там, де вона взагалі не потрібна, нерідко створюючи колапс у сфері правосуддя.

Наприклад, формулюючи поняття доказів ст. 84 КПК України містить зразу дві юридичні фікції.

По-перше, визначаючи, що «доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку», виникає ситуація, коли під сумнівом щодо допустимості можуть опинитись як дані отримані при виконанні повноважень агентств запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та протидії корупції, так і матеріали здобуті митними органами (в порядку Митного кодексу), або Бюро економічної безпеки (при виконанні ними повноважень, визначених в окремому законі), чи правоохоронними органами інших країн, в порядку окремих доручень в рамках міжнародного співробітництва в сфері правосуддя тощо.

Більш того, з названих в самому КПК України заходи не усі отримали юридичну визначеність порядку їх провадження. Наприклад «контроль за вчиненням злочину». Тут ч. 4 ст. 271 КПК України містить унікальний припис: «Порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством». У такому окремому законодавстві не було б потреби, якщо усі зазвані заходи були б регламентовані «цим кодексом».

Але в цілому визначений в КПК України концепт доказів не відповідає положенням Конституції України, зокрема ст. 62 Конституції України, де стверджується: «Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на

припущеннях». Тобто недопустимими стають лише дані, здобуті «незаконним шляхом». Відповідно усі дані «здобуті законним шляхом» (а не тільки в порядку передбаченому КПК України) можуть бути допустимими доказами. Поняття доказів має бути універсальним для усіх форм юридичних процесів.

Логічно було б врахувати положення інших процесуальних законодавчих актів та в КПК України викласти простий концепт – «Доказами є отримані в передбаченому законом порядку фактичні дані, які відповідають вимогам належності до справи, допустимості і достовірності». Пропонуємо також доповнити інститут доказового права КПК України нормою такого змісту: «Фактичні дані, отримані шляхом здійснення оперативно-розшукових дій, антикорупційних заходів, діяльності щодо запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, митних та інших передбачених законом адміністративних чи цивільно-процесуальних процедур, можуть використовуватися в кримінально-процесуальному доказуванні за умови, що з'ясовано й може бути перевірено джерело і спосіб їх здобуття, фактичні дані отримані без недопустимого втручання в гарантовані Конституцією України права і свободи громадян, не є «плодами отруйного дерева» чи даними, отриманими в умовах провокації злочину, такі здобуті фактичні дані відповідають вимогам належності до справи, допустимості та достовірності».

По-друге, визначаючи концепт «джерел доказів» КПК України закріплює алогізм – «джерелами доказів» є «речові докази», що зводиться до тавтології «джерелами доказів є докази». Виходячи з теорії інформації доказами може бути єдність інформації і матеріального носія, здатного переносити інформацію в просторі і часі. Відтак в законі доречніше вести мову про види доказів, якими і є речові докази, показання, документи, висновки експертів.

Класичним прикладом сучасної юридичної фікції в кримінальному процесі можна вважати ч. 8 ст. 95 КПК України згідно якої «сторони кримінального провадження, потерпілий мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів». Виникає питання – «Для чого отримувати пояснення від особи, коли вони не можуть бути використані в доказуванні?».

Черговим опусом законодавства є приписи ч. 2 ст. 104 КПК України про те, що дії та обставини проведення обшуку, не зафіксовані у відеозаписі слідчого, «не можуть бути внесені до протоколу обшуку та використані як доказ у кримінальному провадженні». Такі приписи суперечать навіть невдало сформованому загальному поняттю доказів викладеному в ст. 84 КПК України. Докази є отримані законним шляхом фактичні дані, а не те як вони були описані, зафіксовані, що вже є вторинним елементом доказової діяльності, яка враховується при визначенні достовірності і допустимості отриманого основного доказу. Дані положення не стикуються з приписами ст. 87 КПК України, щодо

поняття допустимості доказів та переліком підстав недопустимості доказів, а також практиці ЄСПЛ. Отже маємо штучно створену форму заради самої форми. Відповідно до ст. 87 КПК України «Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини». Ст. 89 КПК України визнання доказу недопустимим пов'язує з випадком «встановлення очевидної недопустимості доказу», під чим слід розуміти отримання таких з істотним порушенням указаних в ст. 87 правових норм, внаслідок чого виникають сумніви в достовірності таких матеріалів та можливості забезпечення справедливого правосуддя.

З урахуванням необхідності усунення безлічі колізій і юридичних фікцій доказового права ми пропонуємо прийняти виважений, відповідний положенням Конституції України та правовим позиціям ЄСПЛ окремий Кодекс доказового права.

Між тим, юридичні фікції стали таким «привабливим» для законодавця явищем, що з'явились навіть серед визначених в КПК України системи принципів кримінального процесу. Наприклад, ст. 26 КПК України робить спробу закріпити нову засаду кримінального провадження під назвою «диспозитивність». Але ні в самому тексті названої статті, ні в словниках мови, ні в ст. 3 КПК України під назвою «визначення основних термінів кодексу», ні в сучасних наукових виданнях досі не дано чіткого тлумачення і розкриття змісту даного нового для закону терміну. Така «загадкова невідомість» не може претендувати на принципову ідею, та ще й піднесену до основних (непорушних) правових засад юридичної діяльності. Саме ця думка і стала вирішальною при прийнятті змін до Конституції України в 2016 році, якими даний принцип вилучений з системи принципів правосуддя, а отже і потребує вилучення також і з КПК України.

Значною проблемою в сфері правосуддя стала запроваджувана новим КПК України новела – «угода про визнання вини» та спрощеного судового розгляду. Зі змісту ч. 3 ст. 473 КПК України наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їх права оскарження вироку згідно з положеннями статей 394 та 424 КПК України, а також його відмова від здійснення прав, передбачених абзацами першим та четвертим пункту 1 частини четвертої статті 474 КПК України, зокрема що він (обвинувачений) має право на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожну обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має право допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь. Разом з тим, в ч. 3 ст. 349

КПК України визначено: «Суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку». Указана новела законодавства в КПК України отримала нове дихання з запровадженням особливої форми судочинства – провадження на підставі угоди про визнання винуватості (ст. 468–475 КПК України). За такої моделі у нас можуть з'явитись засуджені «без суду і слідства», а, що ще гірше, – «без вини винуваті».

За своїм змістом указані новели суперечать принципу презумпції невинуватості, закріпленому в ст. 62 Конституції України, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та іншим нормам права. Зокрема зазначимо такі положення процесуального законодавства: ч. 5 ст. 364 КПК України – «учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні, ч. 4 ст. 95 КПК України – суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав; ч. 3 ст. 370 КПК України – «обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду…».

Таким чином ч. 3 ст. 349, ст. 302, п. 2) ч. 1 ст. 468, ч. 2, 4 ст. 469, ст. 470, ст. 472, ч. 2 ст. 473, ч. 4 ст. 474 КПК України в яких закладена модель спрощеного правосуддя та судочинства на підставі угоди про визнання винуватості, не мають застосовуватись і підлягають скасуванню як норми, які звужують суттєві гарантії встановлення об'єктивної істини та існуючі права і свободи людини, суперечать ст. 22 та 62 Конституції України, міжнародним правовим актам, принципам справедливості та окремим положенням норм самого КПК України.

Удосконалення кримінально-процесуального права потребує розробки доктринальної моделі доказового права, а в перспективі – нового Кримінально-процесуального кодексу України, який би був стратегічно і доктринально вивіреним, гармонізував би приватні і публічні інтереси та ґрунтувався б на цілісній концептуальній моделі системи принципів права правової держави.

Список використаних джерел

1. Українська правнича енциклопедія / За заг. ред. В. М. Тертишника, Л. Р. Наливайко, А. Є. Фоменко, В. В. Ченцова. Київ : Алерта, 2023. С. 743.

2. Картка документа «Кримінальний процесуальний кодекс України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17.

3. Хабло О. Ю., Бойко О. В. Право на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві України: монографія. Київ: Кафедра, 2022. 216 с.

Торбас Олександр Олександрович,
в.о. завідувача кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, доцент

ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 615 КПК УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

З початку повномасштабного вторгнення українське суспільство та держава стикнулися з низкою вкрай складних викликів, які пронизують всі сфери життя суспільства. Не стала виключенням і правова сфера. Очевидно, що об'єктивна неможливість дотримання всіх норм та стандартів в процесі реалізації правовідносин змушує правозастосувачів шукати інші дієві способи виконання правових приписів. Особливо гостро ця проблема постала саме у сфері кримінального права та процесу. Саме тому законодавцем було додано новий розділ (Розділ IX1) до Кримінального процесуального кодексу. Проте, приділяючи увагу зміні порядку проведення окремих процесуальних дій, правозастосувачі інколи нехтують умовами, за яких відповідні положення можуть бути застосовані.

Так, виходячи з назви розділу КПК України та самої ст. 615, головною умовою застосування вказаних положень є введення в Україні воєнного стану. Відповідно до указів Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» та «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», воєнний стан введений на всій території України. В той же час ми наголошуємо, що це лише одна з умов, додаткові умови надаються в окремих положеннях ст. 615 КПК України. Наприклад, додатковими умовами може бути відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР (у випадку винесення постанови про початок досудового розслідування); неможливість виконання слідчим суддею своїх обов'язків щодо судового контролю; відсутність об'єктивна можливість виконання окремих процесуальних дій у строки, встановлені КПК, тощо.

Тобто законодавець надає додаткові умови застосування ст. 615 КПК України, на що звертають увагу як теоретики, так і практики. Наприклад, до факторів, які обумовлюють неможливість внесення відомостей до ЄРДР, відносять «вихід комп'ютерного, мережевого обладнання зі строю, перебої з електроенергією та зв'язком, Інтернетом, відсутність доступу до них, проблеми з транспортом, блокування та захоплення адміністративних будівель, відсутність доступу до територій тощо можуть призвести до неможливості протягом тривалого часу внести відомості до ЄРДР» [1, с. 11]. О. Яновська звертає увагу на те, що ст. 615 КПК України застосовується під час воєнного стану за умови наявності об'єктивної неможливості дотримання стандартного порядку проведення процесуальних дій. «У кожному конкретному випадку предметом

доказування в суді та оцінки судом має бути те, чи справді не було об'єктивної можливості, наприклад, звернутися до слідчого судді за ухвалою про застосування запобіжного заходу, проведення обшуку. Під час застосування положень ст. 615 КПК України слідчий, прокурор обов'язково мають зазначати у відповідних документах (постановах, клопотаннях), чому немає об'єктивної можливості дотриматися стандартного порядку проведення процесуальних дій» [2].

В той же час необхідно звернути увагу на той факт, що додаткові умови застосування ст. 615 КПК України є оціночними («об'єктивна» або «технічна» можливість) та далеко не завжди можуть бути легко ідентифікованими. При цьому застосування ст. 615 КПК України не обов'язково має бути пов'язано з фактом тимчасової окупації території або активним веденням бойових дій, такі випадки можуть виникати в будь-яких регіонах України. Головною умовою в даному випадку має бути те, що об'єктивна або технічна неможливість вчинення дій, передбачених КПК України, має бути наслідком введення в Україні режиму воєнного стану (що, в свою чергу, є наслідком збройної агресії рф). Так, наприклад, слідчий суддя ВАКС визнав законним продовження строку тримання під вартою прокурором особи у м. Києві в порядку ст. 615 КПК України саме у зв'язку з введенням воєнного стану та об'єктивною неможливістю проведення судового засідання: «слідчий суддя врахував, що на теперішній час в Україні триває війна, по території України, зокрема міста Києва наносяться ракетні удари, у тому числі по цивільних об`єктах, постійно оголошуються сигнали «повітряної тривоги», які тривають понад 5 годин, наразі запроваджено графік відключень електроенергії в місті Києві у зв`язку з ушкодженнями енергосистем України, у зв`язку з чим вважав об`єктивно неможливим здійснення конвоювання підозрюваного ОСОБА_1 до приміщення суду та проведення судового засідання до закінчення строку дії попередньої ухвали слідчого судді (15.10.2022) за обставин, що склались, з урахуванням часу звернення детектива до суду з клопотанням… Доводи захисника про необхідність забезпечення судового розгляду шляхом проведення відеоконференції є необґрунтованими, оскільки захисником не враховане запровадження аварійних відключень в м. Києві, в той же час суд працював в проміжках між сигналами «повітряна тривога», а проведення відеоконференції зобов`язує суд попередити та узгодити час проведення такої з працівниками Державної установи «Київський слідчий ізолятор» заздалегідь, що не було можливим виконати, з огляду на невідомий час запусків ракет ворогом. Поряд з цим захисником залишено поза увагою те, що суд зобов`язаний забезпечити безпеку, в тому числі своїх працівників, які задіяні в процесі підготовки та проведення судових засідань, в тому числі в режимі відеоконференції» [3].

Таким чином можна зазначити, що правила, передбачені Розділом IX1 КПК України, можуть застосовуватися на всій території

України в разі введення в воєнного стану з обов'язковим дотриманням додаткових умов, які передбачені відповідними статтями КПК України. При цьому обов'язково має бути доведено, що такі додаткові умови є наслідками введення режиму воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання. Дніпро- Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 30 грудня 2022. 82 с.

2. Яновська О. Під час застосування положень ст. 615 КПК слідчий, прокурор обов'язково мають зазначати чому немає об'єктивної можливості дотриматися стандартного порядку проведення процесуальних дій. ADVOKAT POST: веб-сайт. URL: https://advokatpost.com/pid-chas-zastosuvannia-polozhen-st-615-kpk-slidchyj-prokuror-obov-iazkovo-maiut-zaznachaty-chomu-nemaie-ob-iektyvnoi-mozhlyvosti-dotrymatysia-standartnoho-poriadku-provedennia-protsesualnykh-dij-sudd/.

3. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду України від 25.10.2022 р., справа № 991/4757/2.

Юсупов Володимир Васильович,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛІСТИЧНІ НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КАФЕДРИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

У протидії злочинності важливу роль відіграє процес удосконалення правового, наукового та інформаційного забезпечення слідчої, судової, експертної та оперативно-розшукової діяльності. Його складовою є підготовка і захист дисертаційних досліджень, що виконуються у галузі кримінального процесуального права, криміналістики, судової експертології та оперативно-розшукової діяльності.

У дисертаційних працях здобувачі формують пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства у межах предмета свого дослідження. Результати наукових робіт впроваджуються у законотворчу і правозастосовну, науково-дослідну діяльність, а також в освітній процес.

Відповідно до 40-річного функціонування кафедри кримінального процесу НАВС склалися наукові школи, представники яких захистили значну кількість дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата юридичних наук. Керівники кафедри кримінального процесу – визнані вчені, досвідчені практики, талановиті педагоги. Свого часу кафедру очолювали Письменний Дмитро Петрович, Ієрусалимов Олександр Іванович, Смітієнко Зінаїда Дмитрівна, Стахівський Сергій Миколайович, Удалова Лариса Давидівна, Рожнова Вікторія Вікторівна, Макаров Марк Анатолійович. З серпня 2023 року тимчасово виконувати обов'язки завідувача кафедри кримінального процесу призначена кандидат юридичних наук, доцент, підполковник поліції Хабло О.Ю., яка обіймає цю посаду і сьогодні. Серед цих керівників криміналістичними пошуками вирізняється професор Удалова Л.Д., яка у 1992 році захистила кандидатську дисертацію на тему «Тактико-психологічні основи пред'явлення для впізнання і достовірність його результатів», а у 2007 році – докторську «Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України».

Слід зазначити й про криміналістичні наукові пошуки професора кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора Карпова Н.С. Тема його кандидатської дисертації «Використання передового досвіду ОВС з розкриття і розслідування злочинів з метою удосконалення криміналістичної тактики і методики» (1989), докторської – «Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності» (2008). Професор кафедри (за сумісництвом) доктор юридичних наук, професор Таран О.В. відома своїми криміналістичними науковими дослідженнями у сфері безпеки виробництва і охорони праці, основні положення яких викладені у низці публікацій, у тому числі монографії, опублікованої під час підготовки докторської дисертації «Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці», яка була захищена у 2013 році. Професори кафедри (за сумісництвом) Яновська О.Г. у 2011 році захистила докторську дисертацію, присвячену функціонуванню і розвитку змагального кримінального судочинства, Рогатюк І.В. – щодо діяльності прокурора у досудовому розслідуванні (2018) та ін.

Складним є розмежовування дисертаційних досліджень з кримінального процесу і криміналістики, які виконувалися за спеціальністю 12.00.09 в НАВС. Водночас криміналістичною складовою вирізняються кваліфікаційні наукові роботи фахівців, у переважній більшості які працювали або нині викладають на кафедрі кримінального процесу, та дисертації яких виконувалися або рецензувалися на цій кафедрі:

Алєнін Ю.П. «Розслідування у проблемних ситуаціях, що виникають у справах про розкрадання рибопродуктів» (1984); Берназ В.Д. «Методика розслідування крадіжок народногосподарських

вантажів на морському транспорті» (1985); Денисюк А.М. «Правові і організаційні проблеми використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів» (1986); Циганенко М.І. «Організаційно-тактичні аспекти розкриття вбивств, вчинених на залізничному транспорті» (1987); Цильвік В.П. «Правові і організаційно-тактичні проблеми розшуку зниклих безвісти осіб (за матеріалами Української РСР)» (1987); Козирєв Г.М. «Взаємодія слідчого і захисника-адвоката у досягненні мети кримінального процесу» (1988); Глєбов В.Г. «Проблеми ефективності освідування під час розслідування кримінальних справ» (1989); Попов Ю.В. «Удосконалення інформаційного забезпечення слідчої діяльності ОВС на підставі використання методів інформатики» (1989); Ткаченко В.І. «Розшук викраденого майна з використанням автоматизованих банків даних» (1989); Букаєв М.М. «Розслідування злочинних посягань на особисте майно громадян, вчинених шляхом шахрайства» (1989); Сисоєнко Г.І. «Питання організації розслідування крадіжок державного і громадського майна з проникнення у приміщення або інше сховища» (1990); Подопрєлов О.М. «Створення і діяльність слідчо-оперативної групи» (1991); Лунгу В.І. «Початковий етап розслідування злочинів» (процесуальні та організаційні аспекти) (1991); Цимбал П.В. «Удосконалення використання науково-технічних досягнень у розслідуванні злочинів» (1992); Гевко В.В. «Можливості використання непроцесуальної інформації у процесі доказування на стадії попереднього розслідування» (1996); Назаров В.В. «Виникнення кримінально-процесуальних конфліктів та способи їх усунення на стадії попереднього розслідування» (2000); Юркова Г.В. «Реалізація завдань швидкого і повного розкриття злочину в досудових стадіях» (2001); Романюк Б.В. «Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві» (2002); Марчак В.Я. «Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві» (2003); Озерський І.В. «Взаємодія слідчого з органом дізнання в системі МВС України (організаційно-правовий та психологічний аналіз)» (2003); Сизоненко А.С. «Використання доказів, отриманих на території інших країн, в кримінальному процесі України» (2004); Чучукало О.І. «Процесуальне та криміналістичне забезпечення доказування на судових стадіях кримінального процесу України» (2004); Федченко В.М. «Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові та організаційні засади» (2004); Мельник О.В. «Моральні засади провадження у досудових стадіях кримінального процесу України» (2006); Щегель Н.І. «Кримінальне переслідування: зміст та форми» (2007); Татаров О.Ю. «Відновлення провадження та проведення розслідування у справі за нововиявленими обставинами» (2007); Борець Т.О. «Провадження слідчих дій в житлі чи іншому володінні особи» (2009); Пінчук Д.В. «Кримінально-процесуальні наслідки фальсифікації доказів» (2009); Шаповалова А.О. «Забезпечення охорони банківської таємниці у кримінальному процесі

України» (2009); Дзюрбель А.Д. «Слідчі помилки: шляхи їх попередження, виявлення та усунення» (2010); Форостяний А.В. «Профілактична функція міліції як органу дізнання» (2010); Гагаловська А.П. «Слідчі та інші кримінально-процесуальні дії як засоби формування доказів» (2011); Кучевський П.В. «Діяльність адвоката у кримінальному процесі» (2011) тощо.

У цьому контексті важливим є процес підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації у НАВС, який був започаткований наказом МВС № 149 від 15.05.1970 р.

У 1982 р. у навчальному закладі створено спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (перший захист відбувся 6 квітня 1983 р.). Серед спеціальностей, за якими проводилися захисти дисертацій у цій раді, були 12.00.02, 12.00.08 і 12.00.09 – кримінальний процес; криміналістика і судова експертиза. До речі, у перший рік роботи спеціалізованої вченої ради у ній захищено дисертації фахівців з кримінального процесу, зокрема Галаган О.І. «Процесуальні особливості розслідування справ про суспільно небезпечні діяння осіб, визнаних неосудними (за матеріалами Української РСР)» (дата захисту – 21.12.1983).

Традиції успішного захисту в академії продовжує значна кількість здобувачів наукових ступенів, які навчалися в докторантурі та ад'юнктурі НАВС по кафедрі кримінального процесу, або дисертаційні праці криміналістичного характеру яких рецензувалися цим структурним підрозділом академії:

Паризький І.В. «Застосування компромісів при вирішенні конфліктів під час досудового розслідування» (2011); Крижевський А.В. «Криміналістична характеристика шахрайств у сфері мобільного зв'язку» (2012); Клочуряк С.С. «Освідування в системі слідчих (розшукових) дій» (2013); Рибалко Ж.Л. «Застосування технічних засобів у кримінальному провадженні» (2014); Вакулік О.А. «Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні» (2015); Пиняга Р.О. «Розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям грального бізнесом» (2015); Карпушин С.Ю. «Проведення слідчих (розшукових) дій» (2016); Панчишин М.Я. «Розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» (2016); Шульга О.В. «Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні» (2016); Дубівка І.В. «Діяльність адвоката в стадії досудового розслідування» (2017); Кіцелюк В.М. «Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» (2017); Процюк О.М. «Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного» (2017); Фесенко О.М. «Розслідування примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань» (2017); Войтович Я.В. «Розслідування порушення правил, що стосуються безпечного використання

промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд» (2018); Дояр Є.В. «Затримання особи у кримінальному провадженні» (2018); Мельниченко А.В. «Забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні» (2018); Неганов В.В. «Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні» (2018); Симоненко Н.О. «Розслідування згвалтувань минулих років» (2018); Тимофєєва Н.В. «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва» (2018); Шерудило В.О. «Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування» (2018); Комарова М.В. «Правові та організаційні засади обшуку у кримінальному провадженні» (2019); Шульга Н.В. «Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні» (2019); Балацька О.О. «Доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту під час досудового розслідування» (2020); Дударець Р.М. «Розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» (2020); Дульський О.Л. «Забезпечення стороною захисту дотримання прав та законних інтересів учасників проведення обшуку» (2020); Танривердієв Хазарі Муса-Огли «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України» (2020); Борисенко М.В. «Взаємодія слідчого з оперативними та іншими підрозділами органів Національної поліції під час досудового розслідування» (2021); Ліпін Ю.О. «Розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичному комплексі України» (2021); Нагорнюк-Данилюк О.А. «Медіація в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в кримінальному процесі України» (2021); Павлик М.П. «Розслідування злочинів у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном» (2021); Сіроткіна М.В. «Теорія та практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України» (докторська, 2021); Камінська О.Л. «Дізнання щодо неповнолітніх у кримінальному провадженні» (2022); Плюшкін А.Ю. «Підстави та процесуальний порядок виявлення, розшуку й передачі в управління активів, одержаних від корупційних та інших злочинів» (2022); Романов М.Ю. «Організаційно-правові засади забезпечення функціонування підрозділів дізнання Національної поліції України» (2022); Верещак О.І. «Спеціальне досудове розслідування у кримінальному прровадженні» (2023); Попович М.В. «Особливості допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого» (2023) та ін.

Отже, дисертації, що поєднують кримінальні процесуальні та криміналістичні елементами дослідження, викладачів і здобувачів кафедри кримінального процесу, підготовлені під науковим керівництвом і консультуванням науково-педагогічних працівників кафедри і вчених-процесуалістів НАВС, плеяду яких складають професори Азаров Ю.І., Галаган О.І., Горбачевський В.Я., Дубинський А.Я., Ієрусалимов О.І., Карпов Н.С., Письменний Д.П.,

Смітієнко З.Д., Стахівський С.М., Таран О.В., Удалова Л.Д., Фрідман І.Я., Чернявський С.С. Серед наукової школи кафедри кримінального процесу розвивається міцний «криміналістичний осередок», що закономірно пов'язано із спорідненістю досліджень теоретично-методологічних та праксеологічних проблем правозастосування у судовій та правоохоронній діяльності.

Список використаних джерел

1. Іщенко А. В., Ляшенко Д. А. Літопис криміналістики. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 640 с.

2. Кафедра кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ / за заг. ред. Коваленка В. В. Київ: Вид-во ЛОГОС Україна, 2013. 168 с.

3. Національна академія внутрішніх справ України: люди, події, факти (1921–2001) / Я. Ю. Кондратьєв, О. Ф. Гіда, О. С. Гордецький та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 308 с.

Антонюк Поліна Євгенівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Сорока Ірина Вікторівна,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Відповідно до встановленого Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) порядку, дізнавач, слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на його тілі, одязі, в якому він перебуває, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу [1, ст. 241].

Перед початком освідування особі пропонується добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого, прокурора, а в разі її відмови освідування здійснюється примусово виключно на підставі постанови прокурора. У разі необхідності освідування здійснюється за участю судово-медичного експерта, лікаря або спеціаліста [1, ст. 241].

Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком здійснення освідування лікарем. Дізнавач, слідчий, прокурор не вправі бути

присутнім при освідуванні особи іншої статі, якщо це пов'язано з необхідністю оголювати особу, яка підлягає освідуванню [1, ст. 241].

Проведений аналіз встановленого порядку освідування особи дозволяє стверджувати про наявність закладених в редакції ст. 241 КПК України чинників, які створюють передумови для збирання неналежних доказів в ході освідування особи, що може негативно впливати на ефективність доказування в цілому.

Як прослідковується з положень ст. 241 КПК України, мета освідування особи - виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого, *одязі*, в якому він перебуває, *слідів кримінального правопорушення та їх вилучення* або *виявлення особливих прикмет.* Тобто, з одного боку, законодавець відокремлює живу людину – фізичну особу з певним процесуальним статусом – від інших об'єктів огляду, визначених в ст.ст. 237, 238 КПК України (приміщення, місцевість, речі, документи, комп'ютерні дані, труп), а з іншого боку, прирівнює одяг, в якому перебуває особа, що освідується, до самої такої особи, її тіла. Важливо розуміти, що по суті своїй одяг особи, відповідно до положень ст. 3 КПК України – це речі в розумінні визначення, наведеного в ст. 179 Цивільного кодексу України: предмети матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки [2, ст. 179]. А речі в кримінальному провадженні є об'єктом огляду – слідчої (розшукової) дії, порядок проведення якої визначений в ст. 237 КПК України. Крім того, з урахуванням відсутності визначення категорії «одяг» в КПК України, залишається питанням, що необхідно розуміти під одягом: чи є одягом взуття, в якому перебуває особа, а також головний убір; гаманець, який знаходиться в кармані штанів тощо.

На наш погляд, одяг є неналежним об'єктом при освідуванні особи, і візуальне обстеження одягу повинно здійснюватися в ході огляду відповідно до порядку, визначеного в ст. 237 КПК України. І лише в такий спосіб результати огляду одягу особи, а також вилучення його, у разі необхідності (якщо на ньому будуть виявлені сліди кримінального правопорушення), будуть виступати належними і допустимими доказами.

На підсилення нашої аргументації слід також додати, що, передбачаючи можливість вилучення з одягу особи слідів кримінального правопорушення в ході освідування особи (ч. 1 ст. 241 КПК України), в подальшому законодавець не передбачає можливості долучення таких слідів до протоколу освідування особи як додатків, а лише – фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, одязі, в якому вона перебуває, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи застосування інших технічних засобів (ч. 3 ст. 241 КПК України). В такій редакції кримінальної процесуальної норми допустимість як доказів вилучених слідів кримінального правопорушення як з одягу, так і з тіла особи об'єктивно ставиться під сумнів.

Крім того, законодавець передбачає можливість здійснення освідування особи за участю судово-медичного експерта, лікаря або спеціаліста (ч. 2 с. 241 КПК України). На нашу думку, логічним є питання щодо кваліфікації такого спеціаліста, відмінного від лікаря та судово-медичного експерта, за участю якого може здійснюватися освідування особи. І, якщо законодавець виокремлює при освідуванні особи спеціаліста як учасника кримінального провадження (процесуальний статус якого визначений в ст. 71 КПК України) від лікаря та судово-медичного експерта, то якими учасниками кримінального провадження є в такому випадку власне лікар або судово-медичний експерт, за участю яких здійснюється освідування особи? Якщо не спеціалістом, тоді ким, і які, відповідно, їх процесуальні повноваження при здійсненні освідування особи?

Також, виходячи з логіки законодавця, виділяється освідування, яке супроводжується оголенням особи, і освідування, яке не супроводжується оголенням особи (ч. 3 ст. 241 КПК України). Але при цьому, за відсутності чіткої визначеності оголення (або його ступенів), така категорія допускає інтерпретацію, суб'єктивне судження, що, в свою чергу, може призвести до порушення встановленого порядку щодо дотримання статі учасників освідування особи. Наприклад, чи вважати оголенням таке освідування, яке передбачає демонстрацію верхньої частини тулуба особи чоловічої статі? Адже, виходячи з культурних та етичних традицій, що превалюють в нашій державі, особа чоловічої статі з оголеною верхньою частиною тулуба в громадських місцях сприймається як норма суспільної поведінки та не викликає почуттів сором'язливості ані у оточуючих осіб, ані у самої такої особи. Або, наприклад, чи вважати оголенням освідування, під час якого особа жіночої статі знімає лише верхній одяг, лишаючись при цьому в спідній білизні?

Таким чином, при визначеному порядку освідування особи вважаємо за доцільне завжди враховувати стать особи, в освідуванні якої виникає необхідність, та з урахуванням цього визначати коло учасників: особу, яка проводить освідування, понятих, спеціалістів тощо [3, с. 218]. В противному випадку завжди є ризик створення умов, які будуть сприйматися як приниження честі і гідності особи.

Відповідно до ч. 3 ст. 241 КПК України законодавець закладає в порядок освідування особи можливість здійснення освідування лікарем. При цьому не регламентує процедури такого освідування, зазначаючи лише, що стать лікаря в такому випадку не має значення (навіть при освідуванні особи, яке супроводжується її оголенням), а дізнавач, слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, якщо це пов'язано з необхідністю оголювати особу, яка підлягає освідуванню.

З урахуванням такого порядку освідування особи та відсутністю в КПК України деталізованого алгоритму освідування особи лікарем без дізнавача, слідчого, прокурора, вбачаємо за необхідне акцентувати

увагу на фіксуванні такого освідування особи. На наше переконання, з метою збирання належних і допустимих доказів, по результатах освідування особи, яке здійснював лікар, що залучається до проведення слідчої (розшукової) дії як спеціаліст, дізнавач, слідчий, прокурор повинні скласти протокол, в якому зазначити, що освідування здійснювалося лікарем. До протоколу такого освідування як додаток обов'язково необхідно долучити письмове пояснення спеціаліста (лікаря), який залучався до освідування і який, власне, здійснював освідування особи [4, с. 335–336]. Відповідно до ч. 2 ст. 105 КПК України додатками до протоколу можуть бути, в тому числі, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії. Протоколи процесуальних дій та додатки до них, складені в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним кодексом, належать до документів (ст. 99 КПК України) – процесуальних джерел доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України). При цьому критеріями належності під час оформлення письмового пояснення спеціаліста для суб'єкта розслідування повинні виступати: вимоги законодавця щодо залучення спеціаліста; мета процесуальної дії, до участі в якій залучається спеціаліст; результати залучення спеціаліста; причинно-наслідковий зв'язок між діяльністю спеціаліста й отриманими результатами та об'єктивна необхідність сприйняття діяльності спеціаліста для інших учасників не лише окремої процесуальної дії, а й провадження в цілому [4, с. 338–339]. Вважаємо, що саме таке фіксування результатів освідування особи, яке здійснив лікар, є таким, що відповідає визначеному КПК України порядку збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, до яких належить освідування особи.

Таким чином, об'єктивний аналіз визначеного КПК України порядку збирання доказів в ході проведення освідування особи демонструє об'єктивні проблеми правозастосування ст. 241 КПК України. Діюча редакція кримінальної процесуальної норми не узгоджується з іншими положеннями КПК України та закладає об'єктивні умови для збирання неналежних та недопустимих доказів.

Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може покладатися суд при ухваленні судового рішення. Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України (ст. 86 КПК України).

Якщо ж встановлений КПК України порядок не забезпечує збирання допустимих доказів, він повинен бути переглянутий.

В умовах існуючого порядку освідування особи, визначеного в ст. 241 КПК України, з метою недопущення порушень прав учасників кримінального провадження та забезпечення отримання допустимих і належних доказів, вважаємо за доцільне здійснювати освідування особи з урахуванням криміналістичних рекомендацій щодо: належного об'єкту освідування, належного суб'єкта освідування, належного оформлення результатів освідування особи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
3. Антонюк П.Є., Кононенко Н.О. Тактичне забезпечення освідування особи. *Право і суспільство.* 2022. № 6. 215–221. С. 218. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.6.33.
4. Антонюк П.Є., Пясковський В.В. Письмове пояснення спеціаліста в системі процесуальних джерел доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*: збірник наук. праць / Київський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 2021. № 66. С. 332–341.

Баулін Олег Вячеславович,
завідувач відділу наукової та нормативно-методичної діяльності Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидат юридичних наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У сучасних умовах дії воєнного стану, введеного через вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. російських збройних сил, загострилися проблеми, обумовлені певними недоліками нормативно-правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності в нашій країні. І хоч прийнятий у 2012 р. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК 2012 р.) заклав чимало позитивних новацій для розвитку кримінального судочинства української держави (інститут негласних слідчих (розшукових) дій, провадження на підставі угод тощо), він не вирішив багатьох проблем, які існували в слідчій та судовій практиці до його прийняття, а з вступом його в дію додав нових, для розв'язання яких постійно змінюються й доповнюються його положення, реалізація яких не завжди призводить до покращення кримінально-процесуальних відносин.

І це невипадково, якщо згадати, що Україна залишалась однією з останніх держав на теренах колишнього СРСР, яка довго не приймала нового кримінально-процесуального закону через відсутність єдиного підходу до реформування кримінального судочинства, а також умови, в яких здійснювалось розроблення і презентації концепцій нового КПК, стосовно положень якого лунала конструктивна критика науковців та залишалось багато нез'ясованих питань через термінологію і нормативні конструкції, запозичені з іноземного законодавства [1, с. 252–253]. Проте, будь-який правовий

інститут тісно пов'язаний з національними традиціями, ментальністю народу, іншими інститутами держави і тому роблячи рецепцію його з однієї системи до іншої, коли він буде перенесений у інший соціальний контекст, можна не лише не досягнути своєї мети, а й отримати негативні результати [2, с. 243–244]. Так на жаль і сталось.

Запровадження в Україні не звично посиленої для її правових традицій як країни, що історично належить до романо-германської правової сім'ї, засади змагальності сторін у досудове розслідування із одночасним обмеженням захисту в можливостях збирання доказів шляхом самостійного використання інституту слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, практично знівелювало сутність цієї засади й зробило її дещо декларативною, оскільки реалізація інтересів сторони захисту цілком залежить від позиції і поведінки сторони обвинувачення, до якої перша вправі лише звертатися із клопотаннями або чекати виконання ухвали слідчого судді за позитивними для неї наслідками розгляду її скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора. Отже, потрібно або надати професійним представникам сторони захисту – адвокатам майже таких самих прав (із певними обмеженнями) для самостійного проведення процесуальних дій, які має сторона обвинувачення, а для забезпечення використання ними можливостей деяких негласних слідчих (розшукових) дій – запровадити інститут приватних детективів, або відмовитися у досудовому розслідуванні від цієї декларації й повертатись до моделей більш класичних для європейського континенту концепцій кримінального переслідування, підозри і обвинувачення. За цими моделями у досудовому розслідуванні для захисту прав і інтересів підозрюваного та обвинуваченого діє певна система гарантій, але ініціатива у виборі напрямів і засобів розслідування цілком належить слідчим органам і прокуратурі, реалізація ж засади змагальності сторін відбувається у судовому розгляді, в якому захист має певні привілеї.

Як відомо, за часів дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. (далі – КПК 1960 р.) Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) систематично встановлював порушення Україною вимог ч. 3 ст. 5, ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в частині забезпечення розумних строків тримання особи під вартою та розгляду кримінальних справ (рішення у справах «Меріт проти України», 20.03.2004; «Антоненков та інші проти України», 22.11.2005; «Іванов проти України», 07.12.2006; «Білий проти України», 21.10.2010; «Паскал проти України», 15.09.2011 тощо). Саме тяганина кримінального правосуддя, зумовлена поширеною тоді практикою скасування прокурорами та судами незаконних і необґрунтованих постанов органів досудового розслідування про відмову в порушенні кримінальних справ чи про їх закриття, повернення таких справ на додаткове розслідування, звернення до апеляційної і касаційної інстанції для перегляду судових

вироків із однакових підстав та іншими рудиментами радянського періоду, яких слід було позбутися, пришвидшила прийняття концептуального нового для України КПК 2012 р. Але після вступу його в дію проблеми із реалізацією засади розумності чи розумних строків кримінального провадження (п. 21 ч. 1 ст. 7, ст. 28 КПК України) не зникли.

Зрозуміло, що у ст. 28 КПК України 2012 р. законодавцю не так важко було закріпити нормативно сформульовані поняття і критерії розумних строків та вимоги щодо їх дотримання, вже напрацьовані в практиці ЄСПЛ, як визначитися апріорі з певними часовими величинами, в межах яких органи досудового розслідування, прокуратури і суду будуть реально здатними виконувати свої процесуальні функції та обов'язки, а також можливі об'єктивні й суб'єктивні перешкоди у цьому. Через неможливість забезпечення даних вимог закону органами кримінальної юстиції і з'явленням нових рішень ЄСПЛ проти України, в яких засвідчується порушення засади розумності строків у провадженнях, що були розпочаті вже за правилами КПК 2012 р. (у справах «Чанєв проти України», 09.10.2014; «Крайняк проти України», 16.02.2023; «Бондаренко та інші проти України», 20.07.2023; «Дорохов та інші проти України», 05.10.2023 тощо), часові параметри у ст.ст. 219, 294, 295, 295-1 цього Кодексу вже неодноразово змінювалися. А якщо порівнювати реальний час протягом якого здійснювалося кримінальне провадження на підставі КПК 1960 р. й отримані за цей час результати, із тим, що відбувається зараз, то співвідношення витрат часу і ефективності діяльності на стадіях досудового розслідування та судового розгляду й тривалості тримання осіб під вартою буде не на користь чинного КПК. З цього приводу достатньо згадати вибухи 5 липня цього року в Шевченківському районному суді міста Києва, спричинені Гуменюком І., що 8 років тримався під вартою у слідчому ізоляторі в очікуванні вироку, внаслідок яких він загинув, не дочекавшись, на відміну від свого спільника – Крайняка С., рішення ЄСПЛ за результатами розгляду його скарги.

До того, зі вступом у дію КПК 2012 р. через певний брак його перехідних і прикінцевих положень у кримінально-процесуальному праві часткова була втрачена його спадковість, у т.ч. на шкоду праву особи на захист. Новий закон погіршив становище підсудного і його можливості у здійсненні доказування й захисті в кримінальному провадженні, розпочатому за КПК 1960 р., що й було констатоване 13.11.2018 у рішенні ЄСПЛ у справі «Чжан проти України». Гіршим у порівнянні з положеннями КПК 1960 р. є становище потерпілого і обвинуваченого, які з'являються у провадженні автоматично, без ухвалення відповідних процесуальних рішень [3, с. 32–33], Потерпілий не належить до сторони обвинувачення, а тому не має адресованих їй процесуальних прав й фактично перетворився на засіб, який вона використовує у кримінальному провадженні в своїх інтересах.

Процесуальна діяльність відрізняється від інших видів діяльності тим, що її порядок докладно врегульовано законом, який є джерелом кримінально-процесуального права. На теперішні кримінально-процесуальні відносини суттєвий вплив здійснюють підзаконні нормативні акти, що регулюють порядок ведення і використання даних Єдиного реєстру досудових розслідувань, Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування, та рішення Верховного Суду через закріплення у законі обов'язкового значення для здійснення правосуддя висновків Верховного Суду. Це більш характерно для системи загального права і нагадує спробу введення у наш процес елементів прецедентного права, хоча за ст. 19 Конституції України органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Привертає увагу відсутність певного зв'язку положень КПК 2012 р. із Кримінальним кодексом України (далі – КК), для виконання завдань якого він слугує, але закріплена у ньому модель інституту закриття кримінального провадження не враховує встановлені у ст. 49 КК строки давності. Відчутною на практиці є й відсутність системного зв'язку положень чинного КПК та інших законів, які регулюють діяльність оперативних працівників, органів досудового розслідування, прокурорів, суддів, адвокатів, судових експертів (закони України «Про прокуратуру», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про судову експертизу» тощо). Через це, наприклад, непоодинокими є випадки коли експертиза ще проводиться, а «доля» кримінального провадження вже вирішена без висновку експерта. Просто ініціатор експертизи (слідчий, адвокат, суд) не повідомив експерта про те, що для прийняття підсумкового рішення достатньо було інших доказів.

Велике значення для втілення норм кримінально-процесуального права в життя є їх реалізація уповноваженими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності (слідчими, прокурорами суддями) і адвокатами. На жаль, тенденції, що існують в умовах воєнного стану, вказують на кадровий голод, вади спеціальної освіти і певний брак юридичних знань, слабку криміналістичну підготовку персоналу органів кримінальної юстиції, корупцію, залежність суддів від сторони обвинувачення, політичного та іншого впливу, надмірну завантаженість, що погано позначається на якості кримінального провадження й породжує вибіркові підходи до прийняття рішень під час здійснення правосуддя, а також масову бездіяльність слідчих, щодо яких дієвих методів впливу на сьогодні не має [4].

Без вирішення цих та інших (про які не вдалося зазначити через обмежений обсяг наукової доповіді) питань залишаться марними сподівання на те, що в Україні буде сформована на гуманних засадах власна модель кримінального провадження, здатна ефективно протидіяти злочинності та гарантувати реалізацію засад презумпції

невинуватості, рівності осіб перед законом і судом, змагальності сторін та прав, свобод і інтересів обвинуваченого, потерпілого та інших учасників кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Стахівський С. М. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства: Вибрані твори. Київ: Бізнес Медіа Консалтинг, 2010. 276 с.

2. Баулін О. В. Ідеологія сучасного розвитку системи державних органів попереднього розслідування в сфері кримінальної юстиції України. *Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність.* Матеріали наук.-практ. конф. 22–22 листоп. 1996 р. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.), В. Ф. Погоріло, І.Ф. Курас та ін. Київ: Генеза, 1997. С. 241–245.

3. Гончаренко В. Г. Деякі негативи застосування КПК України під час досудового розслідування. *Теоретичні і практичні проблеми досудового розслідування в кримінальному процесі України*: матеріали наукової конференції (16 грудня 2016 р.). Київ: ВЦ ААУ, 2016. С. 31–34.

4. Правосуддя на Сході України в умовах збройної агресії Російської Федерації : Звіт за результатами дослідження спроможності судової системи забезпечувати правосуддя в умовах збройного конфлікту на сході України (2016–2017) / Автор. кол.: О. Банчук, М. Галабала, Д. Денисенко, К. Задоя, А. Кориневич, Р. Куйбіда та ін. Київ: Міжнародний фонд «Відродження», 2018. URL: https://www.irf.ua/content/files/justice_in_eastern_ukr.pdf.

Буданова Маріанна Олександрівна,
викладач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ОСОБИСТІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

У передмові до книги «На Західному фронті без змін» Еріх Марія Ремарк написав: «Ця книга – не викриття і не сповідь. Це лише спроба розповісти про покоління, яке занапастила війна, про тих, хто став її жертвою, навіть якщо врятувався від снарядів». Проблематика психологічної травми була найважливішою, яку автор описав у романі, адже досвід пережитих військових дій впливає на особистість на багатьох рівнях, включаючи самосвідомість, думки, стосунки з рідними та друзями.

Теперішній стан економічних, політичних, соціальних змін в суспільстві безперечно має вплив на особистісні особливості працівника правоохоронних органів. Зазначене безумовно властиве і предметному полю юридичної психології.

Особистісні трансформації сучасного поліцейського безпосередньо та опосередковано мають вплив на здійснення ним національних обов’язків по забезпеченню дотримання прав та свобод громадян.

Дослідженням різних аспектів даної проблематики займались українські та зарубіжні дослідники: О. Лобастов І. Бринза, Г. Акімов, Р. Грінкер, Д. Шпігель (психотравмуючі наслідки світових війн); Л. Анциферова, О. Будницька (дослідження різних аспектів важких життєвих ситуацій); Т. Крюкова, Ф. Василюк, Т. Титаренко (вихід з життєвих криз та травматичних життєвих ситуацій).

Належне виконання професійних обов'язків співробітниками Національної поліції, здійснюється в особливих умовах , тому повинно передбачати не тільки тактичну,а й психологічну підготовку поліцейського.

Статтю 8 Закону України «Про Національну поліцію» доповнено частиною четвертою, яка передбачає, що під час дії воєнного стану поліція діє згідно з призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Військові дії можуть суттєво вплинути на особистість поліцейського. Розглянемо деякі можливі наслідки:

Участь в активних військових діях може призвести до тяжких фізичних травм та емоційного травматичного досвіду. Це може призвести до розвитку ПТСР, що впливає на психічне та емоційне благополуччя працівника поліції.За визначенням ПТСР – це крайня реакція на сильний стресор, що загрожує життю людини. Частота ПТСР саме у момент надзвичайної ситуації низька. Зазвичай ПТСР починає проявлятися приблизно через шість місяців після травмуючої події. Проте, якщо стресор має потужну тривалу у часі дію (наприклад, перебування особового складу в окупації, перебування в полоні, перебування під постійними обстрілами або під частотою повітряних тривог тощо), вірогідність швидкого розвитку ПТСР підвищується.

З часом може змінитися ставлення до ризику. Досвід в прийнятих спеціальних операціях може змінити сприйняття ризику поліцейським. Особистість поліцейського може стати більш схильною до прийняття ризикованих рішень, що може вплинути на їхню особисту безпеку та безпеку цивільного населення.

Ці наслідки можуть варіюватися в залежності від конкретного досвіду у військових діях та індивідуальних особливостей поліцейського. В зоні ризику можуть опинитися навички комунікативної взаємодії особистості поліцейського. Стиль спілкування потерпає зміни,внаслідок набутого військового досвіду.Стиль спілкування може мати більш прямолінійний,рішучий характер, що може бути корисним у деяких кризових ситуаціях, але не завжди є доречним та ефективним у цивільному середовищі.

Адаптаційні резерви професійного поліцейського надають особистості можливість працювати в найбільш екстремальних, кризових умовах, таких як залучення особового складу працівників

НПУ,спецпідрозділів до участі в деокупації населених пунктів України,де високий ризик, небезпека для життя та обмежені ресурси.Такі особставини, як попередня підготовка,належний рівень психологічної підтримки дають здатність швидко адаптуватися до змін та знаходити ефективні рішення в складних ситуаціях. Вплив військових дій на особистість поліцейського можуть бути як позитивними, так і викликати труднощі в подальшому інтегруванні особистості до несення служби в умовах мирного життя.

Професійне виконня поставлених завдань поліцейському має декілька ключових аспектів: спеціальну підготовку,стресову толерантність, резилієнтність,лідерські якості та здатність співпраці в екстримальних ситуаціях. Взаємодія між підрозділами, службами органів Національної поліції (внутрішня) і між органами Національної поліції та іншими відомствами (зовнішня) є необхідним елементом організації виконання управлінських рішень. Потреба у взаємодії пояснюється неможливістю реалізації складних управлінських рішень у соціальних системах силами одного державного або громадського інституту. Ця потреба усвідомлюється як необхідність комплексного підходу до виконання рішень.

Принцип верховенства права означає, що вся поведінка державних органів і службових осіб повинна відповідати вимогам права, що є втіленням вищої справедливості. Діяльність у галузі взаємодії поліції з населенням повинна бути здійснена на основі законів. При цьому верховенство в системі правових норм повинно належати саме нормам Конституції.

Слід зазначити,що саме наявність лідерських навичок у молодшого командного складу під час участі у військових діях може мати вирішальне значення в успішності операції: вміння використати особистісну мотивацію під час заходу та уміння передачі впевненості в собі особовому складу уможливить швидке реагування під час стресової ситуації та забезпечить ефективне професійне виконання завдання.

Таким чином, проблема вивчення впливу військових дій на особистість поліцейського має велике значення і потребує детального вивчення та аналізу в майбутньому,саме для зменшення негативних проявів спричинених травматичним досвідом бойових дій.Та надасть змогу на цій основі визначати ефективні шляхи комплексної інтеграції особистості поліцейського в подальшу професійну діяльність.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.// Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.

2. Про Національну Поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.

3.Галич М.Ю., Особливості динаміки емоційних станів поліцейських-учасників операції об’єднаних сил у реабілітаційний

період : автореф. дис. …канд. психол. наук : 053. Київ, 2020. С. 207. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17885.

4. Александров Д. О., Андросюк В. Г., Казміренко Л. І. та інші. Юридична психологія: Підручник / За заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. К.: КНТ, 2007. 360 с.

5. Тактико-спеціальна підготовка: навч. посіб. / [О.Г. Комісаров, А.О. Собакарь, Е.Ю. Соболь, О.С. Юнін та ін.]; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро: ДДУВС, 2017. 277 с.

Бут Юрій Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІСТ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Верховенство права як засада кримінального провадження вперше була закріплена у ст. 8 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України 2012 року, де визначено, що кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [1].

Така регламентація засади верховенства права у кримінальному процесуальному законодавстві фактично продублювала зміст ст. 8 Конституції України, де закріплено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Втім, вищенаведені норми досить декларативно визначили зміст засади верховенства права, що зумовлює потребу наукового дослідження та тлумачення її сутності та змісту.

Зокрема, у рішенні Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 року вказано, що верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи [2].

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що норми кримінального процесуального законодавства можуть не відповідати принципу верховенства права. На це неодноразово зверталася увага у рішеннях Європейського суду з прав людини. Зокрема, у рішенні в справі «Жук проти України» від 21 жовтня 2010 року вказано, що оскільки компетенція Верховного Суду у справі була обмежена питаннями права, відсутність відкритого судового засідання per se не порушувала п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини. Втім, відповідно до ч. 2 ст. 394 КПК України 1960 року прокурор мав перевагу бути присутнім на попередньому розгляді справи, на відміну від будь-яких інших сторін, та усно викласти свою позицію перед колегією з трьох суддів з метою здійснення впливу на їх думку. По суті ця позиція полягала в тому, що в задоволенні касаційної скарги заявника необхідно відмовити та залишити його вирок без змін. Суд вважає, що процесуальна справедливість вимагала, щоб заявнику було також надано можливість усно виступати у відповідь. Після обговорення колегія відмовила у задоволенні касаційної скарги заявника з питань права на стадії попереднього розгляду справи, таким чином, обійшовшись без відкритого судового засідання, на яке заявник був би викликаний та в якому він мав би можливість брати участь. Судом також зауважується, що заявник звертався з клопотанням, щоб судове засідання проводилось в його присутності. У світлі цих міркувань Європейський суд з прав людини доходить висновку, що процедура в Верховному Суді не надала заявнику можливість брати участь в провадженні у відповідності із принципом процесуальної рівності сторін [3].

Варто зауважити, що приймаючи КПК України 2012 року законодавець врахував цю прогалину та у ч. 1 ст. 428 КПК України передбачив, що питання відкриття касаційного провадження суд касаційної інстанції вирішує без виклику сторін кримінального провадження, забезпечивши таким чином рівність сторін кримінального провадження як одного із складових верховенства права.

Аналіз рішень Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України та Верховного Суду дозволяє стверджувати, що засада верховенства права є комплексною, адже складається із різних елементів. Зокрема, у рішенні Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року вказано, що елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до свавілля [4].

Подібний підхід спостерігається і в доповіді, схваленою Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року), де вказано, що елементами поняття «верховенство права» є: законність, правова визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, представленого незалежними та

безсторонніми судами, дотримання прав людини, заборона дискримінації та рівність перед законом.

Слід зауважити, що більшість із названих складових елементів верховенства права є самостійними засадами кримінального провадження, які регламентуються нормами КПК України, зокрема: ст. 10 «Рівність перед законом і судом», ст. 11 «Повага до людської гідності», ст. 12 «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність», ст. 13 «Недоторканність житла чи іншого володіння особи», ст. 14 «Таємниця спілкування», ст. 15 «Невтручання у приватне життя», ст. 16 «Недоторканність права власності», ст. 17 «Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини», ст. 18 «Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї», ст. 19 «Заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення», ст. 20 «Забезпечення права на захист», ст. 21 «Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень», ст. 22 «Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості».

Проте не всі елементи верховенства права є окремими засадами кримінального провадження. Зокрема, у КПК України не регламентується принцип правової визначеності. Хоча відповідне правило широко використовується у правозастосовній практиці, зокрема і в практиці Верховного Суду. Так, в Ухвалі Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 травня 2021 року вказано, що не заперечуючи того факту, що об`єднана палата має повноваження робити висновки щодо застосування норм права в подібних правовідносинах з метою розвитку права і формування єдиної судової та правозастосовної практики з відповідних питань, що само по собі сприяє забезпеченню правової визначеності, колегія суддів, тим не менше, вважає, що в окремих випадках (як, скажімо, у ситуації, де об`єднана палата подолала певну невизначеність законодавчих положень з процесуального питання, яке безпосередньо не стосується фундаментальних прав і свобод людини) висновки об`єднаної палати щодо застосування норм права в подібних правовідносинах слід застосовувати виключно перспективно, а не ретроспективно. Це, з одного боку, забезпечить належний розвиток права та більш чітке правове регулювання, але водночас не матиме руйнівних наслідків для попередніх справ і не створить необґрунтованих, непередбачуваних і головне непереборних перешкод для належного відправлення правосуддя в кримінальних провадженнях, які розпочалися до формування цієї нової судової практики [5].

Отже, вищенаведене дозволяє стверджувати, що засада верховенства права – це універсальна та комплексна засада кримінального провадження, яка відображає соціальне призначення права. Засада верховенства права не є тотожною законності та взаємопов'язана із такими засадами кримінального провадження як:

рівність перед законом і судом, повага до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла чи іншого володіння особи, таємниця спілкування, невтручання у приватне життя, недоторканність права власності, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення, забезпечення права на захист, доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України:* [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775.
2. Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання): рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text.
3. Справа «Жук проти України» (Заява № 45783/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 жовт. 2010 р. ; остаточне від 11 квіт. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_659?find=.
4. Справа за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху): рішення Конституційного Суду України від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010. *Верховна Рада України :* [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10#Text.
5. Ухвала Верховного Суду від 12 травня 2021 року у справі № 663/267/19. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/97005607.

Галаган Олександр Іванович,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Письменний Дмитро Петрович,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Динаміка розвитку суспільного життя в нашій державі засвідчує необхідність постійного приведення кримінального процесуального законодавства України до умов, в яких воно застосовується. Тому деякі норми КПК України, прийняті у 2012 році суттєво відрізняються від нинішньої їх редакції. Не завжди це враховує ті положення, на яких базувався закон при його прийнятті, а саме принцип пропорційності в проведенні процесуальних дій та обмеженні прав осіб, що залучені до кримінального судочинства.

В повній мірі це стосується початку досудового розслідування. Чинний кримінальний процесуальний закон передбачає необхідність невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту отримання повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення внести такі відомості до Єдиного реєстру досудового розслідування. Таким чином, навіть якщо з повідомлення видно, що воно не завжди призводить до кваліфікації події як кримінально караної, а містить тільки ознаки кримінального правопорушення внесення її до ЄРДР збільшує навантаження на органи досудового розслідування. Спробою вийти з такої ситуації можна вважати положення наказу МВС України від 8 лютого 2019 р. №100 «Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події», в якому передбачено можливість реєстрації таких заяв у відповідному журналі. Проте це відомчий нормативно-правовий акт, яким доповнюються положення ст. 214 КПК України.

Тому виникає необхідність у врегулюванні в законодавстві підстав для відмови від внесення відомостей до ЄРДР. На наш погляд, який ми неодноразово висловлювали, до них слід віднести достатньо обґрунтовані дані про те що в заяві чи повідомленні: 1) не було події кримінального правопорушення (злочину чи кримінального проступку); 2) діяння не містить складу кримінального правопорушення; 3) особою вчинено суспільно небезпечне діяння, якій на час його вчинення не виповнилось 11 років; 4) відсутня заява потерпілого, коли кримінальне провадження може бути порушене не інакше як за його заявою; 5) наявний вирок суду, що набрав законної сили, за фактом про який

надійшла інформація; 6) заява чи повідомлення вже внесені до ЄРДР по факту, про який надійшла інформація [1, с. 92].

Про прийняття такого рішення (відмову у внесенні відомостей до ЄРДР) слідчий, дізнавач, прокурор повинні винести відповідну постанову, копію якої необхідно обов'язково надати заявнику, потерпілому або іншим зацікавленим особам, інтересів яких вона стосується. З моменту вручення копії у цих осіб з'являється право оскаржити її прокурору вищого рівня, який у семиденний строк зобов'язаний прийняти відповідне рішення (задоволення чи відмова в задоволенні скарги) та повідомити про нього особу, що подала скаргу.

В умовах воєнного стану відповідно до ст. 615 КПК України у разі відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор про що виноситься відповідна постанова. Відомості, що підлягають внесенню до ЄРДР, вносяться до нього при першій можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин. За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складанням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій.

Таким чином, законодавець передбачив можливість розпочати досудове розслідування складанням такого процесуального документу як постанова дізнавача, слідчого, прокурора з подальшим внесенням відомостей до ЄРДР. Якщо є така постанова про початок досудового розслідування, то чому не може бути постанова про відмову у внесенні відомостей до ЄРДР з названих вище причин. Це повинно стосуватися не тільки дій слідчого, дізнавача, прокурора в умовах воєнного стану, але і здійснюватись як загальне правило.

Наша позиція розділяється багатьма вченими-процесуалістами. Зокрема, Ю.П. Аленін пропонує закріпити в законодавстві можливість перевірки заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення у строк до 10 днів. Після такої перевірки дізнавач, слідчий, прокурор повинні прийняти процесуальне рішення у формі постанови про початок досудового розслідування або відмову у цьому з можливістю оскарження цього рішення до прокурора чи слідчого судді [2, с. 202–203].

На думку О.В. Баганця слід негайно внести до ст.214 КПК України зміни передбаченої законом вимоги про обов'язкове внесення до ЄРДР усіх без винятку заяв і повідомлень про злочини, залишивши такий порядок реєстрації лише абсолютно очевидних (беззаперечних) фактів вчинення злочинів (наприклад, на підставі рапорту оперативного працівника чи слідчого про виявлений труп з ознаками

насильницької смерті чи протоколу огляду місця події, затримання злочинця на місці події тощо).

По всіх інших кримінальних правопорушення відновити інститут проведення дослідчих перевірок під жорстким наглядом, у першу чергу, керівників місцевих прокуратур, обов'язково передбачивши конкретні їх терміни та можливості продовження за дозволом керівників місцевої прокуратури, але не більше одного місяця. Він також вважає необхідним передбачити обов'язкове зазначення всіх анкетних даних заявника, попередження його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину та про можливість відшкодування ним понесених процесуальних витрат у разі не підтвердження завідомо неправдивих чи не перевірених фактів, які ним повідомлені в правоохоронні органи. На його думку це буде сприяти зниженню кількості необґрунтованих заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення [3, с. 222].

Однією з підстав передбачених ст.303 КПК України оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування є невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення. За цією підставою таку бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування можуть оскаржити заявник, потерпілий, його представник чи законний представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, інші особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.

Отже законодавець передбачив що в силу тих чи інших обставин органи досудового розслідування чи прокурор можуть не внести відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Але залишив питання обґрунтованості такого рішення відкритим. Як і підстави, за наявності воно яких може бути прийнято. Нами зроблена спроба ліквідації цієї прогалини в кримінальному процесуальному законодавстві.

Список використаних джерел

1. Галаган О.І., Письменний Д.П. Проблемні питання законодавчого регулювання досудового розслідування. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку:* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 травня 2021 р.) / [редкол.: В.В.Чернєй, С.Д.Гусарєв, С.С.Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 376 с.

2. Аленін Ю.П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2013. № 1. С. 189–203.

3. Баганець О.В. Концепція вдосконалення діяльності правоохоронних органів України. Передм. М.А.Погорецький. К.: Алерта, 2019. 258 с.

Галаган Сергій Олександрович,
докторант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

МІЖНАРОДНЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИДАЧІ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Прагнення кожної з держав до протидії злочинності є підґрунтям укладення відповідних міжнародних угод, у яких особлива увага приділяється екстрадиції як одному з інструментів забезпечення невідворотності відповідальності та покарання. Видача осіб відноситься до тих інститутів міжнародного права, що знаходяться у взаємозв'язку міжнародного і національного права та містить у собі як міжнародно-правові норми, так і норми кримінального і кримінального процесуального права суверенних держав [1].

Спільними зусиллями міжнародної спільноти розроблено уніфіковані міжнародні договори, спрямовані на забезпечення державам-учасницям можливості надавати одна одній правову допомогу в кримінальних провадженнях, порушувати питання про видачу правопорушників чи про перейняття кримінального переслідування у разі неможливості їх видачі, визнавати й приймати до виконання вирок суду стосовно особи, яка перебуває на території запитуваної держави, передавати засуджену особу для відбування покарання в державу її громадянства тощо.

В Україні існує широка договірна база, завдяки якій компетентні органи держави мають можливість на підставі чинних міжнародних угод ефективно співпрацювати з компетентними органами іноземних держав. Україною укладені договори про надання міжнародної правової допомоги з багатьма країнами світу. Одним із основоположних джерел правових норм у правовідносинах між державами є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, норми якого визначають основні правила поводження з особою, яка потрапила до сфери судочинства. У пакті проголошено, що кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність, ніхто не може бути безпричинно підданий арешту або триманню під вартою, ніхто не може бути позбавлений волі інакше, як на таких засадах і за такою процедурою, які встановлені законом [2, с. 468].

Серед міжнародних договорів України у сфері взаємної правової допомоги у кримінальних провадженнях особливого значення набули Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах (1959 р.), Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (1972 р.), Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах (1993 р.).

Водночас правовою підставою для екстрадиції можуть бути багатосторонні конвенції та двосторонні договори, які мають більш широкий предмет регулювання, але окремі положення яких регламентують питання видачі осіб. (Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.), Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.), Конвенція ООН проти корупції (2003 р.) та ін.).

Правову основу міжнародного співробітництва становлять різноманітні міжнародні договори, серед яких:

багатосторонні міжнародні договори, серед яких виділяють: а) універсальні міжнародні конвенції про боротьбу з окремими видами загальнокримінальних і міжнародних злочинів (Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (1999 р.) та ін.); б) регіональні міжнародні конвенції, в яких поряд із нормами загального характеру переважну більшість становлять норми процесуальні (Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах (1959 р.), Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків (1970 р.) та ін.);

2) двосторонні міжнародні договори, які поділяють на: договори колишнього СРСР, що набрали чинності для України в порядку правонаступництва; договори, укладені та ратифіковані Україною.

Крім того, в Україні діє близько сорока двосторонніх договорів про правову допомогу у кримінальних провадженнях (Австрія, Канада, Німеччина, США). У них визначено обсяги та види правової допомоги при розслідуванні кримінальних правопорушень, можливість застосування норм процесуального законодавства запитуючої сторони під час виконання доручення про надання правової допомоги, умови, підстави і порядок видачі осіб для кримінального переслідування тощо [3].

Особливе місце серед різних аспектів міжнародного співробітництва належить європейській практиці. Так, положення Загальної декларації прав людини 1948 р. становлять основу захисту і реалізації прав людини та громадянина на міждержавному рівні. Безперечно, саме вона стала основним орієнтиром для внутрішньої політики держав у цій сфері. Проте необхідно зазначити ще про один досить вагомий нормативно-правовий акт – Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), ратифіковану Законом України від 17.07.1997 р. [4].

Порядок видачі осіб з України є складаною процедурою міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю та підпадає під сферу регулювання не лише кримінального процесуального права України, а й міжнародного. Першочергово ця процедура якраз регулюється міжнародним договорами, які визначають ключові механізми та умови застосування такого порядку, а вже потім підпадає під сферу кримінального процесуального права України, яке регулює її на рівні національного законодавства.

Однак, розвиток міжнародного нормативного регулювання екстрадиції ускладнюється існуванням специфіки процедур видачі осіб, що знаходять відображення у відповідному внутрішньому законодавстві більшості країн світу. Це пов'язано з положеннями таких законодавчих актів, як Європейською Конвенцією про видачу правопорушників (1957 р.), ратифікованою Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, Додаткового протоколу 1975 р. та Другого додаткового протоколу 1978 р. до Конвенції (1998 р.) [5], Конвенцією про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (1993 р.), а також Кримінальним процесуальним кодексом України (2012 р.) [6; 7].

Розвиток міжнародно-правового регулювання співробітництва держав у сфері боротьби зі злочинністю розвивається у двох напрямах: 1) шляхом кодифікації міжнародно-правових норм і уніфікації норм національного матеріального права, що передбачають відповідальність за злочини, які за своїм характером становлять найбільшу загрозу стабільності міжнародного правопорядку; 2) шляхом створення регіональних та універсальних механізмів і процедур, необхідних для реалізації норм матеріального права. За умов, коли дедалі частіше ставиться питання про правосуддя без кордонів (транскордонне правосуддя), коли спостерігається трансформація підходів до таких проблем, як юрисдикція, гармонізація та модернізація національного і міжнародного правового регулювання матеріальних і процесуальних аспектів боротьби із злочинністю, а також інституціоналізація діяльності транснаціонального правосуддя, необхідність удосконалення на національному рівні правових механізмів протидії злочинності, зокрема, механізму правового регулювання екстрадиції, не втрачає гостроти. Особливо актуальними вказані питання є для України, де в умовах сусідства із країнами ЄС назріла потреба привести законодавче забезпечення правової допомоги у кримінальних провадженнях до рівня міжнародних стандартів [8, с. 139].

Також, в контексті геополітичних процесів, варто зупинити увагу на співпраці з Міжнародним кримінальним судом. КПК України передбачає: порядок передання кримінального провадження Міжнародному кримінальному суду; порядок виконання прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги, яке стосується проведення процесуальних дій; порядок вжиття заходів для забезпечення збереження доказів на території України на прохання Міжнародного кримінального суду; порядок виконання Міжнародним кримінальним судом дій (функцій) на території України; порядок затримання осіб, які розшукуються Міжнародним кримінальним судом або стосовно яких надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передання; порядок виконання в Україні рішень Міжнародного кримінального суду та ін. Також визначено, що особу, яка тримається під вартою або відбуває

покарання у вигляді позбавлення волі на території України, може бути тимчасово передано на прохання Міжнародного кримінального суду для дачі показань або участі в інших процесуальних діях під час розгляду справи Міжнародним кримінальним судом, та встановлено порядок такого передання [7].

В основі двосторонніх міжвідомчих договорів (угод), укладених органами прокуратури і Міністерствами внутрішніх справ (поліцейськими відомствами) різних держав знаходяться принципи, зафіксовані в Європейській конвенції про видачу правопорушників 1957 р. та Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р.

Частина екстрадиційних норм у правовій системі України припадає на норми таких багатосторонніх договорів, що регулюють боротьбу з окремими видами транснаціональними злочинами. Особливістю такого роду міжнародних договорів є те, що вони, передбачаючи імперативні норми щодо видачі осіб, які вчинили міжнародні злочини та (або) злочини міжнародного характеру передбачають кримінальні процесуальні норми такої видачі, які знайшли своє відображення положеннях гл. 44 КПК України [7].

Таким чином, видача (екстрадиція) представляє собою чітко визначену процедуру, яка здійснюється в межах і відповідно до засад кримінального провадження, однак з певними особливостями передбаченими у кримінальному процесуальному законодавстві України, зокрема: питання про видачу може підніматися лише щодо загальнокримінальних злочинів, що визнаються обома сторонами; у відповідності до норм національного кримінального законодавства, держава, котра просить про видачу особи, повинна відповідно провести відповідно до неї кримінальну юрисдикцію; нормами кримінального процесуального законодавства обох країни повинна бути передбачена процедура видачі; у випадку, коли видача проводиться для притягнення винуватого до кримінальної відповідальності і у санкціях статті передбачено за даний злочин покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад один рік, а в разі необхідності видачі для виконання рішення суду, що вступило в дію – не менше шести місяців; екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави.

Список використаних джерел:

1. Макаров М. А. Кримінально-процесуальне забезпечення екстрадиції: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ. 2012. 194 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та

ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. 638 с.

3. Грищук Г. М. Міжнародно-правові підстави застосування інституту видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Серія «Юридичні науки». Спецвипуск. Т. 1. С. 91–95.

4. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон від 17.07.1997 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/475/97.

5. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_033

6. Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 7.10.2002 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_619.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

8. Бортницька В. В.Міжнародна регламентація застосування спрощеного порядку видачі осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 6. С. 138–143.

Довбаш Роман Сергійович,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук;
Чиж Олег Володимирович,
старший детектив Бюро економічної
безпеки України, магістр права

РОЛЬ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ І ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В ЗАПОБІГАННІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КОШТІВ, ЗДОБУТИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом в Україні становить велику загрозу економіці країни, так як це впливає на розвиток економіки, зниженню інвестицій в Україну, відтоку капіталу та реалізацію міжнародних програм. Лише за 2022 рік Державною службою фінансового моніторингу України (далі – ДСФМ) взято на облік 1 179 392 повідомлення про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу [1]. При дослідженні вказаних повідомлень складено матеріали в яких сума фінансових операцій, які можуть бути пов’язані з легалізацією коштів, та із вчиненням кримінального правопорушення, становить 75,7 млрд гривень.

Якщо порівнювати цю суму з коштами доходів та видатків визначених в Законі України «Про Державний бюджет України на

2022 рік», то це значна сума, яка впливає на економічні показники країни.

Легалізація коштів, здобутих злочинним шляхом, це процес, при якому особа або організація намагається зробити незаконно отримані гроші або активи схожими на легітимні, шляхом використання різних методів і операцій, щоб приховати їхнє походження від злочинної діяльності (неліцензовані онлайн-казино, букмекерські контори та ін.).

Кошти, які легалізуються від злочину можуть включати в себе відмивання їх через різні фінансові операції, інвестиції у легітимний бізнес, придбання нерухомості чи інших активів, а також використання різних фінансових схем і рахунків, щоб змінити сліди походження цих коштів. Головною метою легалізації є зробити ці гроші «чистими» у очах закону і суспільства, щоб їх можна було використовувати без вимоги пояснювати їх походження.

Україна постійно вживає заходи направленні на боротьбу з легалізацією (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, що досягається постійним прийняттям національних нормативно-правових актів, внесення змін до вже існуючих нормативно-правових актів, розроблення рекомендацій, імплементації міжнародного досвіду та практики.

Основним Законом, який спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [2].

Вказаний закон визначає основні принципи боротьби з легалізацією коштів та фінансуванням тероризму в Україні. Він встановлює вимоги до фінансових установ та інших суб'єктів щодо фінансового моніторингу та звітування.

Одним із важливих кроків у боротьбі з легалізацією (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом є ратифікація Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності із застереженнями і заявами Законом України № 1433-IV від 4 лютого 2004 р. (набула чинності 21 травня 2004 року) [3]. Україна взяла на себе зобов'язання вжити низку заходів, у тому числі: криміналізувати внутрішні злочини (участь в організованій злочинній групі, відмивання коштів, корупція), прийняти правила екстрадиції, підтримувати співробітництво у правоохоронній діяльності, сприяти підготовці кадрів і технічної допомоги в боротьбі з транснаціональною злочинністю тощо.

В Україні створені та діють дієві фінансові інститути та організації фінансового моніторингу, які відіграють ключову роль у

запобіганні легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, з ряду причин:

1. Виявлення сумнівних транзакцій: Фінансові інститути, такі як банки, страхові компанії та інші фінансові посередники, мають системи фінансового моніторингу, які допомагають виявляти та сповіщати про сумнівні фінансові операції.

2. Ідентифікація клієнтів: Фінансові установи мають обов'язок проводити ідентифікацію своїх клієнтів, а також зберігати та оновлювати інформацію про них.

3. Звітування та співпраця з органами державної влади: Фінансові інститути мають обов'язок звітувати про сумнівні транзакції та співпрацювати з органами правоохоронного контролю та фінансовими регуляторами для розслідування справ легалізації коштів.

4. Дотримання законодавства та міжнародних стандартів: Фінансові інститути повинні дотримуватися внутрішнього законодавства України щодо боротьби з легалізацією коштів, а також міжнародних стандартів та рекомендацій, таких як рекомендації Фінансової дільниці ООН (FATF). FATF – це незалежна міжурядова організація, яка розробляє і популяризує свої принципи для захисту всесвітньої фінансової системи від загроз відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. Рекомендації FATF є загальновизнаними міжнародними стандартами з протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму.

Відповідно до Резолюції РБ ООН № 1617 (2005), 40+9 [4] Рекомендацій FATF є обов`язковими міжнародними стандартами для виконання державами-членами ООН. FATF приділяє значну увагу співпраці з такими міжнародними організаціями, як МВФ, Всесвітній банк, Управління ООН з наркотиків і злочинності. Ці структури реалізують свої програми, націлені на протидію відмиванню грошей і фінансуванню тероризму. Основним інструментом реалізації рекомендацій FATF на державному рівні є Підрозділ фінансової розвідки, що відповідає за збір та аналіз фінансової інформації в межах держави з метою виявлення руху фінансових коштів, отриманих злочинним шляхом.

5.Попередження фінансової злочинності: Ретельний фінансовий моніторинг допомагає запобігати фінансовій злочинності та створює засоби для виявлення та запобігання незаконним операціям.

6.Співпраця з міжнародними організаціями: Фінансові інститути співпрацюють з міжнародними організаціями, які займаються боротьбою з легалізацією коштів, такими як Фінансова дільниця ООН (FATF), для забезпечення відповідності міжнародним стандартам та обміну інформацією.

Усі ці фактори роблять фінансові інститути та організації фінансового моніторингу важливими учасниками у запобіганні

легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, і сприяють створенню більш прозорого та справедливого фінансового середовища.

Україна має кілька фінансових інститутів та організацій фінансового моніторингу, які грають ключову роль у запобіганні легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. Ось деякі з них та їхні ролі:

1. Національний банк України (НБУ): НБУ відповідає за регулювання та нагляд за банками в Україні. Він встановлює стандарти фінансового моніторингу та вимагає, щоб банки дотримувалися норм та процедур, спрямованих на запобігання легалізації коштів.

2. Державна служба фінансового моніторингу України: Ця служба спеціалізується на фінансовому моніторингу та розслідуванні сумнівних фінансових операцій. Вона отримує та аналізує звіти від фінансових установ і здійснює відповідні розслідування.

3. Фінансові установи (банки, страхові компанії, інші фінансові посередники): Фінансові установи повинні дотримуватися положень фінансового моніторингу, проводити ідентифікацію клієнтів та відстежувати та звітувати про сумнівні фінансові операції.

4. Правоохоронні органи: Поліція та інші правоохоронні органи грають ключову роль у розслідуванні та припиненні легалізації коштів злочинного походження. Вони співпрацюють з ДСФМ та іншими організаціями, щоб виявити осіб, які вчиняють легалізацію коштів та притягти їх до відповідальності. В даний час правоохоронні органи також почали отримувати від Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей звернення за фактами нелегальної діяльності гральних закладів, а також протидії розвитку та функціонуванню заборонених азартних ігор і гральних закладів.

5. Наглядові органи та комітети Верховної Ради України: Вони відповідають за створення та удосконалення законодавства, яке регулює фінансовий моніторинг та боротьбу з легалізацією коштів.

6. Міжнародні організації і партнери: Україна співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Фінансова дільниця ООН (UNODC), Європейський поліцейський офіс (Європол) та інші, для обміну інформацією та надання технічної допомоги у сфері боротьби з легалізацією коштів. Європол служить як координаційний центр для країн-членів Європейського Союзу щодо питань боротьби з організованою злочинністю та фінансовою злочинністю. Вони співпрацюють у виявленні сумнівних фінансових операцій та обмінюються інформацією, яка допомагає в ідентифікації і відслідковуванні таких операцій через різні країни.

Європол здійснює аналіз і дослідження фінансових операцій, що можуть бути пов’язані з організованою злочинністю, легалізацією коштів та фінансуванням тероризму. Вони використовують розвинуті методи та інструменти аналізу, щоб виявити злочинців та їхні мережі.

Співробітництво між Україною та Європолом здійснюється на підставі Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво [5].

Ці інституції та організації грають важливу роль у спільному зусиллі боротьби з легалізацією коштів злочинного походження в Україні. Вони сприяють виявленню, припиненню та розслідуванню подібних фінансових операцій та сприяють створенню справедливого та законного фінансового середовища в країні

Список використаних джерел

1. Результати роботи Держфінмоніторингу за 2022 рік: Інформування від 18 січня 2023 р. URL: HYPERLINK https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/Informuvannya-pro-rezultati-roboti-derzhfinmonitoringu-za-2022-rik.html.

2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. URL: HYPERLINK https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text.

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Резолюція від 15 листопада 2000 р. №55/25 (ратифіковано Законом України від 04 лютого 2004 р. № 1433-IV (1433-15) URL: HYPERLINK https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.

4. Резолюція: Рада безпеки ООН 2005 р. № 1617, 40+9 URL: HYPERLINK https://www.un.org/securitycouncil/ru/s/res/1617-%282005%29.

5. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво: ратифіковано Закон України від 12 липня 2017 р. № 2129-VIII URL: HYPERLINK https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#n156.

Дульський Олександр Леонідович,
докторант відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ, доктор філософії
в галузі права

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ЗАХИСНИКОМ

Захисник у кримінальному провадженні відіграє ключову роль у здійсненні захисту прав, свобод і законних інтересів свого клієнта (підозрюваного, обвинуваченого, засудженого тощо), що випливає із його повноважень, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України. Під час своєї професійної діяльності він використовує не суто лише кримінальні процесуальні способи збирання доказів, а і криміналістичні способи та засоби. На сьогодні в

широкому значені сукупність таких криміналістичних способів і засобів збирання доказів називають криміналістичним забезпеченням, що включає техніко- [1], тактико- [2] та методико-криміналістичне забезпечення [1]. Принциповим вважаємо висвітлення саме особливостей техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником, яке теж має місце в криміналістиці та відрізняється від техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів органами досудового розслідування.

Як слушно зауважила О.В. Капліна, збирання доказів є складною комплексною діяльністю суб'єктів доказування з їх виявлення, витребовування, отримання, закріплення, збереження у встановленому порядку [3, с. 223]. Відповідно до ч. 3 ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (КПК України) захисник «здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів» [4].

Що ж до «техніко-криміналістичного забезпечення», то, незважаючи на те, що під час формування цього поняття, автори, як правило, включають у його зміст синонімічні терміни чи ті, які не суттєво відрізняються, зазначимо більш загальне поняття, що існує в науці. Для початку зауважимо, що в наукових джерелах це поняття завжди застосовується в поєднанні із певним об'єктом чи діяльністю, висвітлюючи практичний його аспект, а синонімічне, з однієї сторони, поняття «криміналістична техніка» може застосовуватись самостійно та є суто науковим. Так, криміналістичну техніку визначають як «розділ криміналістики, який є системою наукових положень і рекомендацій, які забезпечують розробку технічних засобів (приладів, інструментів, пристроїв і матеріалів), а також прийомів та методів їх використання з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень» [5, с. 87–88]. Як помітно, нині науковці поняття «криміналістична техніка», що є загальним науковим поняттям, з якого формується поняття «техніко-криміналістичне забезпечення… *(когось/чогось)*», визначають зі сторони уповноважених суб'єктів правоохоронних органів (слідчого, дізнавача, прокурора). Водночас, зважаючи на генезу розвитку наукових уявлень про застосування криміналістичних знань адвокатами (у кримінальному провадженні можуть бути захисниками), що включає в себе 5 етапів (1) зародження адвокатури в Україні у період польсько-литовської доби (XIV–XVI ст.); 2) адвокатура у період XVII століття; 3) адвокатура у період судової реформи 1864 року; 4) адвокатура у радянський період (з 1917 року по 90-і рр. XX ст.); 5) сучасна адвокатура (90-і рр. XX ст. по теперішній час) [6, с. 111]), на сьогодні слушно

підтримати точку зору вчених [7, 8] про існування і техніко-криміналістичного забезпечення адвокатської діяльності, що активно почало розвиватися після прийняття КПК України.

Щодо правових основ техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником, доцільно зазначити, що у КПК України не передбачено прямого права чи обов'язку застосування захисником технічних засобів. Водночас, він може їх використовувати користуючись правами підозрюваного, обвинуваченого (ч. 4 ст. 46 КПК України). У п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК України передбачено, що підозрюваний, обвинувачений має право застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосовування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала) [4]. Надання безпосереднього права на застосування технічних засобів захисником у кримінальному провадженні передбачено у п. 8 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року, де зазначено, що він уповноважений «застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом» [9].

У своїй практичній діяльності захисник застосовує як технічні засоби, так і науково-технічні засоби. Технічними засобами можуть бути: засоби аудіо, фото- та відеофіксації, за допомогою яких захисник може зафіксувати фактичні дані, що можуть стати доказами у кримінальному провадженні та виправдати його підозрюваного. Науково-технічні засоби уповноважені застосовувати відповідні спеціалісти, які володіють спеціальними знаннями (уповноважені особи, спеціалісти (ст. 71 КПК України), експерти тощо), яких може залучити захисник шляхом подання клопотання слідчому, дізнавачу, прокурору, слідчому судді чи суду. Наприклад, науково-технічними засобами можуть бути: дактилоскопічні прилади та набори до них, прилади для виявлення невидимих слідів, прилади для фотографування слідів від частин вогнепальної зброї на кулях і гільзах, пошукові прилади, комп'ютерні програми для складання композиційних портретів за методом «словесного портрета» конкретної особи, прилади для виявлення підроблених документів, порівняльні мікроскопи та ін. [10, с. 55].

Бишевець О.В. слушно зауважила, що застосування адвокатами-захисниками техніко-криміналістичних засобів у кримінальному провадженні відрізняється від їх застосування уповноваженими суб'єктами правоохоронних органів такими особливостями:

а) альтернативний характер. У положеннях чинного законодавства України відсутня норма, що зобов'язує адвоката-захисника самостійно застосувати засоби криміналістичної техніки у кримінальних провадженнях. Водночас, ст.ст. 42–44 КПК України та ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надає йому право застосовувати з додержанням вимог закону технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Тобто доцільність їх застосування відбувається на його власний розсуд;

б) обмеженість за обсягом. Оскільки застосування техніко-криміналістичних засобів здійснюється адвокатами-захисниками як гарантія дотримання уповноваженими особами прав і законних інтересів підозрюваного чи обвинуваченого під час процесуальних дій, то в більшості випадків у адвокатів-захисників виникає потреба користуватися аудіо-, відеотехнікою (наприклад, для фотографування місця проведення слідчого огляду чи окремих об'єктів, що були виявлені при проведенні обшуку);

в) опосередкованість. Зважаючи на те, що процесуальна функція адвоката-захисника – захищати особу від підозри чи пред'явленого їй обвинувачення, то самостійно жодних слідчих (розшукових) дій адвокат-захисник не проводить, а лише бере в них участь задля забезпечення дотримання прав і законних інтересів особи, яку він захищає [11, с. 130–131].

Таким чином, особливість техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником полягає в наступному: 1) правовою основою застосування технічних засобів, зважаючи на аналіз КПК України, є саме процесуальні права підозрюваного та/чи обвинуваченого, захист яких він здійснює, а також і правові акти адвоката; 2) він уповноважений застосовувати безпосередньо лише технічні засоби, а опосередковано і технічні, і науково-технічні засоби (за допомогою: слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду).

Список використаних джерел

1. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія / Ю. М. Чорноус. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

2. Гвоздюк В.В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини : дис. … доктора філософії : 081 – Право. Київ. 2021. 294 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/19896/5/dysert_hvozdiuk.pdf.

3. Капліна О. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 2013 р.). ОДУВС, Одеса, 2013. С. 223–229.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

5. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського / 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Право, 2020. 752 с.

6. Бишевець О.В. Історичний генезис застосування криміналістичних знань у адвокатській діяльності. Вісник кримінального судочинства. № 2. 2016. С. 106 –112.

7. Криміналістична адвокатологія (технологія захисту у кримінальному провадженні України) : навч.-метод. посібник / Р.В. Комісарчук. Одеса:. Видавничий дім «Гельветика», 2018. 184 с.

8. Сідельніков А.В. Спеціальні знання в діяльності адвоката-захисника : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 274 с.

9. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

10. Маркусь В.О. Криміналістика. Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2007. 558 с.

11. Бишевець О.В. Криміналістична техніка у професійній діяльності адвоката: завдання та значення. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 1. С. 128–133.

Заїка Сергій Олегович,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА НЕДОТРИМАННЯ СТРОКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Процесуальні строки є необхідним організаційним заходом, що забезпечує оперативність та ефективність досудового розслідування кримінальних правопорушень, а також судового розгляду кримінальних справ. Організуюче значення встановлених законом строків визначається тим, що вони забезпечують достатній час та обумовлюють необхідні темпи вирішення завдань, які стоять перед органами та посадовими особами, які здійснюють кримінальне провадження.

Питання процесуальних строків регламентується кримінальним процесуальним законодавством (статті 28, 219 та глава 7 КПК України). Проте, одним із найпоширеніших недоліків у роботі органів досудового розслідування, прокуратури чи суду є недотримання процесуальних строків. Як вірно зазначає В. О. Попелюшко з цього приводу, проблема процесуальних строків при здійснені вітчизняного судочинства і її взаємозв'язок з правами та охоронюваними законом інтересами учасників судового розгляду – далеко не із другорядних. Це проблема із проблем. Вона потребує термінового вирішення, а вирішувати її слід не ізольовано, а в комплексі з іншими наболілими питаннями кримінального процесу [1, с. 81–82].

На стадії досудового розслідування діють жорсткі умови, встановлені кримінальним процесуальним законом щодо додержання строків досудового розслідування (ст. 219 КПК України) чи строків тримання під вартою (ст. 197 КПК України). Зокрема, у ч. 3 ст. 219 КПК України визначено, що з дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене: 1) протягом сімдесяти двох годин – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України; 2) протягом двадцяти діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім; 3) протягом одного місяця – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 298-4 КПК України 4) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину [2].

Не зважаючи на таку досить детальну регламентацію строків досудового розслідування, проблема їх порушення була, є і буде вкрай актуальною та важливою. Зокрема, у Постанові Верховного Суду від 15 вересня 2021 року у справі № 711/3111/198 вказано, що кінцевим моментом строку досудового розслідування є його закінчення, яке, як етап кримінального провадження, законодавець пов`язує у часі зі зверненням з обвинувальним актом до суду (його фактичним направленням). А тому в межах строку досудового розслідування обвинувальний акт має бути не лише складено, затверджено та вручено, а й безпосередньо направлено на адресу суду. Направлення прокурором обвинувального акта після закінчення досудового розслідування до суду поза межами строків досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, які не є тяжкими чи особливо тяжкими проти життя та здоров`я, виключає набуття особою процесуального статусу обвинуваченого (підсудного), а, отже, унеможливлює розгляд в суді кримінального провадження по суті та тягне за собою закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України [3].

Разом з цим, слід зауважити, що порушення процесуальних строків призводить до зниження ефективності роботи органів досудового розслідування, оскільки розслідування їх невиправдано затягується, підозрювані безпідставно тримаються тривалий час у слідчих ізоляторах, що в свою чергу, призводить до поширених порушень прав і свобод людини, гарантованих міжнародними договорами, ратифікованими Україною, Конституцією та законами України.

Аналіз вивчення кримінальних проваджень дозволяє стверджувати, що основними причинами тяганини та тривалого

розслідування є: неповнота та неналежна перевірка заяви чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення на етапі внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань; тривале проведення експертиз; несвоєчасне створення або створення неповноцінних слідчо-оперативних груп чи груп слідчих; ненадання членам таких груп допомоги як в організації роботи в цілому, так і при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій; відсутність належного дієвого контролю з боку керівників слідчих підрозділів; відсутність належної взаємодії між працівниками органів досудового розслідування та галузевих служб.

Аналіз практики також свідчить про те, що однією з головних причин порушення строків розслідування та тримання підозрюваного під вартою, є створення об'ємних кримінальних проваджень. В рамках таких кримінальних проваджень розслідуються нерідко кримінально протиправні діяння одного або декількох осіб, не зважаючи на те, що їх роздільне досудове розслідування і судовий розгляд не відобразиться на всебічності, повноті й об'єктивності дослідження обставин кримінального правопорушення, а у ряді випадків може призвести до більш швидкого, повного та об'єктивного розслідування та розгляду.

Значний час віднімає збір вкрай формальних характеристик підозрюваних (особливо тих, які тривалий час не працюють, або тих, хто прибув з інших держав), які нерідко не несуть в собі ніякої необхідної інформації. Показання свідків про спосіб життя та характер підозрюваних судами офіційно як характеризуючий матеріал у багатьох випадках не оцінюється.

При цьому слід зауважити, що причини порушення строків досудового розслідування, які були у за часів дії КПК України 1960 року багато в чому схожі з причинами сьогодення.

Окрім цього, як справедливо зазначає М.Є. Шумило, вітчизняне досудове розслідування є тією ланкою системи кримінального судочинства, де найчастіше порушуються права громадян. Очевидно, основною причиною цього є незадовільний рівень його організованості. На даній стадії відсутня єдина чітка система управління процесуальною діяльністю, здатна спрямувати дії всіх учасників на досягнення спільної мети, котра збігається з кінцевою метою всього процесу. Управління процесуальною діяльністю на цьому етапі переплітається з адміністративними функціями, що створює умови для впливу особистих, відомчих та інших інтересів, а це істотно гальмує послідовне проведення у життя принципу законності [4, с. 162].

Отже, вирішення зазначених проблем – завдання довгочасне. Кримінальний процесуальний закон повинен гарантувати організацію кримінального провадження на рівні європейських стандартів. У протилежному випадку КПК України не зможе суттєво вплинути на роботу правоохоронної системи в цілому, ефективність якої прямо

залежить від того, наскільки буде високо піднята планка вимог до суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, перш за все, до дізнавачів, детективів, слідчих, прокурорів, слідчих суддів та суддів.

Список використаних джерел:

1. Попелюшко В.О. «Мала» судова реформа в Україні та захист прав громадян. Острог, Національн. ун-т «Острозька академія», 2003. 123 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України: [сайт] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775.

3. Постанова Верховного Суду від 15 вересня 2021 року у справі № 711/3111/198: [сайт]. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/99687323.

4. Шумило М.Є. Реабілітація в кримінальному процесі України. Харків: Арсіс, 2001. 320 с.

Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ С.М. СТАХІВСЬКОГО

Науково-дослідна робота кафедри закладу вищої освіти є однією з ключових сфер її діяльності поряд з освітньою, методичною, виховною та іншими. Адже кафедра – не просто певна кількість науково-педагогічних працівників, а скоріше стиль навчання, атмосфера пізнання світу, мотиваційне поле наукового осмислення реальності, місце наукового пошуку, оскільки саме навколо науки й організовується сучасна вища школа. Звідси слідує, що науково-дослідна робота кафедри – це один із провідних видів діяльності науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти, що спрямована на пізнання та перетворення навколишньої дійсності за допомогою наукового інструментарію. Науково-дослідна робота кафедри закладу вищої освіти охоплює, насамперед, забезпечення високоефективної, якісної науково-дослідної й інноваційної діяльності кафедри через проведення її науково-педагогічними працівниками та здобувачами вищої освіти досліджень за затвердженими в установленому порядку напрямами розвитку науки і техніки [1, с. 20].

Формування науково-дослідного потенціалу кафедри кримінального процесу безпосередньо та нерозривно пов'язано із становленням і сторічним поступом Національної академії внутрішніх справ (далі – академія, НАВС). За сорокарічний період свого функціонування кафедра кримінального процесу академії перманентно

перебуває у процесі розвитку, самовдосконалення, вирішуючи різнопланові питання освітньо-методичного, наукового, кадрового та організаційного спрямовування. На теперішній час, зокрема в умовах воєнного стану, кафедра кримінального процесу НАВС здійснює підготовку здобувачів вищої освіти, перепідготовку та підвищення кваліфікації слухачів з дисциплін кримінально-процесуального циклу, організації діяльності адвокатури, прокуратури та судоустрою. Викладачі кафедри беруть активну участь у проведенні занять для працівників правоохоронних органів, підготовці наукових висновків з питань реалізації кримінального процесуального права, готують пропозиції та рекомендації стосовно вдосконалення кримінального процесуального законодавства і практики його застосування.

Водночас життя висуває на порядок денний низку нових проблем, які потребують доктринального опрацювання, зокрема фундаментальні та прикладні питання, що пов'язані з істотними перетвореннями, прогресивними трансформаціями суспільних відносин й охоплюються реформаційною проблематикою. При цьому підвищений науковий інтерес до теорії і практики проведення реформ обумовлюється спробами раціонального управління суспільною динамікою. Реформаційна проблематика займає важливе місце в науковому доробку працівників кафедри кримінального процесу НАВС різних поколінь, наприклад, доктора юридичних наук, професора Сергія Миколайовича Стахівського (1958–2009 рр.). Як висококваліфікований науково-педагогічний працівник, один із провідних фахівців у галузі вітчизняного кримінального процесуального права С.М. Стахівський брав активну участь у правотворчій діяльності зі створення й оновлення кримінально-процесуального законодавства, нормативно-правових актів, що регулюють діяльність судових і правоохоронних органів України [2, с. 176]. Окрім того, С.М. Стахівський був консультантом Комітету Верховної Ради України із законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та Ради національної безпеки і оборони України, членом редакційної колегії журналу «Правозахисник», Спілки процесуалістів України. У науковому доробку С.М. Стахівського більше 100 опублікованих праць, серед яких науково-практичні коментарі, фахові наукові статті, монографії, підручники, навчальні посібники тощо [3, с. 4].

Так, у науковій праці «Реформування органів досудового розслідування в умовах реалізації Концепції судово-правової реформи України та європейської інтеграції» (2001 р.) учений-правознавець зазначає, що якщо за останні 20 років не було зроблено вибору, не було знайдено спільних рішень, які задовольняли б усіх, то, мабуть, варто зупинитися на тому, що є. Політична й економічна нестабільність в Україні вказує на те, що зосередити увагу слід не на системі досудового слідства, а на прийнятті нового кримінально-процесуального закону. І прислухатись при цьому до науковців і практиків, а не просто копіювати правові ідеї кримінального

судочинства інших країн чи їх невдалі експерименти. Вимогою чинної Конституції України є передача органів досудового слідства від прокуратури до інших відомств. Тому вважаємо доречним залишити слідчі апарати у Службі безпеки України, Міністерстві внутрішніх справ України та Державній податковій адміністрації України, розподіливши між ними прокурорську підслідність. Якщо ж вона буде передана поетапно до органів внутрішніх справ України, то до їхнього складу необхідно передати і штатну численність прокурорських слідчих. При цьому наступним кроком має бути покращення матеріального забезпечення працівників слідчих підрозділів і посилення їх соціального захисту [3, с. 251].

В іншій науковій публікації на тему «Питання розробки та реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України: кримінально-процесуальний аспект» С.М. Стахівський констатує, що станом на 2008 р. Україна залишилась однією з останніх держав на пострадянському просторі, яка не прийняла нового кримінально-процесуального закону. Причиною цього є низка чинників, але основним з них є відсутність єдиного підходу до реформування кримінального судочинства, в тому числі й кримінально-процесуального права. У жовтні 2007 р. Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права було подано на обговорення правників України проєкт Концепції реформування кримінальної юстиції України. Після висловлених критичних зауважень текст проєкту Концепції дещо редакційно змінено і в грудні 2007 р. направлено для повторного обговорення. При ознайомленні з першим проєктом виникла низка питань стосовно термінів, які там використовуються та запозичені із законодавства країн Західної Європи, США тощо. Насамперед, що таке кримінальна юстиція, як узгоджується це поняття з категорією «кримінальне судочинство». Уже в другому варіанті проєкту його розробники присвятили термінології цілий розділ. Однак з урахуванням певних редакційних змін у цілому проєкт Концепції викликає низку зауважень, а то й просто запитань [3, с. 252]. Ці та інші висновки, зауваження і пропозиції С.М. Стахівського знайшли розвиток у науковій статті «Новий Кримінально-процесуальний кодекс України: хто замовляє музику…?» (2008 р.). На думку вченого, кримінально-процесуальний кодекс – це закон, що встановлює порядок реалізації не правил про меценатство чи інший вид благодійності. Кримінально-процесуальний закон встановлює порядок реалізації норм кримінального закону, а останній визначає, які діяння конкретних осіб є небезпечними для інших членів суспільства, встановлює за них покарання. Тому в основі кримінально-процесуальної діяльності лежить державний примус (а інакше й бути не може у кримінальному судочинстві) щодо одних осіб з метою забезпечення захисту інших членів суспільства. Цілком очевидно, що кримінально-процесуальний закон встановлює баланс між правами і свободами людини та обов’язком держави боротися зі

злочинами. Цей підхід має ґрунтуватися на верховенстві права [4, с. 54]. Звичайно, ніхто не заперечує проти використання в ході розробки нового Кримінально-процесуального кодексу України положень міжнародних, зокрема європейських конвенцій, та інших законодавчих актів. Однак це має бути не технічне копіювання положень кримінально-процесуального законодавства зарубіжних країн, які навряд чи «приживуться» в національному законодавстві з його віковими традиціями (і не гіршими, ніж в інших країнах) у законодавчій і правозастосовній діяльності. Однозначно, що імплементації підлягають правові правила, що не суперечать духові та правовим традиціям (культурі) Українського народу.

Інакше виникає запитання, чому ми так пишаємося видатним українським гетьманом Пилипом Орликом та його Конституцією, чому любимо цитувати Великого Кобзаря щодо «чужого навчатись і свого не цуратись»? Адже про них ми повинні згадувати і використовувати їх надбання (як і багатьох інших славетних українців за духом, а не за національністю) не тільки у дні свят, а й буденної законодавчої діяльності. І останнє. У зв'язку з необхідністю зміни кримінального закону робочі групи з його підготовки повинні співпрацювати в тісному контакті, приміром, з метою використання єдиної термінології, понятєвого апарату тощо. І вже прийнятий кримінально-процесуальний кодекс не експериментувати на всьому суспільстві, а обмежитись декількома областями – хоча б на один рік. Після цього, піддавши аналізу здобутки і недоліки, внести зміни до цього закону й тоді надати йому юридичної сили по всій території нашої прекрасної Батьківщини під назвою Україна [4, с. 57].

Отже, питання реформування вітчизняного кримінального процесуального права є важливим напрямом науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу НАВС, що знаходить вираження в наукових працях її працівників різних історичних генерацій, зокрема доктора юридичних наук, професора С.М. Стахівського. Наукова діяльність С.М. Стахівського, поряд з іншим, була спрямована на реформування, вдосконалення, оновлення кримінального процесуального права та законодавства, кримінального судочинства України з урахуванням вітчизняних правових традицій і зарубіжного правового досвіду. Наукові праці (монографії, дисертації, статті, тези доповідей) викладачів кафедр академії, зокрема кримінального процесу, яка в цьому році відзначає 40 років від дня створення, що присвячені реформуванню правових та державних явищ, становлять важливий компонент історіографії правової реформи, тобто стану та перспектив розроблення цієї дослідницької тематики, творчий доробок і спадок окремих фахівців із цього приводу. Разом з тим, рівень дослідженості того чи іншого феномена, в тому числі правової реформи, потрібно визначати не лише за кількістю присвячених йому публікацій, хоча і цей показник є досить вагомим. Так чи інакше, увага наукової спільноти до того чи іншого праводержавного явища трансформується в певний

результат через «перехід кількості в якість». Не менш важливою є здатність вітчизняної юридичної науки переконливо відповісти на питання стосовно природи досліджуваного явища, його місця та ролі, будови, функцій у певній системі координат [1, с. 21].

Список використаних джерел

1. Кривицький Ю. В. Реформаційна проблематика в наукових працях викладачів кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2021. № 1 (21). С. 15–23. doi: https://doi.org/10.33270/04212101.15.

2. Київський національний університет внутрішніх справ: доктори наук і професори : довідник / Уклад. : О. М. Джужа та ін. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. 220 с.

3. Стахівський С. М. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства : вибрані твори / Упоряд. : А. П. Запотоцький, О. Є. Омельченко, Д. О. Савицький. Київ : Бізнес Медіа Консалтинг, 2010. 276 с.

4. Стахівський С. Новий Кримінально-процесуальний кодекс України: хто замовляє музику…? *Право України.* 2008. № 4. С. 54–58.

Крицька Ірина Олександрівна,
старший викладач кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

НЕДИСКРИМІНАЦІЯ, ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ І СУБСИДІАРНІСТЬ ЯК БАЗОВІ ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Одним із базових європейських документів, присвячених проблемам використання штучного інтелекту (далі – ШІ) в різних суспільних сферах життя, зокрема і в правовій сфері, є «Біла книга про штучний інтелект: європейський підхід до досконалості та довіри», що була опублікована Європейською комісією 19 листопада 2020 р. У ній яскраво простежується переваги та недоліки цих прогресивних технологій, адже, з одного боку, у вступній частині наголошується на швидкому розвитку ШІ та його позитивному впливі на наше життя (наприклад, в питаннях покращення охорони здоров'я шляхом більш точної діагностики, підвищення ефективності виробничих систем завдяки прогнозованому технічному обслуговуванню, гарантування більш високого ступеню безпеки для європейців тощо). Водночас, з іншого боку, у цьому документі так само підкреслюється той факт, що ШІ тягне за собою ряд потенційних ризиків, таких як непрозоре прийняття рішень, дискримінація за ознакою статі або інші види дискримінації, втручання у приватне життя або використання у злочинних цілях [1].

До того ж, в питаннях визначення стандартів використання ШІ у суспільному житті країн Європи важливу роль відіграють Регламент Європейського парламенту та Ради щодо встановлення гармонізованих правил стосовно штучного інтелекту (Акт про штучний інтелект) та внесенні зміни до деяких законодавчих актів ЄС у зв'язку з цим. Доцільно нагадати і про прийняту в 2018 р. Європейською комісією з питань ефективності правосуддя (CEPEJ), що функціонує при Раді Європи, Європейську хартію етичного використання ШІ у судових системах та суміжному середовищі, оскільки серед іншого в одному з перших були визначені основоположні принципи застосування технологій штучного інтелекту в судових системах та суміжному середовищі. На основі зазначеної Хартії, а також Європейської конвенції з прав людини та відповідного вторинного законодавства ЄС (Загальний регламент захисту даних (GDPR), Регламент (ЄС) 2018/172521 (EUDPR), Директива про електронну конфіденційність і Директива про правоохоронні органи (LED)) та практики, Експертна група високого рівня зі ШІ 8 квітня 2019 р. опублікувала Етичні рекомендації щодо надійного ШІ.

Аналіз наведених європейських документів дозволяє виокремити низку стандартів, серед яких, зокрема, заборона дискримінації, транспарентність, субсидіарність та підконтрольність людини. Розглянемо детальніше їх зміст.

Неупередженість та недискримінація. Видається очевидним, що однією із цілей запровадження систем ШІ у сфери, пов'язані із здійсненням судочинства, особливо коли йдеться про т.зв. «передбачуване» правосуддя, є не лише автоматизація процесів задля їх пришвидшення та спрощення, але й, передусім, зниження впливу суб'єктивного, «людського» фактору. Водночас, існування значної кількості негативних прикладів, про які ми відзначимо в останній частині нашої роботи, вказує на те, що використання інструментів ШІ інколи навпаки збільшує ризик упередженого, дискримінаційного ставлення до особи. Насамперед, це обумовлено тим, що результати обрахунків систем ШІ базуються на заздалегідь введених вихідних даних, які, безумовно, постійно оновлюються та модифікуються, утім можуть бути упередженими вже на етапі їх введення – йдеться, наприклад, про колір шкіри, зону проживання особи, її соціальне походження тощо.

З огляду на те, що ШІ побудований на виявленні кореляцій між вихідними даними та особою, цілком справедливим є зауваження, що «дії правоохоронних органів або судові рішення, що є результатом або ухвалені під впливом расового чи етнічного профілювання, або спрямовані на менш економічно благополучних людей, можуть призвести до отримання упереджених даних щодо певних груп у суспільстві» [2].

На вимозі неупередженості та недискримінації акцентується увага й у рекомендаціях організації Fair Trial на розроблений Комісією

ЄС «AI Act», що надані в серпні 2021 р. Зокрема, окремо може бути відзначено зауваження про те, що цей документ «містить розпливчасті та неконкретні вимоги щодо «упередженості», жодна з яких не запобігає дискримінації та упередженості. Системи штучного інтелекту, що використовуються в правоохоронних органах і кримінальному судочинстві, повинні проходити обов'язкову незалежну перевірку на упередженість, але можливість такої перевірки залежить від наявності даних про кримінальне правосуддя, яких в ЄС катастрофічно не вистачає» [3]. Цілком підтримуючи погляд на те, що заборона дискримінації та упередженого ставлення при застосуванні систем ШІ повинні мати вихідне значення, а відповідні ризики мають бути абсолютно мінімізовані шляхом забезпечення прозорості роботи відповідних інструментів та їх перманентного тестування, перейдемо до аналізу наступних стандартів, що цілком корелюють з попереднім.

Транспарентність. Для того, щоб одразу визначити найбільш «краєкутові» аспекти, що обумовлюють потребу виокремлення цього стандарту, приведемо тезу про те, що, наприклад, «американська система кримінального правосуддя … є однією з найбільш приватизованих у світі, з цілою індустрією, яка розробляє і продає широкий спектр продуктів і послуг для задоволення її потреб, зо зростають» [4]. Немає суттєвих відмінностей і в інших країнах світу, де різноманітні інструменти ШІ створюються приватними суб'єктами, а згодом можуть бути використані представниками державної влади. Це обумовлює появу певного конфлікту інтересів – з одного боку, бажання розробників захистити свою комерційну таємницю, з іншого – об'єктивна потреба у транспарентості процесів прийняття процесуальних рішень, відкритості функціонування систем ШІ, що використовуються у сфері кримінального судочинства. Однак у цьому питанні переважна більшість міжнародних документів, а також авторів численних доповідей з цих проблем, єдині – пріоритет має надаватися саме публічним інтересам, а отже алгоритми функціонування систем ШІ, результати їх роботи мають бути відкритими.

Зокрема, у згадуваному вище звіті Fair Trial підкреслюється, що системи ШІ, які використовуються у сфері кримінального судочинства, повинні бути прозорими, а системні процеси – з відкритим вихідним кодом і не підлягати правовому захисту, такому як комерційна таємниця або вимоги щодо інтелектуальної власності. Водночас, особи повинні бути повідомлені про всі випадки, коли система ШІ була застосована і вплинула або могла вплинути на рішення у кримінальному провадженні щодо них [3]. Це є надзвичайно важливим як з погляду осіб, щодо яких застосовуються технології ШІ, так і тих осіб, діяльність яких і включає процес застосування цих механізмів. До того саме такий підхід створює необхідну базу для подальшої перевірки та тестування систем з боку незацікавлених аудиторів.

Субсидіарність. Сутність цього стандарту може бути пояснена тим, що системи ШІ в жодному разі не можуть повністю замінювати

людину в питаннях прийняття відповідних процесуальних рішень. Тобто, вони можуть використовуватися або як допоміжні інструменти, наприклад, для систематизації та структурування інформації, автоматизованого заповнення певних формулярів та їх розсилки, підбору релевантої законодавчої бази та практики тощо, або лише як додаткова інформація довідкового характеру, що може бути врахована суддею-людиною, зокрема, при прийнятті рішення щодо можливого звільнення особи з-під варти до судового розгляду. Водночас, прогнози та оцінка ризиків, зроблені системою ШІ не повинні мати обов'язкового значення та мають бути оцінені суддею на рівні з іншою наявною в матеріалах кримінального провадження інформацією. При цьому застосування результатів функціонування інструментів ШІ має бути повністю контрольоване з боку людину ще до його реалізації, а не пост-фактум у ході подальшої перевірки.

Проте, хоча у більшості випадків такі стандарти дійсно запроваджені, ризик того, що правозастосовники будуть надмірно покладатися на ШІ як на щось «об'єктивне» та «абсолютно позбавлене помилковості» все ще надмірно високий. Зокрема, відмічається, що «простої вимоги мати людину, яка приймає рішення, є «в курсі справи» або уповноважена переглядати чи перевіряти автоматизоване рішення недостатньо, оскільки це може призвести до переоцінки здатності або готовності людей, які приймають рішення, ставити під сумнів і скасовувати автоматизовані рішення. Сама по собі вимога, щоб автоматизоване рішення перевірялося людиною, може перетворити перевірку на просте проставлення печатки, що на практиці не становитиме жодного нагляду та контролю» [5]. З огляду на це особливу роль відіграватиме якісна та належна підготовка всіх учасників кримінального провадження, які можуть бути задіяні до сфери функціонування інструментів ШІ (зокрема, слідчих, дізнавачів, прокурорів, суддів, адвокатів, представників органів пробації тощо), що має включати не лише пояснення принципів роботи відповідних систем, але й ризики, що пов'язані з функціонуванням ШІ, та ключові основи його використання у сфері кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. White Paper on Artificial Intelligence: A European Approach to Excellence and Trust COM(2020) 65 final (European Commission, 19 February 2020). URL: https://commission.europa.eu/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en.

2. Oosterloo S and Schie G van, 'The Politics and Biases of the ' Crime Anticipation Systems' of the Dutch Police' in Bates J and others (eds), BIAS 2018 : Bias in Information, Algorithms, and Systems. *Proceedings of the International Workshop on Bias in Information, Algorithms, and Systems colocated with 13th International Conference on Transforming Digital Worlds (iConference 2018), Sheffield, United Kingdom, 25 March 2018* (Springer 2018). 30 p. URL: https://ceur-ws.org/Vol-2103/.

3. EU Commission ‘AI Act’ Consultation: Fair Trials’ Response’ (Fair Trials, 13 August 2021) p. 2. URL: https://www.fairtrials.org/articles/publications/eu-commission-ai-act-consultation-fair-trials-response/.

4. Dupont B and others, Artificial Intelligence in the Context of Crime and Criminal Justice: A Report for the Korean Institute of Criminology (KIC, ICCC 2018) doi: 10.2139/ssrn.3857367.

5. Automating Injustice: The Use of Artificial Intelligence & Automated Decision-Making Systems in Criminal Justice in Europe’ (Fair Trial, 9 September 2021). URL: https://www.fairtrials.org/resources/hub/.

Кубарєва Ольга Володимирівна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Фундаментальне оновлення та адаптація кримінального процесуального законодавства України до законодавства європейських країн, наріжним каменем якого є справедливе та ефективне правосуддя, – широкомасштабний процес, що вимагає з одного боку посилення захисту прав і свобод людини у кримінальному провадженні, а з іншого – наявності дієвого механізму їх реалізації та створення умов для забезпечення нормальної й безперешкодної діяльності судових інституцій.

Загальновідомо, що критеріями належної реалізації права на справедливий судовий розгляд виступають незалежний та неупереджений суд, створений на підставі закону. При цьому Європейський суд з прав людини тлумачить термін «незалежний» як такий, що охоплює два компоненти: незалежність судів від виконавчої влади та незалежність суддів від сторін процесу. Якщо ж вести мову про незалежність суддів від сторін судового процесу, то, слід відмітити, що у літературі процесуальними гарантіями в даному випадку розглядають передбачені КПК України положення щодо встановленої процедури здійснення правосуддя, таємниці ухвалення судового рішення, права відводу або самовідводу судді.

Очевидно, що норми українського законодавства містять значно більше процесуальних засобів, здатних забезпечити розгляд кримінального провадження незалежним та неупередженим судом. Одна з таких гарантій нормативно закладена у статті 35 КПК України, відповідно до якої склад суду, в тому числі призначення присяжних для судового розгляду з числа осіб, які внесені до списку присяжних, визначається шляхом автоматизованого розподілу матеріалів кримінального провадження між суддями з дотриманням правил наступності та рівної кількості проваджень для кожного судді, тощо. З аналізу вказаної статті вбачається, що сторони (обвинувачення та захисту) не можуть вільно обирати суддів та присяжних, які будуть

здійснювати правосуддя у кримінальному провадженні. Такий спосіб формування суду, в свою чергу, забезпечує серед іншого безсторонній та позбавлений упередження розподіл матеріалів кримінального провадження, що безумовно сприяє об'єктивному судовому розгляду, з огляду на унеможливлення призначення прихильного до однієї зі сторін судді або складу суду для здійснення правосуддя.

Гарантією забезпечення незалежного та неупередженого судового розгляду є також встановлена законом процедура передачі матеріалів до іншого суду, у разі, якщо обвинувачений чи потерпілий працює або працював у суді, до підсудності якого належить здійснення кримінального провадження (пункт 3 частини 1 статті 34 КПК України). Вказана нормативна вимога є виправданою, адже в даному випадку існує ризик, що завдяки своєму службовому становищу зазначені особи можуть особисто чи опосередковано впливати на об'єктивний розгляд справи таким судом.

Важливими умовами незалежності суддів виступають положення закону, що визначають здійснення правосуддя судом присяжних. Так, приписи статті 389 КПК України містять заборону для прокурора, обвинуваченого, потерпілого та інших учасників кримінального провадження контактувати з присяжними з моменту початку судового розгляду до винесення судового рішення по суті обвинувачення інакше, ніж у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством. У статті 390 КПК України сформульовано умови усунення присяжного від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження, серед яких: існування аргументованих причин втрати присяжним внаслідок незаконного впливу неупередженості, необхідної для вирішення питань кримінального провадження відповідно до закону. Особливою гарантією безсторонності присяжних є встановлений у статті 391 порядок наради та голосування в суді присяжних, відповідно до якого під час вирішення питань, передбачених статтею 368 КПК України у ході голосування головуючий голосує останнім. Наведене не тільки дозволяє присяжному самостійно виходячи із власного переконання приймати рішення шляхом голосування, а і виключає вплив головуючого на його думку.

У спеціальній літературі з метою імплементації та більш ефективного забезпечення виконання вимог пункту 1 статті 6 Конвенції вже висловлювалась позиція доцільності доповнення чинного КПК України додатковою засадою «незалежність та неупередженість суду».

З даного приводу, слід зазначити, що раніше процесуальне законодавство не містило єдиної норми, яка повністю відтворювала зміст досліджуваної засади за сучасної нормативної регламентації. У КПК України у редакції 1960 року [1] незалежність суддів і підкорення їх тільки законові визначалось окремим принципом, відповідно до якого при відправленні правосуддя в кримінальних провадженнях судді є незалежними (тобто такими, що вирішують справи в умовах,

що виключають сторонній вплив на них) і підкоряються тільки законові (тобто такі, що вирішують кримінальні справи на основі закону) (стаття 18).

Принцип незалежності суддів має автономне значення і у міжнародному кримінальному процесуальному законодавстві. Так, Кримінально-процесуальний кодекс Азербайджанської Республіки [2] у статті 25 передбачає самостійну засаду кримінального провадження незалежності суддів, зміст якої полягає у: неможливості ототожнення суддів з висновками, зробленими органами, які здійснюють кримінальний процес під час попереднього розслідування; розгляді суддями кримінальних справ або інших матеріалів, пов'язаних з кримінальним переслідуванням, за своїм внутрішнім переконанням та правосвідомістю, які спираються на дослідження доказів, поданих сторонами кримінального процесу в судовому засіданні; відправленні правосуддя судами Азербайджанської Республіки в умовах, що виключають незаконний вплив на незалежність та волю суддів; забороні втручання у здійснення правосуддя, вимагати від суддів пояснень по суті справ, що розглядаються; недопустимості обмеження будь-ким прямо чи опосередковано з тієї чи іншої причини здійснення правосуддя, незаконного тиску на суд, застосування погроз, втручання, прояву неповаги до суду, його ігнорування.

Як окрема засада незалежність суддів визначена і у статті 26 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Молдова [3], відповідно до якої, серед іншого, визначається, що суддя зобов'язаний чинити опір будь-якій спробі тиску на нього в ході вирішення кримінальних справ з метою вплинути на ухвалені ним рішення.

КПК Болгарії у статті 10 (незалежність органів кримінального судочинства) декларує незалежність при виконанні своїх функцій не тільки суддів, але й інших учасників, які здійснюють кримінальне провадження, – присяжних, прокурорів та слідчих органів [4].

З урахуванням викладеного наведена вище наукова думка є слушною з огляду на те, що судова незалежність у кримінальному провадженні виступає не тільки критерієм забезпечення відновлення порушених кримінальним правопорушенням прав, а й гарантує ухвалення неупередженого, відповідно до закону та доказів, судового рішення щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, здійснення належного судового контролю як під час досудового розслідування, так і в судових стадіях, розгляду питань в межах міжнародного співробітництва тощо. Наведене свідчить про необхідність автономного закріплення засади незалежності та неупередженості суду у положеннях кримінального процесуального законодавства, що сприятиме здійсненню справедливого правосуддя у кримінальному судочинстві в сучасних умовах реформування та становлення судової незалежності.

Список використаних джерел

1. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР: Закон УРСР від 28.12.1960 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 15.
2. Кримінально-процесуальний кодекс Азербайджанської Республіки від 14 липня 2000 року. № 907-IQ. Континент. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420280#pos=1835.
3. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова від 14 березня 2003 року. № 122-XV. Континент. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397729#pos=340.
4. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Болгарія (Наказателно-процесуален кодекс) від 28 жовтня 2005 р. URL: https://juriscbp.ro/wp-content/uploads/2018/07/C6-Codul-de-procedura-penala.pdf.

Кулик Марина Йосипівна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Симчук Анатолій Степанович,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після введення 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану [1], відбулися зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27 липня 2022 року № 2462-IX [2]. Дані зміни торкнулися й порядку проведення слідчих (розшукових) дій, які в свою чергу розширили повноваження слідчого, прокурора у ході проведення обшуку.

Обшук – це слідча (розшукова) дія, яка спрямована на процесуальне примусове обстеження житла чи іншого володіння особи й самої особи, членів її сім'ї або будь-якої організації з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також установлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Відповідно до норм КПК України, обшук може проводити слідчий та прокурор. Характерною особливістю обшуку є те, що під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії мова йде про проникнення до житла чи іншого володіння особи. Так, відповідно до ст.ст. 13 та 233 КПК України таке проникнення можливе лише на підставі

добровільної згоди особи, яка ним володіє, або на підставі ухвали слідчого судді. Враховуючи норми вищезазначених статей та ст. 234 КПК України, варто зазначити, що обшук зазвичай може проводитися лише на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що проводить вказану слідчу (розшукову) дію. Для отримання ухвали слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості передбачені в ч. 3 ст. 234 КПК України [3].

Далі, розглянемо особливості проведення обшуку з урахуванням останніх змін до кримінального процесуального законодавства України в умовах воєнного стану. Так, однією із *перших* особливостей проведення обшуку в умовах воєнного стану є можливість проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук.

У даному випадку керівник відповідного органу прокуратури отримав право без ухвали слідчого судді самостійно виносити рішення та надавати відповідний дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи (відповідно до вимог ст.ст. 234, 235 КПК України).

Так, згідно з абз. 1 п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним (керівником відповідного органу прокуратури) повноважень слідчого судді у кожному конкретному випадку.

Отже, прийняття керівником органу прокуратури постанови про дозвіл на обшук у якій в тому числі, має бути обґрунтована неможливість постановлення слідчим суддею ухвали про дозвіл на обшук, дає повне право прокурору, слідчому на обшук житла чи іншого володіння особи, обшук особи без дозволу слідчого судді. На нашу думку, така постанова повинна відповідати усім загальним вимогам, які ставляться до ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, тобто відповідати вимогам, які зазначені у ч. 2 ст. 235 КПК України, оскільки згідно п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України керівник органу прокуратури у даному випадку виконує повноваження слідчого судді.

Другою, не менш важливою особливістю проведення обшуку в умовах воєнного стану є можливість проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, а також обшуку особи без участі понятих. Так, у п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України зазначається, що у разі потенційної небезпеки для життя чи здоров'я понятих (наприклад, коли обшук житла, іншого володіння особи чи обшук особи проводиться під час дії повітряної тривоги або в зоні бойових дій) або об'єктивної неможливості їх залучення до проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, як це передбачено у загальних випадках, зокрема в абз. 2 ч. 7 ст. 223 КПК України,

зазначена слідча (розшукова) дія може проводитися без залучення понятих. При цьому, обов'язковою вимогою є фіксація доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису.

Третьою особливістю проведення обшуку в умовах воєнного стану є зміна його часових рамок, тобто дозволяється проводити обшук цілодобово, так і інші слідчі (розшукові) дії. Таким чином, відповідно до змін, які відбулися у ч. 4 ст. 223 КПК України, в умовах воєнного стану дозволяється проводити слідчі (розшукові) дії, в тому числі і обшук у нічний час, тобто у період з 22 години вечора до 6 години ранку, без пояснень чому саме виникла така необхідність.

Четвертою особливістю проведення обшуку в умовах воєнного стану є його фіксування. Так, відповідно до загальних вимог ч. 1 ст. 106 КПК України протокол обшуку складається слідчим, прокурором, які проводили відповідну слідчу (розшукову) дію, під час її проведення або безпосередньо після її закінчення. В той же час в умовах воєнного стану слідчому або прокурору, що проводили обшук, відповідно до вимог п. 1. ч. 1 ст. 615 КПК України, надано можливість скласти протокол обшуку не пізніше сімдесяти двох годин після закінчення. За таких обставин, доречно буде зазначити у протоколі причини неможливості його складання у строки, які зазначені у ч. 1 ст. 106 КПК України.

Звертає на себе увагу і той факт, що складений таким чином протокол відповідно до вищезазначеного порядку, може бути з певними процесуальними недоліками, адже він на даному етапі буде засвідчений підписами лише тієї особи, яка проводила обшук, тобто слідчим або прокурором. При цьому, не завжди буде можливим засвідчити хід та результати його проведення, поставити в ньому підписи, осіб, які були присутніми.

Разом з тим, залишається невизначеним питання про те, на якій підставі і в якому порядку слід викликати осіб, котрі були присутні при проведенні обшуку для підписання протоколу через сімдесят дві години після його завершення. Оскільки згідно ч. 1 ст. 133 КПК України слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених КПК України випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії, а підписання протоколу обшуку не являється процесуальною дією. Тут слушно згадати і норми ст. 19 Конституції України, згідно яких, правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити, те що не передбачено законодавством [4].

Отже, проаналізовані зміни до КПК України, які стосуються процесуального порядку проведення обшуку в умовах воєнного стану на нашу думку є доречними та необхідними, однак деякі із них потребують доопрацювання та подальшого удосконалення.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану : Закон України від 27 лип. 2022 р. № 2462-IX. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2462-20.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.

4. Конституція України : Закон України прийн. 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

Матюшенко Олена Іванівна,
завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат наук з державного управління;
Данілова Віталіна Миколаївна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

ВОЄННИЙ СТАН ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА ДЕЯКИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Відповідно до положень Закону України «Про оборону» від 06.12.1991 р. № 1932-XII, воєнний час настає з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій і закінчується у день і час припинення стану війни [1]. Без оголошення воєнного стану може діяти особливий період [2, с. 66].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

В науці кримінального права відсутня чітко визначена позиція щодо сутності воєнного стану. Так, у ряді досліджень науковці воєнний стан прирівнюють до «бойової обстановки» [3, с. 381] чи до

«особливого періоду» зазначаючи, що воєнний стан є видом особливого періоду як особливий правовий режим, між вказаними термінами існують відношення підпорядкування, тобто відношення між родовим поняттям («особливий період») та поняттям, що виражає один з видів цього роду («воєнний стан») [4, с. 187–188]; до особливого періоду входить воєнний час, який настає з моменту фактичного початку воєнних дій, що можуть здійснюватися в бойовій обстановці під час безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника [5, с. 234]. При цьому, як зазначає Ониськів А., з урахуванням зазначених логічних відношень між поняттями «особливий період» і «воєнний стан» очевидно, що поняття «бойова обстановка» несумісне з вказаними поняттями [4, с. 190].

Натомість деякі вчені розрізняють вказані явища [6, с. 4], зазначаючи, що конструкція значної кількості кримінально-правових норм не дає підстав погодитися з таким твердженням, тому що вони оперують окремими поняттями «особливого періоду» та «воєнного стану». Аналіз норм КК свідчить про використання в КК окремих понять «особливий період» та «воєнний стан». [7, с. 199]; особливий період за часом може не збігатися з періодом воєнного стану чи збройного конфлікту або взагалі не бути пов'язаним з останніми [8, с. 87]. З огляду на вищевикладене, обґрунтованою виглядає позиція, що термін «воєнний стан» та «бойова обстановка» мають спільні риси, оскільки воєнний стан може вводитися за наявності бойової обстановки чи збройного конфлікту. При цьому вони мають і самостійне кримінально-правове значення, тому що не завжди за наявності бойової обстановки чи збройного конфлікту вводиться воєнний стан [9, с. 310].

Як зазначають Вартилецька І.А. та Шармар О.М., аналіз законодавчих понять «особливий період» та «воєнний стан» дозволяє зробити висновок, що «особливий період» за змістом ширше поняття «воєнний стан»: часовий період, протягом якого діє особливий період чи правовий режим воєнного стану, визначає час вчинення кримінального правопорушення, а зазначення того факту, що воєнний стан може бути введений на всій території Україні або в окремих її місцевостях, обмежує місце або обстановку вчинення цього кримінального правопорушення [7, с. 202–203]. Варто погодитися з думкою Вознюка А.А. про неможливість ототожнення термінів «особливий період» та «воєнний стан», адже вони хоча і взаємопов'язані, однак відмінні за змістом: термін «особливий період» охоплює воєнний стан, однак не навпаки, а воєнний стан є одночасно і особливим періодом [9, с. 311]. Крім того, звертає увагу положення проєкту нового КК, де серед ознак складу злочину, що підвищують тяжкість умисного злочину на один ступінь, порівняно з базовим ступенем тяжкості злочину, визнано – «вчинення злочину в особливий період або під час надзвичайного стану» [9, с. 311]. «Воєнний стан»

серед тих ознак складу злочину, що підвищують тяжкість умисного злочину на один ступінь, порівняно з базовим ступенем тяжкості злочину, не зазначається.

Особливості воєнного стану як кваліфікуючої ознаки стосуються наступного: а) воєнний стан як ознака кримінально караного діяння повинен бути чітко зазначеним у тексті КК, як правило – у диспозиціях статей; б) воєнний стан як кваліфікуюча ознака має імперативний характер. У разі встановлення відповідним органом факту того, що кримінальне правопорушення було вчинено саме за умов правового режиму воєнного стану, застосування норми, що встановлює санкцію за дане діяння є обов'язковим; в) вчинення кримінального правопорушення за умов воєнного стану значно впливає на суспільну небезпечність діяння шляхом призначення більш суворого покарання [10, с. 114].

Список використаних джерел

1. Закон України «Про оборону» від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.
2. Ганова Г. Визначення поняття «особливий період» за законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 60–69.
3. Дубно Т.В. Взаємозв'язок обстановки та способу вчинення злочину. Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». 2012. Вип. 3. С. 375–383.
4. Ониськів А. Бойова обстановка як кваліфікуюча ознака військових злочинів. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2016. № 3. С. 185–195.
5. Топольніцький В.В., Тична Б.М. Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час». *Правова позиція*. 2019. № 4 (25). С. 8–15.
6. Маслова О.О. Кримінально-правова характеристика обстановки вчинення злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 174 с.
7. Вартилецька І.А., Шармар О.М. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану та особливого періоду. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2021. № 1 (15). С. 191–206.
8. Демидова Л.М. Кримінально-правова оцінка умов воєнного стану та періоду збройного конфлікту при кваліфікації державної зради. Питання боротьби зі злочинністю. 2014. Вип. 28. С. 84–87.
9. Вознюк А.А. Воєнний та надзвичайний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 308–317.
10. Байда А.О., Склезь О.А. Основні проблеми кваліфікації злочинів, вчинених в умовах воєнного стану. Молодий вчений. 2019, № 4 (68). С. 112–117.

Митич Сергій Павлович,
викладач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЧИ Є ВСТАНОВЛЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ІСТИНИ МЕТОЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ?

Теоретичне положення про пізнання світу має велике практичне значення. Воно орієнтує слідчого, дізнавача, суддю на вжиття всіх можливих заходів для встановлення обставин у тому вигляді, в якому вони мали місце насправді. Отже, встановлення істини у кримінальному провадженні залежить від багатьох чинників, зокрема від тих, що характеризують суб'єкта пізнання та його особисте ставлення до пізнаних явищ дійсності: морально-етичні погляди уповноважених здійснювати кримінальне судочинство осіб; компетентності та інтелектуальних якостей, що характеризують особистість слідчого, дізнавача та судді.

Пошук істини та відстоювання своїх тверджень забезпечується засадою змагальності сторін та свободою в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, при цьому суду, як суб'єкту доказування, надається пасивна роль в цьому процесі. На думку В.Т. Нора саме встановлення істини є незмінним фундаментом, основою правосуддя в кримінальному провадженні, бо без нього правосуддя неможливе, адже втрачає свою конституційну ознаку – справедливість [3, с. 88].

Істотні розбіжності серед процесуалістів викликає питання про зміст та характер істини. Абсолютну чи відносну істину вдається встановити органам досудового розслідування та суду? Розмежування даних понять застосовується лише у науковому пізнанні. Так, В.М. Тертишник висловлював свою думку з цього приводу, він стверджував, що є невірним постановка питання про те, що істина, що встановлюється у кримінальному провадженні є абсолютною або відносною [1, с. 15].

Сьогодні, поняття «об'єктивної істини» відсутнє в кримінальному процесі та існую лише у філософській площині, як адекватне відображення суб'єктом пізнання предметів і явищ дійсності такими, якими вони існують незалежно від свідомості [2]. За своєю природою істина, яка встановлюється в ході кримінального провадження, є абсолютною і відносною, обставини кримінального правопорушення встановлюються у точному співвідношенні з тим, що було насправді. До того ж особливість пізнання в кримінальному процесі (визначені в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – Кодекс) предмет доказування, шкода, способи, час розслідування та розгляду провадження тощо) дає можливість вважати, що органи досудового розслідування та суд пізнають не все, що може бути якось пов'язане зі вчиненим кримінальним правопорушенням, а

лише найважливіші відомості про подію. Це, у свою чергу, дозволяє розкрити кримінальне правопорушення, встановити винних і застосувати справедливе покарання до них. Ні слідчий (дізнавач), ні суд не зобов'язані досконало визначати всі факти у кримінальному провадженні, що мають значення на вирішення завдань кримінального процесу. Наприклад, ці органи не повинні точно встановлювати дорослішання підозрюваного (обвинуваченого), членів його сім'ї тощо, якщо вони не мають значення для встановлення обставин, які підлягають доказуванню. З цього варто зробити висновок, що знання про кримінальне правопорушення будуть відносними. У той же час відносна істина, пізнавана у процесі, є об'єктивною, яка достовірно відтворює події об'єктивного світу.

Незважаючи на різницю в думках вчених про зміст істини в кримінальному судочинстві Кодекс не визначає встановлення істини як завдання кримінального провадження. Навіть суд, під час судового розгляду, визначає за мету з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження. Однак, кримінальне процесуальне судочинство здійснюється не тільки відповідно до Кодексу, а й Конституції України та міжнародних правових актів, акредитованих Україною. Так, відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, тільки суд вправі вимагати надання всіх доказів, які він вважає необхідними для встановлення істини [1, с. 15–16, 709].

Деякі вчені вважають, що метою доказування є лише встановлення обставин, зазначених у ст. 91 Кодексу [1, с. 229] однак, вважаю таку думку помилковою. Визнання обвинуваченим своєї вини, наприклад, зовсім не означає встановлення вчинення ним кримінального правопорушення. За такого підходу велика небезпека повернення до розшукового типу кримінального процесу, де «царицею доказів» виступали показання обвинуваченого.

Саме тому, встановлення об'єктивної істини, як мета кримінального процесуального доказування, основаної на справжніх знаннях про обставини кримінального правопорушення дозволить забезпечити виконання завдань кримінального провадження.

Загалом кримінальне процесуальне доказування забезпечується за рахунок таких принципів, як повнота, всебічність та об'єктивність дослідження всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження в їхній системній єдності, а також низки інших положень Кодексу, що мають більш приватний характер, наприклад, таких, як вимога усунення всіх логічних протиріч між доказами у вигляді збирання нових фактичних даних, що обґрунтовують їх істинність. Проте, такі норми, як визначення обставин, що підлягають доказуванню; різні методи доказування (слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії); наявність заходів забезпечення кримінального провадження; система стадій кримінального судочинства, безпосередньо призначені на досягнення мети кримінального провадження. Спрямованість суб'єктів

доказування на необхідність встановлення об'єктивної істини тягне за собою низку інших наслідків: захист прав потерпілого від кримінального правопорушення; захист невинуватого від незаконного та необґрунтованого обвинувачення, засудження, обмеження його прав; сприяє зміцненню законності.

Саме тому, навіть за відсутності в Кодексі окремої засади встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні, варто виокремити її принципи: відповідність висновків досудового розслідування та суду об'єктивній реальності; відповідність має бути точною; відсутність упередженості та суб'єктивізму при формулюванні висновків; змістом істини завжди виступають обставини, які підлягають доказуванню; - кожна обставина, в кожному конкретному провадженні підлягає всебічному дослідженні задля формулювання істинного судження, що відповідає дійсності.

Прагнення до досягнення такої мети, як встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні, з урахуванням дотримання всіх встановлених чинним законодавством норм має стати природнім, моральним орієнтиром для осіб, які приймають процесуальні рішення у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 18-те, доповн. і перероб : за заг. ред. Тертишника В.М. Київ : Алерта, 2021. 1110 с.

2. Філософський енциклопедичний словник. URL: https://9.slovaronline.com/.

3. Яновська О.Г. Роль суду в змагальному кримінальному судочинстві. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. № 1. 2013. С. 87–91.

Моргун Надія Сергіївна,
професор кафедри економічної безпеки
та фінансових розслідувань Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ЗАЛУЧЕННЯ СЛІДЧИМ СПЕЦІАЛІСТА ДЛЯ УЧАСТІ В ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Слідчий, як службова особа, що проводить досудове розслідування у кримінальному провадженні та несе відповідальність за законність і своєчасність здійснення процесуальних дій, зобов'язаний застосовувати всі заходи для забезпечення ефективності розслідування. Підвищення ефективності досудового розслідування напряму залежить від прийняття ним процесуальних рішень у справі. Одним із дієвих таких його рішень є залучення обізнаних осіб у кримінальному провадженні, що володіють спеціальними знаннями. У Кримінальному процесуальному кодексі України від 13 квітня

2012 року (далі – КПК України) зазначено, що особами, які володіють спеціальними знаннями, є спеціалісти та експерти.

Відповідно до статті 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки в ході досудового розслідування та судового розгляду щодо питань, які потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Така особа може бути залучена для надання безпосередньої технічної допомоги (складення планів, схем, креслень, фотографування, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження в ході досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків (лише під час розслідування кримінальних проступків) [1].

З метою повного та об'єктивного розслідування спеціаліст повинен залучатися кожний раз, коли в ході проведення слідчої (розшукової) дії виникає потреба в використанні спеціальних знань [2, с. 258].

Практика показує, що найбільш поширеними слідчими (розшуковими) діями, під час проведення яких слідчий залучає спеціалістів, є огляд місця події, допит, обшук тощо. Кожна слідча (розшукова) дія, що проводиться за участю спеціаліста, має свої особливості.

Основне місце серед слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на отримання доказової інформації, займає огляд місця події. На практиці досить поширеною є ситуація, коли огляд місця події проводить слідчо-оперативна група у складі одного слідчого, а в подальшому досудове розслідування проводить інший. У таких випадках під час ознайомлення з матеріалами провадження, а саме з протоколом огляду місця події, дуже важливо, щоб слідчий мав змогу уявити та відновити повну картину з місця події. А тому, під час огляду місця події спеціаліст обов'язково має надавати роз'яснення, плани, схеми, можливі версії та припущення, що підлягають встановленню. Всі ці відомості можуть міститись у заяві спеціаліста в заключній частині протоколу або можуть бути окремим додатком до протоколу огляду місця події (письмове пояснення спеціаліста).

Для того, щоб повно і точно описати обстановку місця події, слідчому необхідна допомога спеціаліста, адже при складанні описової та заключної частин протоколу огляду, в яких фіксуються засоби, способи і методи виявлення, фіксації та вилучення слідів, використовується спеціальна термінологія. Допомога спеціаліста, як влучно відмічає І.М. Бацько, «дозволяє правильно віддзеркалити в протоколі виявлені дані, адекватно описати об'єкти, що містять доказову інформацію, і скласти ясну картину проведеної слідчої дії» [3, с. 102].

Наступною слідчою (розшуковою) дією, під час якої виникає необхідність використовувати спеціальні знання, є допит. Ефективність допиту залежить від багатьох чинників, але, насамперед, від слідчого. Слідчий вправі самостійно вирішувати, чи необхідно йому залучати

спеціалістів під час допиту, чи він в змозі провести допит без консультацій обізнаних осіб, окрім випадку, що прямо передбачений ч. 1 ст. 226 КПК України, де допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря, тобто з обов'язковим залученням спеціаліста [1].

Допомога спеціаліста перед допитом виявляється у наданні слідчому пояснення щодо питань, що потребують використання спеціальних знань у кримінальному провадженні; формулюванні питань, найбільш оптимальних для з'ясування істини та складанні плану допиту; підготовці необхідних матеріалів та виборі технічних засобів фіксації. Для забезпечення фіксації повного об'єму інформації, отриманої під час допиту, застосовується звуко- або відеозапис, що може проводитись як слідчим, так і спеціалістом.

Ще однією важливою слідчою (розшуковою) дією, під час якої зазвичай залучаються спеціалісти, є обшук.

Під час проведення обшуку слідчий є організатором проведення даної слідчої (розшукової) дії та керівником для всіх її учасників. Слідчий контролює процес та фіксує хід обшуку у протоколі, але для відеофіксації, як правило, залучається спеціаліст. Основною причиною залучення спеціалістів для проведення обшуку є: консультація стосовно питань, що цікавлять слідчого; пошук предметів, про які відомо і які мають важливе значення для подальшого розслідування; фіксація слідів, виявлених на знайдених предметах; опис та вилучення предметів; відеофіксація обшуку.

Доцільно наголосити, що Верховний Суд у своїй постанові від 29 січня 2019 року у справі № 466/896/17 зауважив, що задля одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку мають право запросити спеціалістів, однак це не звільняє їх від обов'язку особистого виконання обшуку. У випадку проведення обшуку іншими особами (наприклад, оперативними підрозділами кіберполіції), окрім слідчого чи прокурора, вказане слід вважати суттєвим порушенням умов обшуку, результати якого у відповідності з вимогами статей 86, 87 КПК України не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень і на них не може посилатися суд при ухваленні обвинувального вироку, як на доказ [4].

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що з метою повного та об'єктивного розслідування спеціаліст повинен залучатися кожний раз, коли під час проведення слідчої (розшукової) дії виникає потреба в використанні спеціальних знань. Залучення слідчим спеціаліста під час проведення таких процесуальних дій може виявлятись у наданні безпосередньої технічної допомоги (складення планів, схем, креслень, фотографування, відбір зразків для проведення експертизи тощо), а також наданні висновків - під час розслідування кримінальних проступків.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України.* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
2. Сидоренко Д. В. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 253–260.
3. Бацько І. М. Протоколи слідчих дій як джерело доказів у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 231 с.
4. Постанова Верховного Суду від 29 січ. 2019 р. у справі № 466/896/17 (провадження № 51-7795км18). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140.

Мостепанюк Людмила Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Зайцева Анна Романівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання Національної
академії внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ РОЗУМІННЯ ТЕРМІНА «ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНИЙ»

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.07.2023 р. [1] зі структури Кримінального кодексу України (далі – КК) було виключено ст. 375 КК «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови». Згідно Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2020 від 11.06.2020 р. дана норма була визнана такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною) [2].

Приймаючи таке Рішення, Конституційний Суд України керувався наступним. Положення ст. 375 КК встановлюють кримінальну відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови [3]. З аналізу даної норми випливає, що сполучення слів «завідомо неправосудне» запозичене зі ст. 176 КК УРСР 1960 р., яка передбачала відповідальність за винесення суддями з корисливих мотивів або іншої особистої зацікавленості завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. З огляду на зазначене, Конституційний Суд України вважає ст. 375 КК невдалим наслідуванням юридичної практики радянської держави, за якої радянська юридична та

політична системи уможливлювали її використання для контролю над суддями і впливу на них. Сьогодні характерні для радянської держави та її конституції запозичення відображають систему принципів і цінностей, які суперечать положенням чинної Конституції України та її головним принципам. Тому в Україні як у демократичній державі основною вимогою до законодавства є його відповідність критеріям і принципам, встановленим у Конституції України, зокрема – відповідність принципу верховенства права.

У рішенні у справі «Новік проти України» від 18.12.2008 р. Європейський суд з прав людини вказав: якщо йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливим є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Вимога «якості приписів права» в розумінні п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [4] означає, що якщо національний закон дозволяє можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і зрозумілим у застосуванні, щоб виключити будь-який ризик свавілля.

Через відсутність критеріїв визначення вироку, рішення, ухвали або постанови судді (суддів) неправосудними, а також відсутність змісту сполучення слів «завідомо неправосудний», Конституційний Суд України приходить до висновку про можливість неоднозначного розуміння складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 375 КК. При чому, формулювання диспозиції ст. 375 КК допускає можливість зловживання нею при вчиненні органами досудового розслідування дій, що мають наслідком притягнення до кримінальної відповідальності судді лише за факт постановлення ним судового рішення, яке, за суб'єктивним розумінням слідчого, прокурора або будь-якої іншої особи, є «неправосудним» – наприклад, у разі незгоди з ним. Саме тому Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення ст. 375 КК суперечать принципам, викладеним у ч. 1 ст. 8 Конституції України, адже норми КК мають відповідати вимогам юридичної визначеності, ясності, недвозначності, що є гарантією здійснення суддею правосуддя на засадах верховенства права та ефективної реалізації кожною особою конституційного права на судовий захист. А існування ст. 375 КК у проаналізованій редакції створює ризики та можливості для впливу на суддів внаслідок нечіткості та неоднозначності диспозиції ст. 375 КК. Викладене стало причиною визнання ст. 375 КК такою, що суперечить принципові верховенства права та такому його елементові, як юридична визначеність, не узгоджуючись при цьому з принципами незалежності суддів, обов'язковості судового рішення. Вказане призвело до визнання ст. 375 КК такою, що суперечить положенням ч. 1 ст. 8, ч. 1 та 2 ст. 126, ч. 1, п. 9 ч. 2 ст. 129 Конституції України [2].

Виходячи з гарантованого Конституцією України принципу незалежності суддів, положення ст. 375 КК мають бути сформульовані

законодавцем так, щоб будь-яка фізична чи юридична особа були не в змозі використати їх як спосіб впливу на суддю та втручання у здійснення ним правосуддя.

Відповідно до ч. 2 ст. 152 Конституції України, ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України», закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. Як ми бачимо, Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ст. 375 КК № 7-р/2020 було прийнято 11.06.2020 р.

Наявність у кодифікованому нормативно-правовому акті тексту неконституційної норми з посиланням на відповідне Рішення Конституційного Суду України дозволяє фіксувати повний життєвий цикл існування відповідного акту, враховувати у подальшій законопроектній та правозастосовній діяльності позиції Конституційного Суду України, а також запобігати прийняттю завідомо неконституційних норм з наступним повторним розглядом Конституційним Судом України питань, щодо яких уже сформована позиція. І саме задля зменшення нагромадження положень КК у виключено ст. 375 з норм КК як такої, що визнана Конституційним Судом України неконституційною [5].

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.07.2023 р. : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n38.

2. Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2020 від 11.06.2020 р. у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ст. 375 Кримінального кодексу України : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р.: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

5. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» (реєстр. № 8235): URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=8235&conv=9.

Никоненко Михайло Якович,
професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розділом IX-I, що дістав назву «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» Кримінального процесуального кодексу України (далі-КПК України), визначено особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, а також інші питання кримінального процесуального характеру, пов'язані з встановленням особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану [1].

Положення названого розділу стали об'єктом критики з боку окремих практичних працівників. Так, представники адвокатського корпусу, висловлюючи свою позицію з цього приводу, підкреслили, що у цілому концепція особливого режиму досудового розслідування характеризується звуженням процесуальних гарантій сторони захисту та розширенням процесуальних можливостей сторони обвинувачення.

Такий стан справ породжує ризики неправомірного обмеження прав, спровокованого кримінальним переслідуванням в умовах воєнного стану, а тому в таких умовах є необхідною активна й продуктивна участь захисника для фіксації та припинення порушень прав і свобод людини і громадянина у кримінальному провадженні [2].

Вбачається, що найбільш ефективним способом визначити чи є підстава для занепокоєння в зв'язку з наведеною позицією, це – здійснити порівняння положень розділу IX-I КПК України з правилами процесу доказування у кримінальних провадженнях з урахуванням загальних засад кримінального провадження.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Не варто при цьому забувати і про місце і роль засад кримінального провадження в процесі доказування. Важливо відмітити, що відповідно до ч. 1 ст. 7 КПК України зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження. А з ч. 3 цієї ж ст. 7 КПК України вбачається, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7 КПК України, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX-I КПК України, тобто, саме тим розділом, про який було зазначено на початку.

Таким чином, законодавець свідомо допускає можливий відступ від загальних засад кримінального провадження при здійсненні кримінального провадження в умовах воєнного стану, але, знову ж таки, такий відступ не повинен виходити за межі визначених законом правил і обумовлюватись повинен лише воєнним станом.

Розглянемо саме ті положення розділу ІХ-І КПК України, які більшою мірою стосуються саме процесу доказування у кримінальному провадженні.

Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України у разі якщо відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова.

В цьому ж пункті зазначено, що у невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду). До речі, таке положення існувало і в Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року.

Далі законодавець робить застереження, зазначивши, що відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, вносяться до нього за першої можливості. Цим законодавець намагається підкреслити, що підміни понять не допускається і винесення постанови про початок досудового розслідування є тимчасовим еквівалентом внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Привертає увагу положення цього ж пункту щодо того, що процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин. Слід розуміти, що в такому випадку процесуальні дії фіксуються лише у відповідних процесуальних документах.

Проте, якщо і процесуальні документи в умовах воєнного стану відсутня можливість складати, то законодавець встановив певні виключення із загального порядку їх складання. Так, за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій.

Тобто, якщо і процесуальні документи відсутня можливість складати, то тоді фіксація повинна здійснюватися доступними технічними засобами, але обов’язок складати процесуальний документ, не знімається. Але тепер на підготовку такого документа надається більш тривалий термін – до сімдесяти двох годин.

Уявляється, що в такій ситуації не вбачається обмежень прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Не слід визнавати обмеженням прав і законних інтересів учасників кримінального провадження і наступне положення стосовно того, що дозволено не залучати понятих при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я. І як аргумент в підтвердження такої позиції можливо навести положення статті 3 Конституції України, де зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Більше того, таке положення свідчить про реальну дієвість такої засади кримінального провадження як верховенство права.

Тобто, заради забезпечення безпеки життя і здоров'я людини, держава йде на певні поступки в окремих питаннях процесу доказування. При цьому, знову ж таки, законом визначені певні гарантії достовірності доказів, отриманих в результаті проведення названих вище дій.

Підтвердженням цьому є наступне положення закону, де зазначено, що у такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису.

Слід розуміти, що у разі, якщо відсутня можливість фіксування доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису ходу і результатів проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, то тоді слід вважати, що збирання доказів як одного із складових елементів процесу доказування у кримінальному провадженні, не відбулось. І, якщо бути більш точним, то не відбулось збирання доказів саме через відсутність одного із трьох складових елементів збирання доказів, а саме – фіксації доказів.

Що стосується проблемних питань, пов'язаних з допитом окремих учасників кримінального провадження, то тут також вбачаються особливості проведення таких слідчих дій в умовах воєнного стану. І такі особливості пов'язані, в першу чергу, із проблемою визначення гарантій допустимості отриманих доказів в результаті показань тих чи інших учасників процесу.

Так, відповідно до абзацу першого ч. 11 ст. 615 КПК України показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Слід розуміти, що таке правило встановлюється як гарантія допустимості доказів, зібраних під час проведення названих слідчих дій. Але, уявляється, що паперовий варіант фіксації такого допиту при цьому не виключається. Більше того, він є необхідним, виходячи із положення, передбаченого ч. 1 ст. 104 КПК України.

Так, згідно названої ч. 1 ст. 104 КПК України у випадках, передбачених КПК України, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі. І тоді відповіддю на питання щодо необхідності складання протоколу допиту буде виступати положення, що міститься в абзаці першому ч. 2 ст. 104 КПК України, згідно якого у випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі. Із цього випливає висновок, що у випадку фіксування процесуальної дії за допомогою технічних засобів, протокол складається обов'язково.

При цьому, якщо вже говорити далі про таку слідчу дію як допит, то слід використати положення, яке міститься в абзаці другому ч. 2 ст. 104 КПК України, згідно якого, якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього.

Слід розуміти як гарантію допустимості отриманих показань підозрюваного положення абзацу другого ч. 11 ст. 615 КПК, де йдеться про те, що показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Гарантією допустимості показань підозрюваного може слугувати і положення абзацу першого ч. 12 ст. 615 КПК України, згідно якого забезпечується участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника.

Проте, досить дискусійним є положення абзацу другого ч. 12 ст. 615 КПК України, згідно якого за наявності обставин, що унеможливлюють участь перекладача у кримінальному провадженні, дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий.

Уявляється, назване положення закону вступає в протиріччя із засадою змагальності сторін, згідно якої на одну особу не може бути покладено виконання кількох функцій в одному провадженні.

Привертають до себе увагу і інші положення розділу IX-I КПК України, що стосуються проблем доказування при здійсненні досудового розслідування в умовах воєнного стану, проте формат круглого столу не дозволяє більш детально зупинитись на висвітленні таких питань.

Проблеми, на яких акцентована увага, можуть виступати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Юрій Сухов, Андрій Ткачук, Анна Резнікова. Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану: про що варто знати. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA015971.

Рєпіна Юлія Сергіївна,
науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, кандидат економічних наук, доцент

ЧИ БУДЕ ВІДПОВІДАТИ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПЕРЕГЛЯД УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ ЗА НОВОЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ?

Перегляд судових рішень у кримінальних справах (вироки, ухвали), що набрали законної сили у зв’язку з нововиявленими обставинами, є особливим видом провадження в кримінальному судочинстві. На відміну від перегляду судового рішення в порядку апеляційного та касаційного оскарження, підставою такого перегляду є не недоліки розгляду справи судом (незаконність та (або) необґрунтованість вироку суду чи ухвали, неправильне застосування судом норм матеріального права, порушення норм процесуального права), а те, що на час ухвалення рішення суд не мав можливості врахувати істотну обставину, яка могла суттєво вплинути на вирішення справи, оскільки учасники розгляду справи не знали про неї та, відповідно, не могли надати суду дані про неї. Відтак перегляд справи у зв’язку з нововиявленими обставинами має на меті не усунення судових помилок, а лише перегляд вже розглянутої справи з урахуванням обставини, про існування якої стало відомо після ухвалення судового рішення.

За своїм змістом ця стадія кримінального процесу виступає як механізм, що доповнює звичайні заходи забезпечення правосудності судових рішень у кримінальних справах. Цей вид провадження має

резервне значення та використовується лише у випадку, якщо вичерпані всі інші допустимі засоби процесуально-правового захисту.

Нововиявлені обставини у процесуальному праві – узагальнена категорія юридичних фактів, які мають суттєве значення для вирішення справи, але не були відомі суду та іншим учасникам процесу на момент постановлення рішення, внаслідок чого була допущена судова помилка. Саме наявність таких обставин не дозволяє оцінювати винесене у кримінальній справі рішення як законне, обґрунтоване та справедливе.

Верховний Суд у постанові від 12.05.2020 у справі № 51-517ск18 надав таке визначення нововиявленим обставинам – це є юридичні факти, які мають істотне значення для розгляду справи та існували на час розгляду справи, але не були і не могли бути відомі заявнику; вони входять до предмета доказування у справі та можуть вплинути на висновки суду при прийнятті судового рішення, а також спростовують обставини, встановлені судом на час розгляду справи, та мають важливе значення для її розгляду.

Відповідно до приписів ч. 1 ст. 459 КПК України судові рішення, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами.

Згідно з ч. 2 ст. 459 КПК України нововиявленими обставинами визнаються: штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок; скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути; інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути.

Зі змісту ст. 459 КПК України вбачається, що нововиявленими, крім обставин зазначених у пунктах 1,3 частини 2 цієї статті, також можуть бути визнані інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути.

Відповідно до постанови Верховного Суду від 26.12.2019 у справі № 1-79/09 системне тлумачення ст. 459, пунктів 4, 5 ст. 462, ст. 91 КПК України вказує на те, що перегляд судових рішень, які набрали законної сили, за нововиявленими обставинами є екстраординарною процедурою перегляду судових рішень, що має місце у виняткових випадках, коли після завершення розгляду кримінальної справи в звичайному порядку (в судах першої, апеляційної і касаційної інстанцій) виявлені обставини, які мають такі ознаки: 1) вони об’єктивно існували на момент ухвалення відповідних судових рішень, але не були відомі та не могли бути відомі суду та особі, яка звертається із заявою про перегляд за нововиявленими

обставинами, під час судового провадження і стали відомі вже після ухвалення відповідного судового рішення; 2) вони перебувають в органічному зв'язку з елементами предмета доказування в кримінальному провадженні, тобто вони можуть мати значення для оцінки або безпосередньо обставин, які підлягають доказуванню, або доказів, покладених в основу судового рішення; 3) вони мають істотне значення, оскільки самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути.

У постанові Верховного Суду від 26.01.2021 у справі № 127/29594/18 акцентовано на тому, що перегляд за нововиявленими обставинами не може використовуватися як прихована апеляція на судове рішення, яке набрало законної сили, тобто для повторного розгляду справи і отримання нової оцінки її обставин. Таке використання екстраординарної процедури підриває принцип сталості судового рішення (res judicata).

Проте, відповідно до постанови Верховного Суду від 03.03.2021 у справі №757/18911/17-к, ухвала, постановлена на стадії досудового розслідування, не належить до судових рішень, які можуть бути предметом перегляду за нововиявленими обставинами у порядку, передбаченому главою 34 КПК України.

Крім того, у постанові Верховного Суду від 03.02.2020 у справі № 522/14170/17 зазначено, що перегляд за нововиявленими обставинами ухвал слідчого судді, а також рішень суду апеляційної інстанції щодо таких ухвал кримінальним процесуальним законодавством не передбачено. При цьому відсутність можливості перегляду за нововиявленими обставинами рішень слідчих суддів, ухвалених під час досудового розслідування, цілком компенсується іншими процесуальними механізмами (наприклад, необхідністю періодично переглядати обґрунтованість подальшого застосування запобіжного заходу, можливість подати слідчому судді клопотання про скасування чи зміну такого заходу, можливістю апеляційного оскарження окремих ухвал слідчого судді, можливістю заявити заперечення щодо законності ухвал слідчого судді в підготовчому судовому засіданні чи на стадії судового розгляду тощо).

В науці кримінального процесу стадія досудового розслідування, як і будь-яка інша стадія кримінального провадження, визначається такими ознаками: (1) безпосередніми завданнями; (2) колом суб'єктів; (3) процесуальною формою (порядком); (4) підсумковими рішеннями. Досудове розслідування як діяльність органів досудового розслідування, що здійснюють досудове слідство і дізнання, прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, докладно регламентована кримінальним процесуальним законом і спрямована на швидке, повне і неупереджене встановлення обставин учиненого кримінального правопорушення, з тим щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до

відповідальності і в міру своєї вини, жоден не винуватий не був обвинувачений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, а також діяльність інших учасників кримінального провадження, спрямована на забезпечення виконання зазначених завдань. Називаючи розслідування «досудовим», законодавець тим самим указує на його співвідношення із судовим розглядом: передує провадженню в суді й покликане забезпечити його успішне проведення. Однак, відповідно до ст. 23 КПК України, за загальним правилом, суд не зв'язаний матеріалами досудового розслідування і не повинен ґрунтувати своє рішення на доказах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду. Крім того, стадія досудового розслідування не позбавлена й самостійного характеру, оскільки іноді може закінчуватися прийняттям остаточного рішення у вигляді закриття кримінального провадження [1].

Отже, на стадії досудового розслідування встановлюються фактичні обставини кримінального провадження, у зв'язку з чим проводяться слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, а тому, звичайно, приймаються процесуальні рішення, які оскаржують в порядку Глави 26 КПК України (Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування). Виявити і встановити новоявлені обставини, відповідно до нормативної моделі, яка міститься у ч. 2 ст. 459 КПК України на цій стадії неможливо. На думку науковців, якщо розуміти ці обставини як нововиявлені, може скластися ситуація, за якої підстави для перегляду ухвал слідчих суддів в порядку Глави 34 КПК України (Провадження за нововиявленими або виключними обставинами) виникнуть практично у кожному кримінальному провадженні, що потягне за собою низку питань, зокрема, щодо дотримання принципу юридичної визначеності та засади розумності строків, яка є конституційною засадою судочинства [2].

Конституційний Суд України у своїх рішень неодноразово висловлював юридичні позиції щодо принципу верховенства права. Так, в абзаці другому підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 02.11.2004 № 15-рп/2004 зазначено, що верховенство права – це панування права в суспільстві; верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

Із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (абзац другий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005).

Одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями; обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 29.06.2010 № 17-рп/2010).

Конституційний Суд України вважає, що принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності (абзац шостий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 20.12.2017 № 2-р/2017).

На наше переконання, перегляд ухвали слідчого судді за новоявленими обставинами не буду відповідати принципу верховенства права.

Список використаних джерел

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 19 : Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол. : В.Т. Нор (голова) та ін. Харків : Право, 2020. С. 222–223.

2. Аркуша Л.І., Торбас О.О., Волошина В.К., Завтур В.А., Стоянов М.М. Щодо можливості перегляду ухвал слідчого судді за новоявленими обставинами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 453-456. URL: http://lsej.org.ua/2_2023/107.pdf.

Римарчук Ольга Вікторівна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАЛУЧЕННЯ ПСИХОЛОГІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЧЕРЕЗ РЕГІОНАЛЬНІ ЦЕНТРИ З НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Під час кримінального провадження слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя та суд стикаються із необхідністю використання спеціальних психологічних знань, зокрема, у провадженнях за участю неповнолітніх осіб.

Процесуальний та організаційний порядок залучення психологів у таких кримінальних провадженнях у кримінальному процесуальному законі чітко не визначений та потребує нормативного унормування.

Наприклад, участь психолога може бути обов'язковою або факультативною. Так, відповідно до положень ч.1 ст. 491 КПК України, за умови якщо неповнолітній підозрюваний, обвинувачений не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, участь психолога є обов'язковою. В усіх інших

випадках участь зазначеного учасника є факультативною – за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника. Крім цього зазначені форми участі психолога передбачені лише для неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого. Проте, такий порядок залучення досліджуваного спеціаліста не передбачений для неповнолітніх свідків та потерпілих.

Наступне, на що слід звернути увагу, а чи взаємозамінні такі спеціалісти як психолог та педагог? Законодавець у статтях 226–228, 354, 491 КПК України наголошує на їхній взаємозамінності і не передбачає випадків виняткової участі психолога та педагога. З цим ми погодитися не можемо, оскільки спеціальні знання застосовуються саме у зв'язку з їх фаховістю у конкретному виді діяльності (професії), визначеністю мети їх застосування та суб'єкта, який потребує допомоги зазначеного спеціаліста. Можна виділити декілька процесуальних форм використання спеціальних знань у галузі психології: 1) залучення психологів до участі в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій (наприклад, повідомлення про підозру); 2) залучення експертів-психологів для проведення судових експертиз; 3) залучення психолога в якості спеціаліста для надання висновків з питань, що належать до сфери його знань [1, с. 189]. Тому диференціація випадків залучення саме психолога а не педагога у КПК України є необхідною.

Законодавець у ст. 71 КПК України визначив процесуальний статус спеціаліста, як узагальненого учасника кримінального провадження, однак не передбачив додаткових вимог до особи, яка виконує функції психолога в кримінальному судочинстві.

Відповідно до Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1027-р був запроваджений Міністерством юстиції України, Міністерством внутрішніх справ України, Офісом Генерального прокурора, Координаційним центром з надання правової допомоги, за підтримки Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх, громадської організації «Всеукраїнський громадський Центр «Волонтер» та Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні пілотний проєкт [2] залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги [3]. Пілотний проєкт спрямований на забезпечення захисту прав дитини, забезпечення її найкращих інтересів, не допущення повторної травматизації, віктимізації під час кримінального провадження та надання допомоги слідчому, дізнавачу, прокурору, слідчому судді, суду щодо визначення кандидатур психологів для їх залучення у кримінальних провадженнях за участю малолітніх, неповнолітніх осіб і не змінює порядок їх залучення та інші засади кримінального провадження, визначені КПК України.

Відповідно до Порядку реалізації пілотного проєкту передбачені загальні вимоги до психологів, яких залучатимуть у кримінальних провадженнях за участю малолітніх, неповнолітніх осіб. Ними можуть бути особи, які мають вищу освіту за спеціальністю 053 «Психологія» (бакалавр, магістр), успішно пройшли конкурс з відбору психологів та були включені до Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Порядок проведення конкурсу з відбору психологів встановлюється Міністерством юстиції України за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України.

Якщо у слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду виникнуть підстави для залучення психолога у кримінальному провадженні вони звертаються із запитом до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Уповноважена особа регіонального центру, до якого надійшов запит про залучення психолога, протягом одного робочого дня з дня отримання такого запиту визначає психолога з Реєстру психологів шляхом видання йому відповідного доручення та повідомляє про це слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого суддю, суд, або у той же строк повідомляє про неможливість залучення психолога з Реєстру психологів. У свою чергу слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд можуть звернутися із повторним запитом до регіонального центру про залучення іншого психолога.

Протягом п’яти робочих днів після закінчення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, у яких брав участь психолог, останній зобов’язаний подати звіт до регіонального центру.

Зазначена упорядкована організаційна процедура залучення психологів скоротить час пошуку відповідних спеціалістів та не буде викликати сумнів щодо фаховість зазначених учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Пчеліна О.В. Використання спеціальних знань в галузі психології у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 365–370.

2. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text.

3. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги : наказ Міністерство Юстиції України, Міністерство внутрішніх справ України, Офіс Генерального Прокурора від 07.02.2023 № 493/5/67/32 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text.

Рожнова Вікторія Василівна,
начальник відділу Офісу Генерального прокурора, кандидат юридичних наук, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Рішенням Європейської ради від 23.06.2022 Україні надано статус кандидата на членство в Європейському Союзі на підставі рекомендацій Єврокомісії від 17.06.2022.

Водночас Єврокомісія оголосила план дій, який потрібно виконати Україні для початку переговорів про вступ до Європейського Союзу, де серед необхідних кроків зазначила ухвалення комплексного стратегічного плану реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України [1].

Безпека держави, а саме принцип «безпека першочергово» в управлінні, як заявив президент В. Зеленський, вимагає сильного цивільного сектору безпеки не лише з точки зору людських ресурсів і державної влади, але й з точки зору ефективного використання наявних ресурсів, компетентності персоналу, його чесності та міцної міжвідомчої співпраці. Усе це також має супроводжуватися сильними механізмами нагляду та чітким закріпленням демократичних традицій України, верховенства права та прав людини. Згідно з дослідженнями, безпека входить до трійки найважливіших для українців цінностей разом зі свободою та справедливістю. Також безпека – це головна умова існування держави та її незалежності [2].

І хоча необхідність реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України представлена Єврокомісією як необхідна умова на євроінтеграційному шляху України, в ній немає значних викликів, адже, як зауважує експерт Центру політико-правових реформ Є. Крапивін, за останні 10 років наша країна зробила багато роботи, аби привести прокуратуру та органи правопорядку до європейських стандартів [3].

У листопаді 2022 року на базі Офісу Генерального прокурора створено міжвідомчу робочу групу з розроблення проєкту комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України, до складу якої увійшли керівники Офісу Генерального прокурора, органів правопорядку, представники зацікавлених міністерств і відомств, національні та міжнародні експерти.

Міжвідомчою робочою групою був напрацьований проєкт комплексного стратегічного плану, що покликаний інтегрувати українську систему органів правопорядку до європейського простору свободи, безпеки та справедливості, водночас максимально орієнтуючи її на роботу в інтересах кожної людини [4].

11 травня 2023 року Президент України Володимир Зеленський схвалив Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки. Президент також доручив Уряду розробити з відповідними державними органами та затвердити План заходів, спрямованих на виконання цього Стратегічного плану [5].

План визначає шість стратегічних пріоритетів, які дозволять модернізувати сектор безпеки й привести у відповідність до стандартів, яких має досягти Україна на шляху до членства у Європейському Союзі.

Такими пріоритетами визнано:

1. Дієвість і ефективність органів правопорядку та прокуратури як невід'ємної складової сектору безпеки і оборони, в межах якого вони забезпечують національну безпеку України, у тому числі громадські безпеку й порядок, протидіють злочинності з урахуванням стратегічних цілей та відповідно до стандартів прав людини і основоположних свобод, у тому числі із забезпеченням гендерної рівності.

2. Послідовну кримінальну політику, пріоритетом у якій є запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого.

3. Оперативність кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів та принципу верховенства права.

4. Систему управління, орієнтовану на результат відповідно до встановлених пріоритетів.

5. Комплексну цифрову трансформацію.

6. Відкритість, прозорість, підзвітність і незалежність.

Указані пріоритети, а також стратегічні цілі їх досягнення є підґрунтям для подальших кроків на цьому шляху – формування Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки.

Саме План заходів має містити детальний перелік завдань, якісних і кількісних показників, очікуваних результатів подальшого реформування та розвитку органів правопорядку та прокуратури, необхідних змін до законодавства України.

Водночас з приводу змін до законодавства України варто зауважити таке.

На шляху впровадження проголошених у державі реформ, насамперед, і як правило, декларується комплексне оновлення законодавства без ризиків обмеження прав, свобод і законних інтересів кожного члена суспільства [6, с. 21]. Водночас, доводиться констатувати, що зміни у законодавстві (без їх належного наукового обґрунтування, за відсутності системного підходу) не вирішують наявних проблем, а подекуди навіть створюють нові.

Так, приміром, процес масштабного реформування кримінального процесуального законодавства України, що розпочався, зокрема, в межах реалізації Концепції судово-правової реформи в Україні (1992 р.), продовжився у межах реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України (2008 р.) і формально завершився прийняттям у квітні 2012 року Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, фактично триває і до сьогодні. Можливо не так масштабно, але реформування вітчизняного кримінального процесуального законодавства стало постійним явищем для сучасної правової системи України. Здавалося б, це можна оцінити позитивно, як необхідну й оперативну реакцію законодавця на зміни у відповідних суспільних відносинах та об'єктивні потреби суб'єктів правозастосування у цій сфері. Однак, вже у 2015 році у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, стан правосуддя, функціонування прокуратури та кримінальної юстиції, як суміжних правових інститутів, оцінюється як такий, що має свої недоліки, обумовлені серед іншого й проблемами у сфері стратегічного планування та у законодавчому процесі, зокрема надмірною зосередженістю на короткострокових рішеннях у законодавчому процесі, відсутністю системного бачення у формуванні демократизації сектору правосуддя у довгостроковій, середньостроковій та найближчій перспективі [7].

Сучасне вітчизняне кримінальне процесуальне право зазнає постійних змін, внаслідок яких в КПК України залишається усе менше і менше норм, які були сформульовані в його первинній редакції і відображали сутність його ідеології, як «людиноорієнтованого закону… в основі якого закладено принцип пропорційності в проведенні процесуальних дій та обмеженні прав осіб, що залучені до кримінального судочинства» [8, с. 9–10].

Основне джерело кримінального процесуального права – чинний КПК України діє з 20 листопада 2012 р. Хоча перші зміни до нього були внесені ще 5 липня 2012 р., тобто до набрання чинності. У подальшому щороку КПК України (подекуди наряду з іншими джерелами кримінального процесуального права України) зазнавав і зазнає змін, доповнень і виключень. Загалом, у тому чи іншому виді зміни до чинного КПК України вносились більш ніж 100 законами України. На розгляді у парламенті постійно знаходяться проєкти законів України, якими пропонується внести зміни, зокрема до КПК України, з метою удосконалення порядку здійснення кримінального провадження, зокрема з урахуванням актуальних соціально-політичних умов.

Така ситуація не могла не відобразитись на якості кримінального процесуального закону. За справедливим твердженням О.А. Лейби, стихійно-ситуаційна нормотворча динаміка кримінального процесуального законодавства останніх років призвела до загострення тих нормативно-змістовних проблем, що п'ять років поспіль були «болючими» для правозастосування, досі залишаються невирішеними,

та породжує нові, що посилюють неузгодженість окремих структурних елементів кримінального процесуального законодавства або утворюють взаємну конфронтацію між деякими нормами; спричиняють помилки при встановленні структурних зв'язків із використанням бланкетних та відсильних норм; зумовлюють порушення законів логіки при конструюванні термінології і понятійно-категоріального апарату тощо [9, с. 18].

У контексті нестабільності кримінального процесуального законодавства та хронічної реформи кримінального процесу постає питання щодо концептуально обумовленої оптимальної моделі унормування суспільних відносин у сфері кримінального провадження.

Усвідомлення необхідності такого підходу стало приводом до прийняття парламентом 19 травня 2020 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури внесення змін» № 619-IX, автори якого констатували, що зміни, які вносяться до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення не завжди є корисними та необхідними, а також зауважили, що зміни до КК, КПК України та КУпАП повинні готуватись та обговорюватись із залученням фахівців-науковців, практичних працівників та всієї юридичної громадськості України. Тільки наведення концептуальних засад таких змін, ґрунтовна, докладна аргументація їх доцільності, здатні сформувати підстави для впевненості, що подібні новації є корисними та необхідними [10].

Безперечно, що сам по собі концептуальний підхід до нормотворчої діяльності можна лише вітати, якби не одне важливе методологічне застереження: цей підхід не може бути ефективно реалізований без системного розроблення кримінально-правової політики, існування якої на сьогодні є скоріше теоретичною конструкцією, ніж констатацією факту за відсутності офіційних концепцій і стратегій, програм, які б визначали основні напрями та перспективи довготривалого, якісного та стабільного розвитку інститутів кримінальної юстиції.

Свого часу таким програмним документом стала вже згадана Концепція реформування кримінальної юстиції України (2008 р.), у якій було констатовано нагальну об'єктивну потребу у реформуванні системи кримінальної юстиції відповідно до цієї Концепції, що має ґрунтуватися на досягненнях і традиціях національного законодавства, європейських цінностях щодо захисту прав та основоположних свобод людини і громадянина, положеннях міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [11].

Більшість положень цієї Концепції на цей час імплементовані у національне законодавство.

Так, прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України; впроваджений інститут кримінальних проступків зі

спрощеною формою кримінального провадження; переглянута роль прокурора у кримінальному провадженні; розпочала роботу система безоплатної правової допомоги; створений і почав функціонувати національний превентивний механізм, а також служба пробації; створений і функціонує спеціальний орган антикорупційних розслідувань та ін.

Разом з тим, з моменту початку реалізації згаданої Концепції пройшло більше чотирнадцяти років. Змінилися як внутрішньополітична, так і геополітична ситуація, що, безумовно, мало свій вплив і продовжує впливати зараз на процес розвитку кримінальної юстиції в Україні.

Кримінальна юстиція зіткнулася з новими викликами, практика застосування законодавства свідчить про наявність ряду системних проблем в процесуальному і інституціональному аспектах, Україна залишається серед лідерів за кількістю скарг проти неї в Європейському суді з прав людини, в тому числі – в аспекті реалізації кримінальною юстицією і системою органів правопорядку своїх функцій; законодавчі ініціативи в цій сфері почали стикатися з проблемою визнання їх такими, що не відповідають Конституції України, часто вони не мають системного і комплексного характеру та нерідко концептуально суперечать одна одній, як правило, не маючи належного наукового і практичного обґрунтування, і, як наслідок, рівень довіри до кримінальної юстиції та системи органів правопорядку з боку громадськості продовжує бути критично низьким, а громадяни не відчувають себе в безпеці.

Досвід проведення реформ у сфері кримінальної юстиції свідчить про те, що, по-перше, зміни повинні бути комплексними і мати достатні підстави; по-друге, по можливості, проводитися паралельно; по-третє, необхідними є чітко встановлені як часові рамки, з урахуванням усіх перехідних і адаптивних періодів, так і цілі, яких необхідно досягти у короткостроковій і довгостроковій перспективах [12, с. 46–47].

Викладене засвідчує, що лише ґрунтовна розробка та визначення концептуальних основ може створити надійний фундамент ефективної та сталої моделі системи органів правопорядку, кримінальної юстиції, забезпечити належну правову основу їх функціонування та ефективної діяльності.

Список використаних джерел

1. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС. *Представництво Європейського Союзу в Україні* : офіційний вебсайт. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine.

2. Україна не хоче війни, але для миру повинна мати сильну й боєздатну армію – Глава держави. *Президент України* : офіційний вебсайт. URL: https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-ne-hoche-vijni-ale-dlya-miru-povinna-mati-silnu-j-b-68361.

3. Вступний іспит до ЄС: як Україна виконує рекомендації Єврокомісії. *Реанімаційний пакет реформ* : вебсайт.

URL: https://rpr.org.ua/news/vstupnyy-ispyt-do-yes-iak-ukraina-vykonuie-rekomendatsii-yevrokomisii/.

4. Андрій Костін: Наша спільна мета – розбудова європейської України, в якій панують безпека, свобода, верховенство права та повага до людини. *Офіс Генерального прокурора* : офіційний вебсайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-nasa-spilna-meta-rozbudova-jevropeiskoyi-ukrayini-v-yakii-panuyut-bezpeka-svoboda-verxovenstvo-prava-ta-povaga-do-lyudini.

5. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. *Верховна Рада України. Законодавство України* : офіційний веб-портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text.

6. Акімова Л.М. Аспекти реалізації засад антикорупційної політики. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 7 грудня 2018 року). Ч. 2. Київ, 2018. С. 19–22.

7. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. *Верховна Рада України. Законодавство України* : офіційний веб-портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text.

8. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування : колективна монографія / за заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 1148 с.

9. Лейба О.А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання : монографія. Харків: «Юрайт», 2018. 216 с.

10. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури внесення змін (реєстр. № 2256 від 11.10.2019). *Верховна Рада України* : офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2256&skl=10.

11. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008. *Верховна Рада України. Законодавство України* : офіційний веб-портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text.

12. Рожнова В.В. Концептуальний підхід як основа ефективного розвитку кримінального судочинства. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28 травня 2021 року). К.: НАВС, 2021. С. 44–47.

Розгон Олександр Григорович,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів,
кандидат юридичних наук, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРОКУРОРА ТА СЛІДЧОГО В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Адаптація норм Кримінально-процесуального кодексу України відповідно до існуючих доктринальних позицій та розробка чітких вимог щодо змісту і форми вказівок прокурора представляють собою актуальну та насущну задачу. Викладене ініціює сприйняттю поліпшенню якості та юридичної визначеності законодавства, спрощенню процедур, пов'язаних з діяльністю прокурорів та слідчих, що сприятиме уникненню розбіжностей у тлумаченні законодавства. Крім того, знаходження таких механізмів обумовлює підвищенню ефективності правосуддя та забезпеченню прав та свобод громадян. У сучасних умовах в розвитку правової системи України, такі подальші кроки усунення правових недоліків мають важливе значення для покращення механізмів захисту прав громадян і підвищення рівня довіри до правопорядку.

На сьогоднішній день, в Україні спостерігається проблема, пов'язана із недостатньою чіткістю та якістю законодавчих актів, а саме – Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України). Окреслена проблематика, зокрема, впливає на якість правозастосовної практики у сфері слідчої діяльності прокурорів та слідчих. Важливо зазначити, що норми КПК України не завжди визначають юридичні поняття та процедурні механізми достатньо чітко і ясно, що створює передумови для тлумачень та розбіжностей у їх використанні. Відтак, відповідно до статті 36 КПК України, прокурор, у своїй ролі наглядача за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, має низку повноважень, включаючи право починати досудове розслідування, мати доступ до матеріалів досудового розслідування, доручати проведення слідчих дій, давати вказівки щодо їх проведення та інші. Однак, недостатня юридична чіткість та конкретизація цих повноважень, а також відсутність чіткої форми вираження таких вказівок прокурора створюють суперечності в їх розумінні та застосуванні [1].

Доцільно відзначити, що терміни «вимога» та «вказівка» не можуть бути ідентифіковані, оскільки вимога прокурора може бути виражена в різних формах, не обов'язково у вигляді вказівки. Зокрема, вимога прокурора може бути викладена в дорученні, постанові та інших офіційних документах. Важливо відзначити, що будь-яка вимога, надана прокурором, повинна базуватися на законі, входити в сферу компетенції прокурора та мати офіційну форму вираження.

Слід відзначити, що суб'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 статті 185-8 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), може бути посадова особа, яка виконує обов'язки, пов'язані з організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями. Отже, посадові особи державних органів, такі як поліцейські, співробітники Служби безпеки України, Державної фіскальної служби, Державного бюро розслідувань та інших, можуть бути суб'єктами адміністративного правопорушення, яке включає в себе невиконання законних вимог прокурора [1].

Зазначені вище проблеми визначення та застосування вимог прокурора, а також відповідальність за їх невиконання вимагають дослідження та знаходження шляхів вирішення поставлених питань. Адаптація норм КПК України відповідно до вище викладених доктринальних позицій та розробка чітких вимог щодо змісту і форми вказівок прокурора є актуальною і необхідною мірою. Це сприятиме якісній і юридичній визначеності законодавства, спростить процедури в роботі прокурорів і слідчих, а також допоможе уникнути можливих конфліктів і розбіжностей в інтерпретації закону. Зокрема, ця ініціатива сприятиме підвищенню ефективності правосуддя та забезпеченню прав і свобод громадян. У сучасних умовах у розвитку правової системи України, такі зміни в законодавстві важливі для покращення правозахисного механізму і підвищення рівня довіри до правопорядку.

У сучасних умовах, коли в законодавстві виникають певні прогалини, зокрема в контексті невиконання слідчими письмових вказівок прокурора, прокурор має можливість вжити додаткових заходів для забезпечення виконання необхідних слідчих дій або скористатись іншими передбаченими законом повноваженнями для забезпечення виконання завдань кримінального процесу. Але важливо відзначити, що існує юридична невизначеність щодо співвідношення між вказівками прокурора та процесуальною самостійністю слідчого, що може призводити до конфлікту між гарантіями процесуальної самостійності слідчого та компетенцією прокурора.

В КПК України відсутні чіткі юридичні визначення і доктринально виважені позиції щодо розмежування таких понять, як «вказівки», «вимоги прокурора», «доручення прокурора» та «розпорядження» прокурора. Ця відсутність чітких норм може викликати плутанину та неоднозначне тлумачення цих термінів в практиці.

Згідно з ч. 1 ст. 36 КПК України, «вимоги» прокурора адресовані органам державної влади і місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям, службовим та іншим фізичним особам. В контексті кримінального процесу прокурор має право видавати письмові вказівки [1].

Зазначені питання щодо недоліків в законодавстві, невизначеності понять та взаємодії прокурора і слідчого потребують ретельного розгляду і можливої корекції в законодавстві для уникнення конфліктів та прогалин в процесі кримінального розслідування.

Письмові вказівки прокурора представляють собою один із специфічних аспектів загального концепту "вимог прокурора." Ці вказівки відзначаються своєю універсальністю в контексті кримінально-процесуальних повноважень прокурора, оскільки вони спрямовані на усунення або запобігання порушень закону в слідчій діяльності, а також на забезпечення повноти, об'єктивності та всебічності дослідження обставин кримінального провадження.

Письмові вказівки прокурора відправляються в письмовій формі та є самостійними процесуальними документами, які додаються до кримінальної справи. Ці вказівки повинні відповідати вимогам законності та обґрунтованості і мають своєрідне процесуальне значення, оскільки вони спрямовані на забезпечення виконання завдань кримінального процесу.

Навіть при існуванні письмових вказівок прокурора важливо враховувати, що прокурор також може видає вимоги чи розпорядження в інших процесуальних актах, таких як постанови про скасування рішень слідчого тощо, що також належать до поняття «вимоги прокурора».

Прокуратура відіграє важливу роль як суб'єкт владних повноважень, метою якого є захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Ця функція прокурора особливо важлива в контексті справ про адміністративні правопорушення та інституту адміністративної відповідальності загалом.

Згідно зі ст. 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), прокурор відповідає за нагляд за додержанням законів при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення, зокрема тих, що пов'язані з обмеженням особистої свободи громадян. Прокурор виконує ці обов'язки через реалізацію своїх повноважень щодо нагляду за додержанням законів при застосуванні заходів примусового характеру.

Додатково, ст. 250 КУпАП передбачено, що прокурор (заступник прокурора) має право здійснювати нагляд за провадженням в справах про адміністративні правопорушення. Це пов'язано з наступними правами прокурора: Порушувати провадження в справі про адміністративне правопорушення; Знайомитися з матеріалами справи; Перевіряти законність дій органів (посадових осіб) під час провадження в справі; Брати участь у розгляді справи; Заявляти клопотання; Давати висновки з питань, що виникають під час розгляду справи; Перевіряти правильність застосування відповідними органами (посадовими особами) заходів впливу за адміністративні правопорушення; Вносити подання, оскаржувати постанову і рішення по скарзі в справі про адміністративне правопорушення, а також вчиняти інші передбачені законом дії [2].

Ці положення КУпАП узгоджуються із Законом України «Про прокуратуру», який визначає функції прокуратури. Згідно пункту 4) частини 1 статті 2 цього Закону, прокуратурі покладаються функції з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та інших заходів примусового характеру,

пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Таким чином, прокурор має важливу роль у забезпеченні законності та захисту прав громадян під час провадження справ про адміністративні правопорушення [3].

Отже, у випадку розмежування понять «вимога» і «вказівка» прокурора вірний і відповідає законодавству України. Вимога прокурора, як правильно зазначено, має обов'язковий характер до виконання та повинна бути обґрунтованою, ґрунтуватися на законі і не суперечити його положенням. Важливо, що вимога прокурора має офіційну форму вираження, що робить її публічним процесуальним актом, і, як такий, підлягає негайному виконанню.

У випадку невиконання законних і обґрунтованих вимог прокурора виникає питання про адміністративну відповідальність відповідно до ст. 185-8 КУпАП. Адже ця норма передбачає відповідальність для посадових осіб, які в установленому законом порядку обрані чи призначені на посади і обов'язковість виконання законних вимог прокурора. Водночас, як можна зробити висновок, важливо врегулювати законодавчим шляхом питання щодо змісту і форми вказівок прокурора в КПК. Регулювання таких аспектів сприятиме чіткій юридичній визначеності, уникненню конфліктів і розбіжностей у тлумаченні закону, а також поліпшить процесуальну практику в роботі прокурора і слідчих.

Такі законодавчі зміни можуть сприяти покращенню правозахисного механізму, підвищенню довіри до правопорядку та забезпечити більш ефективний контроль за діяльністю органів правопорядку в Україні [2].

Актуальність адаптації норм КПК відповідно до доктринальних позицій та розробка чітких вимог щодо змісту і форми вказівок прокурора визначається низкою об'єктивних факторів.

Чинний КПК України не завжди відповідає вимогам чіткої юридичної визначеності та якості законодавства, що породжує проблеми в правозастосовній практиці слідчих і прокурорів. Відсутність чіткої юридичної дефініції вказівок прокурора та розмежування їх з іншими процесуальними актами, такими як вимоги прокурора, ускладнює виконання цих актів, сприяє конфліктам і розбіжностям у їх тлумаченні.

Письмові вказівки прокурора є важливими і обов'язковими процесуальними актами, спрямованими на забезпечення додержання законів та на забезпечення повноти, всебічності, та об'єктивності дослідження обставин кримінального провадження. Важливість цих вказівок полягає в їхньому впливі на дії слідчих та інших суб'єктів кримінального процесу.

Необхідність законодавчого регулювання змісту і форми вказівок прокурора в КПК України стає дедалі більш актуальною, оскільки це сприятиме якості та юридичній визначеності законодавства, спростить процедури в роботі прокурора і слідчих,

допоможе уникнути конфліктів і розбіжностей у тлумаченні закону. Такі зміни також сприятимуть підвищенню ефективності правосуддя та забезпеченню прав і свобод громадян.

Крім того, актуальність цього питання підсилюється необхідністю регулювання вимог щодо виконання вказівок прокурора та визначення форми процесуальної відповідальності за їх невиконання. Такі законодавчі зміни можуть сприяти покращенню правозахисного механізму, підвищенню довіри до правопорядку та забезпечити більш ефективний контроль за діяльністю органів правопорядку в Україні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

3. Закон України «Про прокуратуру» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text.

Сухомлин Юлія Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ЗА ТА ПРОТИ

Сучасні тенденції щодо інформатизації та цифровізації всіх сфер суспільного життя кидають виклик правоохоронним органам, адже використання різноманітних гаджетів, які зберігають в собі значний об'єм інформації про свого власника. Все це створює сприятливе підґрунтя для використання можливостей інформаційних технологій правопорушниками. Разом з тим криміналістична наука і техніка не стоїть на місці, вдосконалюються криміналістичні методи, засоби, що дозволяють слідчому повно та швидко встановити обставини події.

Поліграф, як спеціальний технічний засіб отримання інформації був винайдений ще в середині XX століття, однак питання про його використання як за засобу отримання інформації, що має значення для встановлення істини в кримінальному провадженні, до цього часу залишається одним з найбільш дискусійних питань в науковій і практичній сферах.

Дослідження наукової літератури, щодо можливості використання поліграфа під час досудового розслідування, дозволяє виділити певні позитивні та негативні моменти його використання, а саме:

– дозволяє підтвердити істинність або хибність показань, наданих особою, що перешкоджає самообмові;

– дозволяє встановити причину протиріч і розбіжностей у показаннях декількох учасників кримінального провадження;

– є засобом захисту особи від необґрунтованого звинувачення у вчиненні кримінального правопорушення;

– дозволяє зменшити або виключити можливість виникнення судових або слідчих помилок;

– дозволяє встановити обставини, які підлягають доказуванню.

Отже, сукупність названих обставин свідчить про необхідність та корисність використання поліграфа під час досудового розслідування. Однак, на практиці у слідчого виникають суттєві труднощі щодо застосування такого методу пізнання істини в кримінальному провадженні. Це обумовлено наступними обставинами:

– наразі відсутня єдина універсальна, апробована і науково обґрунтована методика застосування поліграфа в кримінальному чи будь-якому іншому судочинстві;

– отримання виравдовувальних показань, шляхом використання поліграфа, на практиці може стати підставою для виникнення сумніву, а в подальшому привести до зловживання стороною захисту своїми правами;

– закон чітко визначає перелік джерел доказів, що можуть бути використані в провадженнях про злочини, а висновок спеціаліста-поліграфолога до них не відноситься. Відповідно до вироку Комінтернівського районного суду м. Харкова від 21.10.2021: «…висновок поліграфолога є недопустимим доказом у зв'язку із тим, що він не є висновком експерта, та складений особою, яка відсутня у Реєстрі атестованих судових експертів» [1];

– на відміну від допита, на питання поліграфолога особа завжди відповідає односкладно, тільки «так» або «ні», що виключає можливість визначення її позиції, думки даної щодо висунутої підозри, обвинувачення;

– відсутність правової основи застосування поліграфа під час досудового розслідування призводить до надання правозастосовчої свободи в питаннях оцінки отриманих доказів та зроблених висновків. У своєму вироку Придніпровський районний суд м. Черкаси від 18.02.2019 зазначив: «…опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа суд сприймає як орієнтувальну інформацію для конструювання версій розслідування. На думку суду, висновки поліграфа можуть мати силу і значення у справі за умови наявності сукупності інших прямих доказів вини особи в скоєнні злочину...» [2].

Таким чином практика показує, що заборони використання поліграфу в кримінальному провадженні немає, але рішення про використання його результатів приймається виключно судом. Так, Києво-Святошинський районний суд Київської області у своїй ухвалі від 30.03.2021 зазначив, що «...Поліграф – це багатоканальний

осцилограф, який проводить одночасний запис показників кров'яного тиску, дихання, рухових реакцій, робить електрокардіограму тощо. Даний пристрій не читає думки, а лише реєструє фізіологічну активність та зміну її параметрів. Він виявляє не брехню, а лише збудження, яке з певною долею вірогідності може свідчити про неправду. По фізіологічним реакціям не можна точно встановити природу процесу, що їх викликав (позитивна чи негативна емоція, біль, якісь асоціації, брехня, переляк)» [5].

Зарубіжний досвід свідчить, що правоохоронні органи різних країн займають протилежні позиції в питаннях щодо можливості використання поліграфа в судово-слідчий діяльності, та використання отриманої інформації як доказів. Так, країни європейські країни займають, переважно, нейтральну позицію, на відміну від США, де в більшості штатів застосування поліграфа можливо, однак лише в тих випадках, коли отримані в результаті проведення дослідження висновки, будуть покладені в основу обвинувачення, за умови наявності попередньої угоди сторони захисту і обвинувачення.

Канада, навпаки, займає позицію відповідно до якої, отримані висновки в результаті застосування поліграфу не можуть бути використані в якості доказів у кримінальному судочинстві. Тоді, як в Японії, рішення про визнання висновків отриманих в результаті проведення досліджень за допомогою поліграфа приймається безпосередньо суддями або Верховним судом, на власний розсуд.

Кримінальний касаційний суд Верховного суду у своїй постанові від 14.12.2022 указав, що при встановленні вини в кожному конкретному випадку суд виходить з того, що воно об'єктивно існує в реальній дійсності, встановлює її на підставі аналізу всіх зібраних доказів. Ознаки суб`єктивної сторони кримінального правопорушення встановлюються судами на підставі досліджених судом фактичних обставин вчинених злочинів та закріплених належними і допустимими доказами, зібраними в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України та оціненими відповідно до вимог ст. 94, де призначення судово-психологічної експертизи на поліграфі (детекторі брехні) для встановлення психічного ставлення особи до діяння та наслідків не передбачене законом [3].

З урахуванням викладеного, можна зробити висновок, що встановити та підтвердити винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення можливо лише за наявності сукупності прямих і непрямих доказів, що об'єктивно свідчать про це. Результати проведення поліграфологічного дослідження самі по собі не можуть використовуватися в якості безумовного доказу й, по суті, поліграф може бути використаний тільки для підтвердження або спростування проміжкових слідчих версій.

Таким чином, застосування поліграфа під час проведення досудового розслідування, не зважаючи на позитивні наслідки використання, наразі, не відповідає передбаченому Кримінальним

процесуальним кодексом України порядку збирання, перевірки та оцінки доказів. Законодавче закріплення використання поліграфу у кримінальному провадженні та надання статусу джерела доказів його результатам дозволить законно використовувати поліграф, як засіб доказування, не порушуючи основні засади кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Вирок Комінтернівського районного суду м. Харкова від 21.10.2021(справа № 711/9437/15-к). URL: https://reyestr.court.gov.ua/.

2. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 21.10.2021 № 1кп/641/433/2021, провадження № 641/9131/14. URL: https://reyestr.court.gov.ua/.

3. Кабанець О. Використання комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні через призму судової практики. URL: https://www.hsa.org.ua/.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України станом від 24.08.2023 / Верховна Рада України. 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

5. Ухвала Києво-Святошинського районного суду Київської області від 30.03.2021 (справа № 369/16145/18, провадження № 2/369/812/21). URL: https://reyestr.court.gov.ua/.

Терещенко Юлія Василівна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Григорук Володимир Олександрович,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЩОДО НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ

Адвокат, перебуваючи у процесуальному статусі захисника є однією з ключових фігур у кримінальному провадженні, адже відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року він уповноважений забезпечувати захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) тощо [1].

Нажаль, практика показує, що у процесуальному статусі підозрюваного та обвинуваченого може бути і народний депутат України, захист якого уповноважений здійснювати захисник у кримінальному провадженні. Особлива увага до народного депутата України в цьому

питанні прикута через те, що він має своєрідне становище в суспільстві, що і зумовило висвітлення особливостей участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. Акцентуємо увагу саме на етап досудового розслідування, адже уже з нього як захисник уповноважений здійснювати захист, так і уповноважені особи досудового розслідування можуть допустити порушення прав та свобод підозрюваного.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (КПК України) захисник наділений рядом повноважень під час досудового розслідування. Зокрема, він уповноважений: користуватися процесуальними правами підозрюваного захист якого він здійснює, крім його окремих визначених законом процесуальних прав; брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, до першого допиту підозрюваного мати з ним зустріч без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – мати такі зустрічі без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні; збирати докази шляхом витребування і отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій і інших процесуальних дій, а також здійснювати інші дії, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів [2].

Щодо народного депутата України, то ним є «обраний відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» представник Українського народу у Верховній Раді України і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та законами України» [3]. У ст. 80 Конституції України зазначено, що народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп [4]. Слід наголосити, що депутатський імунітет у нашій країні був скасований Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 3 вересня 2019 року, що виявлявся у забороні притягувати до кримінальної відповідальності, затримувати чи заарештовувати народного депутата України без згоди Верховної Ради України, а залишено лише депутатський індемнітет (ст. 80 Конституції України).

Доцільно зауважити, що під час участі захисника у кримінальному провадженні не слід зупинятися лише на його повноваженнях. Задля успішного виконання ним своїх професійних обов'язків, йому потрібно зважати і на специфічність самого факту вчинення кримінального правопорушення у якому підозрюється його підзахисний, особу підзахисного, особу, яка проводить досудове

розслідування (його професійні здібності та досвід) тощо. Адже як у нашому випадку, особа (народний депутат України) має особливий статус, зважаючи на який кримінальне провадження щодо нього здійснюється в окремому порядку, на що захисник зобов'язаний теж звертати увагу. В цьому питанні слід звернутися до рішення Конституційного Суду України у справі за № 1-рп/98 від 26 лютого 1998 року у якому він засвідчив: «Вирішуючи питання щодо недоторканності певних посадових осіб, необхідно виходити з того, що встановлення додаткових порівняно з недоторканністю особи (ст. 29 Конституції України) гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання в їх діяльність» [5].

Зважаючи на особливий статус народного депутата України, що зумовлений наявністю у нього своєрідних повноважень, визначених, зокрема, Законом України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року у КПК України (глава 37 розділу 6), і закріплений особливий порядок кримінального провадження щодо нього. Такий порядок передбачає: письмове вручення йому повідомлення про підозру лише Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (п. 2 ч. 1 ст. 481); особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 482-2); інформування Верховної Ради України у разі застосування запобіжного заходу чи ухвалення вироку (ст. 483) [2; 6, с. 98].

Як слушно зауважує колектив авторів «Науково-практичного коментаря Кримінального процесуального кодексу України», цей порядок не створює вказаним особам яких-небудь привілеїв, що дозволяє безкарно порушувати закон. Він являє собою тільки одну з необхідних гарантій здійснення ними своїх повноважень, обумовлених особливим характером виконуваних ними повноважень і необхідністю захистити їх від необґрунтованої підозри або обвинувачення, штучного створення перешкод під час виконання своїх обов'язків. У разі ж залучення їх до кримінального провадження на підставі закону вони наділяються звичайними процесуальними правами того або іншого суб'єкта – підозрюваного, обвинуваченого тощо [7, с. 14].

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що особливість участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України полягає в тому, що він має враховувати спеціальний його статус, а саме: депутатський індемнітет та наявність повноважень передбачених законодавством України, що зумовлює надання йому додаткових гарантій захисту в суспільстві. Такий статус народного депутата України передбачає: 1) наявність широких прав та повноважень; 2) здійснення особливого порядку кримінального

провадження щодо нього. Тому успішно побудована захисником лінія захисту під час досудового розслідування залежить і від правильного визначення ним набутого особливого статусу клієнта в суспільстві та врахування його під час здійснення захисту.

Список використаних джерел

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

3. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листоп. 1992 р. № 2790-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text

4. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

5. Справа за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України) : Рішення Конституційного суду України; Окрема думка від 26 лют. 1998 р. № 1-рп/98. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-98#Text.

6. Григорук В.О. Правові основи участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Вип. 75, част. 3. 2023. С. 95–100.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар у 2 т. / заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право. 2013. Т. 1. 768 с.

Тищенко Ольга Ігорівна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат
юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ ПРАВОМІРНОСТІ ЗАТВЕРДЖЕННЯ УГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА УЧАСТЮ ОСІБ, ЯКІ СТРАЖДАЮТЬ НА ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ

Кримінальний процесуальний закон не містить прямої нормативної заборони укладення угоди, стороною якої є підозрюваний, обвинувачений, що міг вчинити кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності. Проведений авторкою моніторинг судової практики дозволяє стверджувати, що мають місце випадки укладення і затвердження угоди з обвинуваченим, який є

обмежено осудним. Втім такий судовий підхід критично оцінюється в окремих наукових джерелах. Наприклад, Н. М. Сенченко вказує, що «суд у підготовчому судовому провадженні чи під час судового розгляду за наявності сумнівів осудності особи, щодо якої проводиться розгляд, не вправі прийняти рішення про затвердження угоди про примирення з цією особою або визнання винуватості, і повинен повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування», як і відмовити у затвердженні угоди у разі «здійснення кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ» [1, с. 156]. Окреслений вченою процесуальний алгоритм є поширеним в правозастосовній практиці, що підтверджується результатами проведеного узагальнення судових рішень. Останній свідчить не лише про практику відмови суду у затвердженні угоди про визнання винуватості та угоди про примирення, укладеної з обвинуваченим, який є обмежено осудним, але й представляє науковий інтерес з позиції аргументації суду, яка полягала у наступному:

1) наявні у кримінальному провадженні обставини, що породжують сумніви в осудності особи (неосудності чи обмеженої осудності). Останні випливали з огляду на факт перебування особи на психіатричному обліку чи лікуванні у закладі з надання психіатричної допомоги [2], не були досліджені за допомогою призначення судово-психіатричної експертизи (далі – СПЕ) [3], що унеможливлювало затвердження угоди з огляду на пункти 1, 3 ч. 7 ст. 474 КПК [4] або свідчило про порушення низки ключових вимог процесуального закону (п. 3 ч. 2 ст. 52, п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК) 5];

2) умови угоди суперечать вимогам КПК та КК, порушують права обвинуваченого, позицію якого складно визнати добровільною. Крім того, «вирішення цього питання з огляду на положення ст. ст. 314, 513 КПК та ст. 20 КК України є неможливим у підготовчому судовому засіданні», адже стан обмеженої осудності може бути підставою для застосування ПЗМХ, що в угоді не передбачалося [6];

3) умови угоди суперечать вимогам КПК та КК, а також порушують інтереси обвинуваченого, оскільки угоду укладено без призначення захисника за наявності даних, які вказували на медичний критерій обмеженої осудності (висновок СПЕ) [7];

4) психічні розлади обвинуваченого можуть стати перешкодою для виконання взятих на себе зобов'язань, що призведе до його направлення для відбування покарання реально і притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 389-1 КК. На підставі цього аргументу суд визнав, що укладення угоди не було добровільним (п. 4 ч. 7 ст. 474 КПК) [8].

Незважаючи на переконливість наведеної аргументації, на погляд авторки, більш виправданим є визнання на законодавчому рівні неможливим укладення угоди у кримінальному провадженні щодо потенційно обмежено осудних. В основі обґрунтування власної точки зору знаходяться щонайменше три ключові аспекти: а) предмет

кримінального процесуального консенсусу; б) добровільність як один з проявів кримінальної процесуальної дієздатності; в) перспективи виконання умов укладеної угоди. Розглянемо їх більш детально:

а) предмет кримінального процесуального консенсусу. З цієї позиції найбільшою неузгодженістю характеризуються передусім *матеріально-правові* наслідки обмеженої осудності: врахування останньої при призначенні покарання або можливості застосування ПЗМХ (ч. 2 ст. 20, п. 2 ч. 1 ст. 93 КК). Необхідність їх застосування повинна визначатися не волевиявленням сторін, а низкою об'єктивних параметрів, оцінених максимально безсторонньо (серед яких, зокрема, характер та тяжкість захворювання (ч. 1 ст. 94 КК)), адже однією з цілей таких заходів є лікування особи (ч. 1 ст. 92 КК). Крім того, неможливість включення ПЗМХ до предмету угоди випливає і з *процесуальних* положень: ані зміст угоди про визнання винуватості (ч. 1 ст. 471 КПК), ані зміст угоди про примирення (ч. 1 ст. 472 КПК) не передбачають ПЗМХ. Отже, застосування ПЗМХ має визначатися об'єктивними параметрами, зокрема, актуальним психічним станом особи, та не може включатися до предмету кримінального процесуального консенсусу. Слід зауважити, що системний аналіз положень процесуального закону дозволяє припустити наступний алгоритм вирішення угоди щодо обмежено осудної особи: сторони угоди фіксують узгоджене покарання або звільнення від його відбування з випробуванням, а суд, затверджуючи угоду, призначає ПЗМХ у вигляді надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку за наявності акта СПЕ. Разом із тим, цей процесуальний шлях стає можливим, оскільки у резолютивній частині вироку на підставі угоди, як випливає із абз. 2 ч. 3 ст. 475 КПК, повинні міститися відомості, передбачені ст. 374 КПК, серед яких – і рішення про застосування ПЗМХ щодо обмежено осудного обвинуваченого у разі їх застосування. *З одного боку*, наведений варіант позбавлений недоліків, які слід визнати перешкодою для консенсусу, *з іншого* – він не узгоджується із прийнятним рівнем ініціативності суду у кримінальному провадженні на підставі угод. Так, законодавець позбавляє суд можливості відступати від умов угоди, надаючи право лише її затвердити або відмовити в такому затвердженні. Отже, керуючись принципом диспозитивності, можна стверджувати, що ініціативне призначення судом ПЗМХ під час затвердження угоди, стороною якої є обмежено осудна особа, є неправомірним;

б) добровільність як один з проявів кримінальної процесуальної дієздатності. Укладення угоди – це процесуальне право, яким наділяються сторони відповідної угоди (прокурор, підозрюваний, обвинувачений, потерпілий – частини 1, 2 ст. 469 КПК). Умовою його належної реалізації є наявність необхідного обсягу кримінальної процесуальної дієздатності, якого в особи, що страждає на психічні розлади, може не бути. За таких обставин одна з ключових умов угоди – добровільність її укладення (ч. 6 ст. 474 КПК), матиме істотні дефекти

або буде взагалі відсутньою. Безумовно, на рівень усвідомлення змісту укладеної угоди та наслідків невиконання її умов впливає передусім актуальний психічний стан підозрюваного, обвинуваченого. Втім щодо осіб, відносно яких існують підстави констатувати обмежену осудність, ризик некоректного волевиявлення значно збільшується. Таким чином, в осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, може бути відсутній обсяг кримінальної процесуальної дієздатності, достатній для усвідомленого і добровільного укладення угоди у кримінальному провадженні;

в) перспективи виконання умов укладеної угоди. Цілком очевидно, що досягнення мети укладення угоди буде неможливим у разі, якщо її умови не виконуються сторонами. Погіршення стану психічного здоров'я особи, яка під час вчинення кримінального правопорушення вже страждала на психічний розлад, може ускладнити або унеможливити виконання нею взятих на себе за угодою обов'язків. Це може мати негативні наслідки не лише для засудженого (наприклад, призначення реального покарання та притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 389-1 КК), але і для потерпілого (який, можливо, не отримає компенсацію заподіяної шкоди). Отже, виконання угоди, укладеної з підозрюваним, обвинуваченим, який вчинив кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, у подальшому може бути ускладнене або неможливе, зважаючи на високий ризик погіршення стану його психічного здоров'я.

Отже, укладення та затвердження угоди з підозрюваним, обвинуваченим, щодо якого існують підстави вважати, що під час вчинення кримінального правопорушення він перебував у стані обмеженої осудності, не відповідає положенням процесуального закону та не забезпечує повноцінного застосування заходів кримінально-правового характеру до таких осіб. Зазначений умовивід орієнтований передусім на правозастосовну практику, в межах якої неможливість укладення угоди про визнання винуватості або угоди про примирення має бути врахована ще на етапі її ініціювання. Беручи до уваги дефекти волевиявлення, які можуть виникати у разі наявності в особи психічного розладу, цілком виправдано поширити аналогічний підхід на іншого учасника кримінального провадження, який також може бути стороною угоди – потерпілого, і визначати неможливим укладення угоди про примирення за його участю.

Список використаних джерел

1. Сенченко Н. М. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013. 224 с.

2. Ухвала Білозерського районного суду Херсонської області від 03 липня 2013 р. у справі № 648/1335/13-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/32228984.

3. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 29 лютого 2016 р. у справі № 761/2135/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/57741780.

4. Ухвала Новосанжарського районного суду Полтавської області від 19 січня 2022 р. у справі № 550/1040/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102605991.

5. Ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва від 12 листопада 2015 р. у справі № 490/10490/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/53638476.

6. Ухвала Рокитнянського районного суду Київської області від 12 квітня 2018 р. у справі № 375/390/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73350687.

7. Ухвала Магдалинівського районного суду Дніпропетровської області від 21 червня 2023 р. у справі № 179/897/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111672392.

8. Ухвала Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області від 27 серпня 2018 р. у справі № 188/762/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76081106.

Ткач Андрій Володимирович,
прокурор Печерської окружної прокуратури
міста Києва, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ УЧАСТІ В СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Широкомасштабне вторгнення рф обумовлює особливий характер функціонування правоохоронної системи та усіх її інституцій в цей складний для держави період. Вказані вимоги закріплені у ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», згідно яких у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність [1].

Одними із багатьох проблемних питань, з якими стикнулись правоохоронні органи у своїй практичній діяльності в умовах воєнного стану є забезпечення участі у судовому провадженні свідків та потерпілих, коли низка територій тимчасово окупована, здійснюються ракетно-бомбові удари та атаки ворожих БПЛА, чимало осіб є внутрішньо-переміщеними або взагалі покинули територію держави.

Згідно приписів ч. 1–2 ст. 23 КПК України, суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в

судовому засіданні, лише у випадках, передбачених цим Кодексом. Це допит у слідчого судді в порядку ст. 225 КПК України та показання свідка, потерпілого, які фіксувалися в умовах воєнного стану за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації під час досудового розслідування (ч. 11 ст. 615 КПК України) [2].

Крім того за змістом ч.3 цієї ж статті, саме на сторону обвинувачення покладено обов'язок забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом.

Чинним КПК передбачено деякі виключення, коли допускається проведення процесуальних дій у режимі відео-конференції. Відповідно до положень ч. 1 ст. 336 КПК України, судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у таких випадках:

1) неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження;

5) наявності інших підстав, визначених судом достатніми.

За ч. 2 ст. 336 КПК України, суд ухвалює рішення про здійснення дистанційного судового провадження за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження. У разі якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує, крім випадків здійснення дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану.

Положення ст. 336 КПК України не конкретизують які саме засоби зв'язку дозволено використовувати учасникам дистанційного процесу. Проте за загальними нормами цієї статті, застосовувані в дистанційному судовому провадженні технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення і звуку, дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження, а також інформаційну безпеку. Учасникам кримінального провадження має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового провадження, ставити запитання і отримувати відповіді, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені цим Кодексом.

Хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису. Особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо впізнати.

Крім того, нормами цієї ж ст. 336 КПК України передбачено, що дистанційне судове провадження може здійснюватися в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій під час здійснення судового провадження з будь-яких питань, розгляд яких віднесено до компетенції суду.

Проте, проаналізувавши положення ст. 336 КПК України можемо зробити проміжний висновок, що кримінальне процесуальне законодавство в цій частині не містить конкретної вказівки на технічні засоби, якими допускається користуватись під час судового розгляду учаснику, який перебуває поза межами залу судового засідання, що породжує неоднорідну судову практику в наданні дозволу на використання власних технічних засобів зв'язку [2].

Вказане питання, зокрема порушується і у Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2022 рік, де зазначено, що в Україні наразі відсутнє належне правове регулювання, яке передбачало б можливість здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні у режимі відеоконференції під час судового провадження за допомогою власних технічних засобів учасників процесу. Поряд із тим Уповноваженим встановлено, що Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яке затверджено рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21, не обмежує можливість проведення відеоконференції поза межами приміщення суду за допомогою власних технічних засобів окремим видом судочинства, а тому припускає можливість такого застосування і в межах кримінального процесу. За змістом Щорічної доповіді вказано, що цю проблему на підзаконному рівні намагався розв'язати Верховний Суд. А саме ВС рекомендував у листі від 03.03.2022 № 2/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» у випадках, якщо через об'єктивні обставини учасник кримінального провадження не може брати участь у засіданні в режимі відеоконференцзв'язку за допомогою технічних засобів, визначених КПК України, як виняток можна допускати участь такого учасника в режимі відеоконференцзв'язку за допомогою інших засобів, при цьому роз'яснивши такому учаснику його процесуальні права та обов'язки.

З метою забезпечення розумності строків розгляду кримінального провадження деякі суди застосовують вказані рекомендації ВС та проводять судові засідання, дозволяючи застосування власних технічних

засобів прокурорам, адвокатам, потерпілим, свідкам. Зокрема програми «EasyCon», «ZOOM» та інші [3].

Проте у правозастосовній практиці є і негативні приклади скасування судових рішень судом касаційної інстанції, у випадках коли апеляційний суд не дотримався положень ст.336 КПК України та провів судовий розгляд за участі адвоката, який вийшов на зв'язок поза зоровим контактом звичайним телефоном. Як зазначається у постанові колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 13 червня 2023 року у справі № 225/127/17, за вироком місцевого суду троє обвинувачених у заволодінні майном були засуджені до дев'яти років позбавлення волі з конфіскацією майна. Рішення ними було оскаржено в апеляційному суді, який залишив вирок у силі. Проте під час розгляду касаційної скарги засуджених з'ясувалось, що апеляційний суд розглядав провадження за участю захисника в телефонному режимі, оскільки той не міг під'єднатись за допомогою відеоконференцзв'язку. Крім того ВС зазначив, скасовуючи вказане рішення, що, апеляційний суд не прийняв ухвалу щодо участі захисника в режимі відеоконференції, як того вимагає КПК України, а у рішенні про залишення вироку без змін апеляційний суд безпідставно зазначив, що захисник брав участь у режимі відеоконференції. ВС скасував рішення апеляційного суду з вказаних підстав та повернув справу на новий розгляд [4].

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що триваючий воєнний стан спонукає законодавців якнайшвидше усунути цю прогалину у кримінальному процесуальному законодавстві, зокрема у ст. 336 КПК України, конкретизувавши можливість здійснення допиту під час судового провадження у режимі відеоконференції за допомогою власних технічних засобів учасників процесу, які мають належний захист, зображення та звук.

Наразі згідно відомостей офіційного вебпорталу Верховної Ради України відповідний проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» (реєстр. № 8219), який враховує вказану проблематику, проголосований у першому читанні, проте станом на момент підготовки зазначеного матеріалу не набув чинності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2022 рік адресована Верховній Раді України. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf#page=19&zoom=100,76,756.

4. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 13 червня 2023 року у справі № 225/127/17 (провадження № 51-3295 км 22) URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/111614175?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.90900248.3245426.1698180071.

5. Офіційний вебпортал парламенту України URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=8219&conv=9.

Туманянц Ануш Робертівна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ МІРКУВАННЯ

У сучасних реаліях в умовах повномасштабної агресії РФ проти України перед законодавцем постали серйозні виклики у всіх сферах суспільного життя. Відданість нашої держави ідеалам верховенства права, визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю актуалізувала необхідність вирішення питання забезпечення розумного балансу державних та суспільних інтересів та створення гарантій прав і законних інтересів особи під час дії особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Системний аналіз кримінального процесуального законодавства дозволяє констатувати наявність у кримінальному процесі загального порядку застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та продовження його строків (гл. 18 КПК) та екстраординарного порядку застосування та продовження цього запобіжного заходу в умовах воєнного стану (розділ IX^{-1} КПК), який по суті є винятком із ключових правил застосування тримання під вартою, що встановлені національним та міжнародним законодавством. Адже для загального порядку характерним є вирішення питання про продовження запобіжного заходу щодо обвинуваченого судом за клопотанням сторони обвинувачення або захисту (ч. 1 ст. 331 КПК) відповідно до нормативних приписів глави 18 КПК (ч. 2 ст. 331 КПК), які регламентують процедуру застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні. Безумовно, загальний порядок тримання під вартою та продовження його строків базується на міжнародних стандартах та враховує правові позиції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який неодноразово у контексті дотримання положень ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) акцентував увагу на недопустимості

автоматичного продовження строків тримання особи під вартою без перевірки існування нових або дії попередніх ризиків та оцінки доцільності подальшого позбавлення особи свободи в рамках кримінального провадження (рішення у справі «Шишков проти Болгарії» від 09.01.2003 (§ 66) [1].

Зазначимо, що ЄСПЛ вже звертав увагу нашого законодавця, що будь яка концепція «автоматичної законності» позбавлення свободи несумісна з принципами Конвенції і немає сумніву, що п. 4 ст. 5 Конвенції є процесуальною гарантією та засобом юридичного захисту проти такого тримання під вартою [2]. У свою чергу, висловлені ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» від 10.02.2011 [3] зауваження були враховані у Рішенні Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 23.11.2017 № 1-р/2017, яким положення третього речення частини третьої статті 315 КПК було визнане неконституційним в частині, що передбачає поширення продовження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а саме запобіжних заходів у виді домашнього арешту чи тримання під вартою, обраних під час досудового розслідування без клопотань учасників кримінального провадження, зокрема прокурора, та без перевірки судом обґрунтованості підстав для їх застосування, за яких такі запобіжні заходи були обрані на стадії досудового розслідування [4].

За змістом ч. 6 ст. 615 КПК у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому КПК порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці.

Необхідно зазначити, що наша держава була вимушена відступити від виконання певних міжнародно-правових зобов’язань у галузі прав людини, що обумовлено об’єктивною неможливістю дотримання міжнародних стандартів через повномасштабну агресію РФ проти України. Відповідно до вимог ч. 1 ст. 15 Конвенції, під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, держава може вживати заходів, що відступають від її зобов’язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов’язанням згідно з міжнародним правом [5]. Таким чином, застосування передбаченої ч. 6 ст. 615 КПК процедури, якою дозволяється автоматичне продовження дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в умовах воєнного стану, є одним із наслідків відступу України від своїх зобов’язань на підставі ст. 15 Конвенції.

Разом із тим зауважимо, що сам факт запровадження воєнного стану не повинен нівелювати можливість застосування та продовження дії найсуворішого запобіжного заходу у загальному порядку за правилами глави 18 КПК з дотриманням міжнародних стандартів. Зазначене має важливе значення задля розуміння

пропорційності запроваджених змін у контексті їх відступу від конвенційних положень, адже, як випливає безпосередньо зі змісту ч. 1 ст. 15 Конвенції, співмірність заходів, які застосовуються під час відповідного відступу, їх відповідність гостроті надзвичайної ситуації є умовою відступу від дотримання прав за міжнародно-правовими зобов'язаннями.

Зважаючи на це, видається можливим застосування диференційованого підходу, встановлюючи у кожному конкретному випадку можливість/неможливість розгляду клопотання про продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у змагальному судовому засіданні за особистої участі особи тощо. На наш погляд, з метою забезпечення загального порядку вирішення питання про продовження строку тримання під вартою в умовах воєнного стану, з метою забезпечення реалізації поточного судового контролю, альтернативою може бути варіант зміни підсудності розгляду такого клопотання судом у найбільш територіально наближеному регіоні, де не тривають активні бойові дії, або застосування технологій відеоконференції.

За відсутності об'єктивної можливості в умовах воєнного стану продовжити строк тримання під вартою у загальному порядку, передбаченому статтями 199, 331 КПК, може бути застосований екстраординарний порядок продовження тримання під вартою, передбачений ч. 6 ст. 615 КПК, до вирішення відповідного питання судом. Тобто клопотання про продовження строку тримання під вартою фактично не розглядається, тому суд не оцінює докази сторони обвинувачення щодо продовження існування раніше встановлених ризиків чи появи нових, та докази сторони захисту на їх спростування. Втім, виходячи зі змісту ч. 6 ст. 615 КПК, такий розгляд має бути забезпечено за наявності у суду відповідної можливості, в тому числі і технічної. У будь-якому разі автоматичне продовження строку тримання під вартою має часові межі – до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці. На наш погляд, по суті йдеться про обов'язок суду протягом найкоротшого розумного строку у разі поновлення можливості розглянути клопотання про продовження строку тримання особи під вартою в порядку, встановленому ст. 331 КПК України, та постановити відповідну ухвалу. При цьому передбачений ч. 6 ст. 615 КПК двомісячний строк є граничним, тому до його закінчення питання щодо продовження строку тримання обвинуваченого під вартою *обов'язково* має бути розглянуте судом у порядку ст. 331 КПК. У разі неможливості забезпечення судового розгляду клопотання про продовження строку тримання під вартою протягом двох місяців запобіжний захід має бути скасованим.

Сказане дозволяє дійти висновку про те, що застосування процедури ч. 6 ст. 615 КПК є допустимою у разі встановлення сукупності умов, наявність яких забезпечує законність порядку продовження тримання під вартою під час воєнного стану. Втім у разі

поновлення можливості розглянути клопотання про продовження строку тримання особи під вартою в порядку, встановленому ст. 331 КПК України, суд має постановити відповідну ухвалу у загальному порядку з дотриманням міжнародних стандартів забезпечення права на свободу та особисту недоторканність.

Список використаних джерел

1. Case of Shishkov v. Bulgaria 09/01/2003 (Application № 38822/97). URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-60879.

2. Справа «Чанєв проти України» (заява № 46193/13) : рішення Європ. Суду з прав людини від 9 жовт. 2014 р., остаточне 09/01/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 18. Ст. 513.

3. Рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» від 10.05.2011 (заява № 40107/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text.

4. Рішення Конституційного Суду України № 1-р/2017 від 23.11.2017 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#n63.

5. Туманянц А. Р., Крицька І. О. Реалізація Україною права на відступ від статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: прецедентна практика Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні та вітчизняні реалії в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №5. С. 603–607. URL:http://www.lsej.org.ua/5_2022/145.pdf.

Фігурський Володимир Михайлович,
доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук, доцент

ФІКЦІЯ ЯК ЗАСІБ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Нерідко, з певною метою, факт, що не існує, позиціонують як реальний, дійсний, хоча, насправді, його немає. Такий реально неіснуючий факт називають фікцією (з лат. *fictio* – вигадка, щось вигадане). Фікції є невід'ємним елементом людської діяльності. Не є винятком і правозастосування, для якого не зайва фраза *fictio est contra veritatem, sed pro veritate habetur* – хоча фікція проти істини, вона вважається істиною.

Водночас для кримінального процесуального доказування характерний інший латинський вислів *fictio cedit veritati* – фікція є шляхом до права. Інакше кажучи, фікція втрачає свою юридичну силу, коли вона протиставляється істині. Фікція є різновидом неправди [1, с. 727].

Справді, законодавець свідомо приймає очевидну неправду за правду, а також приймає певні твердження за правдиві, без огляду на те, що вони відповідають дійсності. При використанні фікції застосування доказів протилежного унеможливлюється.

Тому в кримінальному провадженні її слід застосовувати лише у виняткових, поодиноких випадках, коли мета доказування не може бути досягнута іншими засобами. Фікція, як певний юридичний технічний засіб у праві загалом і в кримінальному судочинстві зокрема, може бути корисною лише в тому випадку, якщо законодавець чи правозастосовувач чітко усвідомлюють хибність правової норми і, розуміючи це, використовують таку норму свідомо, відкрито, чітко в пошуках конкретного правового результату. В іншому випадку неправда, вбудована у зміст вигадки, служить свідомим введенням в оману, відтак не сприяє встановленню істини [1, с. 736].

Фікція – це засіб процесуального доказування, що полягає у створенні вигаданого нормативного положення, яке вводиться у сферу кримінального провадження і виконує роль юридичного факту з метою виникнення, зміни та припинення кримінальних процесуальних правовідносин.

Фікція використовується у доказуванні вимушено, оскільки неповнота відомостей про обставини і факти, яку неможливо усунути під час кримінального провадження, породжує невизначеність. У цьому її схожість з аналогією. Водночас фікція є засобом юридичної техніки, натомість аналогія – прийомом подолання прогалин у правозастосуванні. Окрім того, якщо фікція однаково трактує протилежності (правду і не правду, ілюзію та реальність), то аналогія стосується лише подібних правовідносин. До того ж, якщо для застосування аналогії у кримінальному провадженні суб'єктам, які його ведуть, необхідно дотримуватися низки умов, то для запровадження фікції законодавець нічим не обмежений. Насамкінець, вдаючись до фікції, законодавець формалізує певні обставини і факти у вигляді норм права. Звідси фікція розрахована на неодноразовість застосування і поширюється на неперсоніфіковане коло суб'єктів. Завдяки цьому прийому юридичної техніки вигадки набувають правового значення, полегшуючи кримінальне процесуальне доказування, забезпечуючи стабільність і гнучкість, а відтак ефективність правового регулювання. Законодавець вдається до фікції у випадку неефективності інших засобів юридичної техніки та за необхідності результату пізнання.

Фікцією є визнання у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України чоловіка і дружини близькими родичами. Хоча згідно з ч.ч. 1–3 ст. 26 СК України у шлюбі між собою не можуть перебувати особи, які є родичами прямої лінії споріднення, рідні (повнорідні, неповнорідні) брат і сестра, двоюрідні брат та сестра, рідні тітка, дядько та племінник, племінниця.

Прикладом фікції є можливість визнання потерпілим іншої особи (осіб), ніж ту, якій кримінальним правопорушенням

безпосередньо заподіяно шкоду. Відповідно до ч. 6 ст. 55 КПК України якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливлює подання нею відповідної заяви, … потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб.

Ще один приклад фікції. Згідно з ч. 7 ст. 117 КПК України якщо закінчення строку, який обчислюється днями або місяцями, припадає на неробочий день, останнім днем цього строку вважається наступний за ним робочий день. У цьому випадку останнім визнається не відповідний день календарного обчислення строку, а день, який завідомо таким не є.

Наступний приклад. Повістка про виклик особи, стосовно якої існують достатні підстави вважати, що така особа виїхала та (або) перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, у випадку обґрунтованої неможливості вручення їй такої повістки в загальному порядку, публікується в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора. Особа вважається такою, яка належним чином повідомлена про виклик, з моменту опублікування повістки про її виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора (ч. 8 ст. 135 КПК України). В описаному прикладі фактичне невручення повістки про виклик особи прирівнюється до її належного виклику.

Окремі підстави для закриття кримінального провадження також містять фікцію. Так, відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу. Хоча в діянні особи наявні ознаки кримінального правопорушення, кримінальне провадження не завершується її притягненням до кримінальної відповідальності.

Фікція закріплена і у ч. 2 ст. 399 КПК України, відповідно до якої, якщо особа усунула недоліки апеляційної скарги у строк, встановлений суддею-доповідачем, вона вважається поданою у день первинного її подання до суду апеляційної інстанції. Тобто день подання виправленої апеляційної скарги прирівнюється до дня її надіслання до апеляційної інстанції.

Тож для кримінального процесуального регулювання фікція є поширеним прийомом юридичної техніки. Понад те, з вищенаведених положень кримінального процесуального закону випливає, що метою запровадження фікцій у правове регулювання та їх використання у правозастосуванні є захист прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

До використання фікцій у доказуванні вдається й зарубіжний законодавець.

Для прикладу, у приписах КПК Республіки Польща закріплені формальні доказові конструкції, як-от: оприлюднення доказів *(ujawnienie dowodu)*, визнання доказу оприлюдненим *(uznanie dowodu za ujawniony)*, що дають можливість дослідження в суді похідних доказів без необхідності безпосереднього сприйняття судом первинних доказів. Для прикладу, згідно з § 2 art. 442 цього кодексу у разі направлення справи на новий судовий розгляд, суд першої інстанції, здійснюючи провадження у межах доказів, які не пов'язані із скасуванням судового рішення, може обмежитися їх оприлюдненням [2]. Під оприлюдненням розуміють інформацію про зміст доказів, яка подана усно головуючим під час судового розгляду. Йдеться про правову фікцію повідомлення про зміст доказів, оскільки головуючий обмежується твердженням, що визнає конкретні докази оприлюдненими (проте фактично їх не оприлюднює), про що зазначається у протоколі судового засідання [3, с. 370–371].

Список використаних джерел

1. Panomariovas A. The legal fiction in criminal proceedings – is it historical anachronism or objectively conditional nessecity? *Jurisprudence*. 2011. № 18 (2). С. 725–738.

2. Kodeks postępowania karnego. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf.

3. Klejnowska M., Kłak C.P., Rogalski M., Sobolewski Z., Sowiński P.K. Proces karny. Część ogólna. 2. wydanie. Warszawa: Wolters Kluwer, 2012. 421 c.

Хабло Оксана Юріївна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ У РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Виклики, з якими стикнулася наша держава під час війни, зумовили необхідність адаптації вітчизняного законодавства до нових реалій. Трансформацій зазнала і процесуальна форма обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час дії воєнного стану. Зокрема, відбулося розширення повноважень сторони обвинувачення. Так, з серпня 2014 року до квітня 2022 року під час розслідування терористичних злочинів прокурор міг приймати рішення про тримання особи під вартою на строк до 30 діб; з квітня до серпня 2022 року таке рішення уповноважений був приймати керівник органу прокуратури, а строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду було збільшено з 72 до 216 годин, з серпня 2022 року вказані особливі

порядки затримання та тримання під вартою в період воєнного стану були скасовані. Особливостями процесуальної форми затримання особи у період дії воєнного стану на сьогоднішній день є збільшення строку повідомлення про підозру затриманій особі (не 24 годин, як це передбачено для загальної процедури, а 48 годин), визначення додаткової підстави затримання (можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності), можливість дистанційної участі затриманої особи у розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу (із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку) (п. 6 ч. 1 та ч. 7 ст. 615 КПК України) [1].

Втім, регламентація процесуальної форми досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного стану є складним законотворчим процесом, який потребує захисту як інтересів особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень, так і інтересів підозрюваного, обвинуваченого як учасника кримінального провадження, який має права, гарантовані Конституцією України та Європейською конвенцією з прав людини.

Про пошук збалансованої моделі кримінального провадження в умовах воєнного стану свідчать перманентні зміни та доповнення до ст. 615 КПК України. Так, протягом 2021–2023 років до вказаної норми вносилися зміни відповідно до законів України від 27 квітня 2021 року, 3 березня 2022, 15 березня 2022 року, 14 квітня 2022 року, 27 липня 2022 року, 23 серпня 2023 року.

Втім, ці зміни не лише запроваджували нові правила поведінки під час досудового розслідування, а і відміняли ті, які були запроваджені попередніми законами. Серед причин такого безсистемного законотворчого процесу варто назвати відсутність засадничої, концептуальної візії кримінальної процесуальної форми в обставинах, зумовлених військовою агресією чи іншими надзвичайними подіями.

Для визначення найбільш виваженого підходу до регламентації кримінальної процесуальної форми здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану доцільно провести аналіз кримінального процесуального законодавства країн, які мали справу з терористичними злочинами. Адже з безпосередньою військовою агресією більшість цивілізованих країн не стикалися після закінчення другої світової війни.

Насамперед, слід зауважити на досвіді Великої Британії, де в другій половині XX сторіччя було здійснено 43649 нападів з використанням вибухівки та вогнепальної зброї. Так, у період підвищеної терористичної загрози у Великобританії поліції надавалося право тримати особу під вартою без доставлення її до суду протягом семи днів. Метою збільшення строку затримання без рішення суду визнавалося забезпечення таємниці розслідування, так як слухання справи у суді зумовлює розголос методів розслідування. Під час щорічного продовження дії закону «Про запобігання тероризмові» зауважувалося, «що, з урахуванням проблем, властивих роботі із

запобігання терористичним актам і їх розслідування, подальше використання особливих повноважень для арешту і тримання під вартою є обов'язковою умовою» [2]. Пропозиції щодо передачі суду повноважень з прийняття рішення про продовження строку тримання під вартою відхилялися з тих причин, що інформація, на якій ґрунтуються такі рішення, має надзвичайно конфіденційний характер і не може бути розголошена особам, які перебувають під вартою, чи їхнім юридичним консультантам [2].

Тобто, факт посилення тероризму у Великобританії зумовив необхідність першочергового захисту інтересів суспільства та держави, в тому числі, і шляхом надання додаткових повноважень стороні обвинувачення щодо обмеження права на свободу та особисту недоторканність осіб, які підозрювалися у вчиненні терористичних актів.

В той же час, британській судовій практиці відомі справи під назвою «Гілфордська четвірка» та «Магуайрська сімка» – збірні імена двох груп, чиї звинувачення за вибухи були скасовані після того, як особи відбули по 15–16 років ув'язнення [3]. Однією з причин винесення такого несправедливого судового рішення визнана можливість затримання протягом семи днів без доставлення до суду, адже в цей період затримані були піддані тиску з метою їх зізнання, на якому і будувалося все подальше звинувачення [3].

У 2000 році вказані вище правила затримання було змінено. Поліції надано право затримувати підозрюваних не більше ніж на 48 годин, причому через кожні 12 годин доцільність подальшого тримання під вартою розглядається офіцером вищого рівня, на підставі письмового рапорту про причини залишення затриманого під вартою. Після закінчення 48 годин будь-яке продовження терміну затримання має санкціонуватися суддею на підставі відповідних пояснень з вказівкою про те, які слідчі дії ще не закінчені, які результати цих слідчих дій очікуються протягом додаткового часу тримання під вартою та для з'ясування яких питань буде проводитися допит затриманого у цей час. За наявності вагомих підстав затриманому може бути відмовлено у доступі до адвоката, обраного ним самим, однак у таких випадках йому має бути негайно надано інший адвокат [4, с. 100].

Вищенаведене свідчить, що в умовах підвищеної загрози інтересам суспільства та держави при визначенні кримінальної процесуальної форми пріоритет зміщується на користь повноважень осіб, які здійснюють розслідування.

В Іспанії, яка також тривалий час потерпала від терористичних актів, за загальним правилом суд може санкціонувати утримання підозрюваних під вартою на мінімальний строк, необхідний для вжиття невідкладних заходів з метою перешкоджання ризикам ухилення від відповідальності. Затриманого має бути звільнено або доставлено до судді не пізніше ніж через 72 години після затримання (статті 509 та 520 КПК Іспанії). Разом з цим, у провадженнях, що стосуються збройних банд, терористичних угруповань або повстанців, термін затримання

може бути продовжений на час, необхідний для проведення розслідування, але не більше 48 годин. Утримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом без судового рішення не може тривати довше 5 діб. Виключно для справ про тероризм передбачена можливість за рішенням суду повторного позбавлення підозрюваного контактів із зовнішнім світом. Допустимий сукупний строк тримання особи під вартою без зв'язку із зовнішнім світом становить 13 діб, що включає 5 діб, протягом яких підозрюваний може перебувати в поліції [4, с. 98].

Гарантією недопущення жорстокого поводження є право затриманого на медичний огляд (ст. 520 КПК Іспанії). Разом з цим особа, затримана за підозрою в тероризмі і яка утримується за розпорядженням судді під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, має право консультуватися тільки з призначеним їй адвокатом, але не може обрати адвоката самостійно, а також не може мати контактів з іншими особами у початковий період затримання (ст. 527 КПК Іспанії). Варто зауважити, що заборона залучення приватних адвокатів на початковому етапі тримання під вартою була визнана виправданою у зв'язку з тим, що заарештованим членам терористичної організації правову допомогу надавали юристи, пов'язані з цією організацією, що спричиняло шкоду розслідуванню [4, с. 100].

Вищенаведене свідчить, що кримінальне процесуальне законодавство країн, які мали справу із систематичними терористичними актами, реагує на ці загрози шляхом запровадження особливих процедур при розслідуванні цих злочинів. Такі особливості стосуються збільшення строків затримання особи без повідомлення її підозри/обвинувачення чи без доставлення до суду, та особливі процедури залучення захисника.

Отже, регламентація процесуальної форми досудового розслідування в умовах воєнного чи надзвичайного стану є складним законотворчим процесом, який потребує врахування як інтересів держави та суспільства щодо розслідування кримінальних правопорушень, так і прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого. При цьому необхідно дотримуватися вимоги пропорційності, яка передбачає, що будь-які обмеження основоположних прав і свобод можливі у межах, що є необхідними для нормального функціонування демократичного суспільства, а наслідки таких обмежень, не повинні бути надмірними та мають суворо обумовлюватися метою, що переслідується. Разом з цим, слід відмітити, що при визначенні балансу між інтересами суспільства, яке потерпає від терористичної чи військової агресії, та інтересами окремої особи, яка підозрюється у вчиненні таких злочинів, пріоритет має зміщуватися на користь публічних інтересів суспільства та держави.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775.

2. Справа «Броуган та інші проти Сполученого Королівства» (Case of Brogan and Others v. the United Kingdom) / Практика

Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2001. № 4. URL: http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=430.

3. Гілдфордська четвірка і Магуайрська сімка / Вікіпедія. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/.

4. Обзор дел о терроризме: ООН. Нью-Йорк. 2010. URL: https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/Digest_of_Terrorist_Cases.

Харченко Сергій Володимирович,
старший викладач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В УКРАЇНІ

Згідно до положень Конституції України: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. В Україні визнається і діє принцип верховенства права [1]. Тому кожна особа має право на дотримання прав і у сфері екстрадиції, так Україна має встановлену систему правил та процедур для екстрадиції осіб, які переховуються на її території та є об'єктом кримінального переслідування або виконання покарання за кримінальний злочин, здійснений у іншій країні.

Екстрадиція є процесом передачі особи з однієї країни в іншу з метою проведення кримінального переслідування або виконання покарання за злочин, вчинений у країні, що заявляє екстрадицію. Цей інститут має на меті забезпечення справедливості, запобігання безкарності та співробітництва між державами у сфері боротьби зі злочинністю.

Якщо звертатися до національного законодавця, то дефініція екстрадиції була написана наступним чином. Видача особи (екстрадиція) – видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави (ч. 1 ст. 541 КПК України) [2].

Словник термінів тлумачить поняття «видача злочинців (екстрадиція)» як видачу однією державою іншій свого громадянина, іноземного громадянина або особи без громадянства [7, с. 58].

У ст. 1 Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13.12.1957 [5] зазначено, що договірні Сторони зобов'язуються видавати одна одній, з урахуванням положень та умов, викладених в цій Конвенції, всіх осіб, які переслідуються компетентними органами запитуючої Сторони за вчинення правопорушення або які розшукуються

зазначеними органамиз метою виконання вироку або постанови про утримання під вартою.

В Україні правове регулювання екстрадиції здійснюється через такі нормативно-правові акти:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України визначає загальні принципи та процедури, які стосуються екстрадиції. Зокрема, статті 573–594 КПК України визначають процедуру екстрадиції, вимоги до заявок про екстрадицію, права та обов'язки сторін у процесі екстрадиції [2].

2. Національне законодавство України щодо питань екстрадиції.На законодавчому рівні закріплені загальні принципи та процедури екстрадиції в Україні, а саме містяться вимоги щодо заявок про екстрадицію, процедури розгляду заявок, відмови в екстрадиції та інші правила, що стосуються екстрадиції. Ці закони врегульовують взаємовідносини між Україною та іншими державами у сфері екстрадиції [3, 4].

3. Міжнародні договори. Україна уклала ряд міжнародних договорів з іншими країнами, що регулюють питання екстрадиції. Ці договори встановлюють взаємовідносини між країнами стосовно передачі осіб та виконання рішень щодо екстрадиції. Наприклад, Україна є стороною Європейської конвенції про екстрадицію 1957 року та має договори про екстрадицію з багатьма країнами світу.

Ці нормативно-правові акти визначають процедуру екстрадиції, встановлюють вимоги до заявок про екстрадицію, права та обов'язки сторін, що залучені до процесу екстрадиції. Вони забезпечують правовий фундамент для реалізації процедури екстрадиції в Україні та визначають взаємовідносини з іншими державами у цій сфері.

Процедура екстрадиції є складним процесом, який включає в себе кілька етапів та вимагає співробітництва між державами. Основні принципи та обов'язки сторін, які відповідають за екстрадицію, визначені у міжнародних договорах, законодавстві кожної країни та відповідних правових актах. Ось загальна схема процедури екстрадиції:

1. Заявка про екстрадицію. Держава, що бажає екстрадувати особу, подає письмову заявку в компетентний орган держави, в якій знаходиться підозрювана або засуджена особа. Заявка повинна містити інформацію про злочин, за який особа переслідується, та докази, які підтверджують достатність підстав для екстрадиції.

2. Перевірка документів. Компетентні органи держави, в якій знаходиться підозрювана або засуджена особа, перевіряють заявку та документи, надані в підтримку екстрадиції. Вони переконуються, що вимоги, встановлені законом, виконані, та проводять перевірку правової підстави для екстрадиції.

3. Рішення щодо екстрадиції: Після перевірки документів компетентні органи вирішують, чи задовольнити заявку про екстрадицію. Якщо вони приймають рішення про позитивне розглядання заявки, вони видають офіційне рішення про екстрадицію.

4. Апеляційна процедура. Особа, щодо якої було прийнято рішення про екстрадицію, має право оскаржити це рішення у відповідних судових органах. Суд розглядає апеляційну заяву та приймає рішення щодо легальності та обґрунтованості екстрадиції.

5. Передача особи. У разі позитивного рішення щодо екстрадиції, особа передається в країну, яка подала заявку. Це може відбуватися шляхом доставки особи компетентними органами або за домовленістю між державами.

Принципи, які визначають процедуру екстрадиції, включають:

1. Принцип подвійної кримінальної кваліфікації. Екстрадиція може бути здійснена лише за умови, що злочин, за який особу переслідують, є злочином за законами обох держав – держави, яка подає заявку про екстрадицію, та держави, в якій знаходиться особа.

2. Принцип взаємності. Екстрадиція здійснюється на взаємності між державами. Це означає, що держава, яка подає заявку про екстрадицію, повинна бути готова екстрадувати особу, якщо вона буде перебувати на її території та буде вчиняти злочини, які підпадають під її юрисдикцію.

3. Принцип недопущення політичного переслідування. Екстрадиція не може бути здійснена за злочини політичного характеру. Цей принцип має на меті запобігання використанню екстрадиції для політичних мотивів або переслідування осіб з політичних міркувань.

Також, міжнародною практикою з питань здійснення допомоги у кримінальних правопорушеннях вироблено принципи екстрадиції. До таких принципів належать: 1) екстрадиційність злочину–злочин має входити до списку злочинів, за вчинення яких можна вимагати видачі злочинця; 2) подвійність підсудності – діяння, за вчинення якого переслідується особа, повинно бути кваліфіковано як злочинне в законодавстві обох держав; 3) спеціалізація (конкретність) – видана особа повинна піддаватися кримінальному переслідуванню за той злочин, у зв'язку з яким вона була видана; 4) взаємність сторін – на підставі поданих у запиті запитуючої сторони запевнень слід очікувати, що в аналогічній ситуації такі держави будуть діяти подібним чином; 5) універсальне переслідування – кримінальному переслідуванню підлягають особи, незалежно від місця вчинення злочину або їх громадянства (за вчинення міжнародних злочинів, наприклад тероризму); 6) невідворотність покарання – держава, яка є учасником Конвенцій (договорів) щодо боротьби зі злочинами, на території якої виявлений злочинець, має видати його або передати справу відповідним органам для кримінального переслідування такої особи; 7) принцип невидачі власних громадян іншій державі – але у договорах і конвенціях, ратифікованих державами, є держави – прихильники такої видачі та держави – прихильники невидачі своїх громадян. У видачі відмовляється і в тих випадках, коли відповідно до законодавства однієї зі сторін кримінальне переслідування не може бути розпочате або вирок не може бути приведений у виконання внаслідок закінчення строку давності або з іншої

законної підстави; 8) принцип невидачі політичних злочинців – у видачі може бути відмовлено у випадку, коли особа переслідується з політичних мотивів за скоєння кримінального правопорушення [8, с. 30].

Обов'язки сторін у процедурі екстрадиції включають:

– Запобігання безпідставним та недискримінаційним екстрадиціям.

– Забезпечення прав особи, щодо якої подана заявка про екстрадицію, включаючи право на справедливий суд, право на захист та право на недоторканість.

– Виконання рішень щодо екстрадиції відповідно до міжнародних договорів та національного законодавства.

У підсумку зазначимо, що процес екстрадиції є дуже складним явищем, яке хоч і регулюється національним законодавством та міжнародними договорами, але має дуже багато нюансів, проблем та неточностей, які приводять великих проблем у правоохоронній сфері, міжнародних відносинах і тд. Нами було досліджено погляд законодавця на визначення «екстрадиції», проаналізовано процедуру «екстрадиції» та принципи, які повинні притримуватися всі сторони, під час даної процедури.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1957 рік, Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції: Верховна Рада України; Закон від 16.01.1998 № 43/98-ВР. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43/98-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Про приєднання України до Конвенції про екстрадицію: Верховна Рада України; Закон від 18.10.2022 № 2674-IX. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2674-20#n2.

5. Європейська конвенція про видачу правопорушників. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 13.12.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text.

6. Конвенція про екстрадиціюМіжнародний документ,підписаний 26 грудня 1933 року у місті Монтевідео. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_001-33#n2.

7. Правознавство: словник термінів / під ред. В. Г. Гончаренка. К.: Юрисконсульт, КНТ, 2007. 636 с.

8. Порядок направлення запитів з надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні: метод. Рекомендації / Кол. авт. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 44 с.

Чурікова Ірина Володимирівна,
доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Гаврилюк Людмила Володимирівна,
т.в.о. начальника 3-го НДВ науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, старший дослідник

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕЛІКУ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ВИКОРИСТАНІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗЛОЧИНУ

Запровадження законодавцем інституту досудового розслідування кримінальних проступків створило в законодавстві та правозастосовній практиці неузгодженості стосовно порядку використання у кримінальному провадженні щодо злочину доказів, зібраних у кримінальному провадженні щодо кримінальному проступку.

Так, згідно зі ст. 298[1] КПК України процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених у ст. 84 КПК України, також є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, винесеної за клопотанням прокурора [1].

Тобто у ст. 298[1] КПК України законодавець визначив перелік процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, які не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, винесеної за клопотанням прокурора.

Проте на сьогодні судова практика досить неоднозначна з приводу визначення переліку джерел доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, які можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину.

Зокрема, в ухвалі Деснянського районного суду міста Києва зазначено, що внаслідок перекваліфікації дій ОСОБИ _4 із ч. 1 ст. 309 КК України на ч. 2 ст. 309 КК України кримінальне провадження на підставі ч. 4 ст. 218 КПК України було передано за підслідністю з відділу дізнання до слідчого відділу Деснянського УП ГУНП у

м. Києві. Під час розслідування цього кримінального провадження відділом дізнання Деснянського УП ГУНП у м. Києві проведено низку слідчих та процесуальних дій, у результаті чого виявлено такі джерела доказів: протокол огляду місця події, постанови про призначення груп дізнавачів та прокурорів, доручення в порядку ст. 40 КПК України, протоколи допитів свідків, постанова про призначення судової експертизи, висновок експерта, постанова про визнання речовим доказом, постанова про перекваліфікацію кримінального правопорушення, матеріали, що характеризують ОСОБА_4.

Прокурор у клопотанні вказав, що зібрані під час дізнання докази не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, винесеної за клопотанням прокурора, і просив слідчого суддю визнати процесуальним джерелом доказів у цьому кримінальному провадженні та надати можливість використання у кримінальному провадженні щодо злочину докази, зібрані у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку.

У задоволені клопотання прокурора про надання дозволу на використання у кримінальному провадженні щодо злочину доказів, зібраних у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку, слідчим суддею було відмовлено. Слідчий суддя аргументував своє рішення тим, що з переліку доказів, на використання яких прокурор просить надати дозвіл у клопотанні, жоден не підпадає під перелік процесуальних джерел доказів, зазначених у ст. 298[1] КПК України, та, ураховуючи, що вони отримані під час здійснення досудового розслідування в межах цього ж кримінального провадження та передбачені ст. 84 КПК України, такі докази не потребують додаткового дозволу слідчого судді для їх використання.

Отже, ухвалюючи рішення про звернення з клопотанням про використання у кримінальному провадженні щодо злочину джерел доказів, зібраних у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку, прокурор повинен урахувати, що докази, які відповідають вимогам ст. 84 КПК України й зібрані в межах одного кримінального провадження, розслідуваного щодо проступку у разі зміни кваліфікації та/або підслідності органу досудового розслідування, не входять до визначеного ст. 298[1] КПК України переліку і визнання процесуальними джерелами доказів на підставі ухвали слідчого судді не потребують, оскільки є такими в силу закону [2]. Таку саму аргументацію навів в ухвалі і слідчий суддя Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області у Справі № 686/21768/22 [3].

Протилежною є позиція слідчого судді Луцького міськрайонного суду Волинської області. Так, у кримінальному провадженні прокурор виніс постанову про перекваліфікацію кримінального правопорушення з ч. 1 на ч. 2 ст. 185 КК України, змінив підслідність указаного правопорушення, а здійснення досудового розслідування доручив СВ Луцького РУП ГУНП у Волинській області. Тому виникла необхідність

у наданні дозволу на використання у кримінальному провадженні щодо злочину доказів, зібраних у кримінальному провадженні щодо кримінальному проступку. Перевіривши надані матеріали клопотання та дослідивши додані докази, слідчий суддя дійшов до висновку надати дозвіл на використання у кримінальному провадженні доказів, зібраних у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК України, а саме: протоколу прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення (або таке, що готується); протоколу огляду місця події від 29.01.2022; протоколу допиту потерпілого ОСОБА_4; протоколу допиту свідка ОСОБА_5 [4].

У цьому випадку слідчий суддя ухвалив рішення щодо визнання доказів, зібраних у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку, які згідно зі ст. 85 КК України належать до джерел доказів і в кримінальних провадженнях щодо злочинів.

В іншій ухвалі [5] слідчий суддя частково задовольнив клопотання прокурора, надавши дозвіл на використання у кримінальному провадженні як джерела доказу, що отримане в порядку ст. 298[1] КПК України лише пояснення ОСОБА_5 від 06 січня 2022 року, обґрунтувавши своє рішення тим, що визнанню процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні щодо злочинів на підставі ухвали слідчого судді підлягають не всі зібрані докази щодо проступків, а лише ті, які визначені ст. 298[1] КПК України. Відповідно, докази, які зібрані в межах одного кримінального провадження, розслідуваного щодо проступку в разі зміни кваліфікації та/або підслідності органу досудового розслідування, які відповідають вимогам ст. 84 КПК України, та не входять до визначеного ч. 1 ст. 298[1] КПК України переліку, визнання процесуальними джерелами доказів на підставі ухвали слідчого судді не потребують, оскільки є такими в силу закону. Тому із визначеного переліку доказів, на використання яких прокурор просить надати дозвіл, підпадає під перелік процесуальних джерел доказів, зазначених у ч. 1 ст. 298[1] КПК України лише пояснення ОСОБА_5 від 06.01.2022 року [6].

Резюмуючи, слід зазначити, що небезпека законодавчої невизначеності щодо тлумачення змісту норм КПК України під час досудового розслідування кримінальних проступків полягає в можливості їх трансформації в суді. Відповідно, закладені суперечності не сприяють однозначному розумінню і тлумаченню теоретиками й практиками змісту норм КПК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 3 липня 2023 р.: Київ.: ПАЛИВОДА А.В., 2023. 516 с.

2. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва від 26 груд. 2022 р. Справа № 754/12008/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/108092342.

3. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 21 жовт. 2022 р. Справа №686/21768/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/106883323.

4. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 15 лют. 2022 р. Справа № 161/2488/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/103269999.

5. Ухвала Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 14 лют. 2022 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/103242713.

6. Ухвала Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 14 лютого 2022 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/103242713.

Шаповаленко Євген Володимирович,
т.в.о. завідувача кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Саміленко Ірина Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра Національної академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПАНІЇ PALANTIR У РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Питання використання новітніх технологій у роботі правоохоронних органів, їх можливості та перспективи є актуальним, оскільки сучасна боротьба зі злочинністю і забезпечення громадської безпеки нашої держави вимагають доступу до аналітичних інструментів та обробки великих обсягів даних. Існування великої кількість цифрових даних можуть бути важливими для розкриття злочинів, тому правоохоронним органам необхідно сучасне програмне забезпечення для вирішення питань правоохоронної діяльності.

Palantir Technologies Inc. – це американська технологічна компанія, заснована в 2003 році Пітером Тіелом, Алексом Карпом та іншими співробітниками. Компанія спеціалізується на розробці програмного забезпечення для аналізу та візуалізації даних, зокрема, для великих обсягів даних і розумного аналізу інформації.

Одним із основних продуктів компанії є платформа Palantir Gotham, яка використовується для аналізу даних у сферах національної безпеки, правопорядку, фінансів, охорони здоров’я та інших галузях. Це допомагає правоохоронним органам виявляти зв’язки та закономірності в великих масивах даних, що може бути корисним для розслідування воєнних злочинів, розкриття шахрайства, аналізу

ринків, прогнозування подій та багатьох інших завдань пов'язаних з оперативно-розшуковою діяльністю [1].

Використання програмного забезпечення компанії Palantir надає можливість підвищення ефективності розслідувань. Американська компанія-розробник програмного забезпечення Palantir допомагає поліції та іншим правоохоронним органам аналізувати великі обсяги даних, інтегрувати різні джерела інформації та виявляти зв'язки між різними кримінальними провадженнями, що може сприяти покращенню розслідування злочинів. Програмне забезпечення може аналізувати дані про злочини та використовувати алгоритми інтелектуального навчання для прогнозування місця і часу можливо майбутніх злочинів, допомагаючи поліції спрямовувати свої ресурси більш ефективно, надає можливість прогнозувати злочинність. Також програмне забезпечення компанії Palantir дозволяє виявляти зв'язки між особами, місцями та об'єктами, що може бути корисним під час протидії організованій злочинності [2].

Деякі з можливих застосувань Palantir у сфері правоохоронної діяльності включають:

Аналіз даних – поліція може використовувати програмне забезпечення компанії Palantir для інтеграції та аналізу різних джерел даних, таких як бази даних про злочини, дані з камер відеоспостереження, телефонів та соціальних мереж. Це допомагає виявити зв'язки між різними подіями та особами.

Прогнозування злочинності – програмне забезпечення може допомогти правоохоронним органам створювати моделі та прогнози злочинності на підставі історичних даних та інших факторів.

Реагування в реальному часі – дозволяє службам правопорядку отримувати оперативну інформацію та реагувати на події в реальному часі, що допомагає у попередженні злочинів або швидкому реагуванні на них.

Спільна робота – може служити інструментом для спільної роботи між різними правоохоронними підрозділами, дозволяючи їм обмінюватися інформацією та спільно координувати дії.

Програмне забезпечення компанії Palantir використовується в роботі правоохоронних органів у багатьох країнах світу. У Сполучених Штатах Америки широко використовується в роботі федеральних та місцевих правоохоронних агентств, включаючи ФБР, Департамент національної безпеки, агентства з розслідування злочинів, такі як DEA і ICE, а також місцеві поліцейські департаменти. Велика Британія також використовує програмне забезпечення компанії для розслідування злочинів та забезпечення безпеки громади. В деяких країнах Європи, включаючи Німеччину, Францію, Італію та інші, для вирішення завдань з забезпеченням правопорядку та безпеки [3].

Компанія Palantir надала Україні технології, завдяки яким ЗСУ отримують перевагу в обізнаності на полі бою. Технологія дозволяє прибрати «туман війни» та відстежувати всі переміщення й обстріли

військ російської федерації за допомогою штучного інтелекту й супутникових зображень. Під час українських контрнаступів у Херсонській, Харківській і Київській областях офіцери ЗСУ отримували інформацію про російські позиції, а також куди рухаються російські загарбники. За рахунок цього українська армія могла ефективно просуватися та швидко пристосовуватися до маневрів і контратак. Частину цих технологій розроблено в Україні [4].

Збройні Сили України отримали від компанії мобільні розвідувальні центри Skykit Palantir. Центр містить два вбудовані монітори, вбудовані акумуляторні блоки живлення, спеціальний ноутбук та дрон з камерою Trailcam Nano. Система має дати солдатам можливість ефективно обробляти розвідувальні дані, приймати рішення та виконувати операції з віддалених місць за допомогою програмного забезпечення.

Skykit має власний безпечний супутниковий зв'язок, завдяки програмному забезпеченню Meta-Constellation український солдат може під'єднатися до одного з 40 комерційних супутників, аналізувати дані, зібрані різними модулями штучного інтелекту, і таким чином «побачити» супротивника.

Залежно від міжурядових угод Skykit також може отримати доступ до військових супутників, таких як супутники Пентагону [5].

З огляду можливостей програмного забезпечення компанії Palantir є перспективи її використання в Україні: покращення правопорядку; боротьба з корупцією; ефективне використання ресурсів. Проте конкретні перспективи і можливості використання Palantir в Україні можуть залежати від багатьох факторів, включаючи законодавчу базу, політичну волю, фінансові можливості та технічні ресурси.

Особливу увагу необхідно звернути на проблеми та виклики щодо використання програмного забезпечення компанії Palantir. Використання великих обсягів даних вимагає пильного відношення до питань конфіденційності і приватності громадян. Зберігання та обробка великих обсягів сенситивної інформації може стати об'єктом кібератак та порушення безпеки даних. Використання Palantir потребує спеціалістів у галузі аналізу даних та інтелектуального навчання. Застосування у сфері правоохоронної діяльності викликає обговорення з питань приватності та етики, оскільки системи аналізу даних можуть потенційно збирати та обробляти великі обсяги особистих даних громадян. Тому важливо, щоб використання таких технологій було суворо регульоване та враховувало права та свободи осіб.

Застосування програмного забезпечення компанії Palantir у сфері правоохоронної діяльності має свої переваги і недоліки, які варто враховувати при розгляді цієї технології. Перевагою використання продуктів Palantir є: аналіз даних; реагування в реальному часі; інтеграція даних; прогнозування злочинності. Основними недоліками є: тимчасове обмеження прав і свобод громадян; корупційні ризики, витрати та обслуговування програмного забезпечення.

Загальною вимогою до використання технологій компанії Palantir у сфері правоохоронної діяльності є баланс між вигодами для боротьби зі злочинністю та захистом приватності та правами громадян. Це потребує належного регулювання та нагляду, а також обрання етичних підходів до використання даних із збереженням громадянських свобод і прав.

Список використаних джерел

1. Офіційний веб-сайт Palantir. URL: https://www.palantir.com/
2. Допомога Україні і неоднозначна репутація на Заході: чим відома компанія Palantir. URL: https://speka.media/dopomoga-ukrayini-i-neodnoznacna-reputaciya-na-zaxodi-cim-vidoma-kompaniya-palantir-p1425p.
3. Компанія, створена для боротьби з терористами, стежить за американцями: URL: https://www.forumdaily.com/uk/kompaniya-sozdannaya-dlya-borby-s-terroristami-sledit-za-amerikancami/.
4. Як алгоритм перехилив терези в Україні https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/12/19/palantir-algorithm-data-ukraine-war/.
5. ЗСУ використовують Skykit Palantir https://mil.in.ua/uk/news/zsu-vykorystovuyut-skykit-palantir/.

Юсупова Катерина Олександрівна,
викладач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі знань права

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

У ч. 2 ст. 105 Кримінального кодексу (далі – КК) України міститься вичерпний перелік примусових заходів виховного характеру, які можуть застосовуватися до неповнолітнього: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх заміняють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років [1].

До мети застосування таких заходів відноситься забезпечення інтересів неповнолітнього, які полягають в одержанні не тільки належного виховання, а й освіти, лікування, соціальної, психологічної допомоги, захисту від жорстокого поводження, насильства та експлуатації, а також у наявності можливості адаптуватися до реалій

суспільного життя, підвищити загальноосвітній і культурний рівень, у подальшому набути професію та працевлаштуватися.

Захисник бере участь у кримінальному провадження щодо неповнолітнього, до якого передбачається застосувати відповідні заходи впливу, з урахуванням того, що: 1) неповнолітнього, який вперше вчинив кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання; 2) примусові заходи виховного характеру суд застосовує і до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого цим Кодексом (ст. 97 КК України).

Водночас, щодо осіб, до яких можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру, у Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України містяться різні поняття, а саме зазначається про: неповнолітнього обвинуваченого віком від 14-ти до 18-ти років, неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності (ст. 314-1); неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (§ 2 глави 38); осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку (ст. 484); особу, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (ст. 498) та неповнолітнього у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність (ст. 501) [2]. У кримінальному процесуальному законодавстві відсутній перелік прав і обов'язків таких осіб.

Відсутність визначеного кримінального процесуального статусу неповнолітніх, до яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, породжує деякі проблемні питання правового захисту під час досудового розслідування. Зокрема, склалася усталена правозастосовна практика, коли захисник залучається у досудове розслідування щодо суспільно небезпечного діяння вчиненого неповнолітньою особою до досягнення нею віку кримінальної відповідальності, з моменту ознайомлення дитини, її законного представника з клопотанням про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру та матеріалів вже проведеного розслідування. Це не повною мірою забезпечує реалізацію засади кримінального провадження – забезпечення права на захист. Винятки становлять випадки, коли батьки дитини, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, самостійно винаймають для неї адвоката на початку розслідування.

У наукових джерелах активно обговорюється питання щодо визначення статусу неповнолітньої особи, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння,

що підпадає під ознаки передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Під час опитування 120 слідчих Національної поліції України, 80 адвокатів, 48 суддів України з м. Києва, Вінницької, Київської, Одеської, Тернопільської, Чернівецької, Чернігівської, Черкаської, Харківської і Хмельницької областей [3] ствердну відповідь про необхідність вдосконалення механізму правового захисту неповнолітньої особи, стосовно якої передбачено застосування примусових заходів виховного характеру, надало 54,2 % слідчих, 86,2 % адвокатів, 79,2 % суддів. Щодо назви процесуального статусу такої неповнолітньої особи, більшість опитаних респондентів вказали «неповнолітня особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності» (58,3 % слідчих, 65,0 % адвокатів, 66,7 % суддів). 58,3 % опитаних слідчих, 83,8 % адвокатів і 60,4 % суддів вважають доцільним доповнити ч. 3 ст. 499 КПК України положенням: «участь захисника в досудовому розслідуванні в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру забезпечується неповнолітній особі з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань» [3].

Тому доцільно закріпити у КПК України відповідний статус – «неповнолітня особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності», а також передбачити права і обов'язки такого процесуального суб'єкта.

Проведений аналіз міжнародних документів у сфері кримінальної юстиції щодо дітей, дозволяє запропонувати права неповнолітньої особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності, а саме має право: 1) на відповідне поводження з нею іншими учасниками провадження, посадовими особами, що не допускає зневажання честі та гідності неповнолітнього; 2) знати, вчинення якого суспільно небезпечного діяння їй інкримінується; 3) мати захисника та побачення з ним до першого опитування, допиту або проведення процесуальних дій з нею, у тому числі вирішення питання про поміщення її до приймальника-розподільника; 4) на участь у кримінальному провадженні батьків або інших законних представників; 5) давати показання і бути вислуханою з приводу будь-якого питання; 6) надавати докази та заявляти клопотання; 7) ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження, окрім випадків, коли це може негативно вплинути на малолітню особу; 8) оскаржувати прийняті відносно неї рішення; 9) на збереження у таємниці факту розпочатого кримінального провадження щодо неї; 10) на участь у слідчих (розшукових) діях у межах, встановлених КПК України, які виконуються за її клопотанням, клопотанням її захисника чи законного представника, та можливість з дозволу слідчого брати участь у проведенні інших слідчих

(розшукових) діях, окрім випадків, коли така процесуальна дія, участь у якій підлітка не обов'язкова, може негативно вплинути на нього.

У судовому засіданні недоліток також має право: давати пояснення; просити суд про виклик свідків, витребування доказів у справі; просити суд про оголошення доказів, що є у справі; задавати запитання іншим учасникам судового засідання; звертатися до присутніх із заключним словом.

Неповнолітня особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності, зобов'язується з'являтися за викликом слідчого, дотримуватися встановленого порядку під час проведення процесуальних дій; виконувати винесені на законних підстав відносно неї рішення, які належним чином оформлено.

Додатковим виховним чинником при вирішенні судами питання про застосування примусових заходів виховного характеру має бути залучення до процесу громадських організацій та осіб, які займаються примиренням потерпілих із неповнолітніми, котрі вчинили необережний нетяжкий злочин, кримінальний проступок чи суспільно небезпечне діяння. Результати примирення дають змогу обрати щодо таких неповнолітніх найбільш ефективний захід виховного характеру, а також мають враховуватись як істотні обставини при вирішенні питання про звільнення такого неповнолітнього від кримінальної відповідальності та застосування до нього примусових заходів виховного характеру [4].

Таким чином, участь захисника у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності, забезпечує додатковий виховний вплив на підзахисного і переслідує загальну мету – сприяти перевихованню дитини, яка опинилася у конфлікті із законом. Для ефективного здійснення права неповнолітніх осіб на захист у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру, у КПК України слід закріпити процесуальний статус «неповнолітня особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності», передбачити її права і обов'язки.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

3. Юсупова К. О. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи участі захисника у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх : дис. … д-ра філософії 081 «Право». Київ, 2023. 282 с.

4. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру : постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 № 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#Text.

Базір Вікторія Богданівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Сухомлин Юлія Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення рф на територію України змусило владу держави приймати та оновлювати чимало положень в законодавстві, оскільки у зв'язку із даною ситуацією норми права, які діяли до введення воєнного стану на території держави дещо застарілі та не вирішують актуальні проблеми сьогодення. Багато змін зазнали і положення Кримінального процесуального кодексу України, метою якого є забезпечити захист осіб, яким завдано шкоди кримінальним правопорушенням та досягти ефективності досудового розслідування шляхом виконання низки поставлених завдань.

Досудове розслідування є окремою стадією кримінального провадження. Відповідно до статті 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) вона починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [2]. Одним із завдань даної стадії полягає у швидкому, повному та неупередженому встановленню всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження. Саме задля цього законодавцем встановлені строки кримінального провадження, тобто визначений термін протягом якого, уповноважені на те особи, можуть проводити досудове розслідування.

Проведення досудового розслідування відповідно до засади розумності строків забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині розгляду питань, віднесених до його компетенції). В положеннях КПК зазначається, що строк досудового розслідування обчислюється безпосередньо з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи клопотанням про звільнення особи від

кримінальної відповідальності або до дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження [4, с. 177].

Безпосередньо під час обчислення строків досудового розслідування необхідно керуватися положеннями КПК, а саме статтею 115, в якій зазначається, що строк досудового розслідування обчислюється годинами, днями та місяцями. Відповідно строк закінчення досудового розслідування закінчується у відповідне число останнього місяця. Якщо закінчення строку припадає на неробочий день, то останнім днем строку вважається наступний за ним робочий день. У разі якщо день закінчення строку припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то сам строк досудового розслідування закінчується в останній день цього місяця [3, с. 21].

Відповідно до статті 219 КПК України, досудове розслідування з дня повідомлення особі про підозру має бути закінчене, протягом:

– протягом сімдесяти двох годин – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому законодавством;

– протягом двадцяти діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім;

– протягом одного місяця – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому чинним законодавством;

– протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину [2].

Дані строки можуть бути неодноразово продовжені. Однак у зв'язку зі збройною агресією рф на території України та запровадженням воєнного стану ці строки зазнали певних змін.

24 серпня 2023 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального-процесуального кодексу України щодо особливостей обчислення строків досудового розслідування в умовах воєнного стану», були внесені такі зміни:

– до ч. 2 статті 219, відповідно до якої строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому статтею 615 КПК України, до дня повідомлення особі про підозру не обчислюється у кримінальних провадженнях щодо злочинів, які передбаченні статтями 437–439 (це такі злочини, як : планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни; порушення законів та звичаїв війни; застосування зброї масового знищення чи ч.1 статті 442 (геноцид) Кримінального кодексу України;

– внесено зміни до статті 615 КПК України, відповідно до якої встановлено особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану та якими корегується нормативне регулювання питання обчислення під час дії воєнного стану строків досудового розслідування у кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не було повідомлено про підозру на дату введення воєнного стану;

– у кримінальних провадженнях, в яких відомості про кримінальне правопорушення, окрім тих злочинів які передбачені статтями 437-439 чи ч.1 статті 442 Кримінального кодексу України, внесено до ЄРДР або безпосередньо вже винесена постанова про початок досудового розслідування у порядку, передбаченому статтею 615 КПК України, від дати введення воєнного стану і до дати його припинення чи скасування, строк досудового розслідування до дня повідомлення особі про підозру становить тридцять місяців [1].

Отже, у зв'язку з введенням на території України воєнного стану деякі положення Кримінального процесуального кодексу дещо змінилися. Тому при проведенні досудового розслідування, а саме при обчисленні строків даної стадії кримінального провадження варто звернути увагу на зміни та діяти відповідно до сучасних норм.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей обчислення строків досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 24.08.2023 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-20#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 року № 4651-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

3. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. Ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 2. 616 с.

4. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. Посіб. / авт. Кол. ; за заг. Ред. Д-ра юрид. Наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків : ХНУВС, 2021. 300 с.

Баштова Ольга Григорівна,
ад'юнкт відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Тримання під вартою є винятковим і найбільш суворим запобіжним заходом, що суттєво обмежує конституційне право людини на свободу й особисту недоторканість, який полягає в примусовій ізоляції підозрюваного, обвинуваченого шляхом поміщення його в установи тримання під вартою на певний строк із підпорядкуванням вимогам режиму цих установ. Суворість полягає в

тому, що даний захід має обиратися тільки за умови доведення наявності законних підстав та при неможливості забезпечити відповідну поведінку підозрюваного, обвинуваченого виконання ним процесуальних обов'язків іншими запобіжними заходами, відповідно до п. 3 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., згідно з яким «взяття під варту осіб, котрі чекають судового розгляду, не повинно бути загальним правилом» [1].

Дане питання досліджували такі науковці, як: О.В. Авраменко, О.А. Банчук, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, Л.М. Лобойко, М.І. Карпенко, Є.І. Макаренко, О.Ю. Татаров, В.Я. Тацій, О.І. Тищенко.

Тримання під вартою як запобіжний захід може бути застосовано лише у разі, якщо прокурор наявною сукупністю дозволених законом при прийнятті цього рішення засобів доказування доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим в ст. 177 КПК, крім випадків, передбачених ч. 8 ст. 176 КПК (остання закріплює перелік злочинів, при підозрі або обвинуваченні у вчиненні яких, під час дії воєнного стану до військовослужбовців може бути застосований винятково запобіжний захід у вигляді тримання під вартою).

Відповідно до ст. 177 КПК України метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [2]. Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, зазначені вище. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК України.

Л.М. Лобойко й О.А. Банчук виокремлюють дві складові частини, які містять підстави застосування тримання під вартою: матеріально-правову: наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення; процесуальну: наявність ризиків, які дають досить підстав слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений можуть здійснити дії, що зашкодять інтересам розслідування та/або судового розгляду кримінального провадження [3, с. 134].

КПК України передбачає можливість застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою винятково на підставі ухвали слідчого судді (під час досудового розслідування) або ухвали суду (в судовому провадженні), постановлення яких ініціюється відповідним клопотанням слідчого, прокурора.

За результатами судового розгляду клопотання слідчого, погодженого з прокурором або клопотання прокурора, слідчий суддя (під час досудового розслідування) постановляє ухвалу про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні, яка відповідно до ст. 309 КПК України підлягає апеляційному оскарженню. Разом з тим, суд під час судового провадження може розглянути клопотання прокурора про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або про зміну наявного запобіжного заходу на тримання під вартою у випадках, коли обвинувачений ухиляється від виконання покладених на нього процесуальних обов'язків або наявні інші підстави та ризики, визначені ст. 177 КПК України.

У переважній кількості випадків суди (слідчі судді) обґрунтовують застосування щодо особи тримання під вартою таким способом. У мотивувальній частині ухвали вони цитують положення відповідних статей із § 1 гл. 18 КПК України, якими варто керуватися під час обрання запобіжного заходу та посилаються на правові позиції ЄСПЛ або цитують його рішення щодо необхідних підстав для застосування цього запобіжного заходу, без прив'язки до конкретного випадку, що розглядається. Після цього суд (суддя) перелічує визначені у ст. 177 КПК України ризики (втечі, знищення доказів, рецидиву злочинів тощо), інші обставини, які мають враховуватись під час обрання запобіжного заходу [4, с. 114].

Зустрічаються випадки хибного оцінювання слідчими суддями ризиків, які передбачені ст. 177 КПК України, та врахування тих обставин, які необхідно взяти до уваги у випадку обрання запобіжного заходу, передбачених ст. 178 КПК України. У результаті цього необґрунтовано застосовуються суворіші запобіжні заходи. Також часто в обґрунтування слідчими суддями беруться до уваги факти, які не відносяться до джерел доказів, сприянням цього є дії органів досудового розслідування, які в деяких випадках не правильно обґрунтовують клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту згідно з вимогами КПК України.

Отже, проблеми, які часто зустрічаються у разі застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, є нерозуміння слідчим доцільності застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під ватрою, порушення розумності строків у кримінальних провадженнях стосовно осіб, яких тримають під вартою та невизначеність тривалості розгляду слідчим суддею, судом матеріалів кримінального провадження. Доцільно взяти до уваги, що доречним було б виокремити конкретний строк тримання особи під вартою не

тільки в період досудового розслідування та судового розгляду в суді першої інстанції, а й в період розгляду справи апеляційним судом, тому що, особа яка тримається під вартою, повинна бути повідомлена про конкретний строк застосування запобіжного заходу.

Список використаних джерел

1. Шаренко С.Л., Шило О.Г. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою: проблеми правового регулювання і правозастосування. *Вісник кримінального судочинства*, 2016, № 1. С. 50–57.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/ show/4651-17.

3. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес. Київ : Ваіте, 2014. 280 с.

4. Рогатинська Н.З. Деякі особливості застосування взяття під варту як запобіжний захід у кримінальному провадженні. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Вип. 2 (10). С. 112–115.

Большакова Аліна Костянтинівна,
аспірант навчально-наукового інституту
права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

СУБ'ЄКТИ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАКІНЧЕННЯМ СТРОКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Питання про правову природу та сутність закриття кримінального провадження було і залишається одним із найбільш дискусійних у теорії кримінального процесуального права. Свого часу у процесуальній літературі закриття кримінального провадження розглядалося і як окремий сформований інститут, і як рішення уповноваженого органу щодо припинення кримінального провадження відносно особи чи всього провадження, і як форму закінчення досудового розслідування (судового розгляду), що реалізується на заключному етапі кримінальної процесуальної діяльності, коли уповноважений державою орган підбиває підсумок проведеній роботі, аналізує та оцінює сукупність зібраних доказів, на їх основі формулює висновок про неможливість подальшого провадження у зв'язку з наявністю передбачених законом обставин.

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII [1] частину 1 статті 284 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України було доповнено пунктом 10, зміст якого передбачає закриття кримінального провадження у разі спливу строку досудового розслідування.

На перший погляд саме на суб'єктів, що здійснюють досудове розслідування (дізнавач, слідчий, прокурор) покладається обов'язок прийняття рішення про закриття провадження у зв'язку із закінченням строків досудового розслідування. Однак, як ілюструє правозастосовна практика, це далеко не повний перелік суб'єктів, уповноважених на прийняття вказаного рішення. Зважаючи на це, виникає необхідність у чіткому розмежуванні учасників, уповноважених на прийняття зазначеного процесуального рішення. Означене має важливе значення не лише з теоретичної, але й практичної точки зору, адже до кожного з таких учасників законом встановлені окремі вимоги щодо їх кримінальної процесуальної діяльності. У зв'язку з цим вони наділені різними повноваженнями з огляду на функції, які вони реалізують під час здійснення кримінального провадження.

Аналіз законодавства дозволяє виділити два випадки закриття кримінального провадження за аналізованою підставою: 1) закриття кримінального провадження у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК України, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру; 2) закриття кримінального провадження, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи [2].

У першому випадку рішення про закриття провадження приймає слідчий, дізнавач та прокурор. Поруч з цим згідно з частиною 9 статті 284 КПК України, якщо закінчилися строки досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру, встановлені частиною першою статті 219 цього Кодексу, слідчий суддя може винести ухвалу про закриття кримінального провадження за клопотанням іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника. Але цю вимогу законодавця слід розуміти в тому сенсі, що слідчий суддя не приймає сам аналізоване рішення з власної ініціативи, а лише в тому разі, якщо з відповідним клопотанням про закриття кримінального провадження звернувся суб`єкт, визначений у пункті 16^{-1} частини 1 статті 3 КПК України, який наділений таким правом.

Водночас на сьогодні склалась неоднозначна судова практика, щодо того чи уповноважений слідчий суддя зобов'язати прокурора закрити провадження за досліджуваною підставою за наслідками розгляду скарги в порядку ст. 303 КПК України. Зокрема відповідно до вказаної норми під час досудового провадження може бути оскаржена серед іншого бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, що може полягати у тому числі у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов`язаний вчинити у визначений КПК України строк.

Разом з тим, згідно абзацу 2 пункту 10 частини 1статті 284КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор зобов`язані закрити кримінальне провадження у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру.

Верховний Суд поставив крапку у питанні правозастосування вказаних законодавчих приписів, неодноразово констатуючи у своїх рішеннях [3], що слідчий суддя ухвалюючи рішення про зобов`язання прокурора вчинити процесуальну дію, передбачену пунктом 1 частиною 2 статті 283 КПК України, у зв'язку із закінченням строків досудового розслідування, виходить за межі своїх процесуальних повноважень щодо розгляду скарги на бездіяльність прокурора, які визначені положеннями статті 307 КПК України, та втручається в дискреційні повноваження прокурора, визначені положеннями статті 283 КПК України. Тим більше слідчий суддя не має повноважень визначати, яке саме рішення має прийняти слідчий або прокурор у конкретному випадку, оскільки таким чином суддя втрутиться в сферу повноважень цих осіб і фактично прийме участь у діяльності сторони обвинувачення всупереч своїй ролі в провадженні (ч. 3 ст. 22 КПК України).

При цьому Верховний Суд у черговий раз зауважив [3], що стаття 307 КПК України чітко розрізняє категорії «рішення» і «дії». Це розрізнення послідовно проводиться у всіх трьох частинах статті, де «рішення» і «дії» згадуються поряд як самостійні поняття. Також й інші положення КПК України не свідчать про те, що законодавець визначає «рішення» як різновид «дії». Навпаки, відповідно до КПК України «рішення» і «дія» завжди мають самостійне значення. Рішення приймається – дія здійснюється, дія має початок і закінчення – рішення є одномоментним актом, до процесуальної дії можуть бути залучені багато учасників – процесуальне рішення приймається лише уповноваженою особою, дії фіксуються в протоколі – рішення оформлюється постановою. Таким чином, положення КПК України не дають жодних підстав вважати процесуальне рішення одним з різновидів процесуальної дії.

У другому випадку відповідно до аналізу положень статті 284 КПК України коло суб'єктів звужується. І це повноваження має виключно прокурор. Однак, якщо вийти за межі статті 284 КПК України (яка визначає підстави, порядок та суб'єктів закриття кримінального провадження), то виявляється, що аналізоване рішення може прийняти не тільки прокурор, і не лише у стадії досудового розслідування, а і суд у судових стадіях. Так, зокрема згідно з положеннями пункту 2 частини 3 статті 314 КПК України у підготовчому судовому засіданні суд має право закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4–8, 10 частини 1 або частиною 2 статті 284 цього Кодексу. Тобто, повноваження суду

закрити кримінальне провадження на підставі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України прямо встановлено статтею 314 КПК України.

Як зауважує Верховний Суд у своєму рішенні здійснення судового провадження за наявності підстав для закриття кримінального провадження відповідно до пункту 1 частини 2 статті 412 КПК України становить істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, яке спричиняє безумовне скасування судового рішення, ухваленого за результатами такого судового розгляду. У разі встановлення обставин, передбачених пунктом 10 частини 1 статті 284 КПК України, суд апеляційної чи касаційної інстанцій зобов'язаний скасувати судові рішення нижчих інстанцій і закрити кримінальне провадження [4].

Таким чином, суб'єктами прийняття рішення про закриття кримінального провадження на підставі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України є уповноважені особи, які здійснюють кримінальне провадження. Наряду із слідчим, дізнавачем, прокурором і слідчим суддею, яким це право надане статтею 284 КПК України, правом приймати вказане рішення наділений і суд у судових стадіях кримінального процесу.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 лютого 2023 року у справі № 405/680/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075175.

4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 вересня 2021 року у справі № 711/3111/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99687323.

Васюта Юлія Володимирівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД: АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЗІ СПІЛЬНИМИ СЛІДЧИМИ ГРУПАМИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ

Нині особливої значущості набувають розслідування за фактами вчинення міжнародних злочинів. Збирання доказової інформації покладається на національні органи досудового розслідування, компетентні органи іноземних держав, передусім, на спільні слідчі групи (в межах міжнародного співробітництва), а розгляд справ, у свою чергу, відбувається за участі судових органів як в межах держави, так і в міжнародному просторі.

Акцентуємо увагу на діяльності Міжнародного кримінального суду (далі – МКС). Слід зазначити, що МКС не поступається національним судовим органам, не має повноважень національних судів та не вносить корективи у їхню юрисдикцію, а лише доповнює національні системи кримінального правосуддя.

Основна функціональна спрямованість діяльності МКС – це підсилення національної спроможності України щодо розслідування та розгляду міжнародних злочинів. Відтак, юрисдикція МКС заснована відповідно до принципу комплементарності. Цей підхід породжує низку проблемних питань, зокрема, щодо сумісності положень Римського статуту з нормами Конституції України, що стало однією із причин нератифікації Римського статуту нашою державою.

Одним із шляхів вирішення вищезазначеної правової колізії мало стати внесення змін у ст. 124 Конституції України, де згідно з ч. 6 «Україна може визнати юрисдикцію МКС на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду» [1]. Метою внесення цих змін було усунення правових перешкод до ратифікації Україною Римського статуту та створення передумов для співробітництва з МКС. Однак, попри внесення змін до Основного Закону України щодо визнання юрисдикції МКС, практичну реалізацію цих положень було відтерміновано. Згодом, 03 травня 2022 року, Верховна Рада України ухвалила проєкт Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом (розділ IX[2] «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом»). Відповідні зміни дозволяють тлумачити цей хід подій як те, що відповідно до ст. 12 Римського статуту держава, яка визнає юрисдикцію, співпрацює із МКС без будь-яких затримок або винятків згідно з ч. 9 Римського статуту [2].

Так, відповідно до ст. 5 Римського статуту юрисдикція МКС поширюється на наступні злочини: 1) злочин геноциду; 2) злочини проти людяності; 3) воєнні злочини; 4) злочин агресії [2]. З огляду на комплексний характер розслідування найбільш тяжких злочинів, створюються спільні слідчі групи, які взаємодіють із Міжнародним кримінальним судом, передаючи їм для розгляду зібрану у ході розслідування інформацію, яка може формувати доказову базу.

Положеннями Римського статуту передбачено процесуальні можливості Прокурора МКС для проведення ефективного розслідування (ст. 54 Статуту). Зокрема, Прокурор може залучати до співпраці будь-яку державу або міжурядову організацію чи механізм відповідно до їхніх повноважень та (або) мандатів; укладати такі угоди чи домовленості, що не суперечать Статуту, які можуть бути необхідні для полегшення співробітництва з боку будь-якої держави, міжурядової організації, особи тощо [2]. Пріоритетним завданням протягом розслідування міжнародних злочинів, зокрема, в період дії воєнного стану, стала необхідність оперативного повноцінного збирання та фіксації доказів. Так, вперше в історії Прокуратури МКС її співробітники беруть участь у спільній слідчій групі, яка збирає доказову інформація під час розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Як відомо, 25 квітня 2022 року Офіс Прокурора МКС став учасником спільної слідчої групи (далі – ССГ) щодо можливих міжнародних злочинів, вчинених в Україні, яка була створена відповідними національними органами влади Литви, Польщі та України [3]. Однак, і розділ IX[2], і ст. 571 КПК не передбачають таку форму участі МКС в створенні та діяльності будь-яких ССГ [4].

У межах міжнародної взаємодії на територію України було делеговано слідчих Канцелярії Прокурора Міжнародного кримінального суду. Частина міжнародних злочинів, де суб'єктами їх вчинення є вище воєнне та політичне керівництво країни-агресора, підлягає розгляду саме Міжнародним кримінальним судом, а докази, які нині збирають національні органи досудового розслідування, у подальшому буде передано через Прокурора Міжнародного кримінального суду, власне, до цієї судової установи. Так, на стадії збирання доказової інформації постає необхідність додержання вимог, що висуваються Міжнародним кримінальним судом до доказів вчинення злочинів, з метою їх прийнятності у подальших судових процесах [5, с. 255].

Слід зазначити, що встановлення значущості інформації, зібраної учасниками міжнародного кримінального провадження під час розслідування злочинів, не повинно базуватися лише на тому, чи доводить вона винуватість будь-кого або ж свідчить про безпосереднє вчинення правопорушення злочинцем. Будь-яка інформація, отримана під час проведення слідчих процесуальних дій, може виявитися для слідчих ключовим елементом для отримання більш серйозних доказів.

Також за правилами МКС усі матеріали справи, включно із доказами, які могли бути зібрані та передані Офісу Прокурора, згодом можуть бути розкриті для ознайомлення стороні захисту (представникам обвинуваченого) в МКС. Це має особливу значущість під час визначення, яку інформацію збирається надати Офісу Прокурора будь-яка зі сторін. Офіс Прокурора здійснює аналіз переданої їм інформації та з професійної точки зору оцінює важливість наданих відомостей. У свою чергу, лише МКС має повноваження визнавати ті чи інші докази допустимими чи недопустимими, а також загалом визначати будь-яку інформацію як доказ або ж відхиляти її. Принцип відстеження походження та володіння інформацією/доказами в МКС полягає у «ланцюзі забезпечення збереження інформації/доказів» (chain of custody). Мета створення цього «ланцюга» полягає в тому, щоб уникнути підробки доказів, які спричинять визнання їх недійсними в Суді. Цей принцип стосується усієї можливої інформації/доказів – паперових та електронних документів, речових доказів, криміналістичних експертиз тощо [6; 7, с. 153–154].

Окрім вищезазначеного, слушною є думка експертно-консультативної групи Ради Європи з підтримки Офісу Генерального прокурора України щодо проблемних аспектів проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення діяльності спільних слідчих груп», а саме ч. 1 ст. 571 КПК України «Створення і діяльність спільних слідчих груп». Відповідно до окресленого положення виникає проблема в тлумаченні словосполучення «судове провадження». Участь у судових провадженнях не передбачена в положеннях Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції Ради Європи про взаємну допомогу у кримінальних справах від 2001 року й інших документах, а також не вважається елементом загальноприйнятої практики. Можливо, з одного боку, відповідні запропоновані зміни вказують нам на те, що члени спільної слідчої групи можуть представляти докази під час судового провадження, які були зібрані у результаті розслідування, однак, немає очевидних підстав вважати, що ця можливість настільки важлива, щоб включати її у статтю 571 КПК України, оскільки члени групи зможуть брати участь у кримінальному провадженні як свідки згідно з чинними положеннями Кодексу. Проте, з іншого боку, вжиття вищезазначеного словосполучення може служити лише підкресленню ролі спільних слідчих груп у підготовці справ до судового провадження. Відтак, слід конкретизувати вжите словосполучення, оскільки не очевидно, що його використання справді необхідне [8, с. 8–9].

Таким чином, незважаючи на виникнення правових колізій норм національного кримінального законодавства та положень Римського статуту МКС, процедура судового розгляду справ є ефективним правовим інструментом, спрямованим на підтримку міжнародного миру та безпеки. МКС є одним із найвагоміших інститутів

міжнародного кримінального права, який постійно розвивається та впливає на закономірності в розвитку механізмів розслідування спільними слідчими групами міжнародних злочинів і захисту прав людини, забезпечує можливість залучення світового співтовариства до відновлення справедливості та притягнення до кримінальної відповідальності як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 черв.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду: міжнародний договір від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_588.
3. Офіс прокурора МКС приєднався до спільної слідчої групи України, Литви та Польщі щодо розслідування злочинів РФ. 25.04.2022. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/ofis-prokurora-mks-prijednavsya-do-spilnoyi-slidcoyi-grupi-ukrayini-litvi-ta-polshhi-shhodo-rozsliduvannya-zlociniv-rf.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.
5. Маник О.В., Маник І.А. Основні властивості доказів воєнних злочинів при їх оцінці Міжнародним кримінальним судом. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1. Харків: ХНУВС, 2022. С. 255–257.
6. Посібник зі збору доказів для Міжнародного Кримінального Суду та документування міжнародних злочинів. Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та ВПО. URL: https://censs.org/wp-content/uploads/2020/05/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%B4%D0%BB%D1%8F%D0%9C%D0%9A%D0%A1.pdf.
7. Юрчишин В.Д. Допустимість та недопустимість інформації/доказів у Міжнародному кримінальному суді: основні положення. *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю. П. Аленіна (м. Одеса, 20 лист. 2021 р.), відп. ред.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур; НУ «ОЮА». Одеса, 2021. С. 152–156.
8. Експертний висновок експертно-консультативної групи Ради Європи з підтримки Офісу Генерального прокурора України щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення діяльності спільних слідчих груп» від 09 черв. 2022 р. 17 с.

Вознюк Оксана Леонідівна,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ЗАКРІПЛЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Пройшовши довгий і важкий шлях, 28 лютого 2022 року вище керівництво України підписало заявку на членство у Європейському Союзі (далі – ЄС). Наша країна наразі платить дуже високу ціну за своє право самовизначення, однак окрім виборювання морального права бути прийнятими до європейської спільноти, ми маємо виконати низку встановлених до кандидата вимог.

Зокрема Договір про утворення Європейського Союзу 1992 року, або так званий Маастрихтський договір, орієнтує держав-членів на зближення їх законів та підзаконних актів. Крім того, невід'ємною частиною Маастрихтського договору є Декларація про застосування правових актів ЄС. У відповідності з нею основною умовою європейської інтеграції є інкорпорація директив Європейських Співтовариств у національне законодавство.

Відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», адаптація законодавства України до законодавства ЄС – це процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з acquis communautaire.

Хоча основна частина прийнятих законодавчими органами Європейського союзу нормативних актів регулює економічні відносини її членів, після вступу в дію Лісабонського договору (Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community), ЄС наділений також компетенцією щодо прийняття законодавчих актів у галузі кримінально-процесуального законодавства.

Зокрема, стаття 83 Договору про функціонування Європейського Союзу встановлює, що Європейський Парламент та Рада за допомогою директив, ухвалених згідно зі звичайною законодавчою процедурою, можуть встановити мінімальні правила щодо визначення кримінальних злочинів та санкцій у сфері особливо тяжкої злочинності транскордонного змісту, що випливає з природи або наслідків таких злочинів або з особливої необхідності спільно боротися проти них.

До сфери такої злочинності належать: тероризм, торгівля людьми та сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконна торгівля наркотиками, незаконна торгівля зброєю, відмивання грошей, корупція, підробка платіжних засобів, комп'ютерні злочини та організована злочинність [1].

Україна вже почала імплементацію в свою правову систему таких загальновизнаних європейських механізмів як криміналізація незаконного збагачення, цивільна конфіскація необґрунтованих активів. Однак для подальшої гармонізації та синхронізації законодавства нашої країни та країн-членів Європейського Союзу вважаємо за необхідне врахування норм ЄС, які стосуються інституту зловживання процесуальними правами.

Чинне на сьогодні кримінальне процесуальне законодавство не регламентує ані визначення зловживання процесуальними правами, ані порядку протидії такому зловживанню.

Водночас, Антикорупційною стратегією на 2021–2025 роки, затвердженої Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» однією з проблем яка потребує вирішення визначено непоодинокі випадки зловживання учасниками судового процесу процесуальними правами [2].

У зв'язку з цим Національним агентством з запобігання корупції розроблений проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо недопустимості зловживання процесуальними правами» [3].

В запропонованому до громадського обговорення законопроекті також відсутнє визначення зловживання процесуальними правами. Натомість пропонується доповнення Кримінального процесуального кодексу України новою статтею, якою впроваджуються ключові ознаки та орієнтуючий перелік неприпустимих типових способів зловживання процесуальними правами в кримінальному процесі, а також визначається загальний механізм реагування на відповідні випадки з боку слідчого судді, суду (винесення ухвали, накладення грошового стягнення, залишення без розгляду або повернення скарги, клопотання, заяви) [4].

Право ЄС також не містить в собі окремого закріплення визначення зловживання процесуальними правами, однак відсилає у цьому питанні до прецедентного права. Зокрема, відповідно до пункту 42 Директиви (ЄС) 2019/1937 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2019 року про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу зловживання правами відноситься до порушень: Ефективне виявлення та запобігання серйозній шкоді суспільним інтересам вимагає, щоб поняття порушення також включало зловживання, як це визначено прецедентним правом Суду, а саме дії чи бездіяльність, які не видаються незаконними з формальної точки зору, але руйнують мету або мета закону [5].

Аналогічно на мету застосування закону орієнтує і стаття 17 Європейської конвенції Ради Європи «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод", відповідно до якої ніщо в цій Конвенції не може тлумачитися як таке, що надає будь-якій державі, групі осіб або особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на ліквідацію будь-яких прав і

свобод, що викладені в цій Конвенції, або на обмеження їх в більшому обсязі, ніж передбачено в Конвенції». У доповнення цієї норми стаття 18 передбачає, що обмеження, які дозволяються можуть застосовуватися лише з тією метою, з якою вони передбачені [6].

Крім того, директиви ЄС передбачають заборону зловживання офіційним представникам держав-членів, тобто по суті стороні обвинувачення. Так, відповідно до пункту 32 Директиви 2013/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 жовтня 2013 року про право на доступ до адвоката в кримінальному провадженні та в провадженні за європейським ордером на арешт, а також про право мати третю сторону поінформованою про позбавлення волі та спілкуватися з третіми особами та консульськими органами під час позбавлення волі, державам-членам також має бути дозволено тимчасово відступати від права на доступ до адвоката на досудовій стадії, якщо негайні дії слідчих органів необхідні для запобігання суттєвій загрозі кримінальному провадженню, зокрема, щоб запобігти знищенню або зміні істотних доказів, або щоб запобігти втручанню свідків. Під час тимчасового відступу на цій підставі компетентні органи можуть допитувати підозрюваних або обвинувачених без присутності адвоката, за умови, що вони були поінформовані про своє право зберігати мовчання та можуть скористатися цим правом, і за умови, що такий допит не завдає шкоди права на захист, включаючи привілей проти самозвинувачення. Допит може проводитися з єдиною метою та в обсязі, необхідному для отримання інформації, яка є необхідною для запобігання суттєвій загрозі кримінальному провадженню. Будь-яке зловживання цим відступом у принципі безповоротно зашкодить правам захисту [7].

Розроблений НАЗК законопроект передбачає можливість визнати зловживанням процесуальними правами таку поведінку, яка суперечить завданням кримінального провадження, зокрема:

1) звернення зі скаргою на судове рішення, яке не підлягає оскарженню або дія якого закінчилася;

2) подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено слідчим суддею, судом відповідно до раніше поданого клопотання (заяви) будь-яким учасником кримінального провадження за відсутності інших підстав або нових обставин чи доказів;

3) подання цим же учасником кримінального провадження клопотання (скарги) однакового змісту з клопотанням (скаргою), які перебували чи перебувають на розгляді слідчого судді, суду;

4) зловживання правом на відвід;

5) поведінка, спрямована на маніпулювання автоматизованим розподілом справ між суддями або зміну підсудності справи;

6) перевищення розумної тривалості виступу з поясненнями, виступу в судових дебатах або з останнім словом обвинуваченого;

7) інша поведінка, що створює умови для перешкоджання виконанню завдань кримінального провадження [3].

Тобто основна мета саме такого закріплення запобігання зловживань учасниками кримінального процесу направлена на додержання розумності строків у кримінальному процесі.

Натомість, на наш погляд, інститут зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження, з урахуванням закріплених у законодавстві ЄС норм, охоплює більш широке коло питань, зокрема це також зловживання стороною захисту правом на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування; зловживання стороною обвинувачення правом на визначення обсягу відомостей досудового розслідування, які надаються на ознайомлення стороні захисту; зловживання стороною обвинувачення при об'єднанні, виділенні матеріалів досудового розслідування та зупиненні досудового розслідування; зловживання, направлені на дискредитацію отриманих доказів; зловживання права на апеляційне та касаційне оскарження тощо. Отже важливою гарантією кримінального провадження є також «процедурна чистота процесу».

Відтак вважаємо за доцільно закріпити в кримінально процесуальному законодавстві визначення зловживання процесуальними правами як використання учасником кримінального провадження належних йому процесуальних прав способом, що не має своїм наслідком досягнення передбачуваної законом мети та перешкоджає реалізації завдань кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Договір про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

2. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» № 2322-IX від 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93.

3. Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо недопустимості зловживання процесуальними правами». URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-zaproshuye-vzyaty-uchast-u-gromadskomu-obgovorenni-zakonoproektiv-shhodo-vdoskonalennya-rozglyadu-sprav-u-sudah/.

4. Пояснювальна записка до проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо недопустимості зловживання процесуальними правами». URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-zaproshuye-vzyaty-uchast-u-gromadskomu-obgovorenni-zakonoproektiv-shhodo-vdoskonalennya-rozglyadu-sprav-u-sudah/.

5. DIRECTIVE (EU) 2019/1937 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 23 October 2019 on the protection of persons who report breaches of Union law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1937&qid=1697100728562.

6. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

7. DIRECTIVE 2013/48/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0048.

Галайдюк Анастасія Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Сухомлин Юлія Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КЕРІВНИК ОРГАНУ ДІЗНАННЯ ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Начальником підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України є керівник органу дізнання. У разі відсутності підрозділу дізнання, повноваження керівника органу дізнання покладають на керівника органу досудового розслідування (п. 7-1 ч. 1. ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)). На відміну від керівника органу досудового розслідування, керівник органу дізнання не наділений правом здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків, користуючись повноваженнями дізнавача.

Керівник органу дізнання має значний вплив на перебіг досудового розслідування. Повноваження керівника органу дізнання є досить широкими і дозволяють йому здійснювати низку функцій:

1. Організаційну. Дана функція полягає у тому, що керівник органу дізнання наділений повноваженнями щодо організації роботи підрозділу дізнання. Наприклад, у відповідності до п. 1 ч. 2 ст. 39-1 КПК України: «Керівник органу дізнання уповноважений визначати дізнавача, який здійснюватиме дізнання, а у випадках здійснення дізнання групою дізнавачів визначати старшого цієї групи, який керуватиме діями інших дізнавачів» [1; 3]. Також, згідно з п. 4 Розділу IV Наказу Міністерства внутрішніх справ України (далі Наказ) «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» від 20.05.2020 № 405 керівник органу дізнання: «організовує та забезпечує постійний моніторинг стану оперативної обстановки на території обслуговування

й реагування на її зміни», «забезпечує чергування дізнавачів у складі слідчо-оперативних груп для їх виїзду на місце події за заявами і повідомленнями про кримінальні проступки» та здійснює інші повноваження, з метою організації робочого процесу [4].

2. Розпорядчу. Керівник органу дізнання наділений обов'язками щодо керівництва трудовим колективом та раціональним розподіленням завдань, котрі ставляться перед працівниками підрозділу дізнання. Ця функція передбачає, що керівник органу дізнання має право: «відсторонювати дізнавача від проведення дізнання за ініціативою прокурора, з власної ініціативи та призначати іншого дізнавача за наявності підстав, згідно КПК України, для його відводу (самовідводу) або неефективного дізнання ст. 39-1 КПК України [1; 3], «керує діяльністю відділу (сектору) дізнання територіального підрозділу поліції та є відповідальним за виконання покладених на нього завдань, додержання дізнавачами вимог законодавства України» тощо (п. 4 Розділу IV Наказу) [4]. Виконуючи дану функцію керівник органу дізнання може складати ряд розпорядчих документів, до яких належать накази та розпорядження.

3. Контролюючу. З цього випливає, що керівник органу дізнання є уповноваженим щодо здійснення контролю за діяльністю працівників підрозділу дізнання. Він забезпечує організацію системи внутрішнього контролю, проводить перевірки та аудит діяльності підлеглих. У разі виявлення порушень, керівник застосовує внутрішні дисциплінарні заходи та звертається до вищих органів контролю. Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 39-1 КПК України він може: «ознайомлюватися з матеріалами дізнання, давати дізнавачу письмові вказівки, що не суперечать рішенням та вказівкам прокурора», а згідно з п. 4 ч. 2 ст. 39-1 КПК України: «вживати заходів для усунення порушень вимог законодавства у разі їх допущення дізнавачем» [1]. Важливим є той факт, що у п. 7-1 ч. 1 ст. 3 та ст. 39-1 КПК України, у Розділі IV Наказу та в підпункті 3 п. 3 Закону України (далі ЗУ) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення до судового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень від 22.11.2018 № 2617-V прямо не вказано, що керівник органу дізнання є уповноваженим на самостійне проведення дізнання у провадженнях про кримінальні проступки [2; 4].

Завдяки своїм функціям та повноваженням, керівник органу дізнання має значний вплив на забезпечення ефективності та законності кримінального процесу. Його роль полягає у забезпеченні об'єктивного та справедливого досудового розслідування, захисті прав учасників процесу та досягненні справедливих рішень. Проте, необхідно пам'ятати, що успішність роботи керівника органу дізнання залежить від його професіоналізму, компетентності та додержання етичних норм.

Неможливість провадити дізнання керівником органу дізнання відповідно до КПК України порушує принцип незалежності та об'єктивності кримінального процесу. Це може призвести до

неправомірного впливу на дізнання, порушення прав громадян та несправедливих судових рішень. Необхідно забезпечити дотримання принципу незалежності та об'єктивності шляхом встановлення ефективного механізму контролю за діями керівника органу дізнання та забезпечення його відповідальності за порушення закону.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 720-IX від 17.06.2020 внесено пропозицію уповноважити керівника органу дізнання здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків, користуючись при цьому повноваженнями дізнавача,проте ці зміни не набрали чинності [5].

На мою думку, для реалізації відомчого контролю щодо діяльності дізнавача керівник органу дізнання обов'язково має бути уповноважений на безпосереднє здійснення дізнання, що повинно бути закріплене у КПК України. Таку необхідність можемо пояснити, провівши аналогію із здійсненням досудового слідства, під час виконання завдань якого керівник органу досудового розслідування має право самостійно проводити досудове розслідування у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17#Text.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text.

3. Судові та правоохоронні органи: мультимедійний навчальний посібник. / [М.А. Макаров, Ю.В. Терещенко, М.Й. Кулик, А.С. Симчук, В.В. Підвисоцький]. Київ : НАВС, 2022. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books /spou_0922/info/vstup.html.

4 .Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» від 20.05.2020 № 405 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» : Закон України від 17.06.2020 № 720-IX. URL: http://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/720-20#Text.

Гальченко Вікторія Сергіївна,
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ;
Мурзо Євгенія Олександрівна,
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

НАЛЕЖНІСТЬ І ДОПУСТИМІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА СТ. 432 КК УКРАЇНИ

Використання електронних доказів стає все більш важливим при розслідуванні мародерства, оскільки сучасні технології та цифрове середовище мають значний вплив на злочини цього характеру. Зловмисники можуть залишати сліди у вигляді електронних даних на комп'ютерах або мобільних пристроях, таких як текстові повідомлення, електронна пошта, фотографії, відео, соціальні мережі тощо. Правоохоронні органи можуть аналізувати ці дані, щоб отримати важливі відомості про злочин та можливих осіб, які причетні до нього. Багато місць, де відбувається мародерство, оснащені системами відеоспостереження. Відеозаписи можуть слугувати важливими доказами, де можна бачити самі злочини, а також ідентифікувати зловмисників за їх зовнішнім виглядом або рухами. Правильне використання електронних доказів може значно збільшити ефективність розслідування та допомогти виявити та притягнути до відповідальності злочинців, що вчинили мародерство.

Проблематика даної теми полягає у специфіці вчинення мародерства, наявними слідами даного правопорушення, особливостями ідентифікації особи злочинця, недостатнім використанням технічних засобів тощо. Окрім цього, в умовах воєнного стану ускладнюється збір та фіксація доказів.

Важливого значення набуває один із нових напрямів криміналістики – цифрова криміналістика. Дана галузь дозволяє розробляти дієві інструменти для розслідування кримінальних правопорушень, особливо тих, які вчинені в умовах воєнного стану, окупації територій чи збройних конфліктів, коли є обмежений доступ до місця події або коли потрапити туди взагалі неможливо.

Кримінальний кодекс України (далі – ККУ) визначає мародерство військовим кримінальним правопорушенням, тобто його можуть скоїти лише військовослужбовці. Відповідно до ст. 432 ККУ, мародерство – це викрадення речей на полі бою, що знаходяться при вбитих чи поранених [1]. Стаття 432 ККУ визначає два чітких критерії кваліфікації мародерства як кримінального правопорушення: по-перше, існує чітка локація вчинення даного злочину – викрадення майна на полі бою (тобто, ділянка, на якій ведуться або колись велись бойові дії, також сюди відноситься зона, яка перебуває під обстрілом

військової техніки), по-друге, викрадення особистих речей, які знаходяться біля вбитих або поранених. Варто відзначити, що це стосується саме особистих речей, а не тих, які можуть в подальшому бути використані для ведення бойових дій.

Використання електронних доказів може бути важливим засобом при розслідуванні мародерства. Електронні докази – це інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи: електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо); вебсайти (сторінки); текстові, мультимедійні та голосові повідомлення; метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [2].

Основними видами електронних доказів при розслідуванні мародерства можуть бути:

1. Відео- та фотодокази: відео та фотозаписи можуть засвідчити факти мародерства, показати осіб, задіяних у злочині, або зафіксувати інші подробиці. Такі докази можуть бути отримані з камер спостереження, мобільних пристроїв свідків або соціальних мереж.

2. Електронні комунікації: електронна пошта, повідомлення в соціальних мережах, SMS-повідомлення та інші форми електронної комунікації можуть містити важливу інформацію про злочинців, їх співучасників.

3. Інтернет-сліди: мародерство може мати електронний слід у вигляді активності на веб-сайтах, форумах, соціальних мережах тощо. Такі дані можуть надати важливу інформацію про дії та мотиви злочинців.

Варто зазначити, що для української правової системи отримання доказів з відкритих джерел інформації є чимось новим. Під час пошуку та фіксації такої інформації вона лише за певних умов може стати електронним доказом. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» змінив правове регулювання використання цифрових доказів [3]. Одна із змін полягала в тому, що спеціаліст отримав право надавати пояснення, консультації та довідки. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) та вищезгаданий закон не описують вимог, яким має відповідати така довідка. Можна зробити висновок, що вона буде відноситись до документів, як джерело доказів.

Також, даний закон визначив можливість знімати показання з технічних приладів та засобів, у яких функція фото- та відеозйомки у особи, яка є власником чи володільцем таких засобів або приладів, для з'ясування необхідних обставин справи. Зняття показань з даних

технічних пристроїв відбувається на підставі постанови слідчого або прокурора і за необхідності залучається відповідний спеціаліст. Ця постанова повинна містити такі дані: номер та найменування кримінального провадження, відомості про власника технічних пристроїв, період часу за який має здійснитись зняття показань з технічних засобів.

З урахуванням сучасних викликів, потрібно внести доповнення та зміни до глави 4 КПК, у якій варто передбачити визначення електронних (цифрових) доказів та його джерела. Також варто визначити критерії належності та допустимості електронних доказів. Крім цього, потребує регламентації порядок виявлення, пошуку, фіксації, вилучення та зберігання електронних доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Збираючи інформацію з відкритих джерел (соціальних мереж, новинних сайтів, блогів тощо), є можливість оглянути фото та відео випадків мародерства. Після огляду слідчому варто призначити судову портретну експертизу або експертизу фото-, відео-, звукозапису для того щоб ідентифікувати особу яка вчинила кримінальне правопорушення за голосом, обличчям тощо [4]. Щоб уникнути слідів монтажу та редагування фото-, відео- та звукозаписів варто призначати комп'ютерно-технічну експертизу. Щоб з'ясувати вартість предмету посягання необхідно призначити товарознавчу експертизу. Речами, які є предметом мародерства, можуть бути лише ті предмети матеріального світу, щодо яких виникають цивільні права та обов'язки і які пов'язані із забезпеченням сфери особистого життя людини. До таких речей можуть відноситись годинники, обручки, підвіски тощо [5]. Отже, однією з найбільш важливих процедур у кримінальному провадженні яке пов'язане з розслідуванням мародерства, є проведення вищезазначених експертиз.

Отже, електронні докази можуть включати в себе фотографії, відеозаписи, комунікаційні записи, метадані та інші цифрові дані, що можуть підтверджувати факт мародерства або ідентифікувати злочинців. Важливо забезпечити належне збереження електронних доказів, оскільки вони можуть бути використані в судовому процесі. Це включає правильне збереження метаданих, ланцюжок доведення та забезпечення недоступності для сторонніх осіб. Електронні докази можуть бути піддані експертизі, щоб підтвердити їх автентичність, цілісність та достовірність. Сюди може входити перевірка та аналіз метаданих, порівняння зразків, проведення комп'ютерно-технічної експертизи та інші технічні процедури. Важливо співпрацювати з відповідними службами безпеки, розвідки або військовими, для забезпечення належного збору та обробки електронних доказів. Це допоможе забезпечити правовий аспект розслідування мародерства.

Доказування мародерства вимагає збору та представлення переконливих доказів, що підтверджують наявність цього злочину.

Надійні докази і їх адекватне представлення допоможуть забезпечити справедливе розслідування та притягнення усіх винних злочинців до кримінальної відповідальності. Збір доказів мародерства на полі бою може бути складним і викликати певні труднощі. Звіти людей, які були свідками або потерпілими від мародерства, можуть бути важливим джерелом інформації. Ці свідчення можуть бути зібрані від мирних жителів, військових або журналістів, які перебували на полі бою.

Фотографії та відеозаписи можуть фіксувати моменти мародерства. Це можуть бути знімки зруйнованих будівель, пограбованого майна, фактів насильства або інших порушень прав людини. Важливо перевірити автентичність цих матеріалів та їх походження. Фотографії та відеозаписи можуть зіграти важливу роль у документуванні мародерства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
2. Сабадин А. Як подати електронний доказ аби його прийняли? *Юридична газета* : веб-сайт. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/yak-podati-elektronniy-dokaz-abi-yogo-priynyali.html.
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам: Закон України від 15 бер. 2022 р. № 2137-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text.
4. Riekkinen J. Electronic Evidence in Criminal Procedure: On the Effects of ICT and the Development towards the Network Society on the Life-cycle of Evidence. *Digital Evidence and Electronic Signature Law Review*. 2019. № 16. P. 6–10. URL: https://journals.sas.ac.uk/deeslr/article/download/5014/4931.
5. Lasaka M. Ius Constituendum of Electronic Evidence Arrangement in Criminal Procedure Law. *Jurnal Legalitas*. 2023. Vol. 16, № 2. P. 154–166. URL: https://ejurnal.ung.ac.id/index.php/JL/article/download/20306/6663.

Голюк Людмила Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Зарубей Вікторія Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ВОЄННИЙ СТАН ЯК ФАКТОР ЗМІНИ В ЗУПИНЕННІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На стадії досудового розслідування одним з основних завдань кримінального судочинства є забезпечення швидкого розслідування обставин злочину. Але на цьому шляху іноді виникають ситуації, через які органи досудового розслідування не завжди можуть безперервно і своєчасно проводити необхідні слідчі (розшукові) дії та приймати відповідні процесуальні рішення для швидкого завершення досудового розслідування. У зв'язку з цим, у кримінальному процесі існує інститут зупинення досудового розслідування до моменту усунення відповідних перешкод у його провадженні [1, с. 123].

Зупинення досудового розслідування – це вимушене тимчасове припинення провадження досудового розслідування, викликане наявністю обставин, які унеможливлюють подальше провадження і закінчення. Рішення про зупинення досудового розслідування приймає прокурор або за погодженням із ним слідчий, відповідно до однієї з п`яти підстав, визначених у частині 1 статті 280 КПК України, перелік яких є вичерпним [2].

Внаслідок військової агресії російської федерації проти України перед усіма без винятку органами кримінальної юстиції постало завдання забезпечення виконання завдань кримінального процесу в складних умовах воєнного стану, який відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) слугує захисту особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень , захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, забезпечує швидке, повне та неупереджене розслідування та суд, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру його вини, щоб жодна невинна особа не була обвинувачена чи засуджена, щоб жодна особа не була піддана невиправданому процесуальному примусу, і щоб через процес забезпечено Закон застосовано до кожного учасника кримінального провадження [3].

Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року в Україні з 05:30 24 лютого 2022 року введено воєнний стан у зв'язку з військовою агресією російської федерації Україна [4].

В умовах воєнного стану в Україні кримінальний процес зазнає досить багато певних змін. Зокрема, внесені зміни до п. 4 та п. 5 ч. 1 ст. 280 КПК України, які передбачають можливість зупинення досудового розслідування у разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливлюють його подальше проведення та випадок коли уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну. Рішення про зупинення досудового розслідування з цієї підстави оскарженню не підлягає.

Ця тема є актуальною, оскільки в умовах воєнного стану можуть виникати обставини, які унеможливлюють проведення досудового розслідування, наприклад, відсутність доступу до місць вчинення кримінальних правопорушень та можливості забезпечити безпеку працівників правоохоронних органів, які займаються розслідуванням, неможливість забезпечення належного збереження доказів у зоні військового конфлікту, обмеження свободи пересування та доступу до території, на якій проводиться досудове розслідування, у зв'язку з введенням воєнного стану загибель або поранення учасників кримінального провадження тощо.

Також варто зазначити, що реалії війни суттєво змінили суспільні відносини в Україні й змусили вдатись до перегляду багатьох правових концепцій, зокрема й щодо обміну військовополоненими. Водночас питання узгодження інституту обміну військовополонених із завданнями здійснення кримінального переслідування та покарання військовополонених, які обвинувачуються у вчиненні кримінальне правопорушень у національному законодавстві України.

Військовополонені, які підозрюються у вчиненні воєнних кримінально караних діянь тобто стосовно яких розслідується кримінальне провадження, зазвичай мають застосований стосовно себе запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Тому виникає проблемне питання – визначення підстави для його скасування, адже обмін не тільки не зменшує ризики ухилення особи від розслідування, а навпаки їх посилює. В органів правопорядку є всі підстави вважати, що на території держави-агресора Україна втратить доступ до підозрюваного, тож обґрунтувати таке клопотання зменшенням ризиків для послаблення або скасування запобіжного заходу неможливо. Лише політичні мотиви обміну Кримінальним процесуальним кодексом України не передбачені.

Зважаючи на те, що законодавець відмовився від пропонованої ідеї закриття кримінального провадження щодо військовополонених, виникла необхідність врегулювання питання розвитку кримінальних проваджень, щодо цих осіб.

Розв'язання цього питання віднайшло рішення в доповнені положення частини першої статті 280 «Підстави та порядок зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру» КПК України, новим пунктом, відповідно до змісту якого досудове

розслідування може бути зупинене після повідомлення особі про підозру у разі, «якщо уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну. Рішення про зупинення досудового розслідування з цієї підстави оскарженню не підлягає».[5].

Саме це положення має важливий практичний та правовий аспект, оскільки пов'язана з обміном особами, які брали участь у воєнних конфліктах або військових діях, та стосовно яких були відкритті кримінальні провадження.

Важливі аспекти рішення про зупинення досудового розслідування в цьому контексті:

1. Легітимність рішення. Рішення про зупинення досудового розслідування повинно бути прийняте уповноваженим органом, який має відповідні повноваження для розв'язання питань, пов'язаних із воєнними конфліктами.

2. Письмова згода підозрюваного. Письмова згода підозрюваного на участь у процедурі обміну свідчить про його добровільність і прийняття умов обміну. Це важливо для забезпечення прав та гідності особи, яка бере участь у такому обміні.

3. Відповідність міжнародним нормам. Рішення про зупинення досудового розслідування має відповідати міжнародним нормам та домовленостям, які регулюють обмін військовополоненими та підозрюваними в умовах конфлікту. Зокрема, Женевські конвенції та інші міжнародні правила мають бути дотримані.

4. Неможливість оскарження рішення. Це означає, що після прийняття рішення про зупинення досудового розслідування, підозрювані чи їхні законні представники не мають права подавати апеляцію чи оскаржувати це рішення перед судом, чи іншими юридичними органами.

5. Права та гарантії осіб: Попри неможливість оскарження рішення, важливо забезпечити, щоб усі особи, які беруть участь у такому обміні, мали право на справедливий процес, захист їхніх прав, а також гарантії їхньої безпеки.

Отже , що зупинення досудового розслідування є важливим елементом кримінального процесу, який дозволяє пристосовувати розслідування до конкретних умов та перешкод, забезпечуючи виконання принципу швидкості та ефективності в роботі правоохоронних органів. Внаслідок військової агресії російської федерації проти України та введення воєнного стану, кримінальний процесуальний кодекс України був змінений в багатьох положеннях. Органи кримінальної юстиції отримали можливість зупиняти досудове розслідування в обставинах, що унеможливлюють його продовження, а також у випадку передачі підозрюваного для обміну як військовополоненого за умови отримання письмової згоди підозрюваного на такий обмін. Рішення про зупинення досудового розслідування з цієї підстави оскарженню не підлягає. Ці

зміни дозволяють хоч якось адаптувати кримінальний процес до умов воєнного конфлікту, забезпечуючи правопорядок та ефективність у сфері кримінальної юстиції в цих умовах. У цілому, внесені зміни до порядку зупинення досудового розслідування в умовах воєнного стану є неоднозначними та потребують подальшого аналізу та вдосконалення, оскільки існує багато аспектів, які необхідно детального розглянути та вирішити на законодавчому рівні.

Список використаних джерел

1. Наливайко Є. Проблемні питання повідомлення особі про підозру та зупинення досудового розслідування. *Публічне право.* 2016. № 1. С. 379.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

4. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : монографія. Харків : Право, 2018. 280 с.

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : Закон України від 12 серпня 2014 р. № 1631-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18#Text.

Горбань Оксана Миколаївна,
викладач циклу загальних та кримінально-правових дисциплін Київського центру первинної професійної підготовки «Академія поліції» навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Відповідно до загальних правил доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження (показання, речові докази, документи, висновки експертиз) – ст. 84 КПК України.

Згідно з ч. 1 ст. 86 КПК України «Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом». Згідно із ч. 1 ст. 94 КПК України: «Слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному,

повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення» [1].

Доказування є серцевиною кримінально-процесуальної діяльності, яке забезпечує об'єктивність, своєчасність, повноту кримінального провадження та справедливість і невідворотність покарання. У діючому чинному кримінальному процесуальному кодексі удосконалено майже всі кримінально-процесуальні інститути та приділено значну увагу доказам і доказуванню. Значення доказування полягає в тому, що лише за його допомогою стає можливим досягнення завдань кримінального судочинства.

На нашу думку в часи сьогодення особливу увагу привертає така їх властивість як допустимість. Серед наукового кола питання допустимості доказів залишається дискусійним, а на практиці є проблемним.

Вважаємо за доцільне провести аналіз підстав визнання доказів допустимим.

Основними критеріями (умовами, правилами) допустимості доказів є:

1) одержання доказів тільки суб'єктами, які уповноважені на це законодавством;

2) одержання доказів із належного джерела;

3) законний спосіб збирання доказів, додержання належної процедури отримання доказів, тобто дотримання процесуального порядку збирання доказів та закріплення їх відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства.

Розглянемо умову допустимості доказів як одержання доказів із належного джерела ураховуючи сучасні тенденції вітчизняної правової системи, через правові позиції Верховного суду.

Нашу увагу привернула постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 27.02.2023 у справі № 200/9992/16-к, в якій сторона захисту привела доводи про недопустимість протоколів слідчих експериментів, які були проведені не на місці події, а в приміщенні бюро СМЕ, крім того засуджені були пристебнуті кайданками за руку працівника поліції, що свідчить про необ`єктивність та недопустимість цього доказу і фактично були зведені до допиту засуджених. І тому, на переконання сторону захисту, суд не повинен був їх враховувати при постановленні свого рішення [2].

Оцінивши докази колегія суддів прийшли до висновку, що отримані від підозрюваного, обвинуваченого відомостей під час проведення слідчого експерименту (з дотриманням встановленого законом порядку) є складовою належної правової процедури цієї процесуальної дії, що разом з іншими її сутнісними компонентами дозволяє досягнути її мети і вирішити поставлені завдання. При цьому

відомості, які надаються під час слідчої (розшукової) дії – слідчого експерименту, не є самостійним процесуальним джерелом доказів, оскільки таким джерелом виступає протокол цієї слідчої (розшукової) дії, що в розумінні ч. 2 ст. 84 та п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК є документом.

З огляду судової практики об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Рішення, внесені до ЄДРСР за 2020 рік проведення слідчого експерименту у формі, що не містить ознак відтворення дій, обстановки, обставин події, проведення дослідів чи випробувань, а посвідчує виключно проголошення підозрюваним зізнання у вчиненні кримінального правопорушення з метою його процесуального закріплення, належить розцінювати як допит, що не має в суді доказового значення з огляду на зміст ч. 4 ст. 95 КПК [3].

Також, серед небагатьох конституційних положень, якими визначається сутність правосуддя, є норма, що регулює інститут допустимості доказів: «Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях», – закріплено у ч. 3 ст. 62 Конституції України [4].

А отже підводячи підсумки, можна прийти до висновку, що суд при вирішенні питання про допустимість доказів, повинен брати до уваги, в якій саме формі були проведені слідчі експерименти, і чи містять вони ознаки відтворення дій, обстановки та обставин події, і чи були вони проведені з дотриманням вимог закону та прав засуджених, і прийти до висновку про їх допустимість.

На нашу думку, ураховуючи правову позицію суду, практичним працівникам правоохоронних органів, дає можливість зрозуміти які наслідки в тій чи іншій ситуації матиме порушення або недотримання встановленого порядку одержання доказів, а також встановити чи завжди такі докази будуть визнаватися допустимими.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/4651-17#Text.

2. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 27 лют. 2023 р. у справі № 200/9992/16-к. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/C024704.

3. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2020 рік / упоряд. правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2020. 56 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_ uploads/supreme/Ogliad_KKS_2020.pdf.

4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії ВР України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/ konstituciya-ukrayini-rozdil-ii.

Григор'єв Микита Сергійович,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання Національної
академії внутрішніх справ

ПОРЯДОК І ПІДСТАВИ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ

За загальним порядком, встановленим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате. Сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими (ст. 89 КПК України) [1].

Разом з тим, порядок визнання доказів недопустимими включає наступні етапи:

– виявлення підстав для визнання фактичних даних недопустимими як докази;
– ініціювання розгляду цього питання;
– розгляд клопотання;
– прийняття відповідного процесуального рішення.

При цьому слід підкреслити, що за загальним правилом це питання вирішується судом у нарадчій кімнаті за винятком тих випадків, коли під час судового засідання встановлюється очевидна недопустимість доказу. Отже, законодавством передбачено диференційований порядок вирішення вказаного питання: *загальна процедура* – у нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення; *диференційована процедура* – під час судового розгляду за умови встановлення очевидної недопустимості доказу.

Процесуальне законодавство не визначає виключні випадки, коли докази за будь-яких обставин визнаються недопустимими внаслідок істотного порушення прав і свобод, а лише встановлює випадки коли суд не може визнати відсутність таких порушень прав і свобод людини та, відповідно, не може визнати докази допустимими. При цьому наявність зазначеної норми не обмежує суд визначати в кожному конкретному випадку інші порушення прав та свобод людини істотними.

Водночас, Басай Н. М. зазначає, що визнання доказів недопустимими можливе на будь-якій стадії кримінального

провадження, у кожній з яких процесуальний порядок вирішення цього питання може бути охарактеризований за схемою:

– виявлення підстав для визнання доказу недопустимим;

– ініціювання розгляду питання про визнання доказу недопустимим;

– оцінка істотності допущених порушень норм кримінального процесуального закону при одержанні та фіксації доказу;

– вирішення питання про визнання доказу недопустимим.

У цьому зв'язку, можна констатувати, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд вирішує питання допустимості доказів за власною ініціативою або за клопотанням учасників провадження. За результатами розгляду клопотання учасників про визнання доказу недопустимим слідчий, прокурор, слідчий суддя виносять мотивовану постанову, а суд – ухвалу [2, с. 18].

Таким чином, КПК України не визначає чіткого переліку підстав для визнання доказу очевидно недопустимим, і клопотання про очевидну недопустимість може бути заявлено з будь-яких підстав порушення порядку отримання доказів, у тому числі у зв'язку з істотним порушенням прав і свобод людини. В свою чергу єдиним критерієм, яким суд повинен керуватися при визнанні чи невизнанні доказу недопустимим на стадії судового розгляду, є критерій очевидності недопустимості, який полягає у відсутності сумніву в тому, що було порушено КПК України, і таке порушення може бути встановлено судом відразу під час огляду доказу та не потребує проведення додаткових дій, зокрема дослідження всіх доказів [3].

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Басай Н.М. Визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі України: підстави, процесуальний порядок і правові наслідки: дис. … канд. юрид. наук. 12.00.09. Одеса, 2012. 264 с.

3. Очевидна недопустимість доказів у кримінальному провадженні. URL: https://radako.com.ua/news/ochevidna-nedopustimist-dokaziv-u-kriminalnomu-provadzhenni.

Григорчук Наталія Петрівна,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі на перехресті геополітичних викликів ми шукаємо нові підходи до вирішення кримінально-правових конфліктів. Одним з ключових питань, що стоїть перед нашим суспільством, є пошук

альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів серед неповнолітніх. Однією з таких альтернатив є медіація. Медіація як спосіб вирішення кримінально-правових конфліктів є актуальною темою в умовах сучасного кримінального процесу, особливо при вчиненні неповнолітніми кримінальних правопорушень. У діяльності органів досудового розслідування важливо звертати увагу на використання медіації як гуманного та ефективного інструменту для вирішення кримінально-правових конфліктів.

Незважаючи на тривалу війну, органи досудового розслідування вступають в новий етап реформ. Так, наприкінці травня 2023 року, Генеральний прокурор України оголосив про початок стратегічного плану реформування правоохоронних органів на 2023–2027 роки. Головними критеріями цього плану є ефективність суддівських рішень, захист прав потерпілих та комплексна цифрова трансформація [2].

За останні роки в Україні було проведено ряд реформ у сфері правосуддя щодо неповнолітніх, включаючи створення стандартів навчання для фахівців, посилення гарантій прав дітей, розробку методичних рекомендацій для суддів та поліцейських, прийняття низки законодавчих актів в частині прав дітей. Ключовим етапом став прийнятий восени 2021 року Закон України «Про медіацію».

Законом визначено, що медіація – спосіб та процедура врегулювання спору за допомогою незалежної від сторін фахової особи (медіатора) [1].

Медіація – це альтернативний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту і форма відновного правосуддя. Вона представляє собою структурований процес, під час якого сторони, за участю нейтрального, неупередженого посередника (медіатора), об'єднуються та полегшують комунікацію між собою, допомагаючи дійти до згоди, яка задовольнить їхні інтереси.

При цьому сторони мають повний контроль над процесом прийняття рішення і умовами вирішення спору. Кримінальне провадження, в якому може бути застосована медіація, обумовлює певні її особливості, зокрема, існування кримінально-правового конфлікту, наявність потерпілої особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової, моральної або фізичної шкоди, специфіка визначення медіабельності спору, процедура проведення, оформлення домовленостей за результатами медіації та форма їх реалізації тощо.

Медіація стала важливою складовою стратегії реформування правосуддя в Україні, особливо в частині роботи з неповнолітніми, які стали жертвами або учасниками кримінальних правопорушень під час воєнного стану. Незважаючи на виклики, пов'язані з гуманітарною кризою та збройним конфліктом, Україна активно розвиває практику медіації в правосудді. Про це свідчить нещодавно проведений захід на тему: «Комунікаційна стратегія з медіації», організований Проєктами ЄС «Право-Justice» та «CONSENT». На цьому заході, серед інших питань, обговорювалася доцільність закріплення на законодавчому

рівні деяких категорій позовів в обов'язковому порядку для досудової медіаційної процедури і лише потім, у випадку неможливості дійти консенсусу (вирішити спір) зазначеним шляхом – розгляду спору в судовому порядку. Запропоновано запровадити інститут суддів-медіаторів, які володітимуть професійними вміннями та навичками для врегулювання конфліктів. Для підготовки суддів-медіаторів доцільно об'єднати зусилля національних шкіл професійної підготовки медіаторів, міжнародних партнерів, які вже мають успішний досвід, та Національної школи суддів України [5].

Введення воєнного стану після початку війни призвели до змін у Кримінальному кодексі України, які передбачають посилену відповідальність за деякі злочини. До таких належить Закон України № 2113-IX та № 2117-IX від 3 березня 2022 року, який вносить поправки за відповідальність за злочини проти національної безпеки та мародерство. Ці поправки свідчать про високий ступінь громадської тривоги і необхідність захисту державних інтересів у часи воєнних дій. За таких обставин держава зосереджується на стримуванні та контролі над ситуацією, а не на пошуці компромісних рішень, які є ключовою особливістю медіації. Так, наприклад, крадіжка (ч. 1 ст. 185 КК) була кримінальним проступком з покаранням у вигляді штрафу від 17 тис. грн. до обмеження волі на строк до 5 років. Суворіше покарання було передбачено лише за певні обставини, такі як повторна крадіжка чи крадіжка в особливо великому розмірі.

Нині ж крадіжка, учинена в умовах воєнного або надзвичайного стану – є особливо кваліфікованим складом злочину, покарання за який може бути призначено до 8 років позбавлення волі [7].

Зокрема, медіація, як альтернативний метод вирішення кримінально-правових конфліктів, стала важливою складовою реформування системи правосуддя в Україні. Медіатори, які є нейтральними та неупередженими посередниками, допомагають сторонам конфлікту спілкуватися та дійти до взаємовигідних рішень, щодо врегулювання їхніх інтересів. Це особливо важливо у кримінальних провадженнях, де задіяні діти, які потребують особливого підходу та захисту їхніх прав. Неповнолітнім та їхнім сім'ям дозволено брати участь у процесі вирішення конфлікту та впливати на його результат, забезпечуючи більш справедливий та людяний підхід до правопорушників та потерпілих.

Медіація також може сприяти відновленню відносин між неповнолітніми та суспільством, сприяючи їхній реінтеграції та реабілітації. Завдяки зусиллям правоохоронних організацій, громадських організацій та медіаторів, медіація стає важливим інструментом на шляху до вирішення кримінальних конфліктів та покращенню правопорядку в Україні. Попри виклики, пов'язані з військовим конфліктом та гуманітарною кризою, роль медіації в правосудді продовжує зростати, сприяючи відновленню справедливості та гармонії в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.
2. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
2. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text.
3. Офіс Генерального прокурора. Статистика про постраждалих дітей в Україні URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-467-ditei-zaginuli-v-ukrayini-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-2.
4. Судова влада України. ОГЛЯД ЗМІ: Медіація в Україні: на порозі нового етапу розвитку URL: https://court.gov.ua/archive/1472095/.
5. Судова влада України. Презентовано Комунікаційну стратегію з медіації URL: https://court.gov.ua/archive/1474136/.
6. Аналіз системи правосуддя щодо неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом, в Україні: звіт за результатами дослідження. Т. Бугаєць, Д. Кобзін, Б. Неткова, Н. Пашко, А. Черноусов, С. Щербань за заг. ред. О. Калашник. Київ. 2023. 107 с. URL: https://rm.coe.int/reportjuvjustfinalversionukr-2768-8209-9719-5/1680aae837.
7. Юридична практика. Воєнний стан як обставина, яка впиває на кваліфікацію злочину та призначення покарання. URL: https://pravo.ua/voiennyi-stan-iak-obstavyna-iaka-vplyvaie-na-kvalifikatsiiu-zlochynu-ta-pryznachennia-pokarannia/.
8. Медіація в кримінальному процесі. Хахуцяк О.О. Степанова Г.М. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/167.pdf.

Губенко Іван Володимирович,
аспірант науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення
та судової експертології навчально-
наукового інституту № 2 Національної
академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЩОДО СОРТУ РОСЛИН У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Судова експертиза з питань інтелектуальної власності – це цілеспрямована діяльність щодо отримання доказової інформації стосовно захисту права на об’єкти інтелектуальної власності, зміст якої полягає в дослідженні судовими експертами на основі спеціальних знань в галузі авторського права, права на знаки для товарів і послуг, права промислової власності, економіки

інтелектуальної власності, об'єктів, явищ і процесів, з метою надання об'єктивних і належно обґрунтованих висновків, що є або будуть предметом судового розгляду [1, с. 11].

У більшості випадків об'єкти експертизи є специфічними для кожного виду судової експертизи у сфері інтелектуальної власності. Саме за цим принципом нині побудована диференціація існуючих видів судових експертиз у межах класу «Експертиза у сфері інтелектуальної власності». Зокрема, проводяться такі види цієї експертизи: літературних і художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організацій мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності [2]. При проведенні експертних досліджень, пов'язаних із сортами рослин, об'єктом дослідження передусім виступає безпосередньо сорт рослин.

При призначенні відповідної судової експертизи на дослідження експерту надаються матеріальні об'єкти, у яких матеріалізовано об'єкт права інтелектуальної власності на сорти рослин, а також інші матеріали, які містять відомості про об'єкти дослідження. Крім цього, об'єктами такої експертизи є: сорти рослин, прямими носіями яких є насіння й садивний матеріал. Окремі дослідження можуть проводитися за наявними в матеріалах справи документами, в яких містяться відомості про властивості та ознаки сорту, а саме: патент на сорт рослин і офіційний опис сорту рослин, де зазначається сукупність ознак певного сорту рослин, що набув правової охорони [3, с. 344]. Отже, об'єкти права інтелектуальної власності на сорти рослин за своєю природою є нематеріальними об'єктами, використання яких не пов'язано з фізичним володінням.

Інформацію про об'єкти судової експертизи з питань інтелектуальної власності на сорти рослин можна отримати з державних реєстрів заявок, патентів, сортів рослин, представників з питань інтелектуальної власності на сорти рослин [4].

Тому об'єктом експертного дослідження є сорт рослин, який може бути матеріалізовано у:

у насінні та садивному матеріалі певного сорту (які є прямими носіями сорту рослин);

у відомостях, що містяться у матеріалах справи (наприклад, патент на сорт рослин та офіційний опис сорту рослин, де містяться відомості про сукупність ознак певного сорту рослин, що набув правової охорони, офіційний витяг з відповідного реєстру тощо).

До об'єктів експертизи також належать порівняльні зразки та інші матеріали справи, що містять відомості щодо предмету експертизи. До предмету судової експертизи з питань інтелектуальної власності на сорти рослин відносяться фактичні дані та обставини справи про властивості, ознаки, закономірності створення сортів

рослин і використання їх, відповідна вартість, завдані збитки та інші питання, які мають значення для досудового розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень у сфері охорони прав на сорти рослин.

При призначенні експертизи відбираються зразки однорідних рослин, які на певній ділянці місцевості є однорідними з досліджуваними об'єктами, мають зовнішньо схожі ознаки. Вилучати кожну рослину потрібно цілою, разом з насінням, стеблом, корінням.

Вилучені об'єкти та порівняльні зразки упаковуються в паперові пакети. Не рекомендується герметично упаковувати вологі сорти рослин в поліетиленові ємності або експертні пакети. За необхідності вилучені рослини попередньо просушуються при кімнатній температурі [5, с. 560]. Важливими є помітки на пакетах, а також у процесуальних документах (протоколі огляду, протоколі тимчасового доступу до речей і документів, тощо) про місця вилучення рослинних об'єктів і зразків.

З урахуванням окремих особливостей сортів рослин, що є об'єктами судової експертизи у сфері інтелектуальної власності, до вилучення їх та порівняльних зразків можуть залучатися такі спеціалісти як ботаніки, геохіміки, біохіміки, мінерологи, біологи.

Серед завдань судової експертизи у сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин є: вирішення питання щодо властивостей сортів рослин, визначення конкретного порушення права інтелектуальної власності на сорт рослин, дослідження патенту або заявки на реєстрацію сорту або виду рослин; встановлення відповідності заявленого поширення прав на сорт рослин умовам правової охорони тощо.

Враховуючи те, що основним завданням експертизи об'єктів інтелектуальної власності є виявлення та оцінка властивостей і ознак цих об'єктів, до основних завдань судової експертизи у сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин, належать наступні:

з'ясування того, чи має наданий об'єкт ознаки сорту рослин, як об'єкта права інтелектуальної власності;

визначення відповідності сорту критерію новизни;

визначення відповідності сорту критеріям відмінності, однорідності та стабільності;

установлення збігів і відмінностей у прояві ознак рослин сорту (його кодової формули) та об'єкта, що досліджується;

установлення тотожності (подібності) назви сорту рослин назві іншого сорту [6, с. 466].

Для судової експертизи у сфері інтелектуальної власності найбільш характерними є ідентифікаційні та діагностичні експертні задачі. Між тим, аналіз літературних джерел та наявної експертної практики показало, що при дослідженні таких об'єктів як сорти рослин поряд з ідентифікаційними та діагностичними задачами можуть вирішуватися також класифікаційні та ситуаційні задачі.

Проведення судових експертиз, пов'язаних із сортами рослин, певною мірою ускладнюється тим, що на відміну від інших об'єктів патентного права (за виключенням порід тварин) сорти рослин є об'єктами біологічними, у зв'язку з чим здатні змінювати певні властивості та ознаки, в той час як об'єкти промислової власності, після їх розробки набувають закінченої форми. Тому, при проведенні судової експертизи у сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин може виникнути необхідність у вирішенні ситуаційних завдань при встановленні обставин, які могли вплинути на прояв певних ознак досліджуваних об'єктів. Зміна ознак сортів рослин може бути викликана особливостями природно-кліматичних умов навколишнього середовища в яких вирощувався сорт, дією антропогенних чинників (наприклад, невідповідність застосування засобів захисту рослин, добрив) тощо. Тому в експертній практиці може виникнути ситуація, коли для проведення судової експертизи у сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин, запрошують експертів-біологів, експертів-генетиків та ін.

Таким чином, до одних з особливостей судової експертизи у сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин належить визначення переліку об'єктів дослідження, процес їх збирання, упакування, збереження та надання у судово-експертну установу. При цьому слідчому потрібно враховувати, що судова експертиза у сфері інтелектуальної власності щодо сортів рослин призначається лише для встановлення фактичних даних, які входять до предмету доказування у справі та не може стосуватися тлумачення і застосування правових норм. В окремих випадках для експертного дослідження сортів рослин призначаються комплексні судові експертизи.

Список використаних джерел

1. Федоренко В. Л., Тимощик Л. П. Судова експертиза з питань інтелектуальної власності: генезис, поняття, класифікація та система. *Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління.* 2019. № 1 (3). С. 11–52.

2. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 3 берез. 2015 р. № 301/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text.

3. Судові експертизи у процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Ліра-К, 2019. 424 с.

4. Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квіт. 1993 р. № 3116-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text

5. Разумов Е. О., Молибога М. П. Огляд місця події. Київ : РВВ МВС України, 1994. 672 с.

6. Кісіль Н. В. Сорти рослин як об'єкт судової експертизи у сфері інтелектуальної власності. *Криміналістика і судова експертиза.* Київ, 2015. Вип. 60. С. 461–470.

Гудз Василь Михайлович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Серед питань надійного і максимального наукового забезпечення правосуддя в широкому розумінні цього слова, мабуть, найперше місце посідає система нормативних приписів і криміналістичних рекомендацій щодо ефективного використання в процесі доказування в кримінальних справах спеціальних знань [1, с. 22–23].

Більше того, очевидно, що використання учасниками кримінального процесу спеціальних знань є одним із шляхів забезпечення виконання завдань кримінального провадження. Сучасне кримінальне процесуальне законодавство України завданнями кримінального провадження визначає такі категорії: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2].

Вчені-криміналісти неодноразово робили спробу надати визначення поняттю спеціальних знань. А з урахуванням його відсутності у законодавчих актах України, є гостра потреба у окресленні вказаного поняття з метою більш глибокого та точного застосування норм кримінального права та процесу.

Так, Гончаренко В.Г., Курдюков В.В., Легких К.В. спеціальними знаннями в кримінальному судочинстві визначають знання і навички, одержані в результаті фахової освіти та/або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, які використовуються визначеними законом учасниками процесу, в межах наданих кожному з них повноважень, для вирішення за певною процедурою процесуальних завдань [1, с. 24].

Шепітько В.Ю. визначає дефініцію спеціальних знань як систему наукових даних або навичок об’єктивного характеру, отриманих як результат вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному рівню [3, с. 11].

Салтевський М. В. спеціальними знаннями вважав постійно удосконалювані набуті знання, уміння, навички, які використовують у будь-який галузі людської діяльності, отримані в процесі спеціальної освіти, досвіду й практичної діяльності (за винятком професійних знань осіб, що здійснюють розслідування), необхідні для швидкого й повного розкриття і розслідування кримінального правопорушення, а також розгляду справи в суді [4, с. 184]. Вважаємо за необхідне наголосити на слушності його думки із приводу не віднесення до спеціальних знань професійних знань осіб, що здійснюють досудове розслідування, однак виключно для цілей кримінального процесу.

Тобто спеціальні знання – це система умінь, знань, навичок, набутих у тій чи іншій галузі людської діяльності, за винятком професійних знань осіб, що здійснюють розслідування, які використовуються певними учасниками кримінального процесу з метою вирішення тих чи інших завдань кримінального провадження.

На сьогодні чинним законодавством України визначено дві форми використання спеціальних знань у кримінальному процесі:

– проведення експертного дослідження;

– залучення спеціаліста до участі у проведенні тих чи інших слідчих дій.

Також лише поверхнево, без належного регламентування окреслено витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок.

Законодавцем визначеного поняття спеціаліста у кримінальному провадженні як особи, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [2]. Зауважимо, що належна організація залучення до розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою спеціаліста сприяє швидшому проведенню досудового розслідування та встановленню повної картини вчиненого кримінального правопорушення.

Спеціаліст може бути учасником різних слідчих (розшукових) дій. Так, вчинення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, пов’язані із утворенням низки слідів, які залишаються на місці події. Під час огляду або обшуку службового кабінету підозрюваної особи, чи місця її проживання, на окремих матеріальних об’єктах – предметах неправомірної вигоди (як правило, грошових купюрах) можуть виявлятись сліди рук. У таких випадках слідчому доцільно звернутись до спеціаліста, який має спеціальні знання, уміння та навички щодо виявлення, фіксації та вилучення цих слідів. У подальшому з метою встановлення, кому саме вони належать, слідчий призначає дактилоскопічну експертизу, за результатами якої можлива

ідентифікація особи, яка торкалася предметів неправомірної вигоди чи пакування, в яких вони знаходились [5, с. 177].

Крім зазначеної вище, при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, слідчі доволі часто також призначають наступні види експертиз: судову семантико-текстуальну експертизу, яка допоможе встановити наявність у висловлюваннях службової особи прохання чи вимоги надати грошові кошти, за вчинення чи не вчинення нею тих чи інших дій; судову експертизу аудіо-, відеоматеріалу, щодо присутності на відеозаписах тої чи іншої особи, та належності певних висловлювань саме їй; комплексну судову телекомунікаційну та комп'ютерно-технічну експертизу, з метою подолання системи логічного захисту електронного пристрою (пароля) та копіювання інформації, що на ньому зберігається.

З огляду на практику, що склалась на досудовому розслідуванні, призначення експертизи є досить поширеним явищем, а особливо у складних кримінальних провадженнях. При цьому перелік можливих до призначення експертиз є досить широким, та рішення про призначення того чи іншого виду експертизи визначається завданнями, які виникають при розслідуванні зазначеного року кримінальних правопорушень.

Підсумовуючи слід зазначити, що роль використання спеціальних знань при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою важко переоцінити з огляду на ті завдання, які вони можуть вирішити. Безсумнівно, спеціальні знання допомагають швидко та всебічно здійснювати досудове розслідування кримінальних проваджень, що сприяє притягненню винних осіб до відповідальності та, як наслідок, зменшенню рівня корупції в Україні.

Водночас, є потреба у вдосконаленні кримінального процесуального законодавства щодо використання спеціальних знань. На прикладі досліджуваних кримінальних правопорушень, варто належним чином нормативно окреслити витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок, що сприятиме встановленню повної картини деяких складів прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Крім цього, суперечливим на необхідним для унормування є питання форми надання спеціалістом своїх пояснень при проведенні слідчих (розшукових) дій. Адже, нині існує дискусія з приводу неможливості використання при доказуванні будь-яких окремих документів, виготовлених та наданих ним (пояснення, консультації спеціаліста тощо).

Список використаних джерел

1. Гончаренко В.Г., Курдюков В.В., Легких К.В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник академії адвокатури України.* 2007. Випуск 9. С. 22–35.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18.

4. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. Київ. Кондор. 2005. 586 с.

5. Шрамко О.М. Види спеціальних знань, що використовуються під час розслідування корупційних злочинів. Актуальні проблеми правознавства. 2019. Випуск 2 (18). С. 175–180.

Гура Олексій Петрович,
помічник судді Вищого антикорупційного суду, аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ

МІСЦЕ НОРМ ПРО ЗАБОРОНУ ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Питання провокації злочину уже є досить добре висвітленим у сучасній правовій доктрині. Проте, варто зазначити, що наукова дискусія в питанні провокації злочину, здійснюється переважно в кримінально-правовому аспекті, в якості досліджень правової природи провокації підкупу.

Разом із тим, майже недослідженим є питання провокації злочину в її кримінально-процесуальному значенні. Метою цього дослідження є визначити місце кримінально-процесуальних норм про провокацію в структурі інститутів кримінального процесуального права. Виняткова важливість дослідження даного питання, пов'язані із тим, що кожен інститут права характеризується певною специфікою засобів правового регулювання [1, с. 141]. Подальший розвиток і трансформація будь-якого інституту чи правових норм, що входять до його складу, мають бути підпорядковані, або принаймні, враховувати специфіку згаданих засобів правового регулювання, що характерні для певного інституту права.

Майже єдиною згадкою про провокацію у тексті КПК є зміст ч. 3 та ч. 7 ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Відповідно до ч. 3 ст. 271 КПК під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні [2].

Згідно із ч. 7 ст. 271 КПК прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, крім відомостей, передбачених статтею 251 цього Кодексу, зобов'язаний: викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину [2].

Аналізуючи наведені вище положення законодавства зауважимо, що текст зазначених норм має декілька особливостей:

1) обидві норми про провокацію містяться у одній і тій самій статті 271 § 3 Глави 21 Розділу ІІІ КПК, яка присвячена інституту контролю за вчиненням злочину;

2) норма ч. 3 ст. 271 КПК починається із слова «забороняється», а в другому реченні містить санкцію за порушення наведеної заборони, у вигляді виключення речей і документів, здобутих унаслідок провокації із процесу доказування, що теж є забороною, що виражена у мовленнєвій конструкції «не можуть бути використані». Саме виходячи із змісту наведених мовленнєвих конструкція, вважаєм, що коли мова йде про провокацію злочину, то доречно називати таку сукупність норм саме нормами щодо заборони провокації;

3) норма ч. 7 ст. 271 КПК містить слово «зобов'язаний» по відношенню до прокурора.

Аби ефективно говорити про місце конкретної норми в структурі того чи іншого кримінально-процесуального інституту, на нашу думку, необхідно визначити вид кримінальної процесуальної норми.

Звертаючись до доктринального тлумачення терміну норма права, зауважимо, що норма права це – різновид соціальної норми, що закріплює правило (стандарт) правомірної поведінки, неприпустимість відхилення від якого гарантується державною владою [3, с. 228].

Класичним є підхід за якого кримінальні процесуальні норми поділяються на охоронні та регулятивні. При цьому, охоронні норми, регламентують кримінальну процесуальну діяльність, а регулятивні, це ті які безпосередньо регулюють кримінальні процесуальні відносини шляхом надання учасникам провадження прав та покладення на них обов'язків [4].

Традиційно, регулятивні кримінальні процесуальні норми поділяються на зобов'язуючі, – які категорично диктують учасникам кримінальної процесуальної діяльності певну поведінку, уповноважуючі – наділяють учасників кримінальної процесуальної діяльності процесуальними правами та забороняючі – зобов'язують учасників кримінальної процесуальної діяльності утримуватись від вчинення певних дій [4].

Як можна зробити висновок зі слова «забороняється», норми про провокацію, що містяться у ч. 3 ст. 271 КПК відносяться до забороняючих кримінальних процесуальних норм. Разом із тим, положення ч. 7 ст. 271 КПК, що містять слово «зобов'язаний» є зобов'язуючими нормами.

Отже, норми кримінального процесуального права, що стосуються провокації злочину, що містяться у КПК можна класифікувати за двома видами: забороняючі та зобов'язуючі.

Надалі, аби вести мову про місце норм у структурі кримінальних процесуальних інститутів вважаємо за доцільне звернутись до положень загальної теорії держави і права у частині визначення інституту права.

Інститут права – це система відносно самостійних норм права в межах певної галузі (підгалузі) права, що регулюють окрему якісно однорідну групу взаємозалежних суспільних відносин. [3, с. 140].

Відповідно до загальної теорії держави і права, правовий інститут у складі галузі права має наступні ознаки: а) регулює певний вид (окрему ділянку, фрагменти, сторону) однорідних суспільних відносин; б) є складовою частиною однієї або декількох галузей права; в) є логічно замкнутою, виокремленою сукупністю норм; г) функціонує автономно, відносно самостійно в межах галузі права, тобто регулює суспільні відносини незалежно від інших інститутів права. [3, с. 250].

Як ми установили раніше, норми закону, що містять згадку про провокацію (ч. 3, 7 ст. 271 КПК) містяться в § 3 Глави 21 Розділу ІІІ КПК, що регулює відносини із приводу реалізації контролю за вчиненням злочину.

Виходячи із висновків В.В. Комашка, зроблених у його дисертаційному дослідженні присвяченому правовим та організаційним основам контролю за вчиненням злочину, контроль за вчиненням злочину є одним із інститутів кримінального процесуального права [5, с. 39–41].

Таким чином, ураховуючи ознаки правового інституту та розміщення положень про провокацію злочину серед масиву норм, що регулюють інститут контролю за вчиненням злочину, можна зробити першочерговий висновок, що провокація злочину є сукупністю норм, що тяжіє саме до інституту контролю за вчиненням злочину.

Разом із тим, вважаємо, що варто розглядати норми КПК, що присвячені провокації не тільки виходячи із місця їх розташування у структурі розділів КПК, а й із погляду їх сутності та призначення.

Як уже було установлено раніше, друге речення ч. 3 ст. 271 КПК установлює заборону використовувати у кримінальному провадженні документи та речі, здобуті у результаті провокації.

Сучасна наука кримінального процесу на підставі практики як національних судових інституцій так і міжнародних (Європейського суду із прав людини) уже досить детально окреслила концепцію, відповідно до якої фактичні дані, здобуті унаслідок провокації, вважаються такими, що здобути внаслідок істотного порушенням прав та свобод людини, а отже, є недопустимими доказами відповідно до ч. 1 ст. 87 КПК [6, с. 130–138]. Таким чином, можемо прийти до висновку, що доцільним є розгляд кримінальних процесуальних норм пов'язаних із провокацією у якості складової інституту

недопустимості доказів, або як зазначає А.В. Панова інституту визнання фактичних даних недопустимими як докази [6, с. 27–28].

Разом із тим, поряд із уже названими підходами, щодо місця норм про провокацію (підбурювання) особи на вчинення злочину у структурі інститутів кримінального процесуального права, існує думка, що провокація злочину є самостійним інститутом у структурі кримінального процесуального права. Зокрема, у своїх численних дослідженнях провокації злочину, О.М. Дроздов приходить до висновку, що інститут провокації (підбурювання) особи на вчинення злочину є міжгалузевим за своєю природою, та знаходить своє відображення у таких галузях як кримінальне право, оперативно-розшукова діяльність та власне кримінальний процес [7, с. 32].

Узагальнюючи викладене, констатуємо, що існує фактично три підходи до бачення місця норм про заборону провокації (підбурювання) до вчинення злочину. Перші два, вбачають місце цих норм у складі одного із двох інститутів кримінального процесуального права: інституту визнання фактичних даних недопустимими як докази та інституту контролю за вчиненням злочину. Третій погляд, передбачає виділення норм щодо провокації (підбурювання) до злочину в окремий інститут, що має ознаки міжгалузевого.

На нашу думку, наразі є підстави говорити про розвиток у кримінальному процесуальному праві окремого інституту заборони провокації, що тяжіє до інституту допустимості доказів, та інституту контролю за вчинення злочину. Однак заборона провокації явно виходить за межі суспільних відносин, що виникають у ході контролю за вчиненням злочину та оцінки доказів.

Щодо назви цього процесуального інституту, наголосимо, що йдеться не про регулювання відносин щодо провокації, а саме про її заборону. Тому вважаємо за більш точне говорити про кримінально-процесуальний інститут заборони провокації злочину.

Водночас наразі КПК фактично не містить, ані визначення заборони провокації, ані її складових ознак, процес окреслення цього терміну уже давно назріває і потребує законодавчого регулювання. Загалом у ході подальшого розвитку законодавства КПК потребує доповнення новими нормами (ймовірно, у вигляді окремого підрозділу нормативно-правового акта), що завершать конструкцію правової заборони провокації та забезпечать формування відповідного якісного процесуального інституту.

Список використаних джерел:

1. Теорія держави і права. Навчальний посібник. за заг. ред. С.Д. Гусарєва, О.Д. Тихомирова. Київ. : НАВС. Освіта України. 2017. 320 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2444.

3. Загальна теорія держави і права. За ред. Цвіка М.В., Петришина О.В. Харків: Право. 2009. 583 с.

4. Кримінальний процес. Мультимедійний навчальний посібник/ Хабло О.Ю., Конюшенко Я.Ю., Чурікова І.В. НАВС, Київ. 2019. URL:https://arm.naiau.kiev.ua/books/public_html/lections/lections.html.

5. Комашко В.В. Правові та організаційні основи контролю за вчиненням злочину. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Одеса. 2016. 226 с.

6. Панова А.В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: монографія. Харків. Право, 2017. 256 с.

7. Дроздов О.М. Актуальні питання здійснення захисту від провокації (підбурювання) особи на вчинення злочину у світлі практики Європейського суду з прав людини. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 2. С. 31–44.

Джаман Анастасія Іванівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Хабло Оксана Юріївна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час введення правового режиму воєнного стану необхідно враховувати специфіку заходів, які можуть бути вжиті відносно осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень. Для оптимального застосування заходів процесуального примусу до підозрюваних осіб необхідно привести процесуальні норми у відповідність до реальної обстановки проведення бойових дій. Це, насамперед, відноситься до правового регулювання ізоляційних заходів процесуального примусу, зокрема, затримання за підозрою у вчинені кримінального правопорушення.

Кримінальне процесуальне затримання у системі заходів примусу є одним з найбільш суворих за ступенем обмеження прав і свобод, але у той же час дієвим та результативним на початковому етапі кримінального провадження. Відтак, вкрай актуальним є дослідження правового регулювання кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнногостану» – межі території, на якій вводиться воєнний стан, час введення і строк, на який він вводиться, визначаються в Указі Президента України [1].

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан, який триває і досі [2].

З 01.05.2022 в Україні набули чинності зміни до Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК), згідно з якими утричі збільшили можливий термін затримання громадян без рішення суду. Як передбачав закон 2201-IX, який був прийнятий Верховною Радою 14 квітня і набув чинності в травні, строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану не може перевищувати 216 годин або ж 9 діб [3]. «Затримана без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури особа під час дії воєнного стану не пізніше двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду чи керівника органу прокуратури для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу», – йшлося в законі. До внесення змін затримання особи без рішення суду було можливим на термін, що не перевищує 72 години.

У свою чергу, у подальшому, на практиці дане нововведення зазнало низки критики через порушення принципу верховенства права.

Верховна Рада України 27 липня 2022 року прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27.07.2022 № 2462-IX [4]. Цей закон, знову ж таки, вносить зміни до відповідних положень КПК України, з метою поліпшення окремих аспектів кримінального процесу та забезпечення ефективного досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Однією із ключових змін є скасування норми, яка дозволяла затримувати особу без рішення суду на 216 годин під час воєнного стану.

Тепер строк утримання особи без ухвали слідчого судді чи суду не може перевищувати термін, визначений ст. 211 КПК, тобто 72 години. Затримана особа повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу не пізніше ніж за шістдесят годин з моменту затримання.

У випадку, якщо об'єктивні обставини умов воєнного стану ускладнюють проведення розгляду клопотання у звичайний спосіб, розгляд може здійснюватися з використанням технічних засобів відеозв'язку для забезпечення дистанційної участі затриманої особи. У випадках, коли це також неможливо, особу мають негайно звільнити [4].

Підсумовуючи вищенаведене, проведений аналіз норм кримінального процесуального законодавства щодо затримання в умовах воєнного стану показує нам наявність проблем правого регулювання вказаного заходу процесуального примусу, які потребують визначення шляхів їх вирішення.

Відтепер, строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати строку, визначеного ст. 211 КПК, тобто 72 години. У свою чергу, вважаємо, що збільшення терміну затримання в умовах воєнного стану є доцільним та виправданим. Проте, важливо, щоб будь-яке обмеження особистих прав і свобод відповідало принципам верховенства права, законності, необхідності та пропорційності, і щоб була забезпечена можливість ефективного правового захисту для затриманих осіб.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

2. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

3. Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2023 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27.07.2022 № 2462-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text.

Дідух Станіслав Валерійович,
прокурор відділу Офісу Генерального прокурора, здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

ЕЛЕКТРОННЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Глобалізація, розвиток сучасних інформаційних технологій надають необмежені можливості інформатизації послуг та їх доступності. Реалізація ідеї цифровізації сучасного суспільства забезпечується впровадженням мобільних застосунків, вебпорталів, таких як «Дія» та «Helsi», які є брендами цифрової держави в Україні. У той же час, станом на сьогодні кримінальне провадження перевантажене, на нього витрачаються величезні фінансові, людські та часові ресурси, а слідчі, прокурори та судді втрачають час на паперову тяганину [1].

Електронні технології надають учасникам кримінально-процесуальних відносин додаткові можливості в реалізації їх прав: подача заяв і скарг в електронному вигляді через офіційний портал державного органу мережі Інтернет; ознайомлення з прийнятими рішеннями в електронному вигляді через особистий кабінет на

офіційному сайті відповідного органу; дача свідчень без безпосередньо особистої участі тощо.

Законом України від 03.10.2017 № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» в Україні розпочався процес забезпечення здійснення електронного судочинства, забезпечення його засобами спрощення доступу до правосуддя, прозорості та прискорення розгляду справ.

Відповідно до пояснювальної записки метою законопроекту є нормативне врегулювання процесуальних механізмів, які мають забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав і свобод особи в суді [2].

Позитивним є досвід зарубіжних країн. Наприклад, заслуговує на увагу використання інформаційних технологій в правовій системі Великобританії. Так, влітку 2013 р британський уряд представив програму реформування системи кримінального правосуддя під назвою «Суд швидкий і невідворотний» (Swift and Sure Justice); стрижнем її є максимальна діджіталізація судового процесу. Експеримент був проведений в світовому суді Бірмінгема – найзавантаженішому в країні. Сенс експерименту полягав в тому, що використовувані технології (відеоконференції, цифрові презентації, бездротові мережі) були цілеспрямовано об'єднані в одному кримінальному процесі. Записи камер відеоспостереження, отримані протягом двох годин, були представлені стороною обвинувачення в суді. На підставі цих доказів обвинувачений відразу визнав себе винним.

Більш того, британські судді зможуть виносити вироки по Skype і Facetime, тобто приймати в онлайн-режимі рішення про взяття підсудного під варту, а також виносити вироки про позбавлення волі. Завдяки системі «живого зв'язку» судді зможуть виносити рішення на попередніх слуханнях, коли обвинувачені, адвокати і прокурори зобов'язані бути присутніми в залі засідань. Зокрема, мова йде про призначення застави за звільнення. На думку представників судової системи Британії, такі нововведення дозволять заощадити час і гроші, витрачені на дорогу до суду і перевіз обвинувачених в спеціально обладнаному транспорті. На думку розробників ініціативи, такі зміни також позбавлять неповнолітніх свідків і потерпілих, які отримали психологічні травми, від знаходження в залі суду разом зі злочинцями [3].

У КПК Естонії передбачена значна кількість процедур в електронному форматі, зокрема: 1) електронна форма доказів (до доказів належить відеозапис слідчої дії, судового засідання, оперативно-розшукового заходу та інші фото, відеозаписи, що містять необхідну інформацію); 2) електронна форма процесуальних рішень (передане телефоном повідомлення про злочин фіксується в письмовій формі або за допомогою звукозапису); 3) процесуальні дії (дистанційний допит) 4) негласні слідчі дії (проникнення в комп'ютерну систему); 5) судовий

розгляд (проведення судової справи в електронно-цифровому форматі); 6) заходи забезпечення (клопотання, заяви, скарги передаються безпосередньо через систему електронних справ) [4, с. 3].

Прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» від 01.06.2021 № 1498-IX започаткувало створення системи електронного кримінального провадження (далі – ЕКП) в України.

Вказаним Законом доповнено Кримінальний процесуальний кодекс України статтею $106^{1,}$ відповідно до якого інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування – це система, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні [5].

Вказаним законопроектом внесено зміни до ст. ст. 221 та 290 КПК України, що надає додаткові можливості учасникам кримінального провадження ознайомлюватись з матеріалами досудового розслідування під час досудового розслідування та після відкриття матеріалів кримінального провадження. Визначається, що надання доступу до матеріалів досудового розслідування можливе шляхом надання доступу до електронних копій, засвідчених в установленому порядку [6].

Відповідно до ч. 1 Перехідних положень вказаний Закон набрав чинності через шість місяців із дня його опублікування та введений у дію з 15.12.2021.

Електронне кримінальне провадження в Україні здійснюється шляхом запуску пілотного проекту eCase MS, який реалізується за підтримки Антикорупційної ініціативи ЄС (EUACI), на базі Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Офісу Генерального прокурора та Вищого антикорупційного суду України. Відомостей про використання ЕКП під час досудового розслідування іншими органами досудового розслідування відсутні.

У той же час, вбачається за необхідне забезпечити розробку змін до кримінального процесуального законодавства направлених на:

– забезпечення можливості учасникам кримінального провадження користуватись ЕКП, шляхом реалізації прав визначених КПК України;

– розроблення спеціальних рекомендацій, спрямованих на унеможливлення розголошення особистих відомостей;

– електронну фіксацію всіх процесуальних рішень та юридичних фактів;

– здійснення дистанційного допиту;

– забезпечення спрямування, отримання та використання учасниками кримінального провадження електронних документів;

– розгляд справи в електронно-цифровому форматі;

– забезпечення системи електронної реєстрації;

– інші інформаційні технології для автоматизації та полегшення роботи правоохоронних, судових органів та всіх учасників кримінального процесу.

Нажаль, на даний час повноцінний запуск ЕКП неможливий у зв'язку з агресією російської федерації проти України, постійні обстріли підприємств енергетичної інфраструктури, «блекаутів», відсутністю належного фінансування органів досудового розслідування, прокуратури та суду для функціонування ЕКП, відсутність законодавчої бази забезпечення конфіденційності персональних даних учасників судочинства і третіх осіб, переданих через інформаційно-комунікаційну систему Інтернет, а також відсутність можливості забезпечити збереження інформації в значних обсягах.

Підсумовуючи, можна зробити висновок про те, що реалізація ідеї електронного кримінального провадження має здійснюватися одночасно із створенням інфраструктурних і кібербезпекових заходів для забезпечення безпеки та захисту даних, оскільки від цього залежить безпека учасників кримінально-процесуальних відносин.

Список використаних джерел

1. Олексій Колотило. Правове регулювання електронного кримінального провадження. *Юридична газета онлайн.* URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/pravove-regulyuvannya-elektronnogo-kriminalnogo-provadzhennya.htmll.

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради.* 2017. № 48. ст. 436. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#Textб

3. Сергій Сидоренко. Реалізація ідеї електронного судочинства. *Національна асоціація адвокатів України.* URL: https://unba.org.ua/publications/5139-realizaciya-idei-elektronnogo-sudochinstva.html.

4. Ховпун О. С., Подгорець С. В. Електронне кримінальне провадження. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2022. Том 33 (72) № 1. С. 98–102. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/18.pdf.

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування : Закон України від 1 червня 2021 року № 1498-IX. *Відомості Верховної Ради.* 2021. № 31. ст. 253 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1498-IX#Text.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Длугош Лілія Андріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мельник Оксана Вікторівна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕКСТРАДИЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Людина практично забуває, що вона сама і все людство, від якого вона не може бути відділена, нерозривно пов'язані з біосферою, з певною часткою планети, на якій вони живуть.

В. Вернадський

Сьогодні є актуальним процес екстрадиції в кримінальному провадженні, а також проблеми, які виникають під час видачі таких осіб зарубіжними країнами. Основною метою співробітництва під час екстрадиції є вироблення спільної стратегії та координація дій держав у запобіганні та безпосередній боротьбі зі злочинністю, а також під час виконання вироків.

Питання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження висвітлено в дев'ятому розділі КПК України. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 541 видача особи (екстрадиція) являє собою видачу особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Також екстрадиція являє собою певну процедуру, яка включає в себе: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави [1].

П.М. Маланчук та А.П. Молчанова вказують на те, що в юридичній літературі термін «екстрадиція» прийнято розглядати як у вузькому, так і в широкому сенсі. У вузькому сенсі він є синонімом поняття «видача особи для кримінального переслідування або виконання вироку», а в широкому – виступає як узагальнюючий термін, що охоплює не тільки видачу для кримінального переслідування, а й суміжний з нею підінститут передачі осіб до міжнародних судових органів, а також інститут передачі осіб з метою відбування покарання [2, с. 87].

Н. М. Сенченко та В. Я. Кравченко зазначають, що інститут екстрадиції представляє собою форму міжнародного співробітництва в

сфері кримінального правосуддя, що включає в себе комплекс правових відносин між двома країнами, спрямованих на передачу осіб, які були обвинувачені або засуджені, для подальшого притягнення їх до кримінальної відповідальності [3, с. 213]

Процедура екстрадиції, яка є процесом передачі особи, зазвичай обвинуваченої у скоєнні злочину, з однієї країни до іншої для судового переслідування або виконання покарання, дійсно регламентується рядом вітчизняних та міжнародних нормативно-правових актів, а саме: Загальна декларація прав людини 1948 р., Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., Статут ООН 1945 р., Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р., Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. та деякі двосторонні договори України про видачу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Варто зазначити, що на кожному етапі процедури екстрадиції можуть виникати певні проблеми. Наприклад, відповідно до статті 575 КПК України, центральний орган України звертається до компетентного органу іноземної держави з запитом про видачу особи в Україну, якщо є підстави, передбачені міжнародним договором України. Однак, на цьому етапі виникають проблеми щодо якості оформлення запиту та своєчасності його надсилання до компетентного органу іноземної держави протягом п'яти днів з дня отримання клопотання. Під час екстрадиційної перевірки виникають питання щодо дотримання строків подання необхідних документів або їх повноти [4, с. 224].

Отже, екстрадиція регламентована главою 44 КПК України та низкою міжнародних нормативно-правових актів. Дана процедура видачі являє собою складну та тривалу процедуру що призводить до затягування строків її використання і затримок виконання відповідних запитів. Тому щоб удосконалити процес екстрадиції, законодавцю необхідно створити єдиний нормативно-правовий акт, в якому мають бути закріплені процесуальні норми щодо видачі осіб у відповідності з міжнародним законодавством.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 23.08.2023 № 3341-XI, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88 із змінами та доповненнями станом на 24.08.2023.

2. Маланчук П. М., Молчанова А. П. Видача особи (екстрадиція) у кримінальному провадженні щодо злочинів міжнародного характеру. *Правові горизонти*. 2017. № 3. С. 86–91.

3. Сенченко Н. М., Кравченко В. Я. Окремі аспекти теорії та практики екстрадиції. Київський часопис права. 2021. № 3. С. 208–214. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/38588/64-25.PDF?sequence=1&isAll owed=y.

4. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. К.: Центр учб. літ., 2013. 544 с.

Жила Олександр Борисович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

СУЧАСНІ ПИТАННЯ АРЕШТУ МАЙНА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В Україні другий рік триває правовий режим воєнного стану. Суверенні активи держави, а також активи юридичних і фізичних осіб викрадаються, пошкоджуються і знищуються в результаті протиправних дій. На сьогодні, як ніколи, актуальним постає питання забезпечення компенсаторної функції кримінально процесуальної діяльності. Дієвим інструментом забезпечення блокування активів з метою відшкодування шкоди, а також забезпечення загальної і спеціальної конфіскації у Кримінальному процесуальному кодексі Україні (далі КПК України) законодавець визначив арешт майна.

Положення процесуального законодавства (ч. 2 ст. 171 КПК України) чітко визначає мету, яку має забезпечити арешт майна: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальна конфіскація; 3 конфіскація як вид покарання; 4) відшкодування шкоди [1].

Арешт накладається на майно: підозрюваного, обвинуваченого; засудженого; третіх осіб; юридичної особи. Цікавим в науковому розвитку є дослідження питання арешту майна третьої і юридичної особи.

Можна впевнено погодись із думкою авторів Кулик М.Й., Сухомлин Ю.В., Симчук А.С., що вилучене під час обшуку, в межах ухвали слідчої судді, майно автоматично не набуває статусу арештованого майна [2]. Процедура, передбачена Главою 17 КПК України, має лишатись єдиною, яка встановлює режим обмеження правомочностей власника майна у кримінальному провадженні.

Варто зауважити, що перед органом розслідування постає ряд завдання після встановлення майна і перед зверненням до слідчого судді.

Перше, це визначитись з метою арешту щодо кожної одиниці майна, при цьому врахувати: у разі зверненням із метою відшкодування розмір шкоди має бути вже визначений і співмірним; властивості речового доказу мають чітке вираження; для конфіскації особа має бути повідомлена про підозру; визначити і підтвердити механізми маскування походження майна у разі спеціальної компенсації.

Друге, визначитись з обсягом обмеження права, оскільки за формою арешту майна тимчасово позбавити можна права на відчуження, розпорядження та/або користування майном.

Доречними є висновки науковців, що обмеження можливості використання майна передбачено законодавцем лише в якості альтернативи, що створює певну правову невизначеність на практиці [3].

Третім і основним є усвідомлення, що тимчасове обмеження права досягне дієвості кримінального провадження.

Прогресивним в умовах сучасності є можливість застосовувати арешт майна третьої особи з метою спеціальної конфіскації навіть у кримінальних провадженнях де не встановлено особу підозрюваного. У таких кримінальних провадженнях слідство проводить «розслідування у розслідуванні» — встановлення обставин злочину і встановлення обставин набуття власності третьою особою.

Ознаки майна яке підлягає спеціальній конфіскація визначені у положеннях ч. 1 ст. 96^2 КК України і передбачають, що майно: 1) одержано внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна; 2) призначалося (використовувалося) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) було предметом кримінального правопорушення; 4) було підшукано, виготовлено, пристосовано або використано як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення [4].

При цьому є процесуальні імунітети у майна яке потребує поверненню власнику (законному володільцю) і у майна набутого добросовісним набувачем.

Очевидним, що за певних умов ми маємо конкуренцію норм кримінального і кримінального процесуального законодавства у частині арешту майна з метою збереження речових доказів і спеціальної конфіскації майна, як засобу чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення. За таких обставин орган розслідування з часом може мати необхідність змінювати правовий режим арешту майна зазначеного категорії.

Ще більше розвивається конкуренція між ч. 2 ст. 96^2 КК України і ч. 1 ст. 209 КК України оскільки процес перетворення одного майна в інше за наявності усвідомленості, як обов'язкового елементу спеціальної конфіскації, утворює склад злочину легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Воєнний стан безумовно впливає на стан чистоти юридичної практики і одночасно ставить виклик застосування усіх можливих інструментів забезпечення компенсації наслідків злочинної діяльності.

Отже, наявне законодавче підґрунтя арешту майна потребує не лише розбудови в законотворчому руслі, а і у напрямку методологічної роботи з практикуючими юристами.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Кулик М.Й., Сухомлин Ю.В., Симчук А.С. Дискусійні питання правового статусу майна вилученого під час обшуку та вирішення питання про його арешт. Development of Scientific and

Practical Approaches in the Era of Globalization: Scientific and Practical Conference (Boston, USA, September 28-30, 2020). С. 77–83.

3. Процесуальний порядок та особливості застосування слідчим арешту майна: метод. рек. / Чернявський С.С., Вознюк А.А., Алєксєєва-Процюк Д.О., Хабло О.Ю. та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 50 с.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1662.

Журавель Олена Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Сухомлин Юлія Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПІДОЗРЮВАНОГО/ОБВИНУВАЧЕНОГО/ЗАСУДЖЕНОГО-ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО

Вторгнення російської федерації на територію України та введення воєнного стану на всій території України актуалізувало велику кількість питань, зокрема щодо статусу військовополонених, особливостей здійснення кримінального провадження щодо них, прийняття процесуальних рішень, обміну підозрюваних, обвинувачених або засуджених осіб як військовополонених.

До внесення змін законодавство України не встановлювало жодних процесуальних процедур, застосуванням яких вирішувалися б питання щодо покарання, звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання осіб, які передавалися в порядку «обмінів полоненими».

Така ситуація у чинному законодавстві, що не відповідала забезпеченню права на справедливий суд та низки інших засад кримінального провадження, зумовила появу законопроєктних пропозицій щодо кримінальної процесуальної процедури забезпечення обміну військовополонених, змін та доповнень до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених, щодо скасування запобіжного заходу, зупинення досудового розслідування та судового провадження, провадження in absentia.

Так, набуття чинності 19.08.2022 р. Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» № 2472-IX від 28.07.2022 р. стало істотним кроком з унормування

процедури обміну наших захисників, заручників і незаконно утримуваних громадян України на представників держави-агресора, з-поміж яких є особи, які вчинили міжнародні злочини.

Слід зазначити, що комбатанти відповідно до норм міжнародного гуманітарного права за вчинення агресії відповідальності не несуть, але вони несуть кримінальну відповідальність за вчинення на території України кримінальних правопорушень, передбачених нормами Кримінального кодексу України. Тобто обмін військовополонених регламентується нормами КК України та КПК України лише під час процедури обміну військовополонених як підозрюваних, обвинувачених, засуджених, тобто тих, які вчинили під час збройного конфлікту діяння, що не охоплюються імунітетом комбатанта.

Згідно із зазначеним Законом України ст. 3 КПК України було доповнено п. 28, що закріплює нового суб'єкта кримінального провадження – особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого. Ним є будь-яка особа, яка має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та яка включена відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений [1, с. 481].

Оскільки Кримінальний процесуальний кодекс України не передбачає нормативного регулювання процесуального статусу підозрюваного/обвинуваченого/засудженого-військовополоненого, необхідно з'ясувати основні процесуальні ознаки такої особи, що складають сукупний процесуальний статус нового учасника кримінального провадження.

Процесуальні ознаки особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, можуть бути поділені на ординарні, які притаманні будь-якій особі, яка вчинила кримінальне правопорушення та щодо якої розпочато в Україні кримінальне провадження, та особливі, або екстраординарні. Зокрема, до першої групи ознак слід віднести те, що особа: 1) вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене Кримінальним кодексом України; 2) згідно з кримінальним процесуальним законодавством України набула статус підозрюваного, якщо обвинувальний акт переданий до суду – обвинуваченого, якщо обвинувальний вирок набув чинності – засудженого. До другої групи ознак належать такі специфічні властивості особи як: 1) статус комбатанта, що визначається Женевськими конвенціями; 2) є військовополоненим; 3) кримінальне правопорушення вчинене під час збройного конфлікту; 4) щодо неї уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого; 5) особа включена відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений [4].

Співставлення процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого та засудженого та підозрюваного/ обвинуваченого/ засудженого-військовополоненого дає підстави стверджувати, що вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство розширює

процесуальний статус останнього, наділяючи його загальним статусом підозрюваного, обвинуваченого та засудженого, права та обов'язки яких передбачені відповідними статтями КПК України, та передбачає низку додаткових прав та обов'язків.

Додаткові права та обов'язки підозрюваного/ обвинуваченого/ засудженого-військовополоненого випливають з його особливого статусу. Відповідно до ст. 17 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими та абз. 9, 10 п. 6 Порядку тримання військовополонених передбачається, що: – допит військовополонених проводиться зрозумілою для них мовою; – заборонено застосування катувань, тортур та інших примусових заходів; – на військовополонених покладений обов'язок – під час допиту кожний військовополонений зобов'язаний повідомити лише свої прізвище, ім'я та по батькові, військове звання, дату народження і особистий номер або у разі відсутності зазначених відомостей – іншу рівноцінну інформацію Військовополонених, які не можуть надати про себе відомості через свій фізичний або психічний стан, передають до медичної частини [5].

Порядок тримання військовополонених, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 413 від 5.04.2022, визначає, що останні утримуються в окремому ізольованому приміщенні у виправній колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки, а також у слідчому ізоляторі Державної кримінально-виконавчої служби, які спеціально створюються для тимчасового перебування військовополонених.

Також передбачено заборону вилучення у військовополоненого посвідчення особи, особистих речей та передбачено спеціальний порядок вилучення грошей (ст. 18 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, абз. 11, 12 п. 6 Порядку тримання військовополонених).

Вагомою особливістю процесуального статусу підозрюваного/обвинуваченого/засудженого-військовополоненого у кримінальному провадженні є його право на обмін, якщо уповноваженим органом щодо нього прийнято рішення про обмін та якщо він включений відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений.

Слід зазначити, що процедура обміну для військовополоненого є саме правом, а не обов'язком, оскільки в ч. 1 ст. 84 Кримінального кодексу України та ч. 5 ст. 201-1, п. 5 ч. 1 ст. 280, ч. 2 ст. 335 КПК України закріплена вимога отримати письмову згоду військовополоненого на здійснення обміну.

Так, згідно із новою ст. 201-1 КПК України прокурор має право звернутися до слідчого судді, суду з відповідним клопотанням про скасування запобіжного заходу у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого. Клопотання обґрунтовується

матеріалами, які підтверджують наявність рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого та матеріалами, що підтверджують його згоду на такий обмін. Після перевірки слідчим суддею, судом зазначених матеріалів, виноситься ухвала про скасування запобіжного заходу та передачу особи під нагляд уповноваженого органу для організації та проведення її обміну як військовополоненого [3].

Що стосується військовополоненого, який вже засуджений за вчинення кримінального правопорушення та відбуває покарання, то така особа може бути звільнена від відбування покарання. Відповідно до ст. 539 КПК України питання щодо звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу особи для обміну як військовополоненого вирішується судом за клопотанням прокурора. Законом встановлений доволі короткий строк розгляду такого клопотання. Воно розглядається суддею за участі прокурора у день надходження клопотання до суду одноособово згідно з правилами судового розгляду, передбаченими ст.ст. 318–380 КПК України. Для звільнення від відбуття покарання та обміну треба також отримати згоду засудженого.

Отже, аналіз Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» та низки інших нормативно-правових актів у сфері регулювання правового статусу військовополонених свідчить про те, що Кримінальний процесуальний кодекс України потребує доопрацювання щодо визначення процесуального статусу нового суб'єкта кримінального провадження – особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого. Зокрема, КПК України логічно доповнити нормами, які визначають притаманні лише такій особі права та обов'язки, специфіку проведення допиту військовополоненого, а також нормами, які відображають гарантії та особливості процесуальної діяльності, пов'язаної із речами і документами військовополоненого, який є учасником кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Гловюк І. В., Тетерятник Г. К. Питання унормування належної правової процедури кримінального процесуального забезпечення обміну військовополонених. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 478–483.

2. Вознюк А. А., Письменський Є. О. Кримінально-правовий механізм передачі засудженого для обміну як військовополоненого: актуальні проблеми та способи їх розв'язання. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 111–120.

3. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених:

Закон України від 28 липня 2022 р. № 2472-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-IX#Text.

4. Як обміняти військовополоненого армії РФ, якщо його підозрюють у скоєнні воєнних злочинів? URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/yak-obminiaty-viyskovopolonenoho-armii-rf-iakshcho-yoho-pidozriuiut-u-skoienni-voiennykh-zlochyniv/.

5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

6. Постанова Кабінету Міністрів України № 413 від 5.04.2022 р. «Порядок тримання військовополонених» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text.

Ільницький Михайло Миколайович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ШВИДКЕ ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСТАВИН КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ОДНЕ ІЗ ЗАВДАНЬ СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Належна побудова і функціонування системи кримінального процесу, нормативне регулювання нею правовідносин між учасниками кримінального провадження неможливе без встановлення основоположних норм, відповідно до яких така система повинна діяти. Ці норми (мета, сутність, завдання та принципи) є певною «інструкцією» для правоохоронних органів під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Так, Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює, що одним з основних завдань кримінального провадження є швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень. Суть цього завдання полягає у всебічному і об'єктивному встановленні та вивченні обставин вчиненого кримінального правопорушення, а також прийнятті одного з передбачених законом рішень, що свідчило б про закінчення досудового розслідування.

Слідчий, як процесуально незалежна особа яка здійснює досудове розслідування і спрямовує його у необхідному напрямку, приймає підсумкове рішення, безумовно є найважливішим учасником кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Вирішуючи питання всебічного, повного і об'єктивного встановлення обставин, які підлягають доказуванню, слідчий безпосередньо перебуває, на лінії боротьби злочинності та захисту прав, законних інтересів громадян і держави.

Однією з засад кримінального провадження є його здійснення з урахуванням розумності строку, застосовуючи цю засаду до роботи слідчого ми розуміємо, що він повинен в найкоротший строк здійснити якісне розслідування кримінального провадження і

прийняти по ньому законне й обґрунтоване рішення, незважаючи на складності, які виникають, у тому числі щодо організації його роботи, її матеріального, технічного та технологічного забезпечення.

Значна частина елементів роботи слідчого щодо розслідування кримінальних правопорушень залишається незмінною ще з часів радянського минулого, незважаючи на прийнятий у 2012 році Кримінальний процесуальний кодекс України. І сьогодні складається думка, що слідчий, це завалений паперовою роботою працівник, з хронічною втомою, думки якого постійно зайняті провадженнями і процесуальними строками.

Дійсно, розслідування і направлення до суду кримінальних проваджень супроводжується великою тратою особистого часу, ресурсів і сил. Однак, ряд складнощів в роботі слідчого, переважно, пов'язані виключно з питаннями організаційного характеру, а також проблемами використання сучасних технологій і потенціально можуть бути вирішені.

Зрозуміло, що значну частину робочого часу слідчий займається отриманням криміналістично значущої інформації, котра дозволяє встановити подію кримінального правопорушення, винуватість особи, обставини що її характеризують та інші важливі відомості. Це досягається не тільки шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, а й завдяки використанню існуючих баз даних, що перебувають у розпорядженні органів Національної поліції України, а також завдяки взаємодії з оперативними підрозділами та іншими органами і державними організаціями.

Необхідність такої взаємодії виникає під час встановлення часу, місця, способу, засобу вчинення кримінального правопорушення, а також необхідності оперативного отримання інформації про майновий і матеріальний стан правопорушника, його абонентських номерів, банківських рахунків, транспортних засобів, об'єктів нерухомості. Важливу роль у пришвидшенні та спрощенні встановлення обставин кримінального правопорушення відіграє інформаційне забезпечення досудового розслідування, яке полягає у цілеспрямованій діяльності уповноважених осіб підрозділів і служб правоохоронних органів щодо забезпечення інформаційних потреб слідчого, а також створення оптимальних умов для ефективного використання інформації з метою розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Використання сучасних технічних можливостей (електронна пошта, соціальні мережі, месенджери тощо) дозволяє суттєво прискорити процес отримання необхідної інформації, однак не завжди можна отримати необхідні відомості у такому спрощеному порядку. Досить часто отримання необхідних даних займає від декількох днів до місяця, а в ряді випадків і більш тривалий термін. В умовах загального правила закінчення досудового розслідування злочинів у строк, що не перевищує двох місяців, подібні часові затрати є недопустимими. Крім того, оперативне отримання необхідної інформації необхідне для призначення судових експертиз, встановлення і допиту свідків, які

володіють суттєвими відомостями і будь-яке сповільнення може завдати значної шкоди досудовому розслідуванню.

Отже, оперативне отримання слідчим вказаних відомостей дозволило б суттєво прискорити процес інформаційного забезпечення досудового розслідування, надати йому більш активний наступальний характер та значно прискорити процес доказування.

Також, значно вплинуло б на пришвидшення розслідування кримінальних правопорушень розвиток взаємодії слідчих з іншими організаціями, з метою отримання необхідної інформації, шляхом використання інформаційно-телекомунікаційних систем. Зрозуміло, що усталена форма запитів органів досудового розслідування, з наявністю обов'язкових реквізитів (печатки, рукописного підпису тощо), є застарілою і потребує заміни на електронний вид документа, отриманий шляхом використання інформаційно-телекомунікаційних мереж і підписаний електронним підписом, що частково запроваджено в діяльності судової системи.

Варто зазначити, що необхідність використання новітніх цифрових технологій в щоденній роботі слідчого не є його примхою, чи проявом технократії, – це виключно вимога часу, ігнорування якої є недопустимою. В той час як сучасні злочинці використовують в своїй незаконній діяльності максимальні можливості науково-технічного прогресу шляхом використання віддаленого доступу, розробки складних ключів шифрування, вчинення фінансових операцій в криптовалюті, слідчі продовжують відправляти повідомлення поштою, факсимільним зв'язком, телеграмою (ст. 135 КПК України) [1].

Вочевидь, саме оптимізація запровадження та використання інформаційних технологій в роботі слідчого дозволить максимально пришвидшити процес розслідування шляхом встановлення обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, а отже здійснювати ефективне швидке і повне досудове розслідування.

Список використаних джерел

1.Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України станом від 23.08.2023 / Верховна Рада України. 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Калька Іван Зіновійович,
детектив Національного антикорупційного бюро України

ПІДСТАВИ ДЛЯ ВІДМОВИ СЛІДЧИМИ СУДДЯМИ В ЗАДОВОЛЕННІ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Спеціальне досудове розслідування здійснюється при існуванні сукупності встановлених в ч. 2 ст. 297-1 КПК України умов на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за результатами розгляду

відповідного клопотання прокурора або слідчого за погодженням з прокурором.

Враховуючи те, що відправною точкою у спеціальному досудовому розслідуванні є постановлення суддею ухвали про задоволення або відмову у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, питання розгляду слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування є надзвичайно важливим.

Згідно ч. 1 ст. 297-2 КПК України з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді має право звернутися прокурор або слідчий за погодженням з прокурором. Таке клопотання подається на розгляд слідчому судді місцевого суду першої інстанції, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. У кримінальних провадженнях, досудове розслідування у яких здійснюється детективами Національного антикорупційного бюро України таке клопотання подається до Вищого антикорупційного суду.

В повному обсязі процесуальна форма такого клопотання не визначена, але у відповідності до ч. 2 ст. 297-2 КПК України в такому клопотанні обов'язково зазначається:

1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини;

4) відомості про те, що підозрюваний виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, та/або відомості про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук;

5) виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності;

6) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання .

У зв'язку з війною росії з Україною визначено певні особливості щодо обов'язкових елементів клопотання, яке подається у кримінальному провадженні щодо злочину, вчиненого підозрюваним, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся. Так у відповідності до ч. 3 ст. 297-2 КПК України в такому клопотанні замість пунктів 4 та 5, які визначені в ч. 2 ст. 297-2 КПК України мають бути зазначені матеріали, що підтверджують прийняття уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного для

обміну як військовополоненого та факт обміну. В іншій частині складові елементи клопотання не відрізняються .

Розгляд такого клопотання відповідно до ч. 1 ст. 297-3 КПК України слідчим суддею здійснюється не пізніше десяти днів з дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника . В ході розгляду такого клопотання слідчий суддя знайомиться з його змістом, досліджує копії матеріалів, які додано до клопотання та якими слідчий, прокурор обґрунтовують необхідність здійснення спеціального досудового розслідування, а також у разі необхідності може безпосередньо заслухати доводи особи, яка подала клопотання, захисника та свідків.

Частиною 3 ст. 297-4 КПК України визначено, що за наслідками розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає мотиви задоволення або відмови у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

В ч. 1 ст. 297-4 КПК України категорично визначено альтернативні підстави, за яких слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що:

– підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності;

– підозрюваний оголошений у міжнародний розшук;

– уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся.

Також на цьому етапі, у відповідності до вимог ч. 2 ст. 297-4 КПК України слідчий суддя зобов’язаний врахувати наявність достатніх доказів для підозри особи щодо якої подано клопотання у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином відбувається перевірка на предмет того чи є підозра обґрунтованою та чи набула особа відповідного статусу підозрюваного.

В ході проведення дослідження щодо причин відмови слідчими суддями у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування проаналізовано понад 100 ухвал за період з 2017 до 2023 року. Із вказаних ухвал вбачається, що вказані підстави для відмови умовно доречно поділити на 12 окремих груп, а саме:

– не доведено, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міжнародний розшук (№ 1 – 18 ухвал; № 2 – не доведено, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою

ухилення від кримінальної відповідальності – 27 ухвал; № 3 – не доведено, що підозрюваний оголошений у міжнародний розшук – 12 ухвал);

– відсутні достатні докази для підозри особи щодо якої подано клопотання у вчиненні кримінального правопорушення або неналежне вручення особі повідомлення про підозру (№ 4 – 42 ухвали);

– належним чином не посвідчене клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування (№ 5 – 2 ухвали);

– досудове розслідування зупинено та на час розгляду даного клопотання не було відновлене (№ 6 – 1 ухвала);

– клопотання надійшло після закінчення строку досудового розслідування (№ 7 – 2 ухвали);

– прокурор, слідчий не з'явився у судове засідання для розгляду клопотання (№ 8 – 6 ухвал);

– виклик підозрюваного здійснено під час зупинення досудового розслідування, що є істотним порушенням норм процесуального права (№ 9 – 1 ухвала);

– зміна підслідності кримінального провадження (№ 10 – 3 ухвали);

– стаття КК України, за якою кваліфіковано дії підозрюваного не входить до переліку статей, що міститься в ч. 2 ст. 297-1 КПК України, за вчинення яких може здійснюватись спеціальне досудове розслідування (№ 11 – 1 ухвала);

– надійшла заява прокурора, слідчого про залишення клопотання без розгляду (№ 12 – 6 ухвал);

– клопотання подане не уповноваженим суб'єктом (№ 13 – 1 ухвала);

– не доведено, що уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся (№ 14 – 1 ухвала).

При цьому слідчі судді часто визначають не одну, а декілька підстав для відмови в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, в тому числі підстави, які відсутні в ч. 1 ст. 297-4 КПК України.

Так, слідчий суддя Солом'янського районного суду м. Києва в ухвалі від 12.07.2023, відмовляючи в задоволенні клопотання слідчого, погодженого з прокурором, окрім іншого зазначив про відсутність належних даних що ОСОБА_6 повідомлено про підозру, а також те, що останній переховується від органів досудового розслідування [4]. Аналогічно кілька підстав для відмови в задоволенні клопотання вказано в ухвалах слідчих суддів [1, 2, 3].

Підсумовуючи проведене дослідження щодо відмов слідчими суддями у наданні дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування варто відмітити, що в більшості випадків слідчі судді відмовляють у відповідному дозволі з підстав, що чітко визначені в ч. 1 ст. 297-4 КПК України (якщо прокурор, слідчий не доведе, що

підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук) та в ч. 2 ст. 297-4 КПК України (наявність достатніх доказів для підозри особи щодо якої подано клопотання у вчиненні кримінального правопорушення).

Список використаних джерел

1. Ухвала слідчого судді Слов`янського міськрайонного суду Донецької області від 08.10.2018 у справі № 242/4424/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/77014926.

2. Ухвала слідчого судді Добропільського міськрайонного суду Донецької області від 23.11.2018 у справі № 227/5052/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78150947.

3. Ухвала слідчого судді Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 08.02.2021 у справі № 335/10977/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94778953.

4. Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 12.07.2023 у справі № 760/12166/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112442472.

Карпенко Вікторія Юріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Сухомлин Юлія Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ІНСТИТУТ ЗДІЙСНЕННЯ НАРОДОВЛАДДЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Інститут здійснення народовладдя в кримінальному процесі відіграє важливу роль у забезпеченні справедливості та демократичних принципів у кримінальному судочинстві. Цей інститут передбачає, що громадяни мають право брати участь у прийнятті рішень в кримінальних провадженнях, а також надає можливість громадськості брати активну участь у розгляді проваджень у суді, сприяє залученню різних перспектив та досвіду громадян до процесу прийняття кримінальних рішень.

При прийнятті Конституції України в статті 127 та ряді інших був закріплений порядок здійснення правосуддя судом присяжних та участь громадян у здійсненні правосуддя як засідателів, однак чітких механізмів залучення громадян до безпосередньої реалізації судової

влади не існувало. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року також містив лиш загальні тези. Діючий на той час Кримінальний процесуальний кодекс України також не передбачав суд присяжних чи народних засідателей. [3, с. 127]

Важливим поворотом діяльності суду присяжних в Україні стало прийняття Кримінального процесуального кодексу України, який унормував засади інституту народовладдя. Також на виконання умов вищезазначеного Кодексу стало прийняття оновленої редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який прописав механізми затвердження списків присяжних. Найбільшим супротивником запровадження суду присяжних в Україні стали професійні судді, які не мали змоги виконувати замовлення можновладців за умови існування суду присяжних [5].

Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо кримінальних правопорушень, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Винесення присяжними самостійного вердикту не передбачено. [2]

Строк на який суд залучає присяжних до здійснення правосуддя виключно у порядку черговості є не більше одного місяця на рік. Але є виключення, коли продовження цього строку зумовлено необхідністю закінчити розгляд справи, розпочатий за їхньою участю. Осіб , яких запрошують до участі у здійсненні правосуддя як присяжних здійснює автоматизованої системи. [1]

Через участь громадян у кримінальному процесі забезпечується відкритість та зрозумілість судових рішень, що позитивно впливає на довіру громадян до правосуддя. Інститут здійснення народовладдя в кримінальному процесі може також допомогти у запобіганні безпідставній репресії та дискримінації, оскільки він дозволяє громадськості брати активну участь у процедурі розгляду проваджень.

Проте чинний КПК України містить правові норми, що можуть бути підставою реалізації народовладдя ще на стадії досудового розслідування. Це саме ті норми, які регламентують законне затримання (ст. 207 КПК), застосування особистої поруки як запобіжного заходу (ст. 180 КПК), звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст.ст. 285–289 КПК України та ст. 47 КК України).

Перелічені норми носять уповноважуючий характер, тому їхня реалізація відбувається виключно за власним бажанням особи, яка вирішила прийняти участь у кримінальному провадженні. Але, реалізуючи свою волю брати участь у кримінальному провадженні, вони здатні впливати на хід та результати цього провадження передусім як представники народу, а вже потім – як учасники кримінального провадження. [5, с.132]

З моральної точки зору, участь народу у владній діяльності правоохоронних органів (виконавча та судова гілки влади) стосовно

правосуддя має досить важливе значення для досягнення завдань кримінального провадження. Адже коли у вирішенні питань справедливого кримінального провадження беруть участь не лише компетентні державні органи, але й пересічні громадяни, то в суспільстві підвищується рівень довіри не тільки до правоохоронних органів, а й до держави загалом. Правоохоронна діяльність за участю громадськості набуває прозорості та справедливості

Підсумовуючи, слід наголосити, що народовладдя в системі кримінального процесу не обмежується судовими стадіями кримінального провадження, його елементи виявляються на стадії досудового розслідування. Наявність у чинному кримінальному процесуальному законі норми, яка надає право кожному, затримати правопорушника під час вчинення ним або замаху на вчинення кримінального правопорушення та безпосередньо після вчинення правопорушником кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. [2]

Список використаних джерел

1. Закон України « Про судоустрій і статус суддів»: Закон України від 02 червня 2016 р. №1402-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

3. Пушкіна О. В. Інститут присяжних: історичні аспекти й сьогодення / О. В. Пушкіна, Т. С. Чебикіна. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Юридичні науки. 2014. Випуск 6-2. Т.4. С. 126–129.

4. Суд присяжних в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%B4_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%8F%D0%B6%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.

5. Шульга А. О. Елементи інститут народовладдя на стадії досудового розслідування як фактор моральності у кримінальному процесі. *Правовий часопис Донбасу*. № 4. 2019. С. 131–137.

Кравець Юліан Іванович,
здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

ВИДИ СУДОВИХ ПОМИЛОК

У юридичній літературі неодноразово були спроби здійснити класифікацію судових помилок, що є важливим інструментом для розуміння, аналізу та вдосконалення правосуддя. Як правильно зазначають Н. М Савчин та В. І. Бобрик, для того, щоб зрозуміти

правову природу такого соціального явища, як судова помилка, розробити ефективні способи її запобігання та усунення, слід не лише розкрити зміст поняття судової помилки, а й здійснити її багатокритеріальну класифікацію [1, с. 25].

На наш погляд, класифікація допомагає:

– ідентифікувати конкретні типи помилок і проаналізувати їх причини;

– краще зрозуміти складнощі судового процесу та пропонувати рекомендації щодо його вдосконалення;

– встановити стандарти, яких мають дотримуватися судді та інші учасники кримінального провадження, щоб уникнути певних типів помилок;

– адвокатам, суддям, студентам-правникам та іншим професіоналам в сфері права уникнути цих помилок у своїй роботі.

Розуміння класифікації судових помилок є важливим з кількох причин, зокрема й для запобігання майбутнім помилкам. Їх можна класифікувати за різними критеріями. Зокрема, М. М. Гультай пропонує наступну кваліфікацію судової помилки в кримінальному процесі:

1. За судовими стадіями, в яких вони допускаються:

– судові помилки: а) помилки при попередньому розгляді справи суддею; б) помилки судового розгляду; в) помилки апеляційного перегляду судових рішень; г) помилки касаційного перегляду судових рішень; д) помилки перегляду судових рішень у винятковому порядку; е) судові помилки у стадії виконання вироку.

2. Помилки доказування: а) помилки, допущені при визначенні предмета доказування; б) помилки, допущені при визначенні меж доказування; в) помилки, допущені при фіксації доказів; г) помилки, допущені при дослідженні доказів; д) помилки у виборі засобів і способів доказування; е) помилки у оцінці доказів.

3. За гносеологічною ознакою:

а) помилки при здійсненні слідчих дій; б) помилки при здійсненні судових дій; в) помилки при прийнятті рішень.

4. За характером виявлення:

а) помилки очевидні; б) помилки латентні.

5. За можливістю виправлення:

а) помилки, що можуть бути виправлені у даній стадії; б) помилки, що можуть бути виправлені у наступних стадіях; в) зовсім непоправні помилки.

6. Стосовно права й факту:

а) помилки у встановленні фактів; б) помилки в застосуванні права.

7. За значенням для кримінального судочинства:

а) помилки, що перешкоджають подальшому руху справи (суттєві); б) помилки, що не перешкоджають подальшому руху справи (несуттєві) [2, с. 20, 22–23].

Своєю чергою В. В. Горбалінський пропонує наступну класифікацію судових помилок:

1. За критерієм суб'єкта судової помилки можливо визначити помилки, що допускаються судом та помилки, що допускаються іншими учасниками процесу.

2. За критерієм процесуальних наслідків допущення помилки, що допускаються судом, можна поділити на два види: 1) ті, які тягнуть скасування чи зміну судового рішення; 2) ті, які не тягнуть скасування чи зміну судового рішення. У межах першого виду можна виділити такі підвиди помилок: а) ті, що стосуються порушення вимог законності і обґрунтованості судових рішень; б) ті, які порушують єдність судової практики та міжнародні зобов'язання України. До другого виду судових помилок можна віднести такі їх підвиди: а) ті, які можуть бути усунені судом, який прийняв рішення; б) ті, які стосуються порушення норм процесуального законодавства [3, с. 71].

Вважаємо, що основні підстави для класифікації судових помилок наступні:

1. Залежно від видової приналежності норм, які застосовують:

– матеріальні помилки, пов'язані зі змістом чи інтерпретацією законодавства або норм, які регулюють певну ситуацію. Вони можуть виникати, зокрема, коли неправильно визначають критерії вини, відповідальності чи призначення покарань;

– процесуальні помилки як порушення процедурних правил під час розгляду справи в суді (для прикладу, недотримання встановлених строків, порушення прав обвинуваченого чи потерпілого тощо).

Отже, матеріальна помилка стосується змісту законодавства або його інтерпретації, тоді як процесуальна помилка стосується порушення правил, що регулюють процедуру розгляду справи.

2. Помилки, що допускаються під час провадження судових дій:

– помилки, що істотно впливають на хід і результати судового розгляду: неврахування всіх доказів, неправильне застосування закону тощо;

– помилки, які такого впливу не мають: технічні, незначні порушення формальних вимог тощо.

У ситуаціях, коли суд виявляє істотну помилку, що впливає на хід та результати судового розгляду, така помилка може бути підставою для скасування рішення суду та направлення матеріалів на новий судовий розгляд. До тих же помилок, що не мають такого впливу, може бути застосовано, зокрема, їхнє виправлення під час розгляду матеріалів кримінального провадження.

Помилки під час судового процесу можуть виникати:

– під час встановленні фактичних обставин події;

– під час вибору норми права, що підлягає застосуванню.

3. За стадіями, у яких вони допускаються:

– помилки під час підготовчого провадження;

– помилки судового розгляду;

– помилки, які були виявлені під час розгляду справи апеляційною інстанцією;

– помилки під час касаційного провадження;

– помилки перегляду судових рішень за нововиявленими чи виключними обставинами;

– судові помилки у стадії виконання судових рішень.

4. За характером помилки:

– фактична (помилки у встановленні фактів);

– правова (помилки у застосуванні норм права);

– процесуальна помилка (порушення процедурних правил під час розгляду матеріалів).

5. Залежно від ступеня повторюваності:

– одноразові помилки (це може бути результатом недостатнього розуміння конкретної справи, недостатніх доказів тощо);

– систематичні помилки (виявляються у кількох рішеннях і можуть бути спричинені загальними недоліками в правосудді, недостатнім навчанням суддів; неправильне застосування закону, ігнорування прецедентів);

– системні помилки (відсутність незалежності судів, вплив корупції або політичний тиск на рішення, що потребує глибокої реформи та перегляду всієї судової системи держави).

6. Залежно від можливостей виявлення можуть бути:

– виявлені помилки, які були визнані та виправлені після винесення рішення;

– невиявлені помилки, які не були виявлені протягом судового процесу або на наступних стадіях;

– хронічні помилки, які відбуваються в багатьох випадках і можуть бути пов’язані з недоліками у правосудді чи в судовій практиці;

– випадкові помилки, які виникають як результат випадкових обставин, непередбачених ситуацій або недостатнього розуміння справ;

– непоправні помилки, що були виявлені після завершення судового процесу й прийняття підсумкового процесуального рішення, що не підлягає оскарженню.

Розуміння суті судових помилок є ключовим для розробки та впровадження ефективних механізмів їх усунення. Вивчення цих помилок допомагає виявити причини їх виникнення та розробити стратегію для їх попередження та виправлення. Неможливо уникнути абсолютної гарантії безпомилковості. Тому важливо мати механізми перевірки рішень у випадку виявлення помилок, що допомагають забезпечити правосудність та справедливість у випадках, коли помилки виникають у практичній діяльності судів.

Кримінальний процесуальний механізм роботи з судовими помилками пов’язаний із забезпеченням справедливого судового процесу та виправленням незаконних та необґрунтованих рішень, що

були прийняті на різних стадіях кримінального провадження. Основною метою цього механізму є саме виправлення помилок та запобігання неправомірному покаранню або непритягненню до відповідальності винуватої особи.

Судові рішення, безумовно, мають елементи суб'єктивності через те, що їх приймають судді – люди з їхніми особистими переконаннями, поглядами, професійною кваліфікацією та психологічними особливостями. Тому судові помилки є не лише можливими, але й певною мірою неминучими, оскільки абсолютна об'єктивність під час прийняття рішень важко досяжна. Проблема судових помилок полягає у тому, як система правосуддя поводиться з цією суб'єктивністю та як забезпечує механізми для виявлення та виправлення помилок. Апеляційних та касаційний розгляд, а також інші форми контролю за рішеннями, які приймають судді місцевих загальних судів, спрямовані на те, щоб зменшити можливість помилок і якнайшвидше їх виправити відразу після їх виявлення.

Отже, важливо зрозуміти, що судові помилки є складною реальністю кримінального провадження, що можуть мати серйозні наслідки для всіх його учасників та системи органів кримінальної юстиції в цілому. Тому актуальним питанням залишається подальша робота над тим, щоб зробити наслідки судових помилок якомога меншими та виправити їх, коли це можливо.

Список використаних джерел

1. Савчин Н. М., Бобрик В. І. Процесуально-правова природа судових помилок у цивільному судочинстві України : монографія. Чернівці: Місто, 2017. 180 с.

2. Гультай М. М. Виявлення і виправлення слідчих та судових помилок у кримінальному процесі України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2008. 200 с.

3. Горбалінський В. В. Судова помилка в адміністративному судочинстві. Дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07; Ірпінь.2015. 205 с.

Кропивницька Валерія Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Сухомлин Юлія Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

З прийняттям 13 квітня 2012 року Верховною Радою України Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс),

побудованого на основі конституційних принципів змагальності та рівності сторін, зазнала змін функція органів прокуратури щодо нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування [1].

Указані зміни знайшли своє втілення у пункті 2 частини 1 статті 131-1 Конституції України (доповненої Законом № 1401-VIII від 02.06.2016) [2], яка поклала на органи прокуратури організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку [1].

Термін «організація і процесуальне керівництво» (організація і процесуальне керівництво) досудовим розслідуванням в законодавстві України не визначено. У Законі України «Про прокуратуру» цей термін згадується лише один раз у контексті заборони притягувати до дисциплінарної відповідальності прокурора, який здійснював процесуальне керівництво, у випадках виправдання особи або закриття стосовно неї судом кримінального провадження [3]. Єдиний раз цей термін згадується й у Кримінальному процесуальному кодексі, зокрема в ч. 2 ст. 36 КПК, у якій йдеться про повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням [4, с. 136].

Виходячи з цього, відповідно до вимог частини 2 статті 36 Кодексу прокурор реалізує цю функцію у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, тобто саме прокурор є відповідальним за організацію процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координацію процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення додержання у процесі розслідування вимог законів України [1].

Важливим є те, що прокурор і слідчий, керівник органу досудового розслідування повинні виконувати вимоги ч. 2 ст. 2 Кримінального кодексу (далі – КК) України, яка передбачає вчинення особою діяння, що містить склад злочину. До нього входять такі елементи: об'єкт, об'єктивна сторона злочину, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Якщо не має одного елементу, то не буде злочину [5, с. 263].

Це специфічний вид правового керівництва кримінального процесуального спрямування. Він направлений не на організацію праці підлеглих, а на забезпечення повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження [6, с. 128]. Процесуальний керівник спрямовує діяльність слідчого, координує досудове розслідування, щоб згодом ефективно підтримувати державне обвинувачення в суді. Прокурор повинен володіти всією сукупністю доказів, зібраних у кримінальному провадженні, і бути переконаним у їх достовірності та законності отримання.

На додачу, процесуальний керівник має повний доступ до усіх документів, що містяться в матеріалах кримінального провадження. Він

має право призначати ревізії та перевірки, приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, доручати проведення слідчих (розшукових) дій, давати вказівки щодо їх проведення та брати в них участь, а в необхідних випадках особисто проводити їх. Разом з тим, прокурор не повинен виконувати функції слідчого, а лише організовувати процес розслідування кримінального провадження. Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням є ефективним засобом забезпечення законності дій та рішень органів досудового розслідування [6, с. 128].

Нагляд і керівництво не потрібно розглядати як різні, й тим більше як несумісні види діяльності. Процесуальне керівництво – це метод чи спосіб здійснення прокурорського нагляду. Такий погляд на поняття процесуального керівництва поділяють багато процесуалістів. Зокрема, О. Толочко обґрунтовує міркування про те, що процесуальне керівництво прокурором за діяльністю органів досудового провадження є способом забезпечення законності їхньої діяльності та ефективною процесуальною формою реалізації його конституційної наглядової функції [7, с. 477].

Повноваження прокурора можуть бути покладені керівником системи прокуратури на іншого прокурора цієї системи прокуратури через неефективне здійснення прокурором нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування (ч. 3 ст. 37 Кримінального процесуального кодексу України). Але підстави для заміни прокурора цією та іншими нормами цього кодексу не розкрито, а тому є оціночним і передбачає керівником прокуратури на свій розсуд давати оцінку діяльності підлеглого прокурора. Поняття неефективності прокурорського нагляду варто розглядати в змісті й критеріях ефективності діяльності прокурора.

Критерії ефективності діяльності прокурора в кримінальному провадженні наявні в ст. 2 та інших нормах Кримінально процесуального кодексу важливим показником ефективності діяльності прокуратури є досягнення мети – стан захищеності інтересів людини, суспільства та держави, своєчасне запобігання реальним загрозам, виявлення, припинення реальних загроз.

Неефективність нагляду прокурора має здійснюватися в системному зв’язку не тільки зі ст. 2 та іншими нормами Кодексу, які закріплюють завдання, засади кримінального провадження, статус прокурора. Обов’язково враховувати характер причинений дій чи бездіяльності прокурора та наслідки, що настали в ході досудового розслідування. Необхідно з’ясовувати, активно чи пасивно взаємодіє прокурор зі слідчим у кримінальному провадженні, що впливає на швидкість, повноту й неупередженість розслідування кримінальних правопорушень. Так, ефективна взаємодія прокурора та слідчого дає можливість зібрати й дослідити докази винуватості особи в учиненні кримінального правопорушення, установити інші обставини, прийняти законне процесуальне рішення [5, с. 263].

Підсумовуючи зазначимо те, що у Кримінальному процесуальному кодексі України, ще у 2012 році змінилися функції органів прокуратури щодо нагляду за додержанням законів у процесі досудового розслідування. Важливим є той факт, що прокурори мають тепер обов'язок організовувати та процесуально керувати досудовим розслідуванням. Також підкреслюється, що процесуальне керівництво прокурором є не тільки організаційним завданням, але й засобом забезпечення законності дій під час досудового розслідування та досягнення мети – захисту інтересів суспільства та держави.

Таким чином, ефективність діяльності прокурора у процесі процесуального керівництва досудовим розслідуванням вимагає системного підходу, оцінки різних аспектів роботи прокурорів, а також збалансованості між їхніми функціями та завданнями у забезпеченні законності та виявленні злочинів.

Список використаних джерел

1. Відділ організаційного та правового забезпечення прокуратури Чернівецької області, 2019. URL: https://chrn.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=246329.

2. Конституція України: Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1401-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text.

3. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18.

4. Сущенко В.М. Інститут процесуального керівництва досудовим розслідуванням у системі органів прокуратури, 2017. С. 136.

5. Клочков В.Г. Організація і процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням, 2021. С. 263.

6. Аладочкін Д.П. Правова природа процесуального керівництва прокурором, 2018. С. 128.

7. Палюх А.Я. Процесуальне керівництво як основа доказової діяльності прокурора під час досудового розслідування, 2017. С. 477.

Кулєбякін Вадим Олександрович,
аспірант кафедри кримінального права
та процесу Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова

ЧАСОВІ МЕЖІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

Одним з основоположних прав визначених у Конституції України є право на свободу та особисту недоторканість. Так ст. 29 Конституції України декларує, що окрім, як на підставі вмотивованого рішення суду, та у визначеному законом порядку, ніхто не може утримуватися під вартою або бути заарештованим [1]. В цій частині норми Основного Закону кореспондуються з ратифікованими Україною нормами міжнародного права. У п. 1 ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод задекларованого право

кожного на свободу та особисту недоторканість [2]. Тотожним є зміст п. 1 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [3]. Особлива увага приділена праву особи на свободу та особисту недоторканість у національному законодавстві України та міжнародних нормах права, що свідчить про його виняткову роль у системі гарантій прав та свобод особи.

Окрім декларування права на свободу та особисту недоторканість, названі законодавчі акти визначають умови за яких таке право може піддаватись законному втручанню та бути обмеженим. Найбільш часто законне обмеження свободи особи може відбуватись під час кримінального переслідування. Окремо зазначимо, що приписи значної частини норм права, які гарантують недоторканість особи та визначають межі дозволеного втручання знаходять своє відображення у кримінальному процесуальному законі.

Вагому роль в унормуванні втручання у конституційне право особи на свободу та особисту недоторканість, під час кримінального переслідування, відведено процесуальним строкам. Останні покликані запобігти без обмеженому та свавільному втручанню в означене право, а також чітко регламентувати процедуру застосування визначеного обмеження.

Європейській суд з прав людини неодноразово констатував порушення Україною п. 3 ст. 5 Конвенції, визнаючи підставами такого порушення необґрунтовано тривале утримання осіб під вартою.

Так у справі «Нечай проти України» суд прийшов до висновку, що кримінальне провадження щодо заявника розпочалося 27 лютого 2004 року та закінчилося 14 червня 2017 року; і, таким чином, тривало дванадцять з половиною років у трьох інстанціях після виключення періоду з 21 червня 2004 року по 04 квітня 2005 року і весь визначений період заявник утримувався під вартою [4]. Аналогічно визнані порушення п. 3 ст. 5 Конвенції у справах «Іванов та інші проти України», «Авраамова проти України», «Комар та інші проти України» і цей перелік далеко не є вичерпним, що вказує на системний характер порушення права на свободу та особисту недоторканість особи органами, які уповноважені здійснювати кримінальне переслідування.

Прийнятий у 2012 році чинний Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України, у порівнянні з КПК України 1960 року, вдосконалив механізми, якими урегульовано законне обмеження права особи на свободу та особисту недоторканість, однак не всі проблеми, які існували раніше є вирішеними сьогодні.

Досліджуючи зміст процесуального закону, ми приходимо до висновку, що останній мітись достатньо чітку регламентацію строків позбавлення особи свободи під час досудового розслідування. Так, відповідно до ч. 1 ст. 197 КПК України, строк дії ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, або продовження строку такого тримання не повинен перевищувати шістдесяти днів. В свою чергу ч. 4 чт. 196 КПК України зобов'язує слідчого суддю, суд в

ухвалі про обрання запобіжного заходу зазначати дату її закінчення у межах визначених процесуальним законом. Разом з тим очевидним є, що не завжди досудове розслідування може бути проведено у відведений законом строк, який буде потребувати продовження, відповідно, можуть існувати ризики визначені ст. 177 КПК України, які слугували підставою для обрання підозрюваному запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Тому законодавець, у ч. 3 ст. 197 КПК України визначив можливість продовження утримання особи під вартою, встановивши максимальні періоди такого утримання – шість місяців у кримінальних провадженнях щодо нетяжкого злочину, та дванадцять – щодо тяжких та особливо тяжких. Варто додати, що ч. 2 цієї статті визначає, що у разі, якщо у тому самому кримінальному провадженні особу повторно взято під варту, строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням періоду утримання під вартою раніше [5]. Норма цієї частини статті покликана зробити неможливим неурегульоване втручання у право на свободу та особисту недоторканість особи під час досудового розслідування, а це дозволяє зробити висновок, що процесуальний закон містить достатньо чітку регламентацію меж втручання у таке право. Тому, за умови існування достатніх підстав для утримання під вартою, таке тримання, під час досудового розслідування, буде відбуватись у визначених часових межах.

Однак, як ми визначили вище, якщо для стадії досудового розслідування, граничні процесуальні строки позбавлення особи свободи на стадії досудового розслідування мають чітко визначені часові межі, то для стадії судового розгляду такі строки у КПК України не визначені взагалі і можуть бути продовженими безмежну кількість разів.

Необґрунтовано тривалі періоди утримання обвинувачених під вартою під час судового розгляду заподіють шкоди не лише правам і свободам таких осіб, а також є тягарем для держави, яка сплачує компенсації заявникам у разі встановлення порушення п. 3 ст. 5 Конвенції. Однією з подій, яка привернула особливу увагу держави до строків тримання під вартою під час судового провадження, став випадок у Шевченківському районному суді м. Києва 05 липня 2023 року коли обвинувачуваний, намагався захопити конвоїрів у заручники, поранив двох спецпризначенців та здійснив підрив і результаті якого сам підривник загинув у приміщенні суду. Кримінальне провадження тривало 8 років протягом яких обвинувачений утримувався під вартою.

Способи вирішення такої проблеми є дискусійними та можуть бути підданими обґрунтованій критиці, однак визначимо шляхи її вирішення.

Як наслідок вище зазначених трагічних подій Радою суддів України ініційовано вивчення стану розгляду справ у яких обвинувачені понад 5 років утримуються під вартою, а до Верховної Ради України подано проєкт закону №9551 від 01.08.2023 р. про

внесення зміни до частини третьої статті 197 Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення дотримання розумних строків тримання під вартою під час судового провадження. Зокрема цим законопроєктом запропоновано доповнити ч. 3 ст. 197 КПК України наступним: «Сукупний строк тримання під вартою під час судового провадження не повинен перевищувати: 1) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжких злочинів; 2) двадцяти чотирьох місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких злочинів; 3) сорока восьми місяців – у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів» [6].

Слід зауважити, що аналогічні зміни до кримінального процесуального закону вже пропонувались у законопроєкті № 7688 від 22.08.2022 року, який досі знаходиться на розгляді [7].

Дослідження доцільності впровадження таких змін до кримінального процесуального законодавства необхідно розпочати з виявлення причин та умов які призводять до тримання осіб під вартою за межами розумного строку такого тримання. Однією з умов тривалого тримання під вартою є час розгляду кримінального провадження у суді. Зазвичай, якщо ризики визнані достатніми для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою продовжують існувати, такий запобіжний захід буде продовжуватись протягом усього судового розгляду (наразі не будемо розглядати необґрунтоване продовження запобіжного заходу пов'язане з недоведеністю існування таких ризиків).

Є ряд об'єктивних причин, наслідком яких є те, що кримінальні провадження у суді, деколи, розглядаються роками. В першу чергу, серед таких необхідно виділити кадровий дефіцит у судовій системі (наприклад, середнє навантаження на одного суддю в Печерському районному суді міста Києва станом на вересень 2023 року становить 2675 справ). Така ситуація призводить до того, що судові засідання призначаються із значними проміжками часу між ними (інколи раз на декілька місяців), і інша, яка також потребує особливої уваги, – зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження.

У судовій практиці найчастішою причиною відкладення судових засідань є неявка учасників (захисників, потерпілих, свідків, прокурорів), що унеможливлює подальший розгляд справи, або заявлення необґрунтованих клопотань, відводів тощо. В окремих випадках суд наділений важелями процесуального впливу, щоб протидіяти таким зловживанням (наприклад, примусовий привід свідків, накладення грошових стягнень на свідків, потерпілих, залишення без розгляду повторно заявленого відводу). Необхідно доповнити про те, що навіть в разі існування можливостей протидії зловживанню судовий розгляд в багатьох випадках все одно буде відкладено (для приводу свідка, повторного виклику учасника тощо). Однак лише нещодавно до законодавчого органу внесений законопроєкт № 10100 від 29.09.2023 року, яким запропоновано внести зміни до ч. 1 ст. 324 КПК України визначивши підставою відкладення

розгляду неявку усіх захисників обвинуваченого [8]. Вважаємо запровадження таких змін доцільним та необхідним, що унеможливить свідоме затягування розгляду справи стороною захисту шляхом почергової неявки в судове засідання захисників обвинуваченого.

З огляду на викладене, можемо стверджувати, що на законодавчому рівні розглядають шляхи вирішення проблеми та усунення причин надмірної тривалості судового розгляду кримінального провадження, яка безпосередньо пов'язана зі строком тримання під вартою. Однак, недосконаліть механізмів забезпечення державою розумного строку при розгляді кримінального провадження не може виправдовувати необмеженого втручання у право особи на свободу та особисту недоторканість. В описаному прикладі справи «Нечай проти України» обвинувачений майже 12 років перебував під вартою, а в кінцевому результаті справу було закрито за недоведеністю його вини. Тому вважаємо, що запровадження змін до кримінального процесуального кодексу, в частині визначення граничних термінів утримання під вартою під час судового розгляду, є доцільним, однак такі межі та порядок їх визначення ще потребує більш детального дослідження.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D1% 80#Text.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 995_004#Text.

3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

4. Рішення ЄСПЛ від 01 липня 2021 року у справі «Нечай проти України», заява № 15360/10. URL: http://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/974_g36#Text.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

6. Проект Закону про внесення зміни до частини третьої статті 197 Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення дотримання розумних строків тримання під вартою під час судового провадження № 9551 від 01.08.2023 року. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1912436;

7. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення ефективної роботи пенітенціарної системи в умовах воєнного стану № 7688 від 22.08.2022 року. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1447665;

8. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення ефективності здійснення кримінального провадження та притягнення до відповідальності за корупційні злочини № 10100 від 29.08.2023. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2001948.

Літвінова Юліана Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Татарин Ігор Іванович,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Серед кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми, одними з найбільш зухвалих є грабежі, квартирні крадіжки, групові розбої. З кримінально-правової точки зору склад цих кримінальних правопорушень носить відкритий спосіб викрадення майна, застосування насильства або загрози насильства, а також низку інших обставин, що обтяжують відповідальність (з незаконним проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, неодноразово, вчинене групою осіб за попередньою змовою, учинене у великих розмірах чи в умовах воєнного або надзвичайного стану тощо). Відкритий характер і зухвалість вчинення таких правопорушень, і те враження, яке вони справляють на потерпілих та очевидців, зумовлюють значний суспільний резонанс. Особливості психіки неповнолітніх правопорушників, своєрідні завдання застосування до них кримінальної відповідальності (для перевиховання та повернення до нормального існування в суспільстві) формують специфіку процесу досудового розслідування, вчинюваних ними злочинів [4, с. 237].

Тенденція удосконалення процесуальної регламентації особливостей кримінального провадження щодо неповнолітніх обумовлена проблемами сучасної практики розслідування вказаних кримінальних правопорушень. Розв'язання вказаних проблем потребує комплексного підходу у формуванні криміналістичної методики розслідування вказаних кримінальних правопорушень у межах особливого порядку кримінального провадження щодо неповнолітніх. Вважаємо, що зазначена криміналістична методика повинна враховувати вказані тенденції та особливості застосування криміналістичних, кримінальних процесуальних та оперативно-розшукових можливостей отримання доказової інформації при

розслідуванні незаконного заволодіння транспортними засобами, вчинених неповнолітніми [7, с. 132].

Проблеми розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі й кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми, тривалий час перебували й нині знаходяться у полі дослідницької уваги вчених із різних галузей юриспруденції. Як зазначають вчені, сучасне кримінальне законодавство, якому мають бути притаманні гнучкість та динамізм, у контексті ювенального виміру знаходиться у статиці. На жаль, така тенденція в майбутньому може призвести до невідворотних наслідків, одним із яких є деградація молодого покоління та зростання рівня дитячої злочинності [3, с. 31].

Під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечують участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (ст. 227 КПК України).

Педагог чи психолог – це учасник кримінального провадження, який володіє спеціальними знаннями і під час проведення слідчих (розшукових) дій набуває статусу спеціаліста.

За таких умов залучений педагог чи психолог повинен відповідати ряду вимог, для прикладу має бути наявність педагогічної освіти та досвіду роботи спеціальністю. Педагог повинен надати документ про освіту із зазначенням відповідної спеціальності [3, с. 129].

Під час вивчення та оцінки даного документу дізнавачу слід керуватися Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 року № 266. Цей нормативно-правовий документ містить визначення шифру галузі, назви галузі знань, коду спеціальності та найменування спеціальності. Відповідно, педагог, який залучається до кримінального провадження, повинен отримати освіту за такою галуззю знань як: 01 «освіта» (спеціальності 011 «науки про освіту», 012 «дошкільна освіта», 013 «початкова освіта», 014 «середня освіта (за предметними спеціальностями)», 015 «професійна освіта (за спеціалізаціями)», 016 «спеціальна освіта», 017 «фізична культура та спорт»). Психолог повинен мати освіту за галуззю знань 05 «соціальні та поведінкові науки» (спеціальність 053 «психологія») [5].

При різноманітності та багатовекторності державної політики запобігання злочинності серед неповнолітніх вона має дуалістичну мету: по-перше вона спрямована на забезпечення оптимального функціонування цілісної системи розвитку і захисту прав дітей і неповнолітніх в Україні (забезпечення, реалізацію та захист прав і свобод неповнолітніх): по-друге, захищає суспільство від злочинних посягань з боку неповнолітніх. Саме такий інтегрований підхід запобігання злочинності серед неповнолітніх виявляється перспективним і ефективним. При цьому державна політика запобігання злочинності неповнолітніх повинна бути сформована з урахуванням історичних, сучасних та перспективних складових, зокрема створення надійного,

репрезентативного науково-теоретичного підґрунтя стану криміногенної та віктимогенної ситуації у середовищі неповнолітніх, використовуючи для досягнення поставленої мети і завдань надбання науки й техніки та відповідальне методичне забезпечення різних напрямів превентивної діяльності у ювенальній сфері [8, с. 328–329].

Кримінальний процесуальний кодекс України не визначає граничний мінімальний вік з якого дозволяється здійснювати допит неповнолітнього, а також не містить норми, яка би робила виняток щодо осіб, які набули повної цивільної дієздатності внаслідок інших юридичних фактів. Отже, з метою проведення ефективного допиту неповнолітнього, слід визначити його етапи. До таких відносимо підготовку до допиту, що включає:

– визначення мети допиту;

– з'ясування умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 487 КПК України);

– складання плану допиту;

– вирішення питання про місце допиту неповнолітнього, визначення дати та часу допиту;

– залучення на допит неповнолітньої особи законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (ст. 226 КПК України);

– залучення захисника, відповідно до ст. 52 КПК України. Зазначений етап повинен формуватися на основі вікових особливостей допитуваного та його статусу в кримінальному провадженні [9, с. 39–40].

Слідчому обов'язково слід враховувати вікові особливості неповнолітніх, серед яких можна виокремити наступні: недостатність життєвого досвіду, схильність до наслідування, намагання в деяких конкретних ситуаціях показати свою перевагу, роль лідера, а також підвищення емоційності й неврівноваженості, імпульсивності, почуття групової підтримки й хибного розуміння дружби, низький рівень самокритики, неадекватне сприйняття й реагування на зміну слідчої ситуації, нерозуміння в повному обсязі своїх процесуальних прав і недооцінка серйозності свого положення, сором'язливості, уразливості тощо [2, с. 248].

Важливим фактором, який формує поведінку неповнолітнього в соціумі є його умови життя та виховання, які необхідно встановити, відповідно до ст. 487 КПК України. Не менш важливим для розробки тактики допиту неповнолітнього є дослідження особи допитуваного. Дослідження особи неповнолітнього підозрюваного передбачає виявлення соціального статусу неповнолітнього; діагностику зовнішніх виявів особи допитуваного (агресивність, неврівноваженість, товариськість чи замкнутість); визначення його темпераменту, що впливає на темп і ритм проведення допиту; з'ясування особливостей психіки неповнолітнього (емоційна збудженість, схильність до наслідування та навіювання), гендерних відмінностей та особливостей емоційних реакцій перехідного віку, що пояснюються гормональними і фізіологічними процесами

(дівчата характеризуються плаксивістю, частою зміною настрою, образливістю, хлопці – раптовою зміною поведінки і реакцій руху) [1, с. 44–45].

Наступним тактичним ходом є безпосередньо отримання запланованої інформації та її деталізація. Якщо неповнолітній дає покази і сприяє розкриттю злочину, то слідчий без проблем досягає мети допиту. В тому випадку, якщо допитуваний потерпілий не налаштований давати правдиві покази, виникає конфліктна ситуація. До найбільш характерних причин надання неправдивих показань неповнолітнього можуть бути віднесені некритичне почуття товариськості, дружба з тим, про кого необхідно дати свідчення, поради близьких, погрози і т.д. Будь-які моменти, які некращим чином характеризують допитуваного, можуть викликати брехню з його боку. Надання неправдивих показань також може бути продиктоване негативним ставленням до органів слідства або неправильною поведінкою слідчого під час допиту, тому уважне ставлення до стану неповнолітнього дозволяє правильно оцінити ступінь його сором'язливості, заляканості, уразливості, боязкості [9, с.42].

Чинне національне законодавство закріпило положення про можливе застосування судом примусових заходів медичного характеру до неосудних осіб, які вчинили суспільно небезпечні дії, або захворіли на психічну хворобу вже після вчинення кримінального правопорушення до винесення вироку судом, або вже відбувають покарання, що в повній мірі відноситься й до неповнолітніх, які потрапили у сферу таких кримінально процесуальних відносин [6, с. 137].

Отже, розслідування кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми має важливу роль у розслідуванні кримінальних правопорушень взагальному, оскільки дитина або підліток ще не має повноцінного розуміння наслідків своїх дій та потребує спеціального захисту та підтримки. Важливим є забезпечення прав та свобод неповнолітніх під час розслідування, зокрема право на захист, право на справедливий судовий процес та право на безпеку. Для ефективного розслідування кримінальних справ, пов'язаних із неповнолітніми, важливо мати спеціалізовані підрозділи поліції та фахівців, які розуміють особливості цієї категорії осіб. Враховуючи особливості неповнолітніх, можуть використовуватися альтернативні методи розгляду справ, такі як виховний вплив, соціально-педагогічний супровід, реабілітація, які спрямовані на виховання та реінтеграцію злочинців. Співпраця з дитячими службами, психологами, педагогами та іншими фахівцями є важливою для визначення оптимальних шляхів впливу на неповнолітніх порушників і вирішення проблеми. Особливості розслідування кримінальних правопорушень неповнолітніми полягають у необхідності розглядати цей процес з урахуванням особливостей цієї категорії осіб і сприяти їхньому реабілітації та поверненню в суспільство як корисних громадян.

Список використаних джерел

1. Благута Р. І. Процюк О. М. Вивчення особи неповнолітнього підозрюваного та напрями використання отриманої інформації під час проведення допиту. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 19 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Гельветика, 2017. С. 37–46.

2. Готвянська М. А. Тактика допиту неповнолітнього, втягнутого у злочинну діяльність (окремі аспекти). Вісник ЛДУВСім. Е. О. Дідоренка. 2019. № 2. С. 246–257.

3. Кашпур А. С. Розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії та доктора наук. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2023. 250 с.

4. Коваленко В.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування грабежів, вчинених неповнолітніми. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2022. Вип. 4 (100). С. 236–246.

5. Про документи про вищу освіту (наукові ступені) державного зразка: постанова Кабінету Міністрів України від 31 берез. 2015 р. № 193. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/193 2015%D0%BF.

6. Туренко Д.В. Проблемні питання розслідування з встановлення неосудності, іншого психологічного стану та вад неповнолітніх при застосуванні примусових заходів медичного характеру. Наше право. 2022. № 2. С. 130–139.

7. Федосова О.В. Сучасний стан та основні тенденції незаконного заволодіння транспортними засобами, вчиненого неповнолітніми. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 9 груд. 2022 р.). Вінниця, 2022. С. 131–133.

8. Юзікова Н.С. Злочинність неповнолітніх : особливості, сучасні тенеденції та заходи запобігання і протидії їй : монографія. Дніпро. Біла К.О. 2016. 510 с.

9. Циганій С.О. Тактика допиту неповнолітнього підозрюваного під час досудового розслідування. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 32/2022. С. 37–43.

Лужецька Вікторія Романівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Татарин Ігор Іванович, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Війна внесла неабиякі корективи в життя кожного українця зокрема, і правової системи в цілому. Особливого впливу зазнала кримінально-правова сфера і окремі її складові. Запровадження воєнного стану зумовило зміни у кримінальному процесі, пов'язаними з успішністю та оперативністю слідчих дій, умовами їх проведення, безпекою учасників, та й загалом проблемних аспектів дотримання прав їх учасників. Обшук як одна з основних слідчих дій не став виключенням в цьому питанні. Адже обшук є одним із найважливіших джерел отримання доказів у кримінальному провадженні. Найчастіше він грає вирішальну роль у розслідуванні, і особливо це стосується воєнного стану, коли момент знаходження інформації часто в прямому сенсі рятує життя. Водночас його проведення належить до найбільш складних, трудомістких, що вимагають різнобічних знань і психологічних навантажень для учасників вказаної слідчої (розшукової) дії.

Обшук – проводиться у примусовому порядку, полягає в ретельному обстеженні приміщень, ділянок місцевості, транспорту та громадян з метою виявлення та вилучення предметів, що мають значення для розслідування, а також людей та трупів. Для проведення обшуку необхідно мати достатні дані та обґрунтовані про можливу наявність у якомусь місці або в будь-якої особи об'єктів, що належать до події злочину або мають значення для кримінальної справи. Обшук зачіпає конституційні права людини, є складним та трудомістким у виробництві [8, с. 492].

Розумним кроком законодавця стало те, що було прийнято ряд змін, що удосконалюють кримінально-правове регулювання в умовах воєнного стану. Зокрема йдеться про Закон № 2201-IX від 14.04.2022, коли набули законної сили зміни, внесені до Кримінального процесуального кодексу України, які удосконалюють порядок здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану [12].

В ч. 4 ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України передбачено проведення слідчих (розшукових) дій у період часу з 06.00 год. до 20. 00 год. Проте, вказана слідча (розшукова) дія, може проводитися і в інший період часу, в залежності від необхідності [1].

Однак, незважаючи на умови воєнного стану та широкі повноваження правоохоронних органів, не варто нехтувати дотриманням прав і свобод. Адже воєнний стан не нівелює процесуальний аспект, а лише його видозмінює. Проблемним моментом є й те, що обшук пов'язаний із вторгненням у сферу особистих інтересів громадян, при його провадженні можуть бути члени сім'ї підозрюваного, які не мають відношення до кримінального правопорушення, можливо діти, тому при призначенні обшуку від слідчого потрібно максимум обачності, а в ході проведення необхідно суворо дотримуватись вимог закону, бути тактовним, не допускати приниження честі та гідності, враховувати всю делікатність ситуації. Саме тому, законність обшуку виражається насамперед у законності винесеної постанови про її провадження. Проведення обшуку має бути безпечним для життя та здоров'я його учасників [10, с. 286].

Таким чином, в умовах воєнного стану значних змін зазнали процесуальні аспекти проведення обшуку, вони полягають насамперед, в тому, що розширено час проведення обшуку, то ж, юридично забезпечено його раптовість. Крім того, зміни внесені щодо основних учасників обшуку (зокрема понятих) і особливостей його фіксації. Вказані зміни спрямовані на зростання ефективності обшуку як слідчої (розшукової) дії, оперативного отримання результатів і порятунку життів українців [3, с. 176].

Дослідження обшуку у кримінальному провадженні на сучасному етапі перебуває у динамічному розвитку, який обумовлений пов'язаністю цього інституту з багатьма іншими у кримінальному процесі та відповідно багатоаспектністю проблем, що виникають у досліджуваній площині. Судова практика вітчизняних судів, а також практика ЄСПЛ відіграють важливу роль у трансформації доктринальних підходів до різних аспектів обшуку, що обумовлює постановку нових завдань для наукової спільноти та відповідно наукову активність у дослідженні зазначеної сфери [7, с. 53].

У практиці Верховного Суду сформувалися такі ключові правової позиції стосовно проведення обшуків:

1) Основною метою обшуку як слідчої дії є відшукання певних предметів чи відомостей, встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. При цьому обшук у будь-якому випадку пов'язаний із проникненням до житла чи іншого володіння особи. Огляду як слідчій дії також властиві певні ознаки, притаманні обшуку, зокрема, він спрямований на виявлення та фіксацію певних відомостей про кримінальне правопорушення. Однак огляд не завжди пов'язаний із проникненням до житла чи іншого володіння особи, а тому не завжди призводить до втручання у право на недоторканість житла чи іншого володіння особи (постанова ККС ВС від 26.05.2021 у справі № 761/12614/20);

2) Слідчий суддя, надаючи дозвіл на проведення обшуку у житлі, не зобов'язаний вказувати у відповідній ухвалі, хто конкретно має провести цю слідчу (розшукову) дію. Визначення прокурора або слідчого (їх групи) для проведення обшуку належить до повноважень прокурора (старшого прокурора, групи прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні) або старшого слідчої групи (керівника органу досудового розслідування). Доручення прокурора слідчому, який здійснює досудове розслідування у кримінальному провадженні, про проведення обшуку у житлі, може даватися як в усній, так і в письмовій формах (постанова ККС ВС від 07.10.2020 у справі № 725/1199/19);

3) Правомірність обшуку й інших процесуальних дій, проведених у межах кримінального провадження, яке не припинено, підлягає перевірці судом у порядку кримінального судочинства (юрисдикційне питання) (постанова ВП ВС від 23.01.2019 у справі № 802/1335/17-а; постанова ВП ВС від 13.11.2019 у справі № 420/516/19);

4) Докази, отримані під час огляду та обшуку, які були проведені з порушенням правил, передбачених КПК України, а також, якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, є недопустимими (постанова ККС ВС від 23.05.2018 у справі № 159/451/16-к);

5) Протокол обшуку житла є недопустимим доказом, якщо у ньому відсутні відомості про оперативних працівників, які брали у ньому участь, послідовність всіх дій під час проведення обшуку та упакування вилучених предметів, а також якщо під час обшуку в момент виявлення обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів (предмета злочину), не були присутні поняті, запрошені слідчим після виявлення такого обладнання (постанова ККС ВС від 02.09.2020 у справі № 591/4742/16-к);

6) Якщо обшук житла був проведений без фактичного роз'яснення прав та обов'язків учасникам цієї слідчої (розшукової) дії, однак їм було надано можливість реалізувати свої процесуальні права, то результати такого обшуку є допустимим доказом (постанова ККС ВС від 02.09.2020 у справі № 750/10813/15-к) [6].

Цікавим та показовим прикладом із судової практики ЄСПЛ є те, що суд постановив порушення Конвенції у справі Ілєва проти Болгарії щодо скарг на незаконне проведення обшуку та виїмки у житлі та на робочому місці.

Заявниця скаржилася на проведення з обшуку та виїмки, проведену в її будинку та приміщенні керованої нею компанії 19 жовтня 2010 року без попереднього судового дозволу. Надалі Добрицький обласний суд поінформував заявницю про те, що два протоколи обшуку та вилучення від 19 жовтня 2010 року були схвалені суддею цього суду 20 жовтня 2010 року.

Обшук та виїмка, здійснені в квартирі заявниці, є втручанням в її право на житло, захищене статтею 8 Конвенції. Що стосується слідчих дій, які було проведено у приміщенні компанії, якою керують заявниця та її партнер, за відсутності будь-яких інших даних Суд приймає, що це стосувалося місця роботи заявника. Таким чином, проведені там обшук та виїмка також можуть вважатися наслідком втручання у права заявниці на житло та особисте життя.

Таким чином, Суд дійшов висновку, що втручання у права заявника на житло та приватне життя не було " згідно із законом", як цього вимагає стаття 8 Конвенції. Суд також постановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції у цій справі та зобов'язав державу-відповідача виплатити 6 000 євро на моральну шкоду [4].

Іще одним проблемним моментом є відсутність нормативно врегульованого порядку повернення клопотання про обшук у випадках, коли воно не відповідає вимогам, визначеним для такого клопотання, та / або потребує такого доопрацювання. Наприклад, при розгляді клопотання у справі № 151/17/18 «В судовому засіданні слідчий ОСОБА_4 просив клопотання про проведення обшуку повернути на доопрацювання, прокурор в задоволенні клопотання слідчого не заперечував». Слідчим суддею було постановлено ухвалу про відмову у задоволенні клопотання [14].

Наступну групу проблем становлять випадки, коли фактично понятий присутній не на всіх етапах обшуку. Наприклад, протокол обшуку був підписаний понятими, однак один із них пояснив в суді, що не брав участь безпосередньо в ході обшуку гаражного приміщення, де були вилучені боєприпаси, що свідчить про те, що протокол обшуку не відповідає вимогам ч.5 ст. 104 КПК України [13].

Проблемним аспектом є також визначення моменту початку та закінчення відеозапису проведення обшуку. Законодавство не містить вимог щодо необхідності присутності понятих у кадрі, запису вилучення тощо. Крім цього не завжди вдається проводити безперервну відео фіксацію, оскільки є необхідність заміни батарей живлення, що в подальшому також може викликати питання чи були дотримані вимоги КПК України під час обшуку.

Дослідження проблематики обшуку у кримінальному провадженні на сучасному етапі перебуває у динамічному розвитку, який обумовлений зв'язаністю цього інституту з багатьма іншими інститутами кримінального процесу. Суспільні та політичні перетворення, та, як наслідок, реформування кримінального процесуального законодавства, непослідовність судової практики вітчизняних судів відіграють важливу роль у трансформації доктринальних підходів до тих чи інших аспектів обшуку, що обумовлює постановку нових завдань для наукової спільноти та відповідно наукову активність у дослідженні зазначеної сфери.

Існує проблема неоднакового застосування відповідних норм КПК України, які можна розв'язати тільки чітким переліком підстав застосування особистого обшуку в окремій нормі. Водночас вчені

відмічають необхідність удосконалення законодавства в цій сфері, пов'язані із розширенням кола випадків, які дозволяють проведення особистого обшуку [9, с. 109].

Проблема розмежування фактичних та правових підстав для провадження слідчих (розшукових) дій має важливе практичне значення. Як одні, так і інші покликані запобігти необґрунтованому втручанню органів досудового розслідування в особисте життя громадян. Проте нерозуміння практичними працівниками різниці між цими підставами призводить до того, що слідчі (розшукові) дій проводяться за наявності лише правових, тобто без достатніх фактичних підстав, тому, як наслідок, виявляються неефективними [6, с. 64].

Спільними зусиллями науковців і практичних працівників постійно висвітлюються гострі питання проблем забезпечення та прав та законних інтересів особи під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема і при проведенні обшуку, а також реалізації міжнародних стандартів прав людини, підвищення ефективності застосування Європейської конвенції з прав людини.

Отже, під час вивчення сучасного стану наукових досліджень щодо теоретичних і прикладних основ забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення обшуку на стадії досудового розслідування, наголошено на своєчасному та перспективному науковому опрацюванні зазначеної проблематики. Визначено це тим, що проблемні питання пов'язані з забезпеченням прав та законних інтересів осіб під час проведення обшуку на стадії досудового розслідування досі залишаються невирішеними, що призводить до порушення прав, свобод та інтересів осіб.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Вегера-Іжевська І.В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні: дис. к. ю. н.: 12.00.09, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2018. 242 с.

3. Демедюк В.Ю. Особливості процесуальних аспектів проведення обшуку під час воєнного стану. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану. Харків, 2022. С. 174–177.

4. Дроздов О., Дроздова О. ЄСПЛ постановив порушення Конвенції у справі Ілєва проти Болгарії щодо скарг на незаконне проведення обшуку. URL: https://unba.org.ua/publications/5067-espl-postanoviv-porushennya-konvencii-u-spravi-ileva-proti-bolgarii-shodo-skarg-na-nezakonne-provedennya-obshuku.html.

5. Комарова М. В. Правові та організаційні засади обшуку у кримінальному провадженні: дис.…канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ. 2019. 256 с.

6. Расім Бабанли. Ключові висновки Верховного суду щодо застосування норм права про проведення обшуку. URL: https://advokatpost.com/kliuchovi-vysnovky-verkhovnoho-sudu-shchodo-zastosuvannia-norm-prava-pro-provedennia-obshuku-rasim-babanly.

7. Смірнов О.С. Обшук у кримінальному процесі. Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії. Донецький державний університет внутрішніх справ, 2023. 250 с.

8. Сокуренко В. А. Обшук житла чи іншого володіння особи як слідча (розшукова) дія в контексті права особи на недоторканність житла. Молодий вчений. 2019. № 5(2). С. 491–495.

9. Страхова С. В. Актуальні проблеми застосування положень Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих слідчих дій. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 2. С. 107–110.

10. Павлова Н. В. Важливість дотримання прав і свобод особи під час проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень вчинених шляхом шахрайства Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 1. С. 285–291.

11. Перцова-Тодорова Л.М. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення обшуку на стадії досудового розслідування. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії та доктора наук, автореферати дисертацій. Національна академія внутрішніх справ, 2022. 246 с.

12. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX URL: https://ips.ligazakon.net/document/t222201.

13. Ухвала Дарницького району м. Києва від 21.09.2019 р. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77738726.

14. Ухвала Чечельницького районного суду Вінницької області від 09.01.2018 у справі № 151/17/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/71491658.

Ляскевич Дмитро Ігорович,
дізнавач СД ВП №3 Миколаївського РУП ГУНП в Миколаївській області, студент 1-го курсу навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Порядок проведення кримінального провадження в умовах воєнного стану відіграє важливу роль у доказуванні воєнних злочинів вчинених збройними формуваннями РФ, а також забезпечення

законності та порядку на територіях, що знаходяться у зоні ведення бойових дій.

Актуальність даного питання бере свій початок 13 квітня 2014 року, коли Рада національної безпеки і оборони України оголосила про початок проведення антитерористичної операції у східній частині України, а саме на території Луганської та Донецької областей. В ході проведення АТО/ООС правоохоронними органами України було встановлено ряд доказів причетності збройних сил РФ у незаконному перетині державного кордону України, участі у збройному конфлікті та вчиненні ряду воєнних злочинів.

Так, представник Головного управління розвідки Міноборони Вадим Скібіцький заявив, що до 70 % особового складу Першого та Другого армійських корпусів (1 та 2 АК) складають громадяни Росії. З них 25 % – кадрові військовослужбовці, 45 % – громадяни Росії, яким Державна дума РФ намагається присвоїти офіційний статус добровольців. «Підтвердження цьому – перехоплена 1 листопада 2014 року телефонна розмова російських генерал-лейтенанта Гурульова з генерал-лейтенантом Кузовльовим – командувачем 2 АК, який на той час створювався у складі 12 Командування резерву Південного військового округу ЗС РФ» [1].

На момент проведення саме на території Луганської та Донецької областей АТО/ООС підрозділами Служби безпеки Украйни було встановлено ряд воєнних злочинів вчиненими збройними силами РФ та проросійськими сепаратистами. За даними фактами було розпочато кримінальне провадження, та сформовано карту з помітками місць вчинення воєнних злочинів. Зокрема, на карті зазначено місця масових поховань українських військовослужбовців.

Станом на 30 вересня таких місць виявлено 25. Імовірна кількість похованих – близько 161. В урочищі Саур-Могила – близько 25 загиблих, у населеному пункті Перемога – близько 50, у Харцизьку – близько 50, у н.п. Дмитрівка кількість загиблих уточнюється. Також уточнюється кількість загиблих у масових похованнях під Іловайськом та н.п. Нікішин [2].

Виходячи з вищевказаного перед державною владою постає питання, щодо формування порядку проведення кримінального провадження в умовах воєнного стану, оскільки воєнні злочини на момент проведення АТО/ООС мали масовий характер.

Вирішенням даного питання стало доповнення КПК України новою статтею 615 що мала назву «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях». Дане нововведення не вносило чіткого розуміння порядку проведення кримінального провадження в умовах воєнного стану, таким чином

розслідування злочинів залишалось на стандартному рівні та не було пристосоване до вищевказаних подій.

На даний момент ми перебуваємо у воєнному стані, що був введений указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, через повномасштабне вторгнення РФ на територію України. Відкритий воєнне вторгнення РФ на Україну, 24 лютого 2022 року принесло за собою ряд жахливих подій з якими зіштовхнулось наше суспільство. Так силами ЗС РФ було вчинено ряд відкритих воєнних злочинів на території України, серед них: обстріли цивільних об'єктів, організація та функціонування катівень, страти та нелюдське поводження з мирним населенням та захисниками України. Прикладом може виступати те, що на окупованих територіях України росіяни створили мережу з 20 катівень, які, як зазначають міжнародні юристи, виглядали як частина продуманої системи зі знищення української ідентичності [3].

Окрім вищезазначеного, мали місце і вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану громадянами України, а саме масові: крадіжки, грабежі та розбої. Дані кримінальні правопорушення виникли внаслідок нестабільної ситуації на території України та доступу до збої. Так за перші дні війни було затримано десятки осіб, що вчиняли «мародерство».

Вищевказані події вимагають кардинальної зміни чинного законодавства, а саме формування порядку проведення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Адаптацією законодавства став Закон України Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану. Так статтю 615 КПК України було викладено у новій редакції.

Відомості про воєнні злочини до ЄРДР вносяться в загальному порядку.

Водночас, до ст. 615 КПК Законом № 2111-IX унесено зміни, і в п. 1 ч. 1 наразі передбачено, що в разі відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР, рішення про початок досудового розслідування приймається слідчим або прокурором, про що виноситься постанова. Відомості, що підлягають унесенню до ЄРДР, вносяться до нього за першої можливості. Ще до опублікування Закону № 2111-IX Верховний Суд в інформаційному листі від 03.03.2022 № 1/0/2-22 наголошував на можливості винесення подібної постанови. ВС вказував, що в разі неможливості формування витягу із ЄРДР, інформація про реєстрацію кримінального правопорушення та початок досудового розслідування може бути підтверджена мотивованою постановою органу досудового розслідування (тобто слідчого) про початок досудового розслідування, яка має містити всі відомості, визначені ст. 214 КПК (йдеться про ч. 5 ст. 214 КПК). Вочевидь, в такій постанові слід вказати на неможливість внесення

інформації до ЄРДР. Зауважимо, що цей виняток стосується всіх злочинів, а не лише воєнних [4].

Аналізуючи зміст статті 615 КПК України можна зазначити, що значна частина нововведень стосується фіксації воєнних злочинів, так за допомогою технічних засобів із можливістю фото- відеозйомки, залучення понятих під час огляду або обшуку та затримання осіб, що підозрюються у вчинені кримінальних правопорушень. В основному правила складання документів та проведення процесуальних дій відбувається за правилами визначених у КПК України, що в сою чергу залишає можливість ефективного розслідування кримінальних правопорушень вчинених громадянами України, проте не дає повної можливості здійснювати розслідування воєнні злочини.

Так нововведення стосовно огляду місця події , докази воєнних злочинів часто містяться поза межами будівель (на вулицях) або в зруйнованих приміщеннях, КПК передбачає в ч. 1 ст. 237, що слідчий вправі проводити огляд місцевості, приміщення, речей та документів. Традиційно в національній слідчій практиці проводиться огляд місця події. Згідно з ч. 7 ст. 237 КПК при огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Оскільки у розслідуванні воєнних злочинів має значення обстановка вчиненого злочину, при проведенні огляду місцевості, приміщення, місця події необхідно дуже детально проводити опис всіх виявлених важливих обставин, за можливості, фіксувати це на відео та фото [4].

Вочевидь нововведення у законодавства є лише початковим етапом адаптування порядку проведення кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Перед законодавством України постає питання повної адаптації законодавства на державному та міжнародному рівні, оскільки для повного та неупередженого розслідування воєнних злочинів необхідно враховувати норми Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а саме у частинах доказування, фіксації та судового розгляду. Вочевидь Розділ IX-1 КПК України потребує нововведень та визначення особливого порядку проведення досудового розслідування під час дії воєнного стану, а також ряду слідчих дій притаманних лише для розслідування воєнних злочинів.

Список використаних джерел

1. 70% бойовиків на Донбасі – громадяни Росії, 25% – кадрові військові та 45% – так звані «добровольці», – воєнна розвідка. URL: https://web.archive.org/web/20171027024739/http://uacrisis.org/ua/42505-voyenna-rozvidka-2.

2. СБУ показала карту преступлений российских боевиков в Донбассе URL: https://web.archive.org/web/20141006132127/

http://news.liga.net/news/politics/3530039-karta_prestupleniy_rossiyskikh_terroristov_v_donbasse.htm.

3. Російські катівні в Україні працюють як єдиний механізм. Розслідування міжнародних слідчих URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-64795431.

4. Кравчук О. Досудове розслідування воєнних злочинів / Кравчук О., Бондаренко М. // ГО «Вектор прав людини». Київ, 2022. URL: https://ela.kpi.ua/handle/123456789/46805.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Мамульчик Анна Андріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Сухомлин Юлія Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна росії проти Україну беззаперечно торкнулася усіх сфер людського життя і боротьба зі злочинністю не є виключенням. Однією зі складових такої боротьби є проведення повного та всебічного досудового розслідування злочинів, вчинених солдатами російської армії на території нашої держави.

На початковому етапі повномасштабного вторгнення, при документуванні і розслідуванні воєнних злочинів, основною проблемою працівників правоохоронних органів була відсутність досвіду роботи з такою великою кількістю подібного роду злочинів і відповідно нерозумінням того, як їм слід діяти в умовах, що склалися. Це призвело до необхідності актуалізації порядку проведення досудового розслідування. Відтак, було прийнято рішення про внесення змін до кримінального процесуального законодавства щодо провадження досудового розслідування в період дії воєнного стану з метою полегшення розкриття злочинів, вчинених військовими держави агресора на території України.

Варто пам’ятати, що в процесі досудового розслідування слідчі (розшукові) дії відіграють ключову роль і є основним засобом доказування. Своєчасність і якість їх проведення має безпосередній вплив на здійснення швидкого та ефективного досудового розслідування, що є основним завданням кримінального провадження.

Кримінальне процесуальне законодавство України містить положення в яких зазначені вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій. Так, за загальним правилом, відповідно до ч. 4 статті 223 Кримінального процесуального кодексу України, усі слідчі (розшукові) дії провадяться з 6:00 до 22:00 окрім виняткових випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. Проте, після прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022, слідчий, прокурор у випадку здійснення кримінального провадження в порядку, встановленому статтею 615 Кримінального процесуального кодексу України, тобто в період дії воєнного стану мають можливість проводити слідчі (розшукові) дії цілодобово. [1, 2].

Крім того, ч. 7 статті 223 Кримінального кодексу України передбачає обов'язкове залучення не менше 2 понятих до проведення обшуку, огляду житла чи іншого володіння особи та обшуку особи. Проте, відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 у суб'єктів розслідування з'явилася можливість проведення зазначених слідчих (розшукових) дій у визначених законодавством випадках без залучення понятих, але з обов'язковою фіксацією їх ходу і результатів технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису в період дії правового режиму воєнного стан. [1, 2].

В умовах війни чи не кожна слідча (розшукова) дія отримала свої процесуальні особливості. Так, сьогодні досить поширеними місцями проведення огляду є ділянки нанесення ракетних ударів, деокуповані території та зони проведення активних бойових дій. В таких випадках, з огляду на дотримання техніки безпеки та специфіку здійснення огляду, для проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії необхідним є залучення вибухотехніків, саперів Збройних сил України, співробітників ДСНС, фахівців з оцінювання вартості майна та/або військових [3, ст. 22].

Розглядаючи особливості проведення огляду трупа, слід зауважити, що відповідно до п. 1 розділу ІІІ Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України у разі неможливості огляду трупа на місці його виявлення (у зв'язку з обстрілами, проведенням бойових дій тощо) огляд трупа здійснюється слідчим в бюро судово-медичної експертизи або іншому спеціально визначеному та облаштованому безпечному місці із залученням судово-медичного експерта або лікаря з можливим подальшим направленням трупа на проведення судово-медичної експертизи [4].

Деякі особливості існують і під час провадження пред'явлення для впізнання, оскільки в умовах сьогодення, підозрюваними у вчиненні воєнних злочинів є солдати армії росії, які, як правило, перебувають на тимчасово окупованій території або в РФ, а також гинуть у ході бойових дій, що обумовляє логічність проведення даної слідчої (розшукової) дії не в натуральному вигляді, а за фотознімками або матеріалами відеозапису.

Статею 615 Кримінального процесуального кодексу України закріплені особливості проведення допиту в умовах воєнного стану. Так, в частині 11 зазначеної статті йдеться про неможливість використання показань потерпілих, свідків, підозрюваних отриманих під час їх допиту в індивідуальному порядку або в ході одночасного допиту двох чи більше вже допитуваних осіб, у випадку проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії без фіксації її ходу та результатів технічними засобами відеофіксації [1].

Таким чином, проаналізувавши норми законодавства України можна стверджувати, що законодавець виокремив особливості проведення та фіксації ходу і результатів деяких слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. Зазначенні в положеннях різних нормативно-правових актів нововведення мають на меті забезпечення ефективного функціонування органів досудового розслідування в період війни. При цьому слід пам'ятати, що дотримання вимог кримінальної процесуальної форми та гарантій прав учасників слідчих (розшукових) дій є незмінною складовою проведення досудового розслідування. Також не варто забувати й про потенційну небезпеку для життя чи здоров'я учасників слідчих (розшукових) дій і складні умови сьогодення та обов'язково враховувати ці чинники на всіх стадіях кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text.

3. Пам'ятка для курсантів закладів вищої освіти МВС України з документування злочинів, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України : практ. посібник / кол. авт.-уклад. : О. А. Моргунов, О. М. Музичук, В. В. Романюк та ін. ; упоряд. : В.О. Невядовський ; за заг. ред. В. В. Сокуренка. Харків : ХНУВС, 2023, 42 с.

4. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України : наказ МВС України, МОЗ України, Офісу ГПУ від 9 бер. 2022 р. №177/450/46. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#Text.

Мевша Аліна Володимирівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Хабло Оксана Юріївна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДШКОДУВАННЯ ПОТЕРПІЛОМУ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВОЄННИМИ ЗЛОЧИНАМИ

24 лютого 2022 року Росія розпочала проти України загальномасштабну війну – безпрецедентну, за своєю суттю жорстоку, геноцидну за метою, руйнівну за засобами та наслідками, у брутальній та недоречній спробі агресора приховати свої дії під назвою «спеціальна військова операція». Російське вторгнення в Україну призвело до масштабних руйнувань, масових людських жертв і значного знищення інфраструктури.

На початок червня внаслідок війни Росії проти України: втрачено 44,8 млн м^2 житлових будинків (що складає 39 379 млн дол.); пошкоджено 23,9 тис. км доріг (вартістю 30034 млн дол.); 11 аеропортів і 12 військових аеродромів (6817 і 468 млн дол. відповідно); 656 закладів охорони здоров'я (1147 млн дол.); 305 мостів (1692 млн дол.); 1177 закладів вищої і середньої освіти (1127 млн дол.); 111 адміністративних будівель (607 млн дол.); 668 дитячих садочків (576 млн дол.); 141 релігійну споруду (81 млн дол.); 203 культурні споруди (270 млн дол.); 20 торгових центрів (345 млн дол.); 28 нафтобаз (227 млн дол.). Знищено гордість українського літакобудування, найбільший і найпотужніший у світі транспортний літак АН-225 «Мрія» (вартістю 300 млн дол.) [1].

Багато мешканців України були свідками руйнування своїх домівок, деякі райони пережили це не лише внаслідок пошкодження, а й у формі реставрації. Були зруйновані автомобілі, будинки та інші споруди. Господарі починають вимагати кошти за збитки, завдані насильницькими діями країною-агресором.

Внаслідок даних подій 20.03.2022 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [2]. Також 26. 03.2022 р. Постанову № 380 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації», якою затверджено Порядок подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій,

терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації [3].

Було розроблено й подано на розгляд Верховної Ради України проєкт закону про відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації [4].

Відшкодування завданої шкоди – це стягнення з винної сторони грошової суми, яка повністю відшкодовує потерпілому понесені збитки та/або відновлює попереднє становище; а от виплата компенсації – це форма державної соціальної допомоги, при якій держава за власний рахунок виплачує кошти потерпілому у певному розмірі та на умовах, визначених самою державою. На сьогоднішній день українське законодавство визнає можливість відшкодування майнової шкоди у кримінальному провадженні.

Таким чином, відповідно до ч. 2 ст. 127, ч. 1 ст. 128, ч. 1 ст. 129 КПК України [5] та ч. 1 ст. 1177 ЦК України [6] особа, яка зазнала матеріальної шкоди внаслідок кримінального правопорушення, має право звернутися до суду з цивільним позовом до обвинуваченого або іншої особи, яка несе цивільну відповідальність у кримінальному провадженні, а суд, ухвалюючи обвинувальний вирок, задовольняє або відхиляє цивільний позов повністю або частково. В результаті законодавство України декларує, що за певних обставин держава зобов'язана відшкодувати шкоду, завдану кримінальними правопорушеннями (ч. 2 ст. 1177 ЦК України, ч. 3 ст. 127 КПК України).

Документування та реєстрація доказів шкоди має вирішальне значення для процесу відшкодування шкоди та допомагає забезпечити його успішне завершення. У разі воєнних репарацій це має першочергове значення, особливо в контексті доведення вини як у кримінальному, так і в цивільному судочинстві.

Найпоширенішою правовою підставою для відшкодування майнової шкоди, завданої внаслідок воєнних дій, є, зокрема, порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) [7], яка забороняє воюючим сторонам завдавати надмірної шкоди цивільному населенню, що не викликана нагальною воєнною необхідністю.

Отже, країною-агресором протягом повномасштабного вторгнення з кожним днем все більше страждає інфраструктура, а натомість населення залишається без домівок та місць загального користування таких як: медичні заклади, школи, дороги та інше. Конституції зобов'язують державу відшкодовувати матеріальну чи моральну шкоду, завдану фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними. Відшкодовується також державою завдана безпідставним осудженням шкода у разі скасування вироку суду як неправосудного. Проте законодавець все це висвітлив на законодавчому рівні, за ради забезпечення державою прав населення.

Список використаних джерел

1. Проєкт KSE Institute з оцінки збитків від війни «Росія заплатить» запустив сайт з аналітикою руйнувань. *Damaged In Ua*. URL: https://damaged.in.ua/damage-assessment.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації». *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-п#Text;

4. Проект Закону про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Верховна Рада України*. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39602.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

6. Цивільний кодекс України. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

7. Кримінальний кодекс України. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

8. Конституція України. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

Моісеєв Максим Геннадійович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Хоча в Україні і запроваджено воєнний стан та де-факто йде війна, проте система правосуддя продовжує виконувати свою роботу, не стоїть на місці і подальше удосконалення системи правосуддя враховуючи міжнародний досвід.

На сьогодні прийнято значну кількість нормативних актів, що стосується електронного судочинства, які проявляють свої як позитивні, так і негативні сторони, тому для їх підлаштування під українську судову систему та при запровадженні воєнного стану, потрібен подальший огляд саме міжнародного досвіду діяльності електронного суду.

Візьмемо до розгляду приклади конкретних країн. Зокрема, серед країн з континентальною правовою системою, як і в Україні, найбільш показовим є електронне судочинство в Німеччині. Так,

подача документів, їх обробка і навіть винесення рішень відбувається в електронному форматі. Крім того, за допомогою платного особистого кабінету існує можливість у письмовому вигляді вступати в дискусії з опонентом та оспорювати надані ними документи [1].

Найважливішим інструментом, що забезпечує функціонування електронного правосуддя в Німеччині, є Електронна судова і адміністративна поштова скринька (EGVP). Для використання цієї системи користувачеві необхідно встановити на свій персональний комп'ютер спеціальну програму «Електронна судова і адміністративна поштова скринька». Програма є абсолютно безплатною і доступна для установки на офіційних сайтах. Програма стала результатом успішної адміністративної реформи та сприяє здійсненню нових положень законодавства країни про електронне правосуддя.

Відповідно до Німецького законодавства науково-технічні засоби зв'язку повинні забезпечувати ефективний документообіг правової інформації між населенням і державним апаратом. Система EGVP надає користувачам такі можливості, як цілодобовий доступ до інформаційних судових ресурсів, надійна передача даних, захищений зв'язок з використанням криптографічних механізмів, можливість електронної обробки файлів, отримання автоматичних повідомлень електронною поштою, підтримка всіх акредитованих карток підпису. В цілому, така електронна форма організації документообігу виступає в якості додаткової до звичайної письмової форми [2].

Правила судочинства охоплюють кваліфікаційні вимоги, спрямовані на забезпечення безпеки і прозорості судового процесу, підвищена безпека і конфіденційність подання електронних повідомлень вимагають відповідних технічних і організаційних заходів в судах. Всі документи, представлені в суд, повинні бути завірені з використанням електронного цифрового підпису, який гарантує справжність відповідальної особи і замінює власноручний підпис. Сайти Німецьких судів наповнені необхідною інформацією, яка допомагає користувачеві ознайомитися з правилами судочинства в кожному з них. Рішення судів також публікуються на офіційних сайтах і доступні для широкого кола осіб.

Важливо відзначити, що Німеччина, практикуючи електронні правові ресурси, має на меті, в першу чергу, зробити правосуддя доступним для всього населення і для кожної людини. Наприклад, на сайтах судів та інших правових сайтах надана інформація викладена не складною «юридичною» мовою, а такою, що є доступною для населення. Даний підхід, безсумнівно, дозволяє населенню повною мірою здійснювати захист власних прав без залучення правової допомоги ззовні. Крім цього, сайти містять спеціальну інформацію для людей з обмеженими здібностями, для них інформація надається в відеоматеріалах, де комунікація здійснюється за допомогою жестів.

Також, до прикладу Угорщини, там з метою скорочення тривалості судових процедур учасникам спорів рекомендовано

використовувати для зв'язку з судами засоби електронних комунікацій, мінімізуючи паперовий документообіг [3]. Так, наприклад, заяви, пов'язані з реєстрацією компаній, приймаються судами першої інстанції виключно в електронній формі з липня 2008 року, а судами другої інстанції - з січня 2012 р. Згідно з даними статистики, в 2017 р. в електронній формі до судів надійшло 708,7 тис. заяв, пов'язаних з реєстрацією компаній. Можливість електронного звернення до суду при розгляді цивільних справ в регіональних судах першої інстанції була введена в 2013 р. З липня 2015 р така практика була поширена на всі суди першої та другої інстанції. З липня 2016 р. використання засобів електронних комунікацій є обов'язковим для осіб, що користуються послугами представника, господарюючих суб'єктів і адміністративних органів. Подача документів в електронній формі обов'язкова за участю в розгляді цивільних, адміністративних і трудових спорів. Згідно з даними статистики, в 2017 р. в рамках розгляду цивільних справ в електронній формі до судів надійшло 490,5 тис. документів. В рамках справ про неспроможність (банкрутство) засоби електронного подання документів стали доступні в Угорщині в 2015 р, а обов'язкові – з липня 2016 р. З 2015 р. провадження у справах про реєстрацію актів цивільного стану також може бути ініційовано при подачі позову в електронній формі. З 2018 року в Угорщині запроваджено систему електронного адміністрування судових розглядів. Сторони можуть подавати скарги в електронному вигляді через клієнтський портал в будь-який час доби. Крім того, сторонам доступний прогноз тривалості здійснення тієї чи іншої процесуальної дії. Через судову електронну інформаційно-попереджувальну систему учасники спору і їх законні представники можуть ознайомитися з матеріалами справи і отримувати SMS та e-mail повідомлення про найбільш важливі процесуальні дії.

Отже, аналізуючи європейську практику, можемо зробити висновок, що електронне судочинство сьогодні має місце у багатьох прогресивних європейських державах. В різних державах існують специфічні механізми функціонування електронних судів, однак всі вони мають наслідком спрощення та вдосконалення судових процедур.

В контексті віртуалізації наприклад цивільного чи господарського судочинства слід згадати також про онлайн-арбітраж, який стає все більш популярним в різних країнах, включаючи членів Європейського Союзу. Хорачек В. вважає, що причини цього явища аналогічні причинам розвитку звичайного арбітражу: ефективність, швидкість, якість і ціна. Найбільш відомими є приклади онлайн-вирішення спорів щодо доменних імен в зоні EU за правилами Європейського Союзу. Сотні справ розглянуті Чеським арбітражним судом – єдиним органом, наділеним повноваженнями щодо вирішення загальноєвропейських суперечок по доменних іменах в зоні EU без будь-яких слухань. Чеський арбітражний суд має багатий досвід у вирішенні спорів по доменних іменах в рамках Єдиної політики

розгляду спорів про доменні імена і по іменах в зоні CZ в онлайн-режимі, а також досвід розгляду звичайних справ в онлайн-арбітражі.

Практика вирішення спорів показала, що сторони, які беруть участь з повагою ставляться до онлайн-арбітражу, дотримуються його правил, беруть активну участь у всіх процесуальних діях, виконують рішення, винесені онлайн-арбітражем, не заперечуючи їх в державному суді. Все це означає, що онлайн-вирішення спорів вже можна вважати авторитетним способом, який продовжить своє розвиток [4].

На наше переконання, в перспективі розвитку Українсько держави, а особливо при судочинстві в умовах воєнного стану, спектр послуг електронного суду має розширюватися і вітчизняний законодавці активно працюють над втіленням даного задуму в реальність, а тому дослідження автоматизації українських судів залишається актуальним і надалі та потребує додаткових наукових розвідок.

Отже, міжнародний досвід характеризується доволі широким колом нормативних актів, присвячених функціонуванню електронного судочинства в державах Європи.

В результаті проведеного дослідження вважаємо за доцільне сформулювати наступні висновки:

1. Таким чином, електронне правосуддя входить в життя українців як факт сучасного процесу розвитку інформаційного і цифрового суспільства. У нашій країні, на відміну від закордонних країн, електронне правосуддя необов'язкове і альтернативне.

2. Отже, треба узагальнити, що питання полягає в тому, як вміло використовувати переваги європейського досвіду при впровадженні електронного судочинства в незалежній Україні і як уникнути помилок і втрати даних, саме цим аспектам слід приділити найбільше уваги в межах дослідження закордонного досвіду. Всі інші кроки по впровадженню електронного правосуддя залежать від національних особливостей розвитку правосуддя: які будуть впроваджені програми, якого напряму буде прийнято законодавство.

Список використаних джерел:

1. Переваги електронного судочинства. Ідемо в ногу з часом! URL: https://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA009834.

2. Elektronisches gerichts- und verwaltungspostfach. Официальный сайт EGVP. URL: http://www.egvp.de/beh_allgemeine_info/index.php.

3. Electronic procedures. Courts of Hungary. URL: https://birosag.hu/en/electronic-procedures.

4. Онлайн-арбітраж. URL: http://legalinsight.ru/wp-content/uploads/2015/12/LI_08_2014_arbitrazh.pdf.

Моторний Денис Васильович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНЕ КОРУПЦІЙНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНЕ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ І ЇХ РЕГУЛЯТОРІВ

Наявність існування в межах держави фінансової системи, до якої входять юридичні особи, що надають фінансові послуги (як державні так і приватні), та державні установи, що здійснюють регуляторний нагляд законності їх надання є беззаперечним фактом. Також беззаперечним фактом є те, що від рівня функціонування фінансової системи залежить можливість виконання державою частини своїх функцій. Частиною фінансової системи є ринок надання фінансових послуг.

Беручи до уваги законодавчо визначені контрольні функції регуляторів ринків надання фінансових послуг (перш за все посадових осіб Національного банку України), вчинення діяння, що носить ознаки корупційного кримінального правопорушення, співробітником або посадовою особою суб'єкту ринку фінансових послуг (в тому числі банку або страхової компанії) без відповідної реакції регуляторів можливо лише за умови, що вказане правопорушення вчинено у співучасті з їх посадовими особами.

Законодавець не дає визначення поняттю «корупційне кримінальне правопорушення». Таким чином, не визначено і похідне поняття «корупційне кримінальне правопорушення вчинене посадовими особами фінансових установ та їх регуляторів».

Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [1].

Фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ, серед інших, належать банки та страхові компанії.

Ринок фінансових послуг як складова фінансового ринку являє собою сферу різноманітних послуг, що надаються суб'єктам фінансових відносин – підприємницьким структурам, державі і громадянам у процесі їх фінансової діяльності [4, с. 7].

У цьому дослідженні буде вжито поняття як «службові особи», відповідно до визначення КПК, такі і «посадові особи», вважаючи їх фактично тотожними.

В юридичній літературі зустрічається загальна думка, яку можна охарактеризувати таким чином: наявність повноважень має прояв у правомочності посадових осіб здійснювати посадові обов'язки, які пов'язані з можливістю проводити дії юридичного значення, які мають юридичні наслідки. В частині цього дослідження мова йде виключно про правомірні дії посадової особи фінансових установ та їх регуляторів в межах їх повноважень, які мають відповідні юридичні наслідки.

Загалом в наукових колах існує думка, що посадова особа – це громадянин, який виконує службову функцію по управлінню на професійній основі, наділений хоча б мінімумом державно владних повноважень і здатністю приводити в дію апарат примусу, спеціальним юридичним статусом і офіційними атрибутами посади.

Останнє визначення є актуальним стосовно ролі службових осіб Національного банку України як представника регулятора перш за все через виконання своїх регуляторних функцій.

Не слід забувати твердження Н. Плахотнюка, який наголошує на цільовому призначенні владних повноважень, якими наділена посадова особа (в частині даного дослідження – посадова особа як фінансової установи так і регулятора), так як вони мають сприяти реалізації організаційно розпорядчих, контрольно-наглядових та адміністративно господарських функцій, а не використовуватися з корисливою метою [5].

Згідно норм статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» серед суб'єктів, на яких поширюється дія цього Закону, серед інших, зазначені: міністри (відповідно в тому числі Міністр фінансів України), Голова Національного банку України, його перший заступник та заступник, державні службовці (в тому числі, відповідно, державні службовці – співробітники Міністерства фінансів України та співробітники Національного банку України), а також особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також посадові особи юридичних осіб публічного права, (які не зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»), члени Ради Національного банку України, особи, які входять до складу наглядової ради державного банку, державного підприємства або державної організації, що має на меті одержання прибутку [3].

Корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй

службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [3].

Як вже було зазначено вище, законодавець не дає визначення поняттю «корупційне кримінальне правопорушення». Водночас, згідно примітки до ст. 45 Кримінального кодексу України корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 Кримінального кодексу України.

Органи досудового розслідування, що здійснюють досудове розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених посадовими особами банківських, небанківських фінансових установ, Національного банку України як регулятора фінансового ринку, під час досудового розслідування мають досліджувати можливі контакти, зв'язки осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, або мають визначений статус у кримінальному провадженні.

При проведенні слідчих (розшукових) та процесуальних дій у ході досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених співробітниками та посадовими особами фінансових установ та Національного банку України, як національного регулятора фінансового ринку та їх кваліфікації, співробітники органу досудового розслідування мають враховувати: походження предмету посягання, потенціальний міжнародний резонанс від вчинення корупційного кримінального правопорушення, посаду особи, яка намагалась вчинити або вчинила злочин, можливі економічні наслідки та їх вплив на економічну безпеку України.

Отже, корупційним кримінальним правопорушенням, вчиненим посадовою особою фінансової установи або/та її регулятора, є передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність) що містить ознаки корупції, передбачене приміткою до ст. 45 Кримінального кодексу України, пов'язане виключно з виконанням посадових обов'язків, за вчинення якого законом встановлено кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL. http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL. https://zakon.rada.gov.ua.
4. Ринок фінансових послуг: навч. посібник / Д.І. Дема, І.В. Абрамова, І.А. Шубенко, Л.В. Недільська, В.М. Трокоз. [2-е вид. перероб. і допов.]. К.: Алерта, 2013. 376 с.
5. Плахотнюк Н. Г. До питання про визначення в адміністративному праві поняття посадової особи державної служби в Україні. *Актуальні проблеми держави і права.* 2003. Вип. 19. С. 204–207.

Околотенко Дмитро Сергійович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОСОБАМИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Довгий час строки досудового розслідування є предметом пильної уваги як законодавця, так і правозастосувачів та представників наукової спільноти. Зокрема дану категорію вчені вивчали під різними кутами зору і розглядали строки досудового розслідування як гарантію дотримання конституційних прав особи; як дисциплінуючу функцію щодо посадових осіб, які його здійснюють; як гарантію раціональності та ефективності кримінального провадження, та узгодження потреб розслідування з правами і інтересами осіб, залучених до нього.

Слід найперше звернути увагу на те, що у розумінні статті 28 КПК України розумність строків має бути забезпечена на всіх стадіях кримінального провадження. І, якщо провадження в суді першої інстанції часовими рамками не обмежується, строки досудового розслідування, враховуючи положення статті 219 КПК України, характеризуються чітко вираженим часовими періодами.

Гарантії щодо дотримання строків досудового розслідування нібито зрозуміло визначені у положеннях КПК України. (статті 28, 303, 308 КПК). Так, відповідно до вказаних правових приписів суб'єктами, які забезпечують дотримання процесуальних строків стадії досудового розслідування, є прокурор та слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції). Зокрема вказані статті Закону зобов'язують прокурора вищого рівня розглядати скарги щодо недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування та надають право слідчому судді втручатись у правовідносини пов`язані з дотриманням розумних строків під час досудового розслідування.

Водночас, як переконує практика, прокурорський нагляд та судовий контроль не надає абсолютних гарантій про проведення слідства в цілому або конкретних слідчих дій в розумні строки. Адже про досить часті порушення строків досудового розслідування чи то в

силу об'єктивних чинників, чи то з суб'єктивних причин та нереагування прокурорів на скарги щодо порушення розумних строків у кримінальному провадженні, свідчить узагальнення практики слідчих суддів, представленої в Єдиному реєстрі судових рішень, де наявні непоодинокі ухвали слідчого судді про розгляд: 1) скарг на бездіяльність уповноважених осіб прокуратури щодо не розгляду скарги на недотримання розумних строків під час досудового розслідування відповідно до частини 2 статті 308 КПК України (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК); 2) скарг в порядку пункту 9-1 частини 1 статті 303 КПК України.

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень ілюструє доволі неоднозначну практику розгляду скарг в частині недотримання розумних строків досудового розслідування. В одних випадках, не враховуючи, що скаржник пропонує встановити конкретні строки, слідчий суддя уникає конкретики та обмежується зобов`язанням слідчого та прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, здійснювати досудове слідство і окремі процесуальні та слідчі дії у розумні строки (ухвала слідчого судді Приморського районного суду м. Одеси у справі № 522/11971/18 від 10 серпня 2018 року). В інших – слідчий суддя встановлює певні проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов`язані приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії, та які є об'єктивно необхідним для провадження цих дій та прийняття рішень. Так у своїй ухвалі за наслідками розгляду скарги слідчий суддя зобов'язав слідчого та прокурора здійснювати досудове слідство і окремі процесуальні та слідчі дії у розумні строки, які не повинні бути більше 3 х (трьох) місяців (ухвала слідчого судді Малиновського районного суду м. Одеси у справі № 521/7400/20 від 18 червня 2020 року).

Наступною гарантією дотримання строків досудового розслідування службовими особами є встановлений порядок притягнення таких осіб до дисциплінарної відповідальності за безпідставне затягування або невжиття заходів щодо здійснення досудового розслідування протягом строку, встановленого законом, зволікання з проведенням слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (ч. 3 ст. 308 КПК). Однак, як переконує практика, можливість притягнення слідчого або прокурора до відповідальності не гарантує неухильне дотримання строків досудового розслідування службовими особами.

Підтвердженням наявності анонсованої проблематики є Інформація про практику здійснення дисциплінарного провадження стосовно прокурорів, згідно зі змістом якої за 2021–2022 роки у близько 80 % дисциплінарних скарг зазначалося про можливе вчинення прокурорами дисциплінарного проступку, передбаченого пунктом 1 частини 1 статті 43 Закону України «Про прокуратуру» (невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків). При цьому притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності здебільшого пов'язано з

неналежним здійсненням прокурорами процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні та порушення його розумних строків. Серед порушень – направлення до суду обвинувальних актів поза межами строку досудового розслідування, визначеного у статті 219 КПК України, наслідком чого в подальшому є закриття кримінальних проваджень на підставі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України і уникнення від відповідальності особами, яким повідомлено про підозру [1].

Про те, що органи прокуратури, на які покладено законом обов'язок забезпечувати дотримання строків досудового розслідування, самі у непоодиноких випадках допускають бездіяльність, вказує наступне рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, яким старшого групи прокурорів притягнуто до дисциплінарної відповідальності за неналежне виконання службових обов'язків, що зумовило порушення розумних строків досудового розслідування, передбачених статтею 28 КПК України, та не забезпечення досягнення завдань кримінального провадження, передбачених статтею 2 КПК України.

Так, виконувачем обов'язків Генерального прокурора на підставі листа Національного агентства з питань запобігання корупції щодо виявлення в діях народного депутата України ознак кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 366-2 КК України, внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань відповідні відомості. Після чого, постановою Генерального прокурора у кримінальному провадженні визначено групу прокурорів, а проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні доручено Головному підрозділу детективів НАБ України. Після скерування матеріалів кримінального провадження до вказаного органу досудового розслідування групу детективів та старшого групи визначено лише через сім місяців. Тобто більше ніж півроку досудове розслідування не здійснювалось та жодної слідчої дії у кримінальному провадженні проведено не було [2].

За даних обставин, особа, щодо якої було відкрито кримінальне провадження півроку знаходилась у невизначеному стані. Адже відповідно до практики Європейського суду з прав людини відлік тривалості строків, в контексті з'ясування їх відповідності критерію «розумності», обчислюється з часу, коли особі повідомлено про підозру, з моменту затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; а у випадках істотного впливу на становище підозрюваного – з більш ранніх етапів кримінального провадження в тому числі з початку досудового розслідування.

Враховуючи, на нашу думку, достатній перелік висвітлених гарантій дотримання процесуальних строків досудового розслідування, проблема їх порушення залишається не вирішеною. Наведене вимагає пошуку нових шляхів чи вдосконалення вже існуючих з метою кращого забезпечення розумних строків досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Інформація про практику здійснення дисциплінарного провадження стосовно прокурорів за 2021–2022 роки. *Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів.* URL: https://kdkp.gov.ua/page/zvity-komisii.

2. Рішення Кваліфікаційного-дисциплінарної комісії прокурорів № 95дп-22 від 3 травня 2023 року про накладення дисциплінарного стягнення на прокурора. *Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів*. URL: https://kdkp.gov.ua/decision/2023/05/3/3473.

Олексин Христина Любомирівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Хабло Оксана Юріївна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Від початку повномасштабного вторгнення держави-агресора та введення воєнного стану на території України Указом Президента України № 64/2022 [1] до Кримінального процесуального законодавства України була внесена низка змін та доповнень, що прямо стосуються застосування запобіжних заходів, повідомлення про підозру, вручення письмового повідомлення про підозру, порядку розгляду питань про продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, порядку розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу щодо затриманого та багато інших законодавчих змін.

Разом із такими змінами з'явилися і нові питання стосовно застосування деяких його норм та їх використання на практиці. Опираючись на Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14 квітня 2022 року варто виокремити наступні зміни [2].

Цим Законом встановлено, що жоден інший, більш м'який запобіжний захід, окрім тримання під вартою, не може бути застосований під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів передбачених ст. 109–114-1, 258–258-5, 260, 261, 437–442 Кримінального кодексу України [2] [3].

Така законодавча ініціатива щодо змін в кримінальному процесуальному кодексі України, на нашу думку, є досить таки

доцільною, оскільки застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно осіб, що вчинили вище перелічені кримінально-карані діяння є цілком логічним та доцільним. Зокрема, це певна гарантія, що підозрюваний чи обвинувачений, до прикладу, за ст. 109–114-1 КК не нанесе більшої шкоди національній безпеці України. Стосовно всіх вище перелічених злочинів, під час дії воєнного стану на території України слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про обрання і застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, має право, не визначати розмір застави, що створює відсутність альтернативного запобіжного заходу.

Такі зміни викликали дискусійні обговорення і дослідження серед таких вчених як В. Завтур, В. Рогальська, І. Гловюк, О. Дроздов, Г. Тетерятник, Т. Фоміна, О. Хабло, що зумовило подальше вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Під час розгляду дискусійних положень варто звернути увагу на зміни та доповнення до чинного КПК, що на сьогодні є досить актуальними. Ще в 2014 році КПК було доповнено розділом IX-1 «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції», який дуже стисло регламентував правовий режим і цим самим не відповідав сьогоднішнім реаліям. Тому законодавцями було прийняте рішення змінити назву розділу IX-1, який зараз звучить так: «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [1].

Очевидно, що саме таку назву матиме зазначений розділ КПК України. Така назва була прийнята на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки»[5]. Крім того зміни були внесені до КПК на підставі Законів України № 2108-IX від 03.03.2022, № 2110-IX від 3.03.2022, № 2111-IX від 3.03.2022, № 2125-IX від 15.03.2022, № 2137-IX від 15.03.2022, № 2160-IX від 24.03.2022, № 2198-IX від 14.04.2022, від 27.07.2022 № 2462-IX.

Всі вище перелічені нормативно-правові акти встановили особливості досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану, зокрема застосування запобіжних заходів.

Так, статтею 615 КПК визначено особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану. В частині першій, зазначається, що у разі введення воєнного стану на території України, з причин якщо відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі-ЄРДР) - рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 цього Кодексу. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором

постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події. Така постанова приймається невідкладно після завершення огляду [1]. Разом із цим варто зауважити, що у разі відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР в деякій мірі ускладнюється процедура внесення відомостей до нього, а також застосування запобіжного заходу до підозрюваного.

Законодавцями в розділі IX-1 КПК у квітні 2022 року було визначено особливості обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та прийняття рішення про надання дозволу на здійснення затримання з метою приводу, зокрема такі: обрання тримання під вартою; продовження строків тримання під вартою; порядок зміни запобіжних заходів у вигляді застави та домашнього арешту; скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період; прийняття рішення про затримання з метою приводу, а також затримання особи без ухвали слідчого судді чи постано керівника органу прокуратури.

Що стосується обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, то в п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК була встановлена виняткова обставина обрання запобіжного заходу керівником органу прокуратури [4], яка була скасована подальшими змінами до цієї норми відповідно до Закону України від 27.07.2022 № 2462-IX [5].

І це цілком виправдано, адже законодавча можливість обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою суб'єктом, який не є носієм судової влади, може бути однією із причин порушення Україною прав і свобод людини і громадянина. Адже в таких випадках при обранні ізоляційного запобіжного заходу виникають ризики стосовно дотримання засади верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64 від 24.02.2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

2. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки»: Закон України від 14.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n12.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України зі змінами від 11.08.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=109#Text.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України зі змінами від 11.08. 2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text.

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27.07.2022 № 2462-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text.

Осадча Карина Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Сухомлин Юлія Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року, у зв'язку з початком повномасштабної збройної агресії російської федерації, в Україні був впроваджений особливий правовий режим – воєнний стан, що спричинило низку соціально-політичних змін. Надзвичайно важливим елементом у процесі збереження державою стійкості у період повномасштабного військового вторгнення є ефективне функціонування механізмів правопорядку, що потребують постійного вдосконалення відповідно до умов сьогодення.

Як повідомляє Офіс Генерального прокурора, станом на кінець жовтня 2023 року, було зареєстровано понад 111 000 злочинів військової агресії та воєнних злочинів, з них 108 000 – порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 ККУ), 85 – планування, підготовка або розв'язання та ведення війни, вчинених на території України (ст. 437 ККУ), 66 – пропаганда війни (ст. 436 ККУ) та інші. Окрім того, було зареєстровано 163 000 злочинів проти національної безпеки, з них 4730 – посягання на територіальну цілісність та недоторканність України (ст. 110 ККУ), 2800 – державна зрада (ст. 111 ККУ), 6500 – колабораційна діяльність (ст. 111-1 ККУ) та інші [1].

Обсяг роботи, покладений на правоохоронну систему України у зв'язку із повномасштабним вторгненням, потребує впровадження механізмів її оптимізації, зокрема на нормативному рівні, що в свою чергу спричинило внесення низки змін до кримінального процесуального законодавства.

З 24 лютого 2022 р. до КПК України було внесено більше ніж 20 змін відповідними проєктами Законів. Хоча не всі вони стосуються регламентації здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану, проте переважна більшість впроваджує зміни саме у цій сфері.

14 квітня 2022 року набув чинності Закон № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану».

Особливо зміни торкнулися статті 615 КПК України (особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану), а також

з'явилося доповнення у вигляді статті 615-1 КПК України (відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану). Низка обставин, якими спричинено введення воєнного стану, проводити окремі слідчі (розшукові) дії стає небезпечно, або їх проведення стає неможливим, а отже, вони потребують зміни процесуальної форми їх проведення [2].

Наприклад, проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи у звичайних умовах обов'язково відбувається в присутності двох понятих, про що відповідно зазначається у процесуальних документах. Із провадження воєнного стану, їх присутність є необов'язковою в умовах існування небезпеки для їх життя та здоров'я, зокрема через обстріли, замінування приміщень в зоні бойових дій. Окрім того, із впровадженням комендатської години, перебування у нічний час без спеціальної перепустки осіб, якої не можуть мати ймовірні поняті, є неможливим.

Відбулися зміни також і у процесі фіксації кримінального провадження. Так, у ст. 615 КПК України зазначено, що якщо в умовах воєнного стану відсутня будь-яка технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, слідчий, дізнавач прокурор виносить постанову про початок досудового розслідування, яка повинна містити відомості, передбачені частиною п'ятою статті 214 КПК України, та при першій можливості відповідні відомості вносяться до ЄРДР. Після чого розпочинається досудове розслідування кримінальних правопорушень [3].

Зміст 615 ст. КПК України свідчить, що така постанова оформлюється до початку безпосереднього здійснення досудового розслідування, що значним чином може вплинути на ефективність здійснюваних працівниками процесуальних дій в умовах воєнних дій. Тому окремі науковці пропонують в межах удосконалення правового регулювання досудового розслідування в умовах воєнного стану запровадити механізм складення такої постанови постфактум, водночас зауважуючи, що фіксувати рішення про початок досудового розслідування у паперовому вигляді, навіть постфактум, є недоцільним. Аргументуючи позицію нераціональністю використання ресурсів органів досудового розслідування, що в умовах бойових дій можуть бути обмеженими [3].

Зазнав змін і процес фіксації результатів окремих слідчих (розшукових) дій. У виняткових випадках, передбачених ст. 615 КПК України, зокрема у разі неможливості фіксування із застосуванням технічних пристроїв, коли це є процесуально необхідним, допускається фіксування усіма іншими доступними способами із подальшим внесеннями даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості [3].

З огляду на зміни, виникає ряд проблем у процесі збирання доказів у кримінальному провадженні. Особливо це стосується відеофіксації (наприклад, за відсутності понятих), яка в подальшому

може бути оскаржена через підозру у підробці чи заміщенні окремих фрагментів тими, що допомогли б спотворити картину вчиненого кримінального правопорушення. Саме тому законодавцю необхідно подбати про створення більш чіткого механізму фіксації із урахуванням перевірки на достовірність, захищеності персональних даних осіб тощо.

Доцільним в сучасним реаліях є запровадження ще однієї не менш важливої процедури – відновлення втрачених матеріалів. Можливість за наявності обґрунтованого клопотання поновити необхідні дані про незакінчене досудове розслідування є необхідним інструментом виконання завдань кримінального провадження в місцях проведення бойових дій, де нерідко втрачається переважна більшість документації органів досудового розслідування.

Окремі науковці наголошують про існування прогалин в процесуальному законодавстві, навіть після впровадження низки змін. Зокрема критикується безальтернативність дотримання засади безпосередності в процесі дослідження наданих органами досудового розслідування доказів. В умовах воєнного стану нерідко раптова смерть потерпілого, свідка, обвинуваченого внаслідок обстрілу може перешкоджати допиту їх слідчим суддею. Тому невизнання даних слідчому показань після повідомлення про кримінальну відповідальність за їх навмисне викривлення вбачається нераціональним [4, с. 318].

Отже, з огляду на трансформацію кримінального процесуального законодавства з початку повномасштабного вторгнення на територію України, можна стверджувати про спроби законодавця підвищити ефективність розслідування кримінальних правопорушень, що в свою чергу сформувало окрему, нову для України, процедуру – особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану. Попри існування прогалин у нормах, що регламентують окремі процесуальні дії, в цілому такий режим значно спрощує процес досудового розслідування та надає правоохоронним органам більше можливостей для реалізації механізмів державного захисту.

Список використаних джерел

1. Офіс Генерального прокурора. Головна – *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://www.gp.gov.ua/.

2. «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану»: Закон України від 14.04.2022 р. № 2201-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2201-20.

3. Кримінальний процесуальний кодекс : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 24 серп. 2023 р.

4. Лоскутов Т. Правова регламентація допиту в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. № 71. С. 315–320.

Панасюк Вікторія Вікторівна,
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ОБСТАНОВКА, МІСЦЕ ТА ЧАС ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Сім'я як основний осередок суспільства відіграє значиму роль у житті людини. Поняття «сім'я» відразу асоціюється з теплом, затишком та безпекою. Але, нажаль, сучасна ситуація в Україні значно загострила проблеми в багатьох сім'ях. При цьому більшість потерпілих від насильства все ще залишаються – діти, старенькі та жінки.

Особи похилого віку є окремою категорією осіб, яка потребує особливих заходів їх правового захисту. На жаль, багато осіб похилого віку стикаються із зневагою, бідністю, соціальною ізоляцією та відчуженням. Жертвами жорстокого поводження досить часто стають саме літні люди у зв'язку з тим, що мають такі ознаки вразливості, як фізична слабкість, надмірна довірливість, правова необізнаність та необережність [1, с. 468].

Під час розслідування домашнього насильства на початковому етапі важливу роль відіграють: установлення місця, часу і обстановки вчинення кримінального правопорушення. Потім відбувається виявлення, фіксація і вилучення слідів (джерел доказів); установлення, затримання (розшук) особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення; збирання доказів, достатніх для повідомлення про підозру (хоча б по одному епізоду домашнього насильства) [2].

Проведеним аналізом судової практики встановлено, що місце вчинення домашнього насильства переважно збігається з місцем спільного проживання кривдника та потерпілого (50,7 %), а також місцем проживання кривдника, яке також може бути спільним з потерпілим (39,7 %). Досить рідко домашнє насильство вчиняється за місцем проживання потерпілого (8,9 %) та інших осіб – родичів, сусідів (0,9 %), до якого приходить кривдник. Крім того, мають місце поодинокі випадки (2,6 %) вчинення домашнього насильства в громадських місцях – в магазині, залізничному вокзалі, медичному закладі, а також відкритій місцевості – на вулиці, річці [3, с. 56].

Домашнє насильство стосовно осіб похилого віку може виникати як в містах, так і в селах. Однак є певні відмінності та чинники, які впливають на цю проблему в обох типах місцевості:

В селах особи похилого віку можуть бути більш ізольовані від суспільства і не мати можливості отримувати допомогу або спілкуватися зі службами підтримки через віддаленість та обмеженість транспортних засобів. У містах жертви можуть мати більше можливостей для звернення за допомогою.

У містах зазвичай є більше медичних закладів і доступ до медичної допомоги, а також може забезпечити більшу анонімність для жертв, що може сприяти зверненню до правоохоронних органів чи служб підтримки без страху перед соціальним стигмою.

Щодо часу вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку, то найбільш поширеним часом є день (12–18 год. та вечір (18–22 год.), рідко вчиняється в нічні години (00-06 год.) [3, с. 58].

Домашнє насильство переважно вчиняється в будні дні. Але, можемо стверджувати, що день тижня не впливає на частоту його вчинення. Зазначимо, що на частоту вчинення домашнього насильства особливо не впливає і пора року. Практика показує, що найчастіше домашнє насильство вчиняється зимою та весною, рідше влітку та восени.

Домашнє насильство стосовно осіб похилого віку є серйозною проблемою. Ось деякі аспекти обстановки, пов'язані з цією формою насильства:

– особи похилого віку можуть страждати від фізичних та психологічних форм насильства від членів родини, опікунів або інших осіб, які перебувають в їхньому оточенні;

– багато осіб похилого віку можуть бути економічно залежними від своїх дітей або опікунів, що робить їх вразливими до фінансового зловживання, такого як крадіжка пенсійних коштів тощо;

– особи похилого віку можуть бути відокремленими від суспільства через обмеженість рухів, віддаленість від медичних та соціальних служб, що робить важчим отримати допомогу та підтримку;

– фізична слабкість та медичні проблеми осіб похилого віку можуть призводити до підвищеної вразливості перед насильством та ускладнювати виявлення та лікування травм;

– багато жертв домашнього насильства похилого віку можуть відчувати страх або сором, що ускладнює їм звертатися за допомогою або розповідати про насильство (латентність);

– оскільки багато випадків насильства стосуються осіб, які живуть відокремлено або ізольовано, не завжди є свідки цього насильства, що робить його важче виявити.

Отже, процес розслідування домашнього насильства як складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 1261 КК України, як, власне, й інших кримінальних правопорушень, складається з кількох етапів: початкового, подальшого і завершального. Проте чи не найважливішим убачається початковий, оскільки саме він передбачає комплекс процесуальних і непроцесуальних дій, які безпосередньо впливають на майбутній результат слідчої діяльності – завершення повного й неупередженого розслідування у встановлені законом строки та визначеної процедури [4, с. 83]. Тому, визначення місця, часу та обстановки вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку відіграє значну роль для подальшого розслідування.

Список використаних джерел

1. Панасюк В.В. Способи вчинення та приховування домашнього насильства, щодо осіб похилого віку. Юридичний науковий електронний журнал. 2023 рік. № 3. с. 468. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/106.
2. Commonly used terms in cases involving domestic violence. URL: http://www.ncdsv.org/dccadv_commonly-used-terms-in-cases-involving-dv.pdf.
3. Іщенко Т.В. Розслідування домашнього насильства: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ Київ, 2021. 324 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/20120.
4. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства [Текст] : практ. посібник / [І. А. Ботнаренко, Ю. Б. Комаринська, О. М. Джужа, Я. О. Дякін, Д. М. Тичина]. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2023. 83 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/23503.

Пендюра Софія Максимівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Сухомлин Юлія Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО СПІВРОБІТНИЦТВА З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

З моменту повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, кримінально-процесуальне законодавство зазнало чисельних змін. Одним з питань постало внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом(МКС).

У зв'язку з цією проблематикою 3 травня 2022 року був прийнятий закон України № 2236-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Зазначеним законом визначено:

– обсяг і порядок співробітництва з Міжнародним кримінальним судом;

– центральні органи України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом;

– порядок передання кримінального провадження Міжнародному кримінальному суду;

– порядок виконання прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги, яке стосується проведення процесуальних дій;

– положення про конфіденційність та захист відомостей, що стосуються національної безпеки України, під час співробітництва з Міжнародним кримінальним судом [1].

КПК доповнили новим розділом IX2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», яким передбачається обсяг і процесуальний порядок такого співробітництва. Приміткою до Розділу IX2 КПК визначено, що дія цього розділу поширюється виключно на співробітництво з Міжнародним кримінальним судом, з метою поширення його юрисдикції на осіб (громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства), які на момент вчинення злочину, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, були підпорядковані та/або діяли ,з метою здійснення збройної агресії проти України, та/або на підставі рішень (наказів, розпоряджень тощо) посадових осіб, військового командування, або органів державної влади російської федерації або іншої країни, що здійснювала агресію, або сприяла її здійсненню проти України [2].

З огляду на це, цілком логічним було б появлення таких змін в КПК після ратифікації Україною Римського статуту МКС. Скоріш за все, поява у КПК відповідного розділу пов'язана з тим, що ст. 12 Римського статуту передбачає, що держава, яка визнає юрисдикцію, співробітничає із МКС без будь-яких затримок або винятків відповідно до ч. 9 Римського статуту. Крім того, Угода про асоціацію між Україною та ЄС покладає на Україну зобов'язання не тільки ратифікувати Римський статут, а ще співпрацювати з МКС [3].

Деякі правники вказують на негативні наслідки, що можуть спіткати Україну в разі ратифікації. Зокрема, можна зустріти точку зору, що ратифікація Україною під час війни Римського статуту не на часі, тому що відповідно до Римського статуту, спеціальні компетентні органи іноземних країн отримують велику кількість заяв країни-агресора про начебто злочини, які вчиняються військовими Збройних сил України. В такому випадку МКС зобов'язаний буде давати правову оцінку таким подіям. Після ратифікації Римського статуту його юрисдикція буде поширюватись не тільки на державу-агресора, а й на саму Україну. Це означає, що громадяни України також можуть бути притягнені МКС до відповідальності [3].

Окрім цього, Міжнародний кримінальний суд не буде притягати військових ЗСУ до кримінальної відповідальності за законне використання сили та використання зброї. Тобто притягнути до відповідальності можна за геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини і злочини агресії і лише тих, хто віддавав злочинні накази.

Підсумовуючи вище зазначене можна дійти висновку, що приєднання України до Римського статуту наближає Україну до загальновизнаних стандартів ООН, Ради Європи та Євросоюзу на шляху боротьби з найтяжчими кримінальними правопорушеннями, що загрожують миру і безпеці.

Список використаних джерел

1. Зміни до КПК щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом наближають Україну до ратифікації Римського статуту. URL:https://www.ombudsman.gov.ua.

2. Концептуальні питання співробітництва україни з міжнародним кримінальним судом. *М. Смирнов*, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія» URL:http://yurvisnyk.in.ua.

3. Співробітництво із міжнародним кримінальним судом: організаційні, юрисдикційні та кримінальні процесуальні аспекти. Дроздов О.М., Дроздова О.В., Карпенко М.О., Зуєв В.В. URL: http://lsej.org.ua.

Поярков Андрій Юрійович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПРО ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ, ЩО ВЧИНЕНІ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ, ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

У XXI ст. Україна зіткнулася з величезною кількістю національних загроз: війна, глобалізація, пандемії, екстремізм і тероризм, екологічні катастрофи, злочинність. Серед цих небезпечних явищ незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів посідає особливе місце, позаяк набуває рис організованого наркобізнесу стимулюючи зростання злочинності, насильства та корупції, уражаючи людей незалежно від соціального стану, статі, релігії чи раси.

Наркобізнесом займаються організовані злочинні формування, які отримуючи за рахунок цього великі суми незаконних прибутків, «відмивають» їх, вкладаючи у легальний бізнес, тобто у таких випадках наркобізнес набирає рис організованої злочинності, якій притаманна ієрархічна структура, сувора дисципліна, розподіл ролей, наявність на утриманні корумпованих чиновників тощо. Слід зауважити, що за даними офіційної статистики, на жаль, Україна посідає позиції країни міжнародного наркотрафіку з розвиненою системою організованих груп і злочинних організацій, зокрема:

2014 року виявлено 185 організованих груп і злочинних організацій, серед яких 5 (3,1 %) по лінії боротьби з незаконним обігом наркотиків; 2015 – 135 (-27,0 %) : 7 (5,12 %); 2016 – 136 : 7 (5,14%), 2017 – 210 (+35,2 %) : 27 (12,85%); 2018 – 288 (+27 %) : 63 (21,87 %); 2019 – 293 (+1,7 %) : 68 (23,2 %); 2020 – 377 (+22,2 %) : 95 (25,19 %); 2021 – 499 (+24,4 %) : 109 (21,2 %); 2022 – 360 (-27,8 %) : 85 (24,8 %). Серед усіх виявлених злочинних угруповань у сфері незаконного обігу наркотиків абсолютну більшість (у середньому 85,0 %) становили організовані групи, а на злочинні організації припадало лише 15,0 %; протягом 2023 р. вилучено на території України 5,7 тон наркотичних засобів (канабісу – 3,53 тони; макової соломи – 2 тони; героїну – 127,7 кг.; метадону – 24,8 кг., кокаїну – 9,8 кг.; опію – 1 кг.; трамадолу – 180 грам;), 38,8 кг. психотропних речовин (амфетамінів – 20,3 кг.; інших – 18,5 кг.) [1; 2]. Водночас, такі показники наркозлочинності не у повному обсязі відображають дійсну картину їх вчинення, позаяк латентність складає у середньому 87 %, що пов'язано з високою організацією діяльності організованих груп та злочинних організацій, реформуванням системи органів безпеки, зокрема підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, військовими діями, анексією й безконтрольністю окремих регіонів України.

Сьогодні незаконне виробництво наркотичних засобів та сировини для їх виготовлення, втягнення територій все більшої кількості держав до нелегального обігу наркотиків супроводжується розширенням масштабів криміналізації суспільства, збільшенням кількості наркозалежних людей, розповсюдженням захворювань, котрі пов'язані з вживанням наркотичних засобів. На такому несприятливому тлі в суспільстві зростає й кількість злочинів насильницького характеру, рівень загальнокримінальної злочинності. Загостренню ситуації сприяє те, що домінуючі позиції в незаконному обігу наркотиків займають організовані злочинні групи, котрі встановлюють міцні міжнародні зв'язки й зусилля яких спрямовуються на контрабандне переміщення наркотичних засобів, сильнодіючих речовин, їх аналогів або прекурсорів, а отримані від цієї незаконної діяльності надприбутки вкладаються в інші сфери злочинної діяльності, зокрема, контрабанду зброї, торгівлю людьми, тероризм, відмивання незаконних доходів, в результаті якого отримані від незаконного обігу наркотиків кошти з використанням різноманітних фінансових операцій вливаються в економічну систему держави. Особливо гострий прояв має ця проблема боротьби із злочинністю в країнах, які здійснюють кардинальні соціально-економічні перетворення, формулюють нові моральні й правові цінності [3, с. 170].

Варто наголосити на пожвавлені використання території України як транзитної в системі наркотрафіку у зв'язку з диверсифікацією каналів постачання наркотичних засобів в країни Європи; збереженні високого рівня надходження в Україну наркотиків через окуповані території, які виявляються транзитними на Афгано-

Пакистанському шляху (наркотрафіку), використовуючись як для доставки опіатів; диверсифікації «Північного шляху» в механізми воєнних дій за численними напрямами, сферами, безструктурними засобами, чільне місце серед яких посідає наркотизація населення; тенденціях зсуву «Балканського маршруту» через активізацію турецьких вантажних перевезень територією України, Молдови, Росії та Румунії, а також пожвавлення латиноамериканського наркотрафіку; зростанні обсягів надходження в Україну синтетичних наркотичних засобів азійського походження; поширення безконтактного збуту/придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та його контроль злочинними синдикатами.

Таким чином, сучасні реалії розвитку злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, засвідчують, що вона набула принципово нової якості, трансформується не лише в злочинні організації різного ступеня складності, чисельності та масштабів впливу, а й здатна утворювати квазі-державні об'єднання кримінальної спрямованості. У цих умовах необхідне переосмислення проблеми забезпечення національної безпеки шляхом мінімізації впливу організованих груп і злочинних організацій на наркотизацію населення й пов'язану з цим криміналізацію суспільних відносин за допомогою кримінального процесуального інструментарію.

Водночас, наукові погляди на теорію доказування відображають загальні процесуальні засади, які розкривають мету, предмет, межі доказування, поняття й класифікацію доказів, а також особливості розслідування, до змісту яких відносимо виявлення, фіксацію, вилучення й дослідження доказів, їх оцінку та використання в доказуванні [4]. Отже, процесуальні питання доказування потребують належного забезпечення діяльності як слідчих, так і прокурорів, суддів.

Враховуючи викладене, дослідження проблем доказування у кримінальних провадженнях про організовані групи та злочинні організації у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є актуальним як для вітчизняної науки, так і для практики досудового розслідування та розгляду кримінальних проваджень судом. Потребує детального вивчення зміст обставин, які підлягають встановленню, надання характеристики суб'єктам доказування, процесуальних особливостей початку досудового розслідування, а також наукового обґрунтування пропозицій щодо розв'язання теоретичних і праксеологічних проблем, які виникають під час збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що вчиняються організованими групами, злочинними організаціями.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html.

2. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік : монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.

3. Павлишина А. А. Міжнародні аспекти протидії злочинному наркобізнесу. *Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Херсон, 2–3 черв. 2017 р.). Херсон: Гельветика, 2017. С. 169–173.

4. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 272 с.

Радковський Микита Ігорович,
курсант 3-го курсу Інституту
підготовки юридичних кадрів для СБУ
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник:
Крицька Ірина Олександрівна,
старший викладач кафедри кримінального
процесу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук

ПРАВО НА СВОБОДУ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Верховенство права та статус держави як правової неможливий без належного дотримання прав та свобод людини. Водночас, доволі складно досягти стабільності, безпеки без встановлення певних правил поведінки, особливо з огляду на виклики та загрози сьогодення. При цьому, хоча права людини і мають загальновизнаний характер, охороняються і забезпечуються на національному та міжнародному рівні, проте можна говорити, що допустимим є певне їх обмеження в умовах воєнного стану, зважаючи на особливості цього правового режиму, а також на гостроту становища.

Широкомасштабне вторгнення 24-того лютого 2022 року рф на територію України стало новою стадією війни, яка триває вже десятий рік, і гібридної агресії, яка виражена у неготовності кремля і значної частини росіян сприйняти незалежність нашої держави і навіть саме існування українського народу. Унаслідок військової агресії Україна втратила ефективний контроль над територією Автономної Республіки Крим та частиною територій адміністративно-територіальних одиниць Донецької, Луганської, Запорізької, Харківської та Херсонської областей. Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 2102-IX було введено воєнний стан.

Відповідно до статті 1 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України. У визначені поняття воєнного стану передбачається, що конституційні права та свободи, якщо це зумовлено загрозою, можуть бути обмежені, відповідно до положень Конституції, стаття 64 якої водночас передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження із зазначенням строку дії, одночасно із регламентацією імперативного правила про виключну неможливість обмеження прав та свобод, передбачених статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 [2].

Отже, режим воєнного стану, як показує практика, вносить значні зміни у різні сфери відносин, включаючи відносини у сфері кримінального процесу. Постає питання, яким чином обумовлюється підхід до забезпечення належної поведінки осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. На мою думку, для належного застосування заходів процесуального примусу до підозрюваних осіб нерідко може бути необхідним приведення процесуальних норм у відповідність до реальної обстановки в державі.

Розглянемо зміни до КПК на прикладі додержання права на свободу під час затримання особи. Право на свободу під час затримання закріплюється у статті 29 Конституції України, згідно з якою ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Також це право передбачено на міжнародному рівні, зокрема, в Європейській конвенції з прав людини зазначається, що кожен має право на свободу та особисту

недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом, зокрема у випадку, передбаченому пп. (c) п. 1 ст. 5 Конвенції – у разі законного арешту або затримання особи, здійсненого з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення [3].

Якщо подивитись на загальні правила затримання особи, то відповідно до частини 1 статті 207 КПК, ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, передбачених КПК. Однак частина 2 статті 207 КПК містить виняток, відповідно до якого кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у статтях 482 і 482-2 КПК: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Крім того, відповідно до частини 3 статті 207 КПК, кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу в порядку, передбаченому частиною другою цієї статті, зобов’язаний негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. Стаття 208 КПК закріплює порядок затримання службовою особою без ухвали слідчого судді. Відповідно до частини 1 цієї статті уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках, якщо особа, підозрюється у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, то лише за наступних підстав: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення, 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин, 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України; 4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 КПК.

Стаття 211 КПК визначає строк затримання особи без ухвали, що не повинен перевищувати сімдесяти двох годин з моменту

затримання. Моментом затримання, відповідно до статті 209 КПК, є такий час, коли особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи приміщенні, визначеному останньою.

Після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році до КПК неодноразово вносилися зміни, а саме до статті 615 КПК Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 № 2201-IX, які розширили повноваження керівника органу прокуратури, у зв'язку з тим, що постанова прокурора могла бути підставою для тримання особи під вартою. Крім того було збільшено строк затримання від сімдесяти двох годин до двохсот шістнадцяти. Також було передбачено розширення суб'єктів, які уповноважені розглядати клопотання щодо обрання запобіжного заходу до затриманої особи: за статтею 211 КПК доставити затриману особу можна лише до суду для розгляду відповідного клопотання, а у статті 615 КПК протягом певного часу з квітня по серпень 2022 р. передбачалося, що затримана особа повинна бути доставлена до слідчого судді, суду або до керівника органу прокуратури, що стосується повідомлення про підозру, яке вручається затриманій особі, то строк було збільшено до 72 годин [4, с. 553]. Окремі з цих змін прямо суперечили положенням ст. 29 Конституції України. Утім, видається сумнівним те, що суттєве збільшення строків попереднього ув'язнення особи без судового рішення може відповідати принципам верховенства права та законності, оскільки б це обумовлювало необхідність внесення відповідних нормативних коректив до приписів Конституції України. Розглядаючи конкретні дії уповноважених осіб, розуміємо, що за таких обставин відбувається суттєве обмеження фундаментального права особи на свободу, яке охороняється Конституцією України, міжнародними договорами та іншими нормативно-правовими актами – при цьому таке обмеження нерідко може бути непропорційним.

Проте запровадження корекцій до КПК Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27.07.2022 № 2462-IX було спрямовано, серед іншого, на подолання вказаних вище недосконалостей. Мова йде про звуження повноважень керівника органів прокуратури, а саме, що затримана особа повинна бути доставлена лише до слідчого судді та суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [4, с. 551]. Крім того, лише наявність або відсутність саме ухвали слідчого судді або суду є підставою для затримання особи з метою її приводу. Також строки, що зазначені у статті 615 КПК, відповідають строкам, зазначеним у статті 211 КПК. А отже не суперечать ані положень ст. 29 Конституції України, ані ст. 12 КПК. Строк повідомлення про підозру затриманій особі було зменшено до

48 годин. Таким чином, ці зміни були максимально наближені до прав осіб, які діяли до 24 лютого 2022 року, що, як видається, надає необхідні в можливості для української системи правосуддя виконувати покладені на неї поточні завдання та долати нові екзистенційні виклики.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389 в ред. від 19.10.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4253.

3. Європейська конвенція про права людини: ратифікована Законом № 47/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Вилцан А.О. Ковальчук Д.Р., Кундій А.Ю. Окремі аспекти затримання особи в умовах воєнного стан. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. URL: http://lsej.org.ua/4_2023/131.pdf.

Ражик Аліна Русланівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Зарубей Вікторія Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Конституція України визнає життя і здоров’я громадян як одна з найвищих цінностей. Згідно зі статтею 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека охороняються законом. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або принижувальному відношенню чи покаранню» [1]. Ця стаття визначає основні принципи захисту прав людини в Україні, включаючи право на життя і здоров’я. А держава зобов’язана забезпечити ці права і захищати їх від будь-яких порушень.

Криміногенна ситуація в державі зменшилась – завдяки посиленому режиму несення служби працівниками поліції в умовах воєнного стану, під час бойових дій все більше фіксується воєнних злочинів, вчинених країною-агресором таких як: порушення законів та звичаїв війни ст. 438 КК України (76585); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України ст. 110 КК України

(9211); колабораційна діяльність ст. 111-1КК України (3172); державна зрада ст. 111 КК України (173) також вбивства; згвалтування [2].

Розслідування таких кримінальних правопорушень потребує особливих порядків на першій стадії кримінального провадження, а саме досудовому розслідуванні. Слід відзначити, що положення ст. 615 КПК України поширюються на ту територію України, де проведення процесуальних дій не можливе у загальному порядку.

Однак є випадки такі як довготривале знеструмлення населених пунктів у зв'язку із збройною агресією, тоді внесення відомостей до ЄРДР, яке відповідно до ст. 214 КПК є невідкладним або не може перевищити 24 години здійснити не можливо, тому варто застосовувати ч. 1 ст.615 КПК України винести постанову про початок досудового розслідування, а відомості до ЄРДР внести за першої можливості. У кожному випадку застосування цієї норми КПК слід ретельно перевірити, що у дізнавача, слідчого, прокурора на момент початку досудового розслідування була відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР [5, с.8].

Тож варто виділити особливості:

– перша, особливість – це не залучення двох понятих, проте безперервна відео фіксація слідчих (розшукових) дій за для збереження життя та здоров'я осіб;

– наступна особливість – це те, що п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України не підлягає апеляційному оскарженню [4];

– запобіжний захід такий як тримання під вартою не може перевищувати двох місяців, а у разі порушення цієї норми, може призвести до порушення ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і також не підлягає оскарженю;

– строк досудового розслідування до дня повідомлення особі про підозру залежно від ступеню тяжкості злочину (ч. 2 ст. 219 КПК), строк може бути продовжено; строк досудового розслідування, що закінчився, поновленню не підлягає (ч. 5 ст. 294 КПК) [6].

Не можна забувати про те, що здійснення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій потребує залучення спеціалістів, знання яких ширші за загальноприйняті. Тож законодавцю варто було б доповнити та закріпити на законодавчому рівні і розробити рекомендації, щодо залучення, таких осіб як:

– військовослужбовець;
– сапер;
– вибухотехнік;
– медичний працівник.

Таким чином можна зробити висновок, що законодавець закріпив необхідні положення для того, щоб розслідування все ж таки повно та всебічно кримінальні правопорушення для досягнення істини. Тим самим не наражаючи життя осіб на небезпеку. Проте хочеться винести пропозицію, а саме закріпити так би мовити допоміжні сили для здійснення процесуальних дій таких як: військовослужбовці,

оскільки дана особа здає добре територію на якій здійснюється та чи інша слідчо (розшукова) дія; сапера знання якого необхідно застосовувати часто, тому що межуючі області нашої держави з державами-агресорами заміновані і трапляються випадки, коли особи наїжджають за часту на них транспортними засобами – це несе небезпеку для життя населення, чим і визначається небхідність залучення таких спеціалістів.

Список використаних джерел

1. Конституція України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2.

2. ShieldSquare Captcha. ShieldSquare Captcha. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-stanom-na-07082023.

3. Кримінальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

4. Ухвала слідчого судді про скасування постанови про зупинення розслідування на підставі п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України не підлягає апеляційному оскарженню. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1441746/.

5. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_zastos_norm_prava_VS.pdf.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Рафальонт Світлана Романівна,
асистент кафедри кримінального процесу
і криміналістики Львівського національного
університету імені Івана Франка

ЗМІНА ОБВИНУВАЧЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ В БІК ПОКРАЩЕННЯ СТАНОВИЩА ОСОБИ ТА НА ТАКЕ, ЩО ІСТОТНО ВІДРІЗНЯЄТЬСЯ ВІД ВИСУНУТОГО ЗА ФАКТИЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Після погодження своєї правової позиції щодо зміни обвинувачення з прокурором вищого рівня, прокурор повинен скласти обвинувальний акт, в якому формулює змінене обвинувачення та викладає обґрунтування прийнятого рішення. Це правова (процесуальна) підстава для зміни прокурором обвинувачення. Задля реалізації засади змагальності копії обвинувального акта надаються обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам. Суду ж надається оригінал обвинувального акта, який долучають до матеріалів кримінального провадження.

Уповноваживши прокурора змінювати обвинувачення у бік покращення становища обвинуваченого, кримінальний процесуальний закон (ч. 3 ст. 338 КПК України), водночас, встановив гарантії охорони прав і законних інтересів потерпілого, який не погоджується з такою позицією прокурора. Так, якщо в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі. Обвинувачення, яке підтримуватиме потерпілий за своєю природою не є ні публічним, ні приватним, воно з'являється поряд із скоригованим публічним обвинуваченням прокурора, конкуруючи з ним. Однак межі судового розгляду й надалі визначатимуться обвинувальним актом, у якому сформульоване змінене прокурором обвинувачення.

І. Главюк вважає, «що у даному випадку мова йде про особливий, новий вид обвинувачення, який має ознаки і публічного (у силу складів кримінальних правопорушень, за якими здійснюється провадження), і приватного (можливість відмови від подальшого підтримання, що повинно тягнути за собою неможливість подальшого розгляду обвинувачення у підтриманому потерпілим обсязі; відмітимо при цьому недолік КПК, який не містить положень щодо наслідків волевиявлення потерпілого у контексті можливості зміни обвинувачення та відмови від обвинувачення у підтриманій ним частині), яке можна поіменувати поєднаним обвинуваченням (у силу того, що воно тісно поєднано з одночасно підтримуваним обвинуваченням прокурором)» [1, с. 346].

З позиції М. Грушевської, «у випадку, коли потерпілий в результаті зміни прокурором публічного обвинувачення підтримує обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі, виникає новий вид обвинувачення, який здійснюється потерпілим поряд із публічним обвинуваченням, що підтримує прокурор. З огляду на те, що КПК України не передбачає іншого виду обвинувачення, яке може підтримувати потерпілий, крім приватного, таке обвинувачення варто вважати окремим різновидом приватного обвинувачення, яке є таким, що доповнює змінене публічне обвинувачення, підтримуване прокурором» [2, с. 245].

Таке розуміння правової природи обвинувачення, визначеного ч. 3 ст. 338 КПК України, є дискусійним. Це обвинувачення навряд чи можна вважати таким, що має спільні риси з публічним лише на тій підставі, що склади кримінальних правопорушень належать до кримінальних проваджень у формі публічного обвинувачення, не враховуючи при цьому інших ознак публічного обвинувачення. Крім того, подібність з приватним обвинуваченням лише в аспекті його підтримання потерпілим, не спростовує, як справедливо зауважує І. Главюк, відсутності у потерпілого можливості змінити це обвинувачення або відмовитися від нього. Насамкінець, це

обвинувачення важко назвати і поєднаним, оскільки воно не створює з публічним обвинуваченням прокурора єдності, спільності, не зближається з ним, а, навпаки, змагається з ним.

З цього питання варто підтримати В. Гринюка, який запропонував називати обвинувачення, регламентоване ч. 3 ст. 338 КПК України, конкуруючим, самостійним видом обвинувачення у судовому кримінальному провадженні [3, с. 256–257].

З огляду на те, що змістом зміни обвинувачення є виправлення його обсягу та (або) кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення, ч. 3 ст. 338 КПК України після слів «у раніше пред'явленому обсязі» доцільно доповнити словосполученням «та у попередній правовій кваліфікації».

На виконання п. b ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ), який наділяє обвинуваченого правом «мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту» [4], суд, роз'ясниви обвинуваченому, що він захищатиметься від нового обвинувачення, відкладає судовий розгляд не менше ніж на сім днів для підготовки обвинуваченого, його захисника до захисту від нового обвинувачення. У ч. 4 ст. 338 КПК України не зазначено, що на головуючого у цьому випадку покладається обов'язок роз'яснити обвинуваченому суть нового обвинувачення та запитати, чи зрозуміле воно йому.

Сторона захисту вправі заявити клопотання про скорочення або продовження цього строку. Таке клопотання не є обов'язковим для суду, який може його як задовольнити, так і відхилити. Критерієм, яким повинен керуватися суд при ухваленні цього рішення, є забезпечення можливості обвинуваченому та його захиснику підготовки до захисту. Після закінчення цього строку судовий розгляд продовжується.

Ще одним питанням, яке виникає у зв'язку зі зміною обвинувачення в суді першої інстанції, є проблема його зміни на таке, що істотно відрізняється від висунутого обвинувачення за фактичними обставинами.

В. Бойко зміну обвинувачення за фактичними обставинами вважає істотною «в тих випадках, коли внаслідок зміни попереднього обвинувачення на менш тяжке або однакове за тяжкістю виявляються такі нові факти (обставини), що мають кримінально-правове значення, проти яких обвинувачений (підсудний) не мав реальної можливості захищатись, оскільки вони не належали до конструктивних ознак складу злочину, що інкримінувався підсудному, і вимагають цілком іншого формулювання» [5, с. 44].

Натомість, О. Торбас істотною розуміє «таку зміну обвинувачення, в результаті якої була змінена кваліфікація кримінального правопорушення на злочин з іншого розділу Особливої частини КК України, ніж злочин за первинним обвинуваченням» [6, с. 340].

Запропонований підхід ґрунтується на розмежуванні кримінальних правопорушень, визначених кримінальним законом. Його перевагою є врахування в обвинуваченні предмета посягання. Утім він не охоплює низку інших випадків, коди змінене обвинувачення відрізняється від первинного за фактичними обставинами (наприклад, обвинувачення в інших формі вини та виді співучасті, обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення іншим способом чи з інших мотивів).

Як зазначає В. Гринюк, «у випадку, якщо обвинувачення змінюється на те, що істотно відрізняється за фактичними обставинами, виникає питання, чи буде забезпечено право обвинуваченого на захист, якщо протягом усього досудового розслідування та частини судового розгляду він захищався, по суті, від іншого обвинувачення, причому немає значення, у вчиненні більш або менш тяжкого злочину, оскільки КПК України не встановлює обмежень за ступенем тяжкості злочину при зміні обвинувачення прокурором у судовому розгляді» [3, с. 265]. З урахуванням того, що «зміна обвинувачення у судовому розгляді на таке, що істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами, ускладнює реалізацію права обвинуваченого на захист, тому повинні бути встановлені нормативні обмеження щодо такої зміни, незалежно від кваліфікації та співвідношення за ступенем тяжкості злочинів» [3, с. 267].

Схожу позицію висловила і К. Сляднєва: «враховуючи те, що зміна обвинувачення в судовому розгляді на таке, що істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами, ускладнює права обвинуваченого на захист, необхідно у ст. 338 КПК України встановити прокурору заборону … змінювати його на таке, що істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами» [7, с. 342].

Проблема істотної зміни обвинувачення за фактичними обставинами має відношення не лише до забезпечення права обвинуваченого на захист, але й до дії правила про недопустимість погіршення його становища. Маючи самостійне значення, ці кримінальні процесуальні гарантії взаємопов’язані. Порушення правил про недопустимість погіршення становища обвинуваченого пов’язане зі зміною фактичних обставин обвинувачення, що відображають ознаки складу кримінального правопорушення, що не інкримінували обвинуваченому. Натомість порушення права на захист має місце тоді, коли нові фактичні обставини кримінального правопорушення хоча, можливо й були предметом судового розгляду, одержали підтвердження дослідженими доказами, але з огляду на те, що такі обставини не ставилися обвинуваченому у вину, він не мав можливості їх спростувати. Йдеться про обвинувачення у нових епізодах кримінально-протиправної діяльності, які раніше не інкримінувалися, якщо при цьому кваліфікація кримінального правопорушення залишається незмінною; обвинувачення у закінченому кримінальному правопорушенні замість готування або замаху; обвинувачення у

безпосередній участі у вчиненні кримінального правопорушення замість переховування; зміну наслідків кримінального правопорушення у бік їх тяжкості; зміну форми вини з необережності на умисел, хоча стаття Особливої частини КК України не містить суворішої санкції тощо.

З позиції Європейського суду з прав людини право на справедливий судовий розгляд у контексті ст. 6 КЗПЛ вважатиметься порушеним, якщо: а) між первинним і новим обвинуваченням наявні суттєві відмінності; б) обвинувачений не передбачив можливу зміну обвинувачення; в) обвинувачений не мав можливості здійснити своєчасний та ефективний захист від нового обвинувачення [8]. За таких умов зміна обвинувачення не допускається.

Список використаних джерел

1. Головюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 712 с.
2. Грушевська М.І. Зміна прокурором публічного обвинувачення як форма зміни правової позиції прокурора в суді першої інстанції. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1. С. 236–247.
3. Гринюк В.О. Функція обвинувачення в кримінальному провадженні України: теорія та практика: монографія. К.: Алерта, 2016. 358 с.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Бойко В.П. Правила про недопустимість погіршення становища обвинуваченого як процесуальні гарантії: монографія. К.: Атіка, 2008. 192 с.
6. Торбас О. Застосування розсуду прокурором у процесі істотної зміни обвинувачення в суді. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № С. 338-342.
7. Сляднєва К.А. Зміна обвинувачення прокурором як форма реалізації диспозитивності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 338–342.
8. Case of Seliverstov v. Russia (19692/02). European Court of Human Rights (2008). § 16, 19–24. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Seliverstov%20v.%20Russia%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-88480%22]}.

Рашевський Віталій Валерійович,
прокурор Одеської спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону, здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОГЛЯД ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИКА

В умовах тривалої повномасштабної зовнішньої військової агресії надзвичайно важливу роль у збереженні внутрішньої стійкості держави відіграють механізми забезпечення правопорядку, які держава створює й удосконалює, виходячи з викликів сьогодення. Це стосується й кримінальної юстиції.

Введення в Україні воєнного стану зумовило внесення змін до Кримінального процесуальному кодексу України (далі – КПК України) щодо розширення переліку випадків застосування як запобіжного заходу тримання під вартою без визначення застави. Таким чином можна вести мову про загальні підстави не застосування альтернативного запобіжного заходу у вигляді застави, а також спеціальні, які діють під час воєнного стану. Також законодавцем визначений рід випадків, які надають право слідчому судді або суду не визначати розмір застави.

Відповідно до ч. 1 ст. 183 КПК України тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим статтею 177 КПК України, крім випадків, передбачених частинами шостою та восьмою статті 176 КПК України.

Згідно з ч. 1 ст.182 КПК України застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків. Можливість застосування застави щодо особи, стосовно якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, може бути визначена в ухвалі слідчого судді, суду у випадках, передбачених частинами третьою або четвертою статті 183 КПК України.

Водночас, набув чинності закон «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексів України щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану» № 2531-IX від 16 серпня року, із

змінами, внесеними згідно із Законом № 2810-IX від 01.12.2022. Відповідно до внесених змін під час дії воєнного стану до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 402–405, 407, 408, 429 Кримінального кодексу України (далі – КК України), *застосовується виключно* запобіжний захід, визначений пунктом 5 частини першої ст. 176 КПК України, тобто тримання під вартою

Це стосується кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIX КК України:

– непокора (ст. 402 КК України);

– невиконання наказу (ст. 403 КК України);

– опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404 КК України);

– погроза або насильство щодо начальника (ст. 405 КК України);

– самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України);

– дезертирство (ст. 408 КК України);

– самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю (ст. 429 КК України).

Виходячи з форми волевиявлення законодавця, ст. 176 КПК України має імперативний характер, і, відповідно, слідчий суддя під час обрання запобіжного заходу особі, яка підозрюється у вчиненні військового злочину, позбавлений вибору щодо обрання іншого запобіжного заходу, ніж тримання під вартою.

Крім того, у випадках, визначених п. 8 ст. 176 КПК України, на прокурора не покладається обов'язок доведення ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, а тримання під вартою є не винятковим, а єдиним визначеним запобіжним заходом, що застосовується до відповідної особи.

Разом з тим, відповідно до змін, внесених до ст. 183 КПК України, під час дії воєнного стану слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 КПК України, має право не визначати розмір застави у кримінальному провадженні щодо злочину, передбаченого ст.ст. 109–114-2, 258–258-6, 260, 261, 402–405, 407, 408, 429, 437–442 КК України. Тобто, виходячи із чинної редакції ч. 4 ст. 183 КПК України, слідчий суддя у визначеній категорії кримінальних проваджень (ст.ст. 402–405, 407, 408, 429, 437–442 КК України) може обрати підозрюваному альтернативний запобіжний захід у вигляді застави.

Таким чином, внесені зміни вводять в чинне законодавство диспозитивну норму, яка суперечить вимогам імперативної норми, а саме ч. 8 ст. 176 КПК України.

При цьому 27.01.2023 набрав чинності закон, яким внесені зміни до Загальної частини КК України та Розділу XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової

служби» КК України, відповідно до яких у зазначеній категорії кримінальних правопорушень щодо засуджених осіб *не можуть* застосовуватись положення ст. 69 КК України (призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом) та ст. 75 КК України (звільнення від відбування покарання з випробуванням).

Тобто, відповідно до логіки законодавця, усвідомлювання підозрюваним неможливості в майбутньому бути звільненим від відбування покарання, або отримати покарання менше, ніж зазначене в санкції статті, однозначно є підставою для виникнення ризику, передбаченого п. 1 ч. 1 ст. 177 КПК України (переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду).

Така позиція законодавця не протирічить практиці Європейського суду з прав людини, відповідно до якої тримання особи під вартою може бути виправдане, якщо існують реальні ознаки наявності справжнього суспільного інтересу, який, не зважаючи на презумпцію невинуватості, переважає принцип поваги до особистої свободи, закріплений ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У рішенні в справі «Летельє проти Франції» від 26.06.1991 Європейський суд з прав людини вказав, що наявність вагомих підстав підозрювати затриманого у вчиненні злочину є неодмінною умовою правомірності тримання під вартою. У рішенні по справі «W. проти Швейцарії» від 26.01.1993 Європейський суд з прав людини вказав, що врахування тяжкості злочину має свій раціональний зміст, оскільки вона свідчить про ступінь суспільної небезпечності цієї особи та дозволяє спрогнозувати з достатньо високим ступенем імовірності її поведінку, беручи до уваги, що майбутнє покарання за тяжкий злочин підвищує ризик того, що підозрюваний може ухилитись від слідства.

Крім того, внаслідок збройної агресії російської федерації проти України з 24 лютого 2022 року Україною, згідно з відкритими даними, не контролюється орієнтовно 15–20 % власної території, що створює додаткові можливості для залишення території України, в тому числі поза офіційними пунктами пропуску.

Також, підозрювані, будучи військовослужбовцями, використовуючи наявні в них засоби та можливості, знайомства з іншими військовослужбовцями різних підрозділів та співробітниками правоохоронних органів, можуть отримати відповідні паролі для безперешкодного проходження пунктів пропуску та здійснити виїзд на непідконтрольні Україні території, а також в інших напрямках.

Наведені вище обставини дають достатні підстави вважати про наявність ризику втечі підозрюваного з метою ухилення від кримінальної відповідальності та переховування від органів досудового розслідування та суду. При цьому ризик переховування від суду та слідства зростає в умовах воєнного стану та бойових дій на території України.

Вказані дані свідчать про неможливість запобігання зазначеним ризикам шляхом застосування до такої категорії підозрюваних більш м'яких запобіжних заходів, окрім як тримання під вартою. Відомі непоодинокі випадки вчинення особами під час дії воєнного стану злочинів, пов'язаних із проходженням військової служби, незаконним зберіганням, збутом зброї, тощо, коли до підозрюваних застосовувались запобіжні заходи у вигляді тримання під вартою із визначенням розміру застави. Після внесення застави, зловмисники ухилялись від виконання покладених на них обов'язків та здійснювали спроби покинути територію України в неконтрольованих правоохоронними органами та Збройними Силами України місцях.

Проведений аналіз діючих норм КПК України щодо застосування запобіжного заходу в кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених ст.ст. 109–114-2, 258–258-6, 260, 261, 402–405, 407, 408, 429, 437–442 КК України, демонструє наявність колізій, які створюють об'єктивні передумови в умовах воєнного стану (при належному правозастосуванні) для ухилення винних осіб від покарання та неналежної роботи державних інститутів. З метою усунення виявленої колізії правових норм необхідно внести відповідні зміни до КПК України, які б унеможливили настання зазначених ризиків. До внесення змін до КПК України необхідно забезпечити існування єдиної судової практики щодо застосування запобіжного заходу в кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених ст.ст. 109–114-2, 258–258-6, 260, 261, 402–405, 407, 408, 429, 437–442 КК України, на території всій країни.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану» від 16 серп. 2022 р. № 2531-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2531-20#n9.

4. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» від 21 бер. 2023 р. № 2997-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2997-20#n33.

5. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці»

від 13 груд. 2022 р. № 2839-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#n62.

6. Рішення Європейського суду з прав людини «Летельє проти Франції» від 26 черв. 1991 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/155285___155285.

7. Рішення Європейського суду з прав людини «W. проти Швейцарії» від 26 січ.1993 р. URL: http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=29.

Сарібекян Юлія Артурівна,
аспірант докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА НЕЗАКОННОЇ ЛІКУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ НАДАННЯ КОСМЕТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ

За останні роки сфера надання косметологічних послуг почала стрімко розвиватися та й надалі набирає все більшого попиту. Зокрема, необхідно відмітити, що почали з'являтися нові судові спори, які виникли у результаті надання (використання) косметологічних медичних послуг.

Аналізуючи це питання та чинну нормативно-правову базу, виникає необхідність урегулювання зазначеної проблеми на законодавчому рівні. Проте одночасно необхідно зазначити, що кримінальні правопорушення у сфері надання косметологічних медичних послуг також потребують додаткового аналізу та врегулювання, оскільки з цією проблемою стикаються систематично, але питання залишається недостатньо дослідженим.

З огляду на те, що сфера надання косметологічних послуг знаходиться на стадії розвитку, механізм та система розслідування кримінальних правопорушень у цій сфері також перебувають на етапі дослідження та потребують впровадження нових рекомендацій.

Кримінальні правопорушення у сфері косметологічних послуг можна кваліфікувати за статтею 138 Кримінального кодексу України «Незаконна лікувальна діяльність» [1]. Проте виникає багато суперечливих питань з приводу встановлення факту кримінального правопорушення у даній сфері та методики його розслідування.

На практиці гостро постає питання встановлення факту кримінального правопорушення. Зокрема, це обумовлено тим, що косметологічні послуги поділяються на декілька інших видів надання послуг. Наприклад, відрізняють естетичну косметологію, ін'єкційну косметологію, апаратну косметологію тощо. Головна проблема полягає в тому, що лише певний вид діяльності потребує наявності

відповідної ліцензії, через що встановити порушення та притягнути особу до відповідальності стає майже неможливим. Згідно з чинним законодавством України заняття лікувальною діяльністю потребує отримання спеціального дозволу.

Аналізуючи викладене, виникає питання, а чи будуть відноситися до лікувальної діяльності косметологічні послуги, які не вимагають отримання відповідної ліцензії. Адже розкриваючи термін «незаконна лікувальна діяльність», ми отримуємо наступне його значення: заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, здійснюване особою, яка не має належної медичної освіти [2]. Що робити, якщо надання певних косметологічних послуг не вимагає від фахівця медичної освіти, а результат цих послуг завдав особі (потерпілому) певної фізичної, моральної чи матеріальної шкоди?

Відповідно до чинного класифікатора професій [3] існує така професія як фармацевт-косметолог (код – 2224.2). Пропонуємо проаналізувати завдання та обов'язки фармацевта-косметолога, а також визначити його кваліфікаційні вимоги.

Згідно з Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників [4] на фармацевта-косметолога покладається ряд обов'язків, серед яких зокрема є: здійснення контролю якості лікарських та лікарських косметичних засобів у відповідності з вимогами норм чинного законодавства; розробка методик контролю якості лікарських та косметичних засобів з використанням фізичних, хімічних, фізико-хімічних, біологічних, мікробіологічних, фармакотехнологічних та органолептичних методів контролю; здійснення моніторингу ефективності та безпеки застосування лікарських та лікарських косметичних засобів; консультування населення з питань раціонального застосування косметичних засобів, косметологічних процедур; клієнтів косметологічних закладів з питань раціонального і дієтичного харчування; надання неінвазивної косметологічної допомоги, у тому числі апаратної, крім як за медичними показаннями; проведення стандартизації та сертифікації парфумерно-косметичної продукції, контролювання якості, дослідження ефективності та безпеки парфумерно-косметичних засобів; постійне удосконалення свого професійного рівня.

Звертаємо увагу на те, що удосконалення професійного рівня відносять до обов'язків даної категорії професій на законодавчому рівні. Проаналізувавши вищезазначений перелік обов'язків, можна зробити висновок, що на фармацевта-косметолога не покладається діяльність, яка пов'язана з інвазивною допомогою, тобто фахівець не надає послуги з медичних процедур, що пов'язані з проникненням через природні зовнішні бар'єри організму (шкіра, слизові оболонки).

Крім того, у Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників зазначені кваліфікаційні вимоги. Зокрема, професія

фармацевт-косметолог поділяється на декілька категорій, а саме фармацевт-косметолог, фармацевт-косметолог ІІ кваліфікаційної категорії, фармацевт-косметолог І кваліфікаційної категорії та фармацевт-косметолог вищої кваліфікаційної категорії. До всіх зазначених категорій висуваються такі кваліфікаційні вимоги як вища освіта другого (магістерського) рівня у галузі знань 22 «Охорона здоров'я» за спеціальністю 226 «Фармація, промислова фармація», спеціалізація 226.01 «Фармація», освітня програма «Технології парфумерно-косметичних засобів», або у галузі знань 1202 «Фармація» за спеціальністю «Технології парфумерно-косметичних засобів», або напряму підготовки 1102 «Фармація» за спеціальністю «Технологія парфумерно-косметичних засобів», а також проходження інтернатури.

Враховуючи зазначене, ми можемо зробити висновок, що фармацевт-косметолог зобов'язаний мати вищу освіту другого (магістерського) рівня та пройти інтернатуру навіть при проведенні косметологічних процедур неінвазивного характеру.

Водночас, косметологічні послуги, які виконуються безпосередньо шляхом проникнення через природні зовнішні бар'єри організму (шкіра, слизові оболонки), потребують додаткового дозволу, оскільки їх відносять до категорії медичних послуг. Відповідні фахівці мають відповідати вимогам фармацевта-косметолога, оскільки виконують окремі його посадові обов'язки, а також мають отримати спеціальний дозвіл (ліцензію на медичну практику).

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-ІІІ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Науково-практичний коментар до статті 138 Кримінального кодексу України : Науково-практичний коментар від 01 січня 2009 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KK004641.

3. Класифікатор професій : Міністерство економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Profession/List?lang=uk-UA&id=d4162ef8-2771-4ac5-99ef-1d4b6f5336af&tag=KlasifikatorProfesii-Poshuk.

4. Зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників : Наказ МОЗ України від 06 червня 2022р. № 958. URL: https://www.dls.gov.ua/print-article/?pa=97719.

Семенюк Ірина Юріївна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Степанова Ганна Миколаївна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану суттєво впливають на різні сфери людського життя і на правоохоронну діяльність як в цілому, так і на окремі її аспекти. Повномасштабне вторгнення рф позначилось і на ході кримінального провадження, ускладнюючи процес збирання певної доказової бази. У цьому контексті представлена низка проблем, які вимагають особливої уваги та підтримки.

Доказування в кримінальному провадженні, відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України [4], полягає у збиранні, належній фіксації, перевірці та оцінці доказів із метою встановлення обставин, що мають значення для конкретного кримінального провадження.

Розглянемо ключові аспекти цієї проблематики:

1) відсутність стабільності та безпеки;

Військовий стан супроводжується нестабільністю та загрозою, що ставить під питання можливості нормального функціонування правоохоронних органів. Спеціалізовані служби можуть бути перевантажені, а самі докази – під загрозою знищення чи втрати.

Через замінування та часті обстріли деокупованої частини України правоохоронцям вкрай важко фіксувати воєнні злочини та безпечно для себе і оточуючих виконувати свої посадові обов'язки.

2) ускладнена робота правоохоронців;

Умови воєнного стану можуть призвести до обмеження можливостей правоохоронних органів у роботі. Обмеження доступу до певних територій, перешкоди у виконанні слідчих дій – це чинники, яких важко уникнути в умовах конфлікту.

Відповідно до інтерв'ю Прем'єр-міністра України Дениса Шмигаля на форумі, присвяченому розмінуванню території України (Demine Ukraine Forum): «Потенційно замінованими внаслідок російського вторгнення в Україну станом на сьогодні залишаються 174 тис. км2»[5].

3) проблеми з отриманням достовірної інформації;

В умовах війни зростає ризик отримання недостовірної інформації. Підробка, маніпуляції та дезінформація можуть стати серйозними завданнями для оперативних працівників та слідчих.

Створення та підроблення документів, фото, відео, фейкових подій чи статтей агресором, може служити негативним чинником і нести вплив як і на розслідування, так і на прийняття об'єктивного рішення.

4) загроза для свідків та експертів;

Умови воєнного стану можуть створити серйозні загрози для свідків та експертів. Вони можуть боятися виступати або навіть перебувати в зоні конфлікту, що робить складним їх залучення до судового процесу.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [4]. Це створює додаткове навантаження на працівників правоохоронних органів і достовірності доказів.

З метою забезпечення захисту законних прав та інтересів сторін у кримінальному провадженні є встановлені ст. 266 КПК [4] вимоги, що технічні засоби, застосовані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також первинні носії отриманої інформації повинні зберігатися до набрання законної сили вироком суду. Відтак у разі виникнення обґрунтованих сумнівів щодо здійснення технічного втручання і редагування аудіозаписів, носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому КПК [7].

Кримінальний процесуальний кодекс не передбачає обов'язкового ухвалення постанови про залучення до участі в огляді спеціаліста. Залучення співробітників оперативних підрозділів для проведення процесуальних дій є формою взаємодії слідчих органів та органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, має організаційний характер і не потребує прийняття процесуального документа у виді письмового доручення [6].

5) проблеми з конфіденційністю джерела та інформації.

У воєнний час джерела інформації можуть вимагати особливого захисту та конфіденційності.

Можуть виникнути серйозні загрози для осіб, які надають важливу інформацію. Оперативні працівники та слідчі повинні

застосувати всі сили для безпеки осіб, які надають інформацію. Це може включати використання шифрування, анонімізацію джерел, а також забезпечення фізичного захисту.

Отож, умови воєнного стану впливають на всі аспекти кримінального провадження, від збору доказів до подання справи до суду. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу та спеціалізованих заходів, спрямованих на забезпечення ефективності правосуддя в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

2. Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015. № 877. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text.

3. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

5. Андрій Стець. Шмигаль розповів, скільки територій в Україні залишаються потенційно замінованими. ZAXID.NET 2023. 27 вересня.

6. Україна, Верховний Суд. Постанова ВС від 16.02.2022 у справі № 758/5719/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103487334//.

7. Сорочинська Юлія Юріївна. «Поняття та процедура визнання доказів недопустимими у кримінальному провадження». Thesis, Національний авіаційний університет. 2020. URL: https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/44829.

8. Мирошниченко Т.М. Окремі аспекти правового регулювання оцінки доказів у кримінальному провадженні України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2014. Том 2. С. 181–185. URL: _https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27963/1/% D0%9E%D0%9.pdf.

Сокирко Катерина Олександрівна,
курсант 4-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів поліції Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Агаркова Ольга Ігорівна, доцент кафедри поліцейської діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів поліції Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є особливим періодом в державі, коли зазвичай встановлюються певні обмеження конституційних прав і свобод громадянина. З метою врегулювання таких обмежень під час війни були внесені певні зміни у кримінальне процесуальне законодавство України. Особливої уваги в умовах воєнного стану потребує забезпечення прав підозрюваного, потерпілого та свідка під час досудового розслідування. Окремого розгляду потребують аспекти, що безпосередньо стосуються як зловживань, так і відхилень від приписів законодавства щодо процедури допиту.

Для початку, необхідно зазначити, що під час особливих ситуацій в державі, згідно ст. 15 Європейської конвенції з прав людини, за виняткових обставин, регламентовано можливість обмеженого і контрольованого відступу держави від своїх зобов'язань із забезпечення певних прав і свобод. Тому обмеження в період воєнного стану – є допустимим і виправданим механізмом [1].

Аналіз міжнародних нормативно-правових актів вказує на те, що їх ключові програмні положення знаходять своє відображення як на вітчизняному кримінальному процесі в цілому, так і кожній слідчій (розшуковій) дії окремо, у тому числі і допиті. Наприклад, у Загальній декларації прав людини містяться положення, згідно яких: кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності (ст. 6); ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання (ст. 5) [2].

Відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України, кожна особа, яка викликається на допит, має право на визнання своєї правосуб'єктності, а саме: 1) право на загальний та спеціальний імунітет (ч. 8 ст. 224; ч. 2 ст. 65 КПК України); 2) право на

заборону під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність (ч. 2 ст. 11 КПК України); 3) право на заборону проведення допиту у нічний час (ч. 4 ст. 223 КПК України); 4) право надавати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження (ч. 3 ст. 29, п. 9 ч. 1 ст. 56, п. 4 ч. 1 ст. 66 КПК України); 5) право підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення (ч. 1 ст. 20 КПК України); 6) права малолітньої або неповнолітньої особи бути допитаною у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (ч. 1 ст. 226 КПК України); 7) право малолітньої або неповнолітньої особи на скорочену тривалість допиту (ч. 1 ст. 226 КПК України) тощо [3].

Однією із загальних засад кримінального провадження – є забезпечення права на захист. Згідно зі статтею 20 КПК України, підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, що не є виключенням в період допиту.

Так, після внесення змін до законодавства України через повномасштабне вторгнення рф, під час проведення досудового розслідування у разі неможливості явки захисника для участі у процесуальних діях дізнавач, слідчий, прокурор може забезпечити дистанційну участь захисника із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) (ч. 12 ст. 615 КПК України) [3]. Однак, законодавцем не враховано, що дистанційна участь захисника обмежує конфіденційне спілкування підозрюваного або підсудного зі своїм адвокатом, через що порушуються як і права особи, так і виникає питання щодо адвокатської таємниці. Також в цьому випадку, адвокати обмежені щодо гарантування добровільності процесуальних дій їх підзахисного під час досудового розслідування, тому що відсутня впевненість про не застосування до особи заходів психологічного або фізичного впливу.

Також є певна особливість, щодо проведення допиту підозрюваного в умовах воєнного стану. Окрім обов'язкової відеофіксації зазначеної слідчої (розшукової) дії, передбачена обов'язкова участь захисника. Тобто, суд як доказ, буде використовувати відеозапис.

Проте, встановлення даного правила використання показань, може призвести до порушення загальних засад кримінального провадження. А саме, йдеться про порушення принципу безпосередності дослідження доказів, змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів, і у доведенні перед судом їх переконливості. Якщо, брати до уваги показання відеозапису допиту, наприклад, проведеного стороною обвинувачення, в такому випадку, суд буде обмежувати право сторони захисту задавати питання свідку або

потерпілому, тобто в даному випадку будуть обмеженні права сторони захисту [4, с. 300–301].

Коли суд переглядає у судовому засіданні відеозаписи допитів свідків або потерпілих, які проведенні стороною обвинувачення, він обмежує право сторони захисту та інших учасників кримінального провадження поставити їм свої питання. Отже, сторона захисту позбавляється права проводити перехресний допит та брати участь у з'ясуванні достовірності показань свідків обвинувачення чи потерпілих. Необхідно зауважити, що на стадії досудового розслідування сторона захисту не мала процесуальної можливості провести допит та записати необхідні показання. Під час дії воєнного стану законодавці зрівняли в правах усіх учасників судового процесу, встановивши чіткі правила допиту під час судового розгляду. Зокрема, надати сторонам право самостійно визначати свідків, яких необхідно допитати [5, с. 108].

Потрібно відзначити, що у звичайний період, відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК України, порушення права особи на перехресний допит мало бути визнано судом істотним порушенням прав людини і основоположних свобод, що неминуче мало б означати визнання таких фактичних даних недопустимими як доказ. Утім ст. 87 КПК України було доповнено частиною п'ятою, згідно з якою при застосуванні положень цієї норми в умовах воєнного стану мають враховуватися особливості, визначені ст. 615 КПК України [3].

Таким чином, забезпечення прав людини під час допиту в умовах воєнного стану є надзвичайно важливою задачею, яка потребує розвитку законодавчого регулювання. Загальною метою забезпечення прав людини під час допиту в умовах воєнного стану є збереження гідності, справедливості та правової держави навіть у надзвичайних ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

2. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України в ред. від 03 липня 2017 р. № 4651-VI. База даних Законодавство України. ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/%20show/4651–17.

4. Харковенко Н. С. Особливості проведення допиту в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 299–302. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/23612/1/%d0%9a%d1%80%d0%b8%d0%bc.%20%d1%81%d1%83%d0%b4%d0

%be%d1%87%d0%b8%d0%bd%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%be%20%d0%9c%d0%9c%d0%9d%d0%9f%d0%9a%2028.04.23_p300-303.pdf.

5. Кольчинська К. Використання судом як доказу відеозапису показань, зібраних під час воєнного стану: які права особи можуть бути порушені? *Юридична фірма GOLAW – комплексні юридичні послуги та консультації*. URL: https://golaw.ua/ua/insights/publication/vikoristannya-sudom-yak-dokazu-videozapisu-pokazan-zibranih-pid-chas-voyennogo-stanu-yaki-prava-osobi-mozhut-buti-porusheni/.

Стоянов Костянтин Степанович,
аспірант кафедри кримінального процесу
Одеського державного університету
внутрішніх справ

ЗВУЖЕННЯ КОЛА ОСІБ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ЗАХИСНИКАМИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОГРЕС ЧИ ПРОБЛЕМА?

Допуск захисників у кримінальному провадженні лише осіб, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, та лише тих адвокатів, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України, що передбачено ч. 2 ст. 45 КПК України, на наш погляд має дискусійний характер.

Згідно зі ст. 44 КПК України 1960 року в редакції станом на 30.08.1972, як захисники допускалися адвокати, представники професійних спілок та інших громадських організацій. За ухвалою суду або за постановою судді захисниками могли бути і близькі родичі або законні представники обвинуваченого, а також інші особи [1]. Частина 1 ст. 44 вказаного КПК в редакції від 23.12.1993 передбачала, що як захисники підозрюваних, обвинувачених і підсудних допускаються особи, які мають свідоцтво на право заняття адвокатською діяльністю. За згодою підсудного допускаються близькі родичі, опікуни або піклувальники [2].

У рішенні КСУ визначено, що не відповідають Конституції положення ч. 1 ст. 44 КПК 1960 року, за якими обмежується право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим, підсудним та особою, як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Так. Г. І. Солдатова було визнано підозрюваним у вчиненні злочину, він заявив клопотання про допуск захисником його прав працівника приватної юридичної фірми, яка має право на здійснення представництва громадян за їхнім дорученням у кримінальних справах. Слідчим було відмовлено у задоволенні клопотання тому, що працівник фірми не має свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. У рішенні КСУ вказано, що закріпивши право будь-якої фізичної особи на правову допомогу,

конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (ч. 1 ст. 59 Конституції України) [3].

Зазначене рішення КСУ не втратило своєї значущості і в теперішній час. Так, КСУ вийшов з того, що конвенція про захист прав людини і основних свобод передбачає право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або використовувати правову допомогу захисника, вибраного ним на власний розсуд (ст. 6). У Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16.12.1966, зазначено, що держава повинна гарантувати кожному, чиї права і свободи порушено, ефективний засіб правового захисту, і таке право повинно встановлюватись судовим або будь-яким іншим компетентним органом держави (ст. 2), та можливість вільного вибору обвинуваченим захисника (п. 3 ст. 14). «Основні принципи, що стосуються ролі юристів», прийняті восьмим Конгресом ООН з питань попередження злочинності і поводження з правопорушниками 27 серпня – 7 вересня 1990 року, передбачають, що кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання своїх прав та захисту їх на всіх стадіях кримінального судочинства (принцип 1); жодний суд чи адміністративний орган, в якому визнається право на адвоката, не відмовляється визнавати права юриста відстоювати в суді інтереси свого клієнта, за винятком тих випадків, коли юристу було відмовлено в праві виконувати свої професійні обов'язки відповідно до національного права і практики та цих принципів (принцип 19).

В подальшому вказане рішення КСУ було враховано у ст. 44 КПК України 1960 року в редакції від 21.06.2001, яка передбачала, що як захисники допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Як захисники допускаються близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники. Захисник допускається до участі в справі в будь-якій стадії процесу [4].

Н. В. Борзих в рамках ст. 44 КПК України 1960 року про те, що «захисником в кримінальному процесі може бути будь-який фахівець в галузі права, якщо за законом він має право на надання правової допомоги» слід розуміти те, що «захисником в кримінальному процесі може бути будь-який фахівець в галузі права, який отримав юридичну освіту за спеціальністю «правознавство» кваліфікаційного рівня не нижче ніж спеціаліст, якщо немає передбачених законом підстав для його відводу чи усунення від участі в справі в якості захисника [5, с. 73–74].

З прийняттям КПК України у 2012 році перелік суб'єктів, які можуть бути адвокатами, обмежено. Згідно ч. 1 ст. 45 КПК у перший редакції захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи

виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [6]. У середовищі науковців та практиків розпочалася наукова дискусія стосовно утворення такого явища, як адвокатська монополія. При цьому А. О. Ляш, В. С. Благодир зазначають, що заборона на здійснення захисту підозрюваних і обвинувачених фахівцями в галузі права, а також близькими родичами обвинуваченого, засудженого, виправданого, його опікунами або піклувальниками, суттєво не вплине на якість захисту у судових стадіях кримінального процесу [7, с. 20].

В подальшому законопроектам було передбачено, що Конституція України доповнюється ст. 131-2, яка, передбачає, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура, і виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення, за винятком окремих випадків. Крім того, змінюється стаття 59 Конституції України, і замість правової допомоги громадянам України буде гарантуватись «професійна правнича допомога». Стосовно цього адвокат О. Новинский вважає, що «під гаслом реформування системи юридичних послуг лежать всі ж ті самі меркантильні цілі. Адвокат І. Головань зазначає що в Інтернеті підтримку «адвокатському монополізму» висловлюють здебільшого саме колеги по адвокатський діяльності. Голосів «не адвокатів» майже не чутно. Зазначається, що нібито колеги адвокати позитивно сприймають нововведення не з корисних міркувань, а для блага клієнтів. І. Головань задає питання: «Хоча чи не лицемірством було б заперечувати матеріальну зацікавленість адвокатів? Інша справа, що клієнтів слід приваблювати високою кваліфікацією та бездоганною репутацією», а не примушувати силою закону. І. Головань вважає дивним виключення стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, вважає що саме для цих категорій осіб кваліфікація представника є критичною, але конституційні реформатори залишають їх за межами «адвокатської монополії», робить висновок, що «адвокатська монополія» для багатих і здорових, але не для хворих і бідних. Адвокат Д. Кешкентій вважає, що посилання на європейські норми адвокатської монополії теж не коректне. У Польщі до серпня 2015 року існувала адвокатська монополія у кримінальному процесі, але тепер її скасовано. Щоправда, в судах Польщі обов'язкова участь або адвоката чи юриста, і для здійснення практики юристу так само, як і адвокату, необхідно проходити стажування та іспит [8].

В подальшому до Конституції України додано ст. 131-2, яка передбачає, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального

обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [9].

Висновки.

1. З доповненням Конституції України ст. 131-2, у відповідністю з якою виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення, крім окремих винятків щодо представництва в суді малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, фактично зафіксовано становище, яке у науковому середовищі називають адвокатська монополія.

2. Зазначене становище погіршує можливості учасників кримінального провадження щодо вільного вибору захисника не тільки з числа адвокатів. Обґрунтування вказаних змін до Конституції необхідністю надання якісних юридичних послуг, які може надати лише адвокат, на наш погляд штучно обмежує вибір захисника та обмежує можливість участі інших суб'єктів, яким можна надати можливості для участі як захисники. Для правової держави не доцільно мати монополізацію захисту прав людини, людина повинна мати можливість, яким чином себе захистити, кого обрати захисником, тобто вона має мати вибір захисника з декількох категорій осіб. Проблема монополізації діяльності щодо захисту виключно адвокатами не дає можливості іншим фахівцям права надати допомогу, як особами, яким довіряє особа, що потребує захисту.

3. КПК України потрібно доповнити положеннями, у відповідності до яких необхідно забезпечити участь у кримінальному процесі як захисника іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін і доповнень до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 30 серп. 1972 р. № 986-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/986-08/ed19601228#Text.

2. Про внесення змін і доповнень до окремих статей Кримінально-процесуального кодексу України з питань права на захист підозрюваного, обвинуваченого і підсудного : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3780-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3780-12#Text.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні

правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) : від 16 лист. 2000 року № 13-рп/2000; справа № 1-17/2000 № 13-рп/2000. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00.

4. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України : Закон України від 21 черв. 2001 р. № 2533-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2533-14?find=1&text=+44#w1_4.

5. Борзих Н. В. Діяльність захисника щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного та обвинуваченого в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2010. 212 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text.

7. Ляш А. О., Благодир В. С. Захисник як суб'єкт доказування в судових стадіях кримінального процесу. *Адвокат*. 2012. № 10. С. 19–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2012_10_5.

8. Адвокатська монополія: що про це думають юристи? URL: https://radako.com.ua/news/advokatska-monopoliya-shcho-pro-ce-dumayut-yuristi.

9. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1401-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n99.

Терещенко Владислав Сергійович,
слухач навчально-наукового інституту
заочного та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симчук Анатолій Степанович,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПРЕЗУМПЦІЇ В ДОКАЗОВОМУ ПРОЦЕСІ

Досудове розслідування та судове провадження є важливі складові правової системи, яка має за мету виявлення, розслідування кримінальних правопорушень та винесення справедливого рішення. Однак процес доказування вимагає не лише зібрання та юридичного представлення доказів, але й дотримання певних принципів, таких як презумпції.

Презумпція (від лат. Praesumptio – «припущення») загальне правило, яке виражає стійкі, неодноразово повторювані зв'язки між фактами, явищами, подіями, властивостями. Це припущення, котре без доказів вважається істинним доти, доки його неправдивість не буде безспірно доведено [1]. Презумпція є не достовірним фактом, а фактом, що припускається з великою ймовірністю і застосовується в

правовій практиці як засіб, що полегшує досягнення істини у вирішенні юридичної справи.

Презумпції які використовуються при доказуванні у кримінальних провадженнях поділяються на правові та фактичні. Правові презумпції це правила, які встановлені законом або виведені з нього. Фактичні презумпції не встановлені законом, а є виведеними узагальненнями із судової та слідчої практики.

Правова презумпція це правило, закріплене в законі, згідно з яким при доведеності одного факту передбачається доведеність іншого або передбачається наявність або відсутність фактів до спростування їх у встановленому законом порядку.

З числа правових презумпцій для доказування переважне значення мають кримінальні процесуальні презумпції. Найважливішою у соціальному та правовому відносинах є презумпція невинності.

Основні положення презумпції невинуватості закріплені в статті 62 Конституції України: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду; ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину; обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях; усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь [2].

Конституційний Суд України зауважує, що елементом принципу презумпції невинуватості є принцип in dubio pro reo, згідно з яким при оцінюванні доказів усі сумніви щодо вини особи тлумачаться на користь її невинуватості. Презумпція невинуватості особи передбачає, що обов'язок доведення вини покладається на державу.

Конституційний принцип презумпції невинуватості є багатоаспектним, діє на всіх стадіях кримінального провадження та навіть після його завершення, адже сутність цього принципу полягає в тому, що презумпція стосовно непричетності особи до вчинення кримінального правопорушення має універсальний характер, поширюється на всі сфери суспільного життя особи та діє доти, доки її не спростовано належним чином, тобто, за приписами статті 62 Конституції України, у законному порядку й обвинувальним вироком суду. У розумінні зазначених конституційних приписів метою принципу презумпції невинуватості є захист особи, стосовно якої здійснюється/здійснювалось кримінальне провадження, від будь-яких виявлених у зв'язку із цим форм осуду від публічної влади, унаслідок чого піддано сумніву непричетність такої особи до вчинення кримінального правопорушення, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. За частиною першою статті 62 Конституції України лише обвинувальний вирок суду є тим судовим актом, у якому повинна бути встановлена винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, тому

інші акти публічної влади не можуть містити жодних позицій щодо винуватості особи, навіть у вигляді припущень стосовно такої винуватості [3].

Окрім цього, Конституційний Суд України вважає, що презумпція невинуватості є не лише обов'язковим елементом реалізації конституційного права на судовий захист, без якого справедливий судовий розгляд неможливий, а й важливою конституційною гарантією, яка потребує справедливого судового розгляду й ефективного судового захисту. Зазначене обумовлює потребу в забезпеченні особі можливості висловлювати позицію стосовно своєї невинуватості, доводити цю позицію в судовому порядку, інакше будуть порушені основні засади судочинства, зокрема визначені частиною другою статті 129 Конституції України, як-от: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

Також відповідно до п. 2 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: "кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку "Презумпція невинуватості відображає також право особи, яка формально обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, на незалежний та безсторонній суд, оскільки принцип презумпції невинуватості є одним із елементів справедливого судового розгляду [4].

Також у ст. 17 КПК України зазначається, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК України, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Крім того, ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поводженню з невинуватою особою [5].

Таким чином з презумпції винності випливають важливі наслідки для процесу доказування:

1) вина особи у вчиненні кримінального правопорушення може бути встановлена лише за допомогою достатніх доказів;

2) недоведена вина прирівнюється до доведеної невинності;

3) тягар доказування не може бути покладено на підозрюваного, обвинувачуваного;

4) всі сумніви щодо вини особи у вчиненні кримінального правопорушення тлумачаться на користь підозрюваного, обвинуваченого. При цьому: наявність сумнівів про докази, що обґрунтовують повідомлення про підозру та складання обвинувального

акта, тягнуть за собою його виключення з системи доказів, і тим самим сумнів тлумачиться на користь підозрюваного, обвинуваченого;

5) презумпція невинуватості стосовно конкретного випадку може бути спростована лише в результаті повного, всебічного та об'єктивного, без усякої упередженості дослідження доказів у їх сукупності лише встановленими законом засобами та при безумовному дотриманні всіх процесуальних гарантій та процедур.

Список використаних джерел

1. Бобік В. П. Історико-правова характеристика розвитку презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини в кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету,* 2017. Серія ПРАВО. Випуск 43. Том 2. С. 157–160.

2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80.

3. Рішення Конституційного Суду України від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості). *Конституційний Суд України* : [сайт]. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/43911-prezumpciya-nevynuvatosti.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : підпис. 04 лист. 1950 р. *Верховна Рада України* [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Тецька Інна Михайлівна,
аспірант кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського», адвокат

НЕЗАКОННЕ ЗДІЙСНЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ АДВОКАТУ В РАЗІ ПОДАННЯ ЗАЯВИ ПРО ЗУПИНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальним на сьогоднішній день є питання порушення внаслідок незаконного здійснення повідомлення про підозру права на захист підозрюваних (обвинувачених), які отримали свідоцтво на право зайняття адвокатською діяльністю, зокрема і через належне її

повідомлення про права в кримінальному провадженні та їх роз`яснення неповноважною особою.

Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1, с. 29–30].

Статтею 480 КПК України визначено осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження.

Згідно правової позиції Великої Палати Верховного Суду, викладеної в постанові від 11 грудня 2019 року по справі № 536/2475/4-к, додаткова гарантія у формі встановлення спеціальної процедури здійснення повідомлення про підозру окремим категоріям осіб полягає саме у перевірці підстав і наступному складанні та підписанні повідомлення визначеним законом суб'єктам [2].

Відповідно до п. 1. ч. 1 ст. 481 КПК України письмове повідомлення про підозру здійснюється: адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень [1, с. 868–870].

На думку правоохоронних органів положення п. 1 ч. 1 ст. 481 КПК України не застосовується у разі подання адвокатом заяви про зупинення адвокатської діяльності. Така правова позиціє прокурорів суперечить нормам КПК України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, цим Законом та іншими законами, зокрема: повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя [3].

Положеннями ст. ст. 6, 17, 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Порядком ведення Єдиного реєстру адвокатів України затвердженого рішенням Ради адвокатів України № 26 від 17 грудня 2012 року, визначено, що фізична особа має статус адвоката з часу отримання свідоцтва про право на заняття

адвокатською діяльністю і внесення відомостей про неї до Єдиного реєстру адвокатів України (далі – ЄРАУ) та до моменту припинення права на заняття адвокатською діяльністю і внесення про це відповідних відомостей до ЄРАУ.

Роз`ясненням щодо права адвоката, діяльність якого зупинена, затвердженого Рішенням Ради адвокатів України № 132 від 24 жовтня 2014 року, у разі зупинення адвокатом права на зайняття адвокатською діяльністю, відповідно до пункту першого частини першої ст. 31 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», такий адвокат не має права її здійснювати, проте він не позбавлений статусу адвоката та на нього поширюються гарантії адвокатської діяльності, передбачені чинним законодавством.

Аналогічне зазначене і в Рішенні № 126 від 10 червня 2016 року Ради адвокатів України «Про затвердження роз`яснення щодо можливості притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності під час зупинення його права на зайняття адвокатською діяльністю».

Таким чином, у разі подання заяви про зупинення адвокатської діяльності він не втрачає статусу адвоката.

Відтак, на нього розповсюджуються гарантії передбачені ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Водночас здійснення повідомленні про підозру неналежним суб'єктом має правові наслідки – така особа не вважається притягнутою до кримінальної відповідальності. На це вказує практика Європейського суду з прав людини, зокрема, у п. 46 рішення від 27 лютого 1980 року № 6903/75 у справі Девеер проти Бельгії (Deveer V. Belgium) зазначається, що «для цілей частини першої статті 6 Конвенції «звинувачення» (charge) може бути визначене як офіційне повідомлення, надане індивіду компетентним суб'єктом про те, що така особа підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення».

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: постатейна систематизація окремих правових позицій Верховного Суду. / наук. ред.: І. В. Гловюк, М. І. Пашковський, Д. В. Понамаренко ; (уклад.: О. Є. Блащук, І. В. Гловюк, В. П. Кедик, М. І. Пашковський, Д. В. Пономаренко, О. С. Троян). Одеса, 2019, 960 с.

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2019 року у справі № 536/2475/14-к https://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236.

3. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text.

Тітова Наталія Віталіївна,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
та криміналістики Львівського державного
університету внутрішніх справ

ЕВОЛЮЦІЯ ОБШУКУ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Одна зі непередбачуваних та стресовіших слідчо (розшукових) дій є обшук. Обшук носить в собі характер примусової слідчої (розшукової) дії, яка повинна бути закріплена вже здобутими доказами у кримінальному провадженні, щоб уникнути свавілля із сторони державних органів.

В науковій літературі окремим аспектам дослідження історії еволюції обшуку було на вустах у багатьох науковців та практичних працівників. Аналізуючи в сукупності чинний Кримінально процесуальний кодекс України (далі – КПК України) та КПК РРФСР 1960 року щодо обшуку слід зазначити, що відбулись кардинальні зміни. Інститут обшуку в КПК РРФСР включено в Главу 16 спільно з Виїмкою, відповідно до ст. 177 зазначеного кодексу Обшук міг проводитись за постановою слідчого і тільки з санкції прокурора або його заступника. У невідкладних випадках обшук міг бути зроблений без санкції прокурора, але з наступним повідомленням прокурора в добовий строк про зроблений обшук та його результати[2].

В сучасному кримінально процесуальному законодавстві Обшук – це слідчо (розшукова) дія, якій приділено декілька окремих статей в Главі 20 Слідчих (розшукових) дій.

Згідно ч. 2 ст. 234 КПК України Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді та лише у невідкладних випадках відповідно до ч. 3 ст. 233 КПК України орган досудового розслідування має право до постановлення ухвали слідчого судді проникнути до житла чи іншого володіння особи та невідкладно після здійснення таких дій звернутись до слідчого судді із клопотанням про проведення обшук[1].

Логічним еволюційним реформуванням стало те, що в КПК України розділено «Обшук і Виїмку». Відтак, Обшук – слідчо (розшукова) дія яка одним із найефективніших засобів збирання та перевірки доказів під час розслідування кримінального провадження. Обшук безпосередньо направлений на виявлення та вилучення під час проведення такої слідчої дії речей, предметів чи документів, які усвідомлено приховуються особою. Виїмку позиціонуємо в КПК України, як Тимчасовий доступ до речей і документів, якому виділено в чинному КПК України Главу 15, який відповідно до ст. 159 КПК України являє собою захід забезпечення кримінального провадження, що полягає у зобов'язанні особи, у володінні якої знаходиться речі і документи, надати сторонні кримінального провадження можливості

ознайомитися з ними, зробити їхні копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку) та здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду.

Як бачимо в КПК України активно задіяно судовий контроль, який у порівнянні з кодексом 1960 року взагалі відсутній. Судовий контроль в кримінальному провадженні полягає у здійсненні слідчим суддею, суду контролю за законністю та обґрунтованістю рішень та дій дізнавача, слідчого та прокурора. Завдяки діяльності слідчого судді забезпечується недопущення не до поваги приватного і сімейного життя, до житла і кореспонденції не законного втручання в житло, захищене ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3, 10].

Український законодавець в нормах ч. 3 ст. 234 КПК України наголосив на конкретних відомостях, що повинні міститися в клопотанні від банального найменування кримінального провадження та його реєстраційного номеру до обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку.

Новелою в чинному КПК України в порівнянні з кодексом 1960 року під час проведення обшуку житла чи іншого володіння особи є обов'язковість застосування аудіо- та відеозапису, що є вагомим чинником прозорості проведення слідчо (розшукової) дії.

Слід підсумувати, що інститут обшуку в даний час є суворо регламентованим кримінально процесуальним законом слідчою (розшуковою) дією, як засіб встановлення та доказування події кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Кримінально-процесуальний Кодекс України: (від статті 94 до статті 236-8) від 28 грудня 1960 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05/ed19601228#top.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї: збірник законодавчих і нормативних актів. Паливода А.В. Київ, 2021 с. 10.

4. Дмитро Лісніченко, історія становлення та розвитку інституту вилучення майна в кримінальному процесі України, 2018. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/3/part_1/28.pdf.

Тішин Михайло Володимирович,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права Львівського
державного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС ДІЗНАННЯ, ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗЛОЧИНУ

Повноваження прокурора у частині забезпечення використання доказів, зібраних в ході дізнання, для слідства, є відносно новим, адже ст. 298-1 КПК України доповнено Законом № 2617-VIII від 22.11.2018, чинний з 01.07.2020. Отже, ця стаття передбачає: процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених статтею 84 цього Кодексу, також є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора. У доктрині є ряд критичних зауважень щодо цієї системи [1, с. 258–269].

Не можна визнати таку нормативну регламентацію вичерпною, адже: в КПК України немає вимог до клопотання прокурора; не сформульовано вимоги до тягаря доказування; не визначено, про які саме процесуальні джерела доказів йдеться.

З крайнього питання слушно пише В.А. Завтур, що буквальне тлумачення норм ст. 298-1 КПК України спонукає до висновку, що мова йде про необхідність надання слідчим суддею дозволу на використання у кримінальному провадженні щодо злочину спеціальної системи джерел доказів, які передбачені цією статтею [2, с. 133], при тому, що практика слідчих суддів є різною, і є випадки, коли ця норма тлумачиться так, що дозвіл треба на використання цих спеціальних джерел [3–5], а є випадки, коли на використання й інших джерел [6–7].

Нами підтримується ця точка зору, і на її розвиток наведемо такі аргументи: по-перше, йдеться про спеціальні джерела доказів, яких не може бути в ході досудового слідства; по-друге, вони отримуються в ході процесуальних дій, які мають спрощений характер порівняно зі слідчими (розшуковими); по-третє, сенс судового контролю у цьому напрямку у тому, щоб проконтролювати відсутність зловживань при первинній кваліфікації, що унеможливило б дізнання та спрощений порядок процесуальних дій; по-четверте, усі інші джерела доказів мають однаковий процесуальний режим отримання в обох формах досудового розслідування, що з позицій захисту прав людини робить зайвим судовий контроль.

Крім того, у розрізі предмета доказування, який має безпосередньо впливати на мотивування клопотання прокурора, слушно зазначається, що аналіз норм цієї статті не дає змоги знайти відповідь на питання про те, які обставини повинні бути встановлені слідчим суддею при розгляді відповідного клопотання, зокрема чи зобов'язаний він здійснити перевірку: 1) правильності первинної кваліфікації кримінального правопорушення; 2) обґрунтованості зміни правової кваліфікації; 3) дотримання належного процесуального порядку отримання відповідних джерел доказів [2, с. 133]. Утім, є рекомендація, що у тих ситуаціях, де на первісному етапі неможливо визначити що конкретно – злочин чи проступок вчинено, доцільно саме слідчому проводити слідчі (розшукові) дії по злочину [8]. Вона пов'язана якраз з ризиком відмови у задоволенні клопотання, що особливо критично у ситуаціях, коли не можна за допомогою процесуальних дій в ході слідства отримати фактичні дані, які вже отримані в ході дізнання.

Що торкається тягаря доказування у слідчого судді, то він покладається на прокурора, виходячи з норми ч. 2 ст. 92 КПК України: обов'язок доказування належності та допустимості доказів покладається на сторону, що їх подає. Те, що мова тут йде про допустимість, є беззаперечним, оскільки можливість використання для слідства означає те, що фактичні дані визнаються допустимими для використання (утім, це не свідчить про те, що їх допустимість потім не може оспорюватися та оцінюватися). Утім, є приклади з судової практики, які свідчать про те, що судді оцінюють і належність: в клопотанні не доведено наявність достатніх підстав вважати, що використання у кримінальному провадженні щодо злочину доказів, зібраних у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні [9]. Зазначимо, утім, що такої прямої вимоги немає у ст. 298-1 КПК України.

З урахуванням вищевикладеного, слід виокремити таку специфіку мотивування клопотання прокурора про надання дозволу на використання у кримінальному провадженні щодо злочину доказів зібраних у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку:

– фактичні обставини кримінального провадження;

– коротка історія кримінального провадження (первинна кваліфікація, дата та підстави перекваліфікації);

– вичерпний перелік спеціальних джерел доказів, передбачений ст. 298-1 КПК України, на використання яких потрібен дозвіл;

– обґрунтування їх належності.

Як пише І.В. Гловюк, можливість зловживань у такому механізмі виключити неможливо, проте, одним із запобіжників могло б стати чітке закріплення у КПК України вимог до клопотання прокурора, тягаря доказування даних для відповідної кваліфікації як

проступку у момент отримання заяви або повідомлення та внесення відомостей до ЄРДР [1, с. 271].

Отже, прокурор, вирішуючи питання про допустимість доказів, зібраних в ході дізнання, після отримання дозволу, має оцінити: обставини первинної кваліфікації та підстави перекваліфікації; дотримання критерії допустимості доказів при їх збиранні в ході дізнання; наявність дозволу слідчого судді та перелік джерел доказів, стосовно яких надано дозвіл.

Список використаних джерел

1. Главюк І. Особливості доказування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків: теорія і практика. *Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції в Україні: колективна монографія* / І.Серкевич, Н.Устрицька, В.Навроцька та ін.: за ред.: І.Главюк, Н.Лащук. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2021. 388 с. С. 253–283.

2. Завтур В.А. Деякі питання реалізації слідчим суддею повноважень, передбачених ст. 298-1 КПК України. *Проблеми досудового розслідування в сучасних умовах: правові та організаційні аспекти*: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Одеса, 29 квітня 2021 р. Одеса: ОДУВС, 2021. С. 131–136.

3. ЄДРСР, URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103480638.

4. ЄДРСР, URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110463712.

5. ЄДРСР, URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110512235.

6. ЄДРСР, URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110373175.

7. ЄДРСР, URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93859791.

8. Стригунов Олександр. Нюанси застосування інституту кримінальних проступків. URL: https://zib.com.ua/ua/143397.html.

9. ЄДРСР, URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110202460.

Ткаченко Вікторія Василівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

ПОТЕРПІЛИЙ ЯК ПРЕДСТАВНИК СТОРОНИ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

Вкрай важливе місце серед учасників кримінального провадження займає потерпілий. Законодавцем визначено його процесуальний статус під час досудового розслідування і розгляду кримінального провадження в суді, права і обов'язки, надавши йому окремий параграф в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України).

Слід зазначити, що відповідно до загальних положень КПК України ст. 55 визначено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано

моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [6] діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [7].

Також КПК України визначено значний обсяг прав якими наділений потерпілий, у тому числі:

1. Протягом кримінального провадження потерпілий має право: «…2) знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування; 3) подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду; 4) заявляти відводи та клопотання; … 7) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК України; … 10) на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом; … 13) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених КПК України; 14) користуватися іншими правами, передбаченими КПК України» [7].

2. Під час досудового розслідування потерпілий має право: «…3) подавати докази на підтвердження своєї заяви; 4) брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі;…» [7].

3. Під час судового провадження в будь-якій інстанції потерпілий має право: «1) бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду; 2) брати участь у судовому провадженні; 3) брати участь у безпосередній перевірці доказів; 4) підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; 5) висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; 6) знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді; 7) оскаржувати судові рішення в порядку, передбаченому КПК України» [7].

Сучасне поняття приватного обвинувачення закріплене у ч. 1 ст. 477 КПК України, де законодавець вказує, що це провадження, яке може бути розпочато слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо певних категорій кримінальних правопорушень [4].

Таким чином, визначений КПК України процесуальний порядок здійснення кримінального провадження у формі приватного

обвинувачення за своєю правовою природою є приватно-публічним різновидом кримінального провадження і його варто розглядати як диференціацію форми такого провадження у межах загальної його форми, врегульованої КПК України [5].

Варто погодитися з О. Михайленко, який вказував, що приватне обвинувачення виникло раніше від публічного, отримало і пройшло в різних країнах свій складний шлях зародження і еволюції, продовжує удосконалюватися, реформуватися на сучасному етапі державотворення та суспільного розвитку [1, с. 40].

Специфіка здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення регламентується главою 36 КПК України. Так, особливостями кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є:

1) підставою для початку досудового розслідування кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є подання потерпілим (фізичною чи юридичною особою) до слідчого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяви про вчинення кримінальних правопорушень, вичерпний перелік яких закріплено в ст. 477 КПК України (ч. 4 ст. 26, ч. 1 ст. 478 КПК України);

2) відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, його представника, від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження (ч. 4 ст. 26, п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України) [5].

Тож обвинувачення може підтримуватися потерпілим та/або його представником лише у випадках передбачених ч. 3 ст. 338 КПК України (зміна прокурором обвинувачення в суді) та ч. 2 ст. 340 КПК України (відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення). Такий висновок корелює з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України щодо віднесення до сторони обвинувачення потерпілого, його представника та законного представника тільки у випадках, установлених КПК України, та з п. 4 ч. 3 ст. 56 КПК України, згідно з яким під час судового провадження потерпілий має право підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення) [5].

Та у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 340 КПК України, кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення [7].

Також у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді головуючий роз'яснює потерпілому його право підтримувати обвинувачення в суді. Якщо потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді, головуючий надає йому час, необхідний для підготовки до судового розгляду. Потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду [7].

Шуміліна О.Ю. зазначає, що в діяльності потерпілого у справах приватного обвинувачення можна виділити дві функції: функція обвинувачення та функція захисту порушених прав і інтересів [3, с. 340].

Крім того, інколи постає питання ступеня участі прокурора у провадженнях приватного обвинувачення, сумнівів у доцільності проведення всіх процесуальних дій, необхідних для направлення обвинувального акта до суду і навіть участі прокурора в суді. Щодо цього варто навести Постанову Верховного Суду № 13-22кс19 від 26.06.2019 р., в якій розглядалось питання обов'язкової участі прокурора в суді у справах приватного обвинувачення і вказано, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, як свідчить зміст глави 36 КПК України, має особливість стосовно початку такого провадження та його завершення. Жодних інших особливостей кримінального провадження у формі приватного обвинувачення в положеннях КПК України не передбачено. Тобто після того, як кримінальне провадження розпочато за заявою потерпілого про вчинення кримінального правопорушення, що міститься у переліку таких правопорушень, задіюється державно-владний ресурс органів досудового розслідування та прокуратури, який слугує подальшою рушійною силою здійснення досудового розслідування та підтримання обвинувачення під час судового розгляду [2].

Тож здійснивши аналіз змісту КПК України можна дійти висновку, що існує сукупність умов набуття особою статусу потерпілого у кримінальному провадженні. Присутній окремий порядок відкриття кримінальних проваджень для кримінальних правопорушень приватного обвинувачення, котрі у відповідності до КПК України бувають двох видів, а саме: кримінальні провадження, зазначені у ст. 477 КПК України та кримінальні провадження, які переходять із справ публічного обвинувачення після відмови прокурора від обвинувачення в суді (ч. 2, 4 ст. 340 КПК України) чи у разі зміни прокурором обвинувачення на менш тяжке або в меншому обсязі та заперечень на це потерпілого (ч. 3 ст. 338 КПК України). Також наявна форма закінчення, а саме закриття кримінального провадження у разі відмови потерпілого та у випадках, передбачених КПК України, його представника, від обвинувачення.

Список використаних джерел

1. Михайленко О.Р. Публічне та приватне обвинувачення. історія зародження, співвідношення та розвиток. *Прокуратура, людина, держава*. 2004. № 3. С. 36–40.

2. Постанова Верховного Суду від 26 червня 2019 р. у справі № 404/6160/16-к. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82885531.

3. URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/10147/1/48.pdf.

4. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/1_2021/38.pdf.

5. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82885531.

6. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text.

7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Турик Євген Михайлович,
ад'юнкт відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ

В умовах тривалої повномасштабної військової агресії надзвичайно важливу роль у підтримці внутрішньої стабільності держави відіграють механізми забезпечення правопорядку, які законодавець формує та вдосконалює з урахуванням викликів сьогодення. Змін зазнало і кримінальне судочинство. Зокрема, законодавець вніс зміни до розділу IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судочинства в умовах воєнного стану» Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), які мають забезпечити ефективне притягнення до кримінальної відповідальності осіб в умовах воєнного стану [1].

Загалом поняття особливого режиму досудового розслідування характеризується звуженням процесуальних гарантій сторони захисту та розширенням процесуальних можливостей сторони обвинувачення.

Такий стан справ породжує ризики протиправного обмеження прав, спровокованого кримінальним переслідуванням в умовах воєнного стану, а тому в таких умовах необхідна активна та продуктивна участь захисника для фіксації та припинення порушень прав людини і громадянина [2].

Розділ IX-1 Кримінального процесуального кодексу встановлює особливості досудового розслідування, які необхідно враховувати під час здійснення захисту особи у кримінальному провадженні. Зокрема, початок досудового розслідування може відбуватися на підставі постанови особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, про що в разі необхідності до ЄРДР вносяться відповідні відомості. Проведення огляду місця події допускається до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Зупинимося на особливостях досудового розслідування в сучасних умовах воєнного стану більш детально [3].

1. Фіксація ходу та результатів слідчих (розшукових) дій. Слідчі (розшукові) дії фіксуються наявними технічними засобами, після чого складається відповідний протокол. Обшук та огляд без залучення понятих можуть бути проведені лише за умови забезпечення їх безпеки, за таких умов ці процесуальні дії фіксуються наявними технічними засобами шляхом безперервного відеозапису.

2. Дистанційна участь захисника у процесуальній дії. Дистанційна участь захисника під час окремої процесуальної дії допускається у разі неможливості його явки.

3. Переклад може бути здійснений стороною обвинувачення. Слідчий, прокурор можуть перекладати пояснення, заяви чи документи підозрюваного, потерпілого за наявності обставин, що унеможливлюють участь перекладача в кримінальному провадженні.

4. Час розслідування. Особливий порядок досудового розслідування дозволяє проводити слідчі дії в нічний час (з 22:00 до 6:00).

5. Термін тримання під вартою людини безпрецедентно збільшено. Без ухвали слідчого судді, суду, постанови керівника прокуратури під час воєнного стану можливе затримання особи на строк до 216 годин (дев'яти діб) з моменту затримання.

6. Строки повідомлення про підозру затриманому в умовах воєнного стану. Тепер з моменту затримання особі письмово повідомляється про підозру протягом 72 годин (а не до 24 годин, як було раніше), інакше затриманий звільняється.

7. Досудове розслідування може бути зупинено після повідомлення особі про підозру за наявності об'єктивних обставин, що унеможливлюють проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Таким чином, зазначені особливості досудового розслідування покликані передусім забезпечити нормальну діяльність правоохоронних органів у надзвичайно складних умовах. Проте необхідно розуміти, що окреслені особливості проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану погіршують процесуальне становище особи, яка опинилася в орбіті кримінального провадження. Тому здійснення функції захисту є першочерговим у питанні дотримання прав і основних свобод особи, щодо якої відкрито кримінальне провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Початок досудового розслідування: підстави, порядок та особливості здійснення : метод. рекомендації / кол. авт. ; за ред. к.ю.н., доц. А. Г. Гаркуші. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 180 с.

3. Сухов Ю. Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану: про що варто знати. Юрист та закон. №33. 2022 р. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA015971.

Фазан Юлія Миколаївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Хабло Оксана Юріївна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [2].

Найважливішим на початковому етапі розслідування будь-яких кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, є проведення допиту підозрюваного. Правильно проведений допит дає можливість отримати важливу інформацію задля встановлення істини у кримінальному процесі.

Допит – це процесуальна дія, яка є регламентованим кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процесом спілкування осіб, які беруть в ньому участь, та спрямований на отримання інформації про факти, що мають значення для встановлення обставин кримінального провадження. Перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права та порядок проведення допиту.

Визначимо те, що допит є однією з першочергових і важливих слідчих (розшукових) дій, адже від його якісного проведення залежить подальший перебіг і результат досудового розслідування. Тому необхідно досить серйозно підходити до проведення цієї слідчої (розшукової) дії, а особливо коли йдеться про проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми особами.

Щодо віку допиту у досудовому розслідуванні, то кримінальне процесуальне законодавство України не встановлює мінімального віку, з якого особа може бути допитана як свідок або потерпілий. Навіть дитина може бути допитана, якщо вона буде розповідати зрозумілою мовою про події, які сталися, а слідчий буде розуміти те, що вона розповідає. Відповідно до Конвенції про права дитини дитиною є особа, яка не досягла повноліття. В Україні повнолітньою визнається особа, яка досягла 18 років. При цьому національним законодавством визначено поділ дітей на малолітніх (до досягнення 14 років) і неповнолітніх (від 14 до 18 років) [1].

Стаття 226 КПК України визначає особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи, а саме: 1. Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. 2. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. 3. Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання. 4. До початку допиту особам, зазначеним у частині першій цієї статті, роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання [2].

Під час допиту малолітньої або неповнолітньої особи застосовуються загальні правила, які встановлені ст. 224 КПК, і одночасно правила, що встановлені вимогами ст. 226 КПК, які й розкривають особливості цієї слідчої (розшукової) дії.

Відповідно до ст. 226 КПК України, обов'язковою є присутність під час допиту малолітніх чи неповнолітніх свідків, підозрюваних, обвинувачених, потерпілих їхніх законних представників (ст. 44, 59 КПК), якими можуть бути батьки, усиновлювачі, опікуни чи піклувальники, інші близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки й піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває малолітній або неповнолітній, педагога або психолога, а під час допиту малолітніх чи неповнолітніх підозрюваних та обвинувачених також захисника (п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК).

Присутність під час допиту таких осіб, як лікар, визначається в кожному конкретному випадку особою, яка проводить допит, з урахуванням того, що запрошений для присутності під час допиту лікар повинен бути спеціалістом у галузі дитячої психології або педіатрії, а не з будь-якої іншої медичної галузі знань. Запрошення зазначених осіб для проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи не обмежується лише їх присутністю під час проведення слідчої (розшукової) дії, а й передбачає виконання ними певних обов'язків та надає таким особам певні права, як, наприклад, право з дозволу слідчого чи прокурора ставити допитуваним особам запитання або висловлювати заперечення проти окремих із заданих малолітньому або неповнолітньому запитань [3, с. 645–648].

Щодо тривалості проведення допиту будь-якої особи, то воно має процесуальне обмеження в часі. Для малолітньої або неповнолітньої особи незвична обстановка допиту, характер і зміст запитань, які ставлять перед ними і потреба формулювання відповідей, які не можуть спиратися на достатній життєвий досвід такої особи, становить значні труднощі і викликає швидку психологічну втому, надто у випадках, якщо предмет допиту може негативно вплинути на психіку, торкається особистих інтересів та прав допитуваної особи. З цієї причини

визначено як обов'язкові умови про те, що допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом понад дві години на день.

Отже, допит неповнолітніх відрізняється від загального допиту. Оскільки він має свої особливості. Неповнолітні особи (потерпілий, свідок чи підозрюваний) потребують особливого ставлення до себе під час кримінального провадження, в тому числі і під час проведення допиту за їх участі. Допит є однією з найбільш інформативних слідчих (розшукових) дій на стадії досудового розслідування і тому правильно побудований і тактично грамотно проведений допит неповнолітніх дає можливість отримати важливу інформацію та сприяє вирішенню завдань кримінального провадження. І від правильного формулювання питань залежить, як зрозуміє і відповість на поставлені запитання підозрюваний, свідок чи потерпілий. Але потрібно, щоб питання були конкретні, не складні, без підказок та містили інформацію по суті кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. № 995-021. Відомості Верховної Ради України.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. ст. 88

3. Тищенко К.С. Особливості проведення допиту малолітніх та неповнолітніх на стадії досудового розгляду. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 645–648.

Хижний Богдан Віталійович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 205-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Нестабільність макроекономічної ситуації в Україні, періодичні кризові стани в економіці сприяють формуванню та розвитку в національній економіці міцного тіньового сектору. Глобального масштабу наразі набула його фіктивна складова, яка полягає у виведенні суттєвих фінансових коштів з легального економічного сектору шляхом криміналізації суспільства, перерозподілу мільярдних прибутків на користь окремих суб'єктів підприємницької діяльності й відтоку капіталу за кордон.

Це все сприяє підвищенню загрози економічній безпеці держави, посиленню вже існуючої соціально-економічної кризи та в подальшому призведе до низького рівня доходів України та суттєвого відставання від світових лідерів за рівнем валового внутрішнього продукту. Найбільше

це стосується поширенню фіктивної підприємницької діяльності, яка, в кримінальному аспекті, виражається в підробленні документів для проведення державної реєстрації та в результаті якої як держава в цілому так і інші суб'єкти економічних відносин зазнають значної економічної шкоди.

Походження слова «фіктивний» від комбінування слів латинської мови – «ficto» (нереальне, хибне, вигадка) та французької мови – «fiktif» (не існуючий, вигаданий) [1, с. 1031] одразу наштовхує на розуміння, що за цим визначенням приховується щось вигадане, навмисно створене положення, яке насправді не відповідає дійсності та, як правило, використовується з протиправною метою. Відповідно до загальновизнаних визначень поняття «фіктивне підприємництво» передбачає певну діяльність як окремої фізичної особи підприємця та і суб'єкти підприємницької діяльності – юридичної особи, спрямовану на імітування виконання своїх обов'язків, або сприяння в цьому іншим суб'єктам. Однак, на практиці кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво стала одним з основних інструментів тиску на бізнес [2, с. 29].

У вересні 2019 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес» [3], яким ст. 205 Кримінального кодексу (КК) України «Фіктивне підприємництво» було декриміналізовано, що зменшило можливості здійснення тиску на добросовісних платників податків. Однак дані зміни в законодавстві не були «зеленим світлом» для тіньового бізнесу, як могло б здатися спочатку, адже суб'єктами даного злочину були виключно юридичні особи, тоді як фізичні особи-підприємці вчиняли аналогічні протиправні діяння, але до кримінальної відповідальності не притягувалися. Отже, зручною заміною сталого визначення «фіктивне» підприємництво виявилася ст. 205-1 КК України [4].

Хоча, в запропонованій законодавцем статті щодо підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців змінилася об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, яка тепер передбачає саме підроблені документи, як предмет кримінального правопорушення, коло самих суб'єктів при цьому розширюється, не обмежуючись лише юридичними особами. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 205-1 КК України передбачає внесення завідомо неправдивих відомостей при подачі документів для державної реєстрації та безпосередньо подача документів з наявними вже завідомо неправдивими відомостями. Даний факт дозволяє отримати значні докази, за рахунок розширення кола суб'єктів і предмету та забезпечити швидке, повне, якісне проведення досудового розслідування.

Варто пам'ятати, що при заснуванні фіктивного підприємства документи використовуються для створення видимості утворення легальної комерційної організації, метою якої є здійснення абсолютно законної діяльності з виробництва продукції, виконання робіт, надання

послуг. Під час наступного функціонування фіктивного підприємства документи використовуються з метою переконання партнера у наявності реально не існуючого товару; створення у партнера впевненості у платоспроможності контрагента, існування намірів належного виконання договірних зобов'язань; здійснення господарських операцій та інших юридично значимих дій від імені підставних осіб; введення кредиторів, державних органів в оману стосовну прав на пільги або здійснення певних видів діяльності; проведення безтоварних операцій з метою незаконної конвертації та легалізації грошових коштів чи майна, отриманих злочинним шляхом; легалізації джерела надходження товарно-матеріальних цінностей; заниження або завищення економічно важливих показників у первинних бухгалтерських документах та звітно-фінансовій документації [5, с. 114].

Відповідно до ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України [6], детективи органів Бюро економічної безпеки України здійснюють досудове розслідування, у тому числі й кримінальних правопорушень передбачених ст. 205-1 КК України. Поряд з цим, якщо під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень будуть встановлені обставини передбачені ст. 192, 199, 200, 222, 222-1, 358, 366 КК України, вчинені тією ж особою щодо якої вже здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані з кримінальним правопорушенням за ст. 205-1 КК України, досудове розслідування здійснюється детективами органів Бюро економічної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

2. Білоус В. В. Фіктивне підприємництво (криміналістична характеристика та програма розслідування): довідник слідчого / В. В. Білоус, В. Ю. Шепітько. Харків : Одіссей, 2007. 184 с.

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес : Закон України від 18.09.2019 р. № 101-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/101-20#Text.

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

5. Доказування при розслідуванні податкових злочинів: монографія / В. Т. Білоус, Г. Л. Чигрина, В. К. Шкарупа / за заг. ред. С. М. Піскуна. Ірпінь, Академія ДПС України, 2002. 179 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Шахкулян Артур Мартунович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання Національної
академії внутрішніх справ

ЗМІСТ І ПРИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ НЕДОПУСТИМИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Інститут визнання доказів недопустимими являє собою сукупність норм кримінального процесуального права, що регулюють підстави, порядок та наслідки визнання фактичних даних недопустимими як докази. Специфіка даного правового інституту полягає у тому, що серед охоронних норм, які входять до його складу поряд із регулятивними нормами, є норми-санкції, сутність яких полягає у ненастанні для суб'єктів доказування правових наслідків, на які вони розраховували, якщо ними не дотримано порядку збирання та фіксації фактичних даних, передбаченого законодавством.

Інститут недопустимих доказів у кримінальному провадженні представляє собою важливу правову концепцію, яка визначає, що певні докази не можуть бути використані на судовому засіданні за певних причин. Зміст цього інституту можна розкрити наступним чином:

– захист прав обвинуваченого. Основна мета – це захист прав обвинуваченого в кримінальному провадженні. Він гарантує, що позов має право на справедливий судовий процес і не піддається незаконному переслідуванню чи зловживанню правоохоронними органами;

– презумпція невинуватості. Відповідає принципу презумпції невинуватості, який передбачає, що обвинувачений визнається невинним, доки не доведено його вину. Це важливе право обвинуваченого, і інститут недопустимих доказів повністю його забезпечує;

– право на захист. Забезпечує право на захист обвинуваченого. Він надає адвокатам можливість боротися за права свого клієнта, оскаржуючи докази, які вважаються недопустимими;

– захист від незаконних дій правоохоронних органів. Виступає як інструмент для захисту від незаконних дій правоохоронних органів. Він також допомагає запобігти порушенню прав громадян під час збору доказів, незаконному обшуку або арешту;

– забезпечення справедливості та законності судового процесу. Сприяє справедливості та законності судового процесу, допомагає виключити з розгляду докази, які не відповідають вимогам правової системи;

– принципи та процедури. Забезпечує дотримання встановлених принципів та процедур. Зазвичай це включає в себе адвокатську діяльність, судові рішення щодо недопустимості доказів, а також можливість оскарження цих рішень [1, с. 115].

Загалом, сутність інституту недопустимих доказів виникає в тому, щоб забезпечити справедливий та законний судовий процес, захистити права обвинуваченого та запобігти зловживанням правоохоронних органів під час збору доказів у кримінальних провадженнях.

Функціональне ж призначення інституту недопустимих доказів полягає у:

– стимулюванні дотримання правових норм суб'єктами доказування;

– гарантуванні забезпечення прав учасників кримінального провадження,

– застосування належної правової процедури доказування у кримінальних провадженнях,

– забезпечення права на справедливий суд та ухвалення законного, обґрунтованого, вмотивованого та справедливого рішення суду [2, с. 54].

Список використаних джерел

1. Грошевий Ю. М. Проблеми диференціювання порушень кримінально-процесуальних норм у доказуванні. *Вісн. акад. прав. наук України*. Харків, 1997. №2. С. 112–121.

2. Кайло І. Ю. Допустимість доказів у кримінальному процесі України : дис. … канд. юрид. наук. 12.00.09. Харків, 2016. 210 с.

Шаповал Олена Вікторівна,
адвокат адвокатського об'єднання «РОЯЛ ПРОТЕКШН»

ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИЙ ЯК ОСОБЛИВИЙ СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

За час повномасштабного вторгнення Росії до України, українське національне законодавство постало перед низкою питань, які зумовлені війною, і набули важливості зненацька. Зокрема це питання військовополонених, їх статусу, та у випадках передбачених законодавством и процесуального статусу у кримінальних справах.

Відповідно до норм міжнародного права, комбатанти не несуть відповідальність за вчинення злочину військової агресії. Проте, особи які вчинили інші, загальнокримінальні злочини, мають нести відповідальність за них.

Станом на 18.10.2023, відповідно до повідомлення Офісу Генеральної Прокуратури України, було зареєстровано 107400 злочинів у сфері порушення законів та звичаїв війни [1]. Більшість з цих злочинів було здійснено військовими РФ. Однією з головних засад кримінального судочинства є невідворотність покарання за здійснений злочин. Іноді, правоохоронці органи мають можливість встановити причетність військовополонених до здійснення даних злочинів. У

такому разі вони мають нести відповідальність за свої злочини згідно із Українським законодавством.

Варто зазначити, що Кримінальний процесуальний кодекс України до 24 лютого 2022 року не передбачав ніяких особливостей процесуального статусу військовополонених. Проте законодавство адаптується до життя, тому було внесено низку змін до КПК, зокрема також і стосовно питання військовополонених.

Основою українського національного законодавства щодо військовополонених виступає ратифікована Україною Женевська Конвенція

В даній конвенції військовополонений визначається як особи, які потрапили в полон до супротивника й наведені категорії до яких мають належати ці особи:

Також визначення військовополоненого міститься в деяких підзаконних нормативно правових актах. Воно повністю збігається з визначенням з Женевської конвенції, та не мають додаткового тлумачення чи іншої диференціації. Зокрема у Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України прямо розміщено посилання на відповідні норми Женевської конвенції [3].

В свою чергу варто розглянути особливості правового статусу саме військовополонених, щодо яких здійснюється кримінальне провадження в Україні.

Диференціацію кримінально процесуальної форми провадження щодо військовополонених вирізняється саме через наявність особливого суб'єкту кримінального провадження – особи військовополоненого, щодо якого існують особливі вимоги, що здійснення кримінального провадження.

Військовополонені згідно Женевської конвенції користуються і деякими іншими додатковими правами та обов'язками, у порівняні із іншими підозрюваними чи обвинуваченими. Зокрема Женевська конвенція передбачає наступні норми, яких не міститься у КПК:

1. Наявність окремого суб'єкту – держави-покровителю (Protecting Power), із деякими правами то обов'язками.

2. Додаткові вимоги щодо повідомлення про підозру військовополоненому, зокрема, повідомлення державі-покровителю, розширений у порівняні із КПК список відомостей, що мають бути зазначені у такому повідомлені, додаткові вимоги щодо строків підготовчого засідання.

3. Додаткові права та обов'язки військовополоненого. Зокрема, на відміну від КПК, який проголошує право не повідомляти нічого, Женевська конвенція містить перелік відомостей, які військовополонений зобов'язаний повідомити слідству (прізвище, ім'я та військове звання, дату народження та армійський, полковий, особовий чи серійний номер або, якщо цього немає, іншу рівноцінну інформацію.), військовополонений має право на допомогу товарищів-

військовополонених, які можуть бути за його вимогою залучені для проведення слідчих дій.

4. Існують конкретні вимоги стосовно використання щодо військовополонених запобіжного засобу. Звичайно, військовополонений вже знаходиться в в умовах табору для тримання військовополонених, але ст. 103 Женевської конвенції встановлюється додатковий режим тримання під вартою, із своєю специфікою. Строк такого тримання не може перевищувати 3 місяців, тримання під вартою здійснюється в умовах тримання у дільниці посиленого контролю [4].

Слід враховувати, що існують певні додаткові гарантії та права, які передбачені для іноземних громодян Кримінально-процесуальним кодексом України, та іншими НПА.

Зокрема ч. 6, ст. 42 КПК надає право громадянину іноземної держави на зустріч з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави, яку йому зобов'язана забезпечити адміністрація місця ув'язнення.

Також, ратифікована Україною Віденська конвенція про консульські зносини 1963 року відповідно до п. Б, ч. 1 ст. 36 її положень, надає обов'язок слідства в разі затримання або обрання запобіжного заходу у вигляді тримання від вартою відносно цієї особи, про це обов'язково сповіщається дипломатичне чи консульське представництво держави, громадянином якої є затриманий, або той хто тримається під вартою [7].

На наш погляд, у зв'язку із розірваням дипломатичних відношень між Україною та РФ, необхідне регулювання даних обставин. Як один із варіантів – здійснювати повідомлення стосовно кримінального переслідування особи-військовополоненого заочно, через відповідні ЗМІ, за аналогією із врученням підозри яке здійснюється заочно особам, що переховуються від слідства, наприклад стосовно.

Дане регулювання необхідно для повного дотримання прав осіб що притягується до кримінальної відповідальності, та неможливості подальшого оскарження рішень у судах вищої інстанції та міжнародними судами зокрема ЄСЗПЛ за формальними ознаками порушення прав людини.

У Кримінальний Кодекс України та Кримінальний процесуальній кодекс України були внесені зміни, які надали ще одне важливе положення до правового статусу військовополоненого. Це доповнення Кримінального Кодексу України додаткової підстави для звільнення від відбування покарання з зв'язку з прийняттям уповноваженого органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого, а також доповненням Кримінально процесуального кодексу, про скасування запобіжного заходу у зв'язку із прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого.

Виходячи із положення п. 28, ч. 1, ст. 3 КПК України, це право не є виключним правом військовополоненого, але й інших осіб, щодо яких

прийнято таке рішення. У практичній діяльності суду ми бачимо, що такі рішення також приймаються і щодо інших осіб, які не мають статусу військовополонених, проте у зв'язку із їх протиправною діяльністю, можуть бути використані для повернення громадян України з полону,

Проте це право, також може бути важливим чинником диференціації кримінально процесуальної форми щодо військовополонених, як окремої категорії осіб.

Серйозне порушення як основних гарантій, так і вищезазначених процесуальних гарантій військовополоненого може кваліфікуватися за ст. 130 Третьої конвенції як серйозне порушення («умисне позбавлення військовополоненого його прав на справедливе та належне судове розслідування, передбачених цією Конвенцією») [8].

Таким чином, вважаємо за необхідне:

1. Виокремлення та чітке регламентування військовополоненого, як окремої категорії осіб у кримінальному проваджені;

2. Закріплення у законодавстві процедури заочного повідомлення дипломатичних установ іноземних громадян стосовно кримінальних проваджень щодо їх громадян, шляхом розміщення інформації у відкритих джерелах в мережі Інтернет, за аналогією з заочним повідомленням про підозру;

3. Чітке регламентування осіб, які мають право на участь в процедурі обміну військовополоненими. Додаткові категорії осіб які можуть бути прирівняні в статусі до військовополонених для практичного використання їх права на скасування запобіжного заходу для участі у обміні військовополоненими;

4. На наш погляд існує реальна необхідність щодо розроблення інструкції стосовно порядку здійснення кримінального провадження щодо військовополонених. В цій інструкції варто врахувати та викласти компіляцію всіх особливостей, додаткових прав та обов'язків всіх суб'єктів кримінального процесу, а також всі особливості здійснення такого процесу, відповідно до міжнародного та національного законодавства, для уникнення плутанини та можливого порушення норм права;

Таким чином, ми можемо дійти висновку, що фактично у кримінальному процесі України з'явилась нова, окрема категорія осіб, щодо якої встановлюються особливі вимоги до кримінального провадження щодо них. Встановлюються розширені права на обов'язки такої особи, особливі вимоги щодо змісту документів та умов проведення процесуальних дій, додаткові суб'єкти кримінального процесу. Ця тема є обширною, потребує вдосконалення правового регулювання щодо неї.

Список використаних джерел

1. Інформографіка Офісу Генеральної Прокуратури, від 18,10,2023, URL https://www.gp.gov.ua/storage/uploads/686556dd-7174-4d1b-852f-4e8987bafc4e/warcrime-18102023ua.jpg.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2022 року № 413 «Про затвердження Порядку тримання військовополонених».

3. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 року № 721 «Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період».

5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 10,08,1949, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

6. Віденська Конвенція про консульські зносини від 24,04,1963. URL: https://ips.ligazakon.net/document/ MU63K02R.

7. Кочура О. О. Про окремі аспекти щодо проведення досудового розслідування за участю іноземних громадян, які не користуються дипломатичним імунітетом \ Право і суспільство, 2017, № 3. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/3_2017/part_1/38.pdf.

8. Пашковський М. Кримінальне провадження щодо військовополонених: у чому особливість? Від 21.06.2022. URL: https://justtalk.com.ua/post/kriminalne-provadzhennya-schodo-vijskovopolonenih-u-chomu-osoblivist.

Наукове видання

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Матеріали
круглого столу
(Київ, 27 жовтня 2023 року)

Відповідальні упорядники: *Оксана ХАБЛО, Віктор КОРОЛЬЧУК*
Комп'ютерна верстка – *Яни ШУМКО*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Дк № 4155 від 13.09.2011.
Підписано до друку 27.10.2023. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 22,5. Ум. друк. арк. 20,92.
Тираж 35 прим.